

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISKE
MEDDELELSER OM
KØBENHAVN

Årbog 1973

UDGIVET AF KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE
I KOMMISSION HOS G·E·C GADS FORLAG
KØBENHAVN 1973

HISTORISKE
MEDDELELSER OM
KØBENHAVN

Årbog 1973

HISTORISKE MEDDELELSER OM KØBENHAVN

Årbog 1973

UDGIVET AF KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE
I KOMMISSION HOS G·E·C GADS FORLAG
KØBENHAVN 1973

Redaktion :

Københavns Stadsarkiv
Københavns rådhus,
1599 Kbh. V

Ansv. redaktør :

stadsarkivar, dr. phil.
SIGURD JENSEN

På omslaget stadens ældste segl efter H. U. Ramsing:
Københavns Historie og Topografi i Middelalderen

Historiske Meddelelser om København er medlemskrift
for Selskabet for Staden Københavns Historie

© Københavns Kommune 1973

ISBN 87 12 32960 6

Trykt hos:

Nielsen & Lydiche (M. Simmelkær), København

INDHOLD

Stud. mag. <i>Marianne Saabye</i> : Kunstakademiets indretning på Charlottenborg 1753-1771	7
Stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i> : Lakajismen og Københavns magistrat omkring 1770	29
Professor <i>Kazimierz Ślaski</i> : København i Enevældens sidste århundrede set af polske rejsende. (Oversat af museumsinspektør <i>Jørgen Steen Jensen</i>)	55
Fuldmægtig <i>Egil Skall</i> : G. A. Petersens dagbøger	74
Kontorchef <i>B. Bech</i> og kontorchef <i>Frits Sørensen</i> : Københavns Folkeregister i 50 år	163
Københavns Stadsarkiv i 1972	174
Museumschef <i>Steffen Linvald</i> : Københavns Bymuseum. Erhvervelser og iagttagelser 1972-73	178
Greve <i>Jørgen Ahlefeldt-Laurvig</i> : Københavnske jordfund og udgravninger 1972-73	188
Selskabet for Københavns Historie i 1972	195
Stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i> : Charles Haugbøll 1902-1973	196
<i>Samme</i> : Niels Friis 1904-1973	197
<i>Københavns kommunes biblioteker</i> : Et udvalg af bøger fra året 1971 vedrørende København	198
Anmeldelser:	
<i>Nationalmuseet</i> : Historiske huse i det gamle København. Anmeldt af museumsinspektør <i>Poul Strømstad</i>	203
<i>John Erichsen</i> : Frederiksstaden. Anmeldt af <i>samme</i>	205
<i>P. Thomassen</i> : Kystbanen 1897-1972. Anmeldt af direktør, cand. mag. <i>Jens Vibæk</i>	208
<i>Jens Engberg</i> : Dansk guldalder eller oprøret i tugt-, rasp- og forbedringshuset. Anmeldt af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	209

KUNSTAKADEMIETS INDRETNING PÅ CHARLOTTENBORG 1753 - 1771

AF MARIANNE SAABYE

Der lå en klar kunstopolitisk og økonomisk hensigt bag Christian VI's ønske om at støtte oprettelsen af et kunstakademi i København i 1738. Hidtil havde man været nødt til at indkalde udenlandske kunstnere til alle større opgaver, og dette var naturligvis dyrt og besværligt – og tilmed lidet ærefuldt for nationen. Det var derfor naturligt på et tidspunkt, hvor kunstakademierne vandt udbredelse over hele Europa, også i Danmark at skabe en sådan kunsthøjskole.

De første år af akademiets virksomhed kan dog næppe betegnes som nogen stor succes. Dels startede man beskedent med ca. 12 elever, dels gjorde dødsfald, skiftende lokaler og en ret svag ledelse forholdene vanskelige. Det var først i begyndelsen af 1750'erne, at akademiet viste sig levedygtigt og begyndte at vokse. Elevtallet var i 1752 ca. 100 og fem år senere omtrent det dobbelte. Akademiets opblomstring tog således nok sin begyndelse under hofbygmester Nicolai Eigtveds ledelse, hvor det bl.a. også fik den første fundats, men det blev dog hans efterfølger, den franske billedhugger J.-F.-J. Saly, der for alvor kom til at præge institutionen, da han i 1754 overtog direktørposten.¹

Det var på dette tidspunkt ganske naturligt at vælge en franskmand til denne stilling. Pariserakademiet havde gennem ca. hundrede år været den førende kunsthøjskole i Europa, og herfra hentedes direktører til Rom, Berlin, Dresden, Wien, St. Petersburg, Stockholm o.s.v. Moderakademiet blev forbillede for reglementer og undervisningssystemer allevegne. Således også i Danmark, hvor Saly, der selv havde gennemgået en ca. 15 år lang skoling på de franske akademier i Paris og Rom, straks gik i gang med at forbedre og udvide akademiets fundatser og reglementer efter fransk mønster.²

Vort kendskab til Saly som direktør viser ikke blot en retorisk begavelse, der udtrykte sig med megen elegance, men også en både myndig og kyndig leder, som formåede at gøre sine synspunkter gældende

hos akademiets mægtigste mand, præses og overhofmarskal A. G. Moltke – og dermed hos Frederik V.³ Da alle akademiets funktioner betaltes af kongens particulære kasse, var man i høj grad afhængig af monarkens gunst. I de første år af Christian VII's regeringstid var udsigterne for akademiets fremtid stadig lyse, men den politiske uro, der fulgte med Struensees magtovertagelse, kom sammen med tidens stærke nationale følelser i nogen grad til at præge akademiet.

Hvad man i Salys direktørperiode (1754-1771) havde opnået, var ikke blot at styrke akademiets position udadtil, men også at sikre en række unge kunstnere gode uddannelsesvilkår og rejsemuligheder og hermed at skaffe landet den ønskede danske kunstnerstand. De første resultater af kunstakademiets virke begyndte at vise sig i 1760'erne og fulgte i årene efter; blandt de kunstnere, der blev uddannet i Salys tid, er bl.a. malerne Peder Als, Jens Juel, J. P. Lund, Cornelius Hoyer, N. A. Abildgaard, billedhuggerne Hartman Beeken, Andreas Weidenhaupt, C. F. Stanley og en arkitekt som C. F. Harsdorff. Foruden disse mere kendte kunstnere finder man en lang række navne, der ikke har haft den store betydning, men dog har været en del af det kunstneriske miljø, der var grundlaget for den første generation af danske kunstnere.

Men hvad var et kunstakademi på dette tidspunkt? Under hvilke forhold foregik undervisningen? Og hvad kunne man lære? Lad os træde indenfor murene. Akademiet, der tidligere havde haft til huse over kronprinsens stalde på Christiansborg Slot, var i 1753 flyttet til Charlottenborg på Kongens Nytorv.⁴ I dette slot, der i 1672-83 blev bygget af den norske statholder Ulrik Frederik Gyldenløve og siden tilhørte kongehuset, indrettedes undervisningslokaler på første sal i den del af bygningen, der vendte ud mod Kongens Nytorv, Nyhavns Kanal og Charlottenborg have, som dengang strakte sig helt ned til vandet (fig. 1). Der var fra begyndelsen ialt seks undervisningslokaler beregnet for de to frihåndstegnestuere, hvor eleverne lærte tegnekunstens grundbegreber, de to bygningsstuere, hvor de vordende arkitekter blev undervist, gipstegnestuere og modelskolen, hvor man henholdsvis tegnede efter gipsafstøbninger og nøgen model.⁵ Akademiets ledelse, »forsamlingen«, bestod af præses, direktør, professorer og de forskellige medlemmer; de holdt møde i kuppelsalen, medens de større festligheder fra 1768 foregik i den gamle riddersal,⁶ hvor man havde

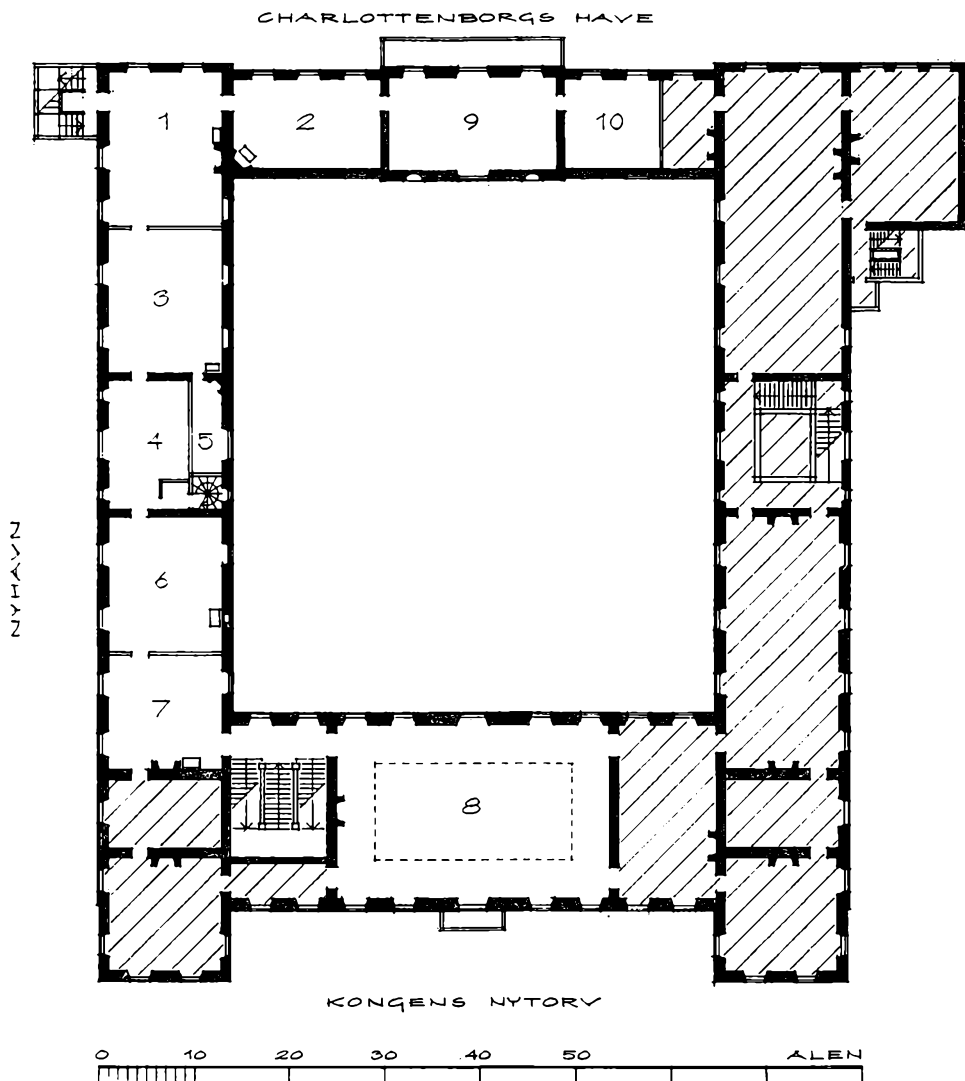

Fig. 1. Rekonstruktion af kunstakademiets lokaler på 1. sal i Charlottenborg Slot. 1760'erne. 1. Underste frihåndstegneskole. 2. Øverste frihåndstegneskole. 3. Underste bygningskole. 4. Øverste bygningskole. 5. Anatomikammer? 6. Modellskole. 7. Gipstegneskole. 8. Antiksal. 9. Forsamlingsalen (kuppelsalen). 10. Bibliotek (skillevæggens placering kan ikke angives med absolut sikkerhed). Tegnet af arkitekt Michael Bernadotte 1972 på forfatterens anvisning

opstillet akademiets samling af gipsafstøbninger. Hertil kom i 1758 et anatomikammer og et bibliotek.

Der var adgang til akademiet for »alle lysthavende«. Eleverne startede i almindelighed i en ung alder, gerne allerede som 12-14 årige. Længden af læretiden var derimod meget varierende. Nogle elever gennemløb skolen på 3-4 år, medens andre brugte op til 10 år eller mere, inden de opnåede skolens højeste præmie, den store guldmedalje.⁷ Dette var naturligvis både afhængigt af evner og flid, men det må også tages i betragtning, at mange ved siden af undervisningen måtte tjene til livets ophold. En del elever arbejdede som medhjælpere i andre kunstneres atelierer, hvad der var et nyttigt supplement til akademiets mere teoretiske undervisning, og andre lod sig uddanne f.eks. som håndværkere. Oprykningen i de forskellige skoler foregik principielt hvert kvartal, hvor akademiets forsamling tog stilling til de indleverede tegninger og uddelte førstepladser eller små og store sølvmedaljer. De tilsvarende guldmedaljer uddeltes indtil 1771 en gang om året. Det var dog i virkeligheden kun et mindretal af eleverne, der nåede hele vejen igennem akademiet. Mange af dem har kun snuset til denne uddannelse for siden at skifte løbebane, medens andre har betragtet det som et kursus i tegnekunstens begynder-skole, som de siden har kunnet drage nytte af i andre erhverv. At dette var en anerkendt praksis fremgår bl.a. af et avertissement for akademiet allerede i 1740, hvori det hedder, at ikke blot kunstnere men også andre »Professions Forvante og Handverkere, hvilke i deres adskillige Professioner . . . Teigne-Konsten kand være nødig og nyttig«, havde fri adgang.⁸

Undervisningen foregik hver aften mellem kl. 5 og 7. De elever, der endnu ikke havde nogen erfaring i tegnekunsten, begyndte i *frihåndstegneskolerne*. Opgangen til disse lokaler var gennem et nu forsvundet trappehus af bindingsværk, der var tilbygget slottet ud mod kanalen. Fra trappen førte en fløjdør ind til begynder-skolen (rum 1), hvor informator Hans Clio underviste akademiets største klasse.⁹ Bagved dette værelse lå den anden informator Ernst Heinrich Løfflers øverste fritegnestue (rum 2). En del af inventaret stammede fra akademiets tid på Christiansborg, men da man flyttede, var det nødvendigt at reparere og ændre en del af det, og iøvrigt måtte man anskaffe meget nyt.¹⁰ Møblerne var overalt ret enkle og funktionelle.

I fritegneskolerne stod konsoller og gråmalede skabe i vinduesnicherne med hylder til tegninger, på gulvet stod lange træborde – flere af dem med plads til op til 8 elever ved hvert. Bordene havde et trinbræt, en gennemgående skråpult og over denne en ramme med træfyldninger eller et metalgitter beklædt med pap. Formålet med dette arrangement var at afskærme generende lys, da bordene ofte var stillet sammen ryg mod ryg. Op ad rammen kunne eleverne stille de tegninger, de skulle kopiere. Belysningsproblemet klarede man enten med løse stager eller med »udsvejfede lysearme«, der fastskruet til de netop omtalte rammer kunne drejes efter ønske.¹¹

Vi kan ikke med sikkerhed sige, om eleverne har haft bænke at sidde på, eller om de måtte stå op og tegne; en af dem var i hvert fald nødt til det. Det var kobberstikkeren, J. F. Clemens, der som 11-årig i 1760 henvendte sig hos informator Clio for at lære at tegne. Clio syntes imidlertid, at drengen, der var lille af vækst, hellere måtte vente et par år. Men Clemens fik sin fader overtalt til at bringe ham op til professor S. C. Stanley, og da denne hørte om drengens store tegnelyst, tog han ham selv ved hånden og førte ham op til Clio – »og saa var der intet i Vejen, jeg fik en Plads og en Skammel at staae paa«.¹²

I dette rum, hvor Clemens som så mange andre startede sin kunstneriske karriere med rødkridt i hånden, var der endnu spor af de tidligere kongelige beboere. Over dørene hang portrætter af Frederik IV, dronning Louise og prinsesse Sophie Hedevig. På væggen ind til Løfflers tegnestue stod en kamin, der »ovenpaa var belagt med blaa og hvide Steene« – altså fajancefliser, og ovenover hang et landskabsmaleri. Den øverste tegnestue var fra gammel tid rigere udsmykket; også her var der portrætter i ovale rammer over dørene, men yderligere fandtes barokke paneler med malede akantusornamenter og putti, ligesom dørene var indrammede af udskårne karyatider, der passende nok var kopieret efter Vignolas berømte værk om søjleordnerne.¹³ Foran den gamle kamin var anbragt en jernkakkelovn med dobbelt tromle og blåmalet fajanceoverdel, som antagelig var anskaffet fra Blåtårnsfabrikken, medens Frederik V som kronprins havde sin residens på slottet.¹⁴ I loftet sad et maleri, men hvad det forestillede, ved vi ikke. Derimod kan vi danne os et klart billede af væggenes udsmykning, idet man ophængte de ældre elevs guldmedaljarbejder her, for med gode eksempler at opmuntre »den tegnende ungdom« til

at fortsætte akademiets skoler med flid. Det var dels arkitektoniske projekter, dels malerier og relieffer, med motiver hentet fra Det gamle Testamente.¹⁵ Yderligere hang her en stor samling modeltegninger, der var udført af maleren og arkitekten C. M. Tuscher, men desværre ikke længere kendes; de var efter hans død i 1751 overgået til akademiet, men det var dog først efter flytningen til Charlottenborg, at de blev sat i glas og sortlakerede rammer, ligesom de rødkridtstegninger, de forskellige professorer udførte efter nøgen model. Især havde J. M. Preisler pligtopfyldende i årenes løb afleveret sådanne tegninger, og flere af dem er endnu bevaret i Kunstakademiets Bibliotek og Den kongelige Kobberstiksamling.¹⁶

Disse tegninger var ikke tænkt som dekoration, men blev benyttet af de ældre elever i fritegneskolen. Undervisningen i disse første klasser tog nemlig sigte på gennem kopiering at lære eleverne de første grundregler inden for tegnekunsten. Hertil benyttedes dog først og fremmest stukne forlæg, og et af de mest populære værker var J. D. Preisslers såkaldte fundamentbøger.¹⁷ Det er værd at mærke sig, at det her ikke drejer sig om maleriske scenerier, men slet og ret om detaljer af hænder, hoveder, ben eller nøgterne modeltegninger, der var stukket specielt med akademisk undervisning for øje. Også nogle få plancher med træer, blomster og huse fandtes, men det hørte til sjældenhederne. Det drejede sig her – som overhovedet i hele akademiundervisningen – om at kende det menneskelige legeme. Dette prægede også en meget stor samling crayonstik som et af akademiets æresmedlemmer, justitsråd J. Wasserschlebe, i 1761 skaffede fra Paris. Disse stik var højeste mode på det parisiske akademi, idet den nye teknik formåede at efterligne originale rødkridtstegninger og således kunne reproducere hoveder og figurer tegnet af samtidens højtpriste franske kunstnere som Bouchardon, Pierre, Vanloo og Boucher – eller deres kopier af detaljer af f.eks. Raphaels berømte fresker i Vatikanet (fig. 2). At vort eget akademis direktør også har interesseret sig for dette nye pædagogiske hjælpemiddel, viser et enkelt crayonstik, som findes på Kunstakademiets Bibliotek.¹⁸

Fra den underste fritegneste kunne man komme ind i *bygningsskolerne*. Det første og største værelse benyttedes af begynderne (rum 3), medens det andet var forbeholdt de mere avancerede, der konkurrerede om medaljerne (rum 4). Fra disse lokaler havde man ud-

Fig. 2. Rødkridtstegning kopieret efter et af de crayonstik, akademiet fik fra Paris i 1761. Dette hoved er taget fra Raphaels fresker i Vatikanet. Tegneren ukendt. Kunstakademiets Bibliotek. Fot. John Erichsen

sigt over Nyhavnskanalen; i vinduesnicherne stod gråmalede borde med skabe under, medens vinduerne ind mod gården i begynderklassen dels var tilmuret, dels dækket af et stort skab. I den øverste klasse førte en dør ud til en trappe der åbenbart ved vintertide kunne være temmelig kold, for i 1758 blev man nødt til at opsætte et vindfang inden for døren. De vordende arkitekter arbejdede i modsætning til eleverne i fritegnestuerne ved flade borde. Vi ved til gengæld meget lidt om, hvad der har prydet de rum, de opholdt sig i. Udover de tegnetavler og udskårne opslagstavler, der – ligesom lærernes lænestole – fandtes i alle akademiets lokaler,¹⁹ kan vi med sikkerhed kun placere tre lavede tuschtegninger i forgyldte rammer. De var udført af informator G. D. Anthon i 1759 og forestillede plan, snit og facade af »et Landhus med sin Grund«.²⁰

Hvad der især må have tiltrukket opmærksomheden i arkitekturstuerne, var den model af de fem søjleordner, som var blevet udført

i 1756 efter Anthon's tegning. Søjlerne, der stod på en ca. to meter lang konsol, var drejede i hvidbøg, mahogni og pæretræ, og de var ligesom en triangel, en lineal og et særligt instrument, der kunne slå eliptiske buer, omhyggeligt udført af snedkermester J. Lütgen.²¹ Som supplement til denne anskuelighedsmodel af søjleordnerne udgav Anthon i 1759 en »Grundig og tydelig Anviisning til den Civile Bygningskunst, hvorudi viises hvorledes man kan bruge de Fem Ordner . . . efter de Fem ældste og bedste Bygmestre, nemlig Vitruvius, Serlio, Palladio, Scamozzo, Vignola og de Romerske antiquiteter . . . til nytte for den studerende ungdom paa Det Kongl. . . Academie«. Mærkværdigvis fandtes denne bog ikke i selve akademiets bibliotek, der ellers var meget velforsynet med bøger til brug for den arkitektoniske undervisning. Her var ikke blot værker om hjælpevidenskaberne perspektiv, matematik og geometri, men også både nye og gamle klassikere såsom Vitruvius, Palladio, Scamozzi, Blondel og Fischer von Erlach, – ja, sågar Robert Woods nye opsigtsvækkende stikværk om de antikke monumenter i Palmyra og Balbec, og endelig må også nævnes C. M. Tuschers aldrig trykte bog »Abcdario dell'Architettura Civile«.²² Vi får herigennem et lille indblik i den undervisning, der blev givet i bygningskolerne under den franske arkitekt, N.-H. Jardins ledelse. Han var den egentlige professor i arkitektur, stillede opgaverne for de sølvmedaljekonkurrerende og underviste selv hver lørdag, hvor direktøren iøvrigt aflagde visit i alle akademiets klasser. Under Jardins auspicer ledede en informator den daglige undervisning, medens to professorer fra 1758 udelukkende docerede henholdsvis perspektiv og matematik-geometri. Dette sidste foregik en gang om ugen i den underste bygningskole en time før den almindelige undervisning, således at også andre end arkitekterne kunne drage nytte af disse forelæsninger, der strakte sig over et år. Den første professor i perspektiv var L.-H. Jardin, der døde i 1759. Året inden havde en flittig elev fulgt hans forelæsninger og nedskrevet og tegnet det hele. Manuskriptet er bevaret og giver et usædvanligt veldokumenteret kendskab til denne undervisning.²³ Et mere livagtigt billede giver dog en skriftlig klage, som Hans Næss afleverede i 1770. Han var endnu forholdsvis ny som informator i arkitektur og havde åbenbart disciplinære vanskeligheder, og det i så høj grad, at modelskolens elever inde ved siden af følte sig generet. Næss fortæller, at når han vendte ryggen til for at korrigere en eller

anden lod ballademagerne »høre af sig de vederstyggeligste Eder, Nunner, fløyter og leer, tager Hatte og Huer, gjør vaade Papiirskugler og kaster efter andre med«, ja, de tillod sågar »vedkommende, som ej tegner paa Akademiet, saavel som nogle af de andre Stuer at komme til sig, ved Deres Tegning, som Hr. Professor Jardin har foregivet dem at fuldføre«. Og når de forlod akademiet gjorde de »den største Alarm paa Gaden med huen og skrigen«.²⁴ At denne gadeuorden ikke var enestående, forstår man af klager fra andre af byens borgere. Akademisterne havde i almindelighed ikke noget særlig smukt ry hverken på denne tid eller senere, hvor billedhuggeren Bertel Thorvaldsen kunne fortælle, hvordan hans fader var bekymret for at sende ham på akademiet.²⁵

Fra arkitekternes begynderklasse førte en dør ind til et mindre rum, der formodentlig må have tjent som *anatomikammer* (rum 5).²⁶ Anatomiundervisningen havde ude i Europa siden begyndelsen af det 17. århundrede været betragtet som en nødvendig del af den kunstneriske uddannelse – idet man måtte have et grundigt kendskab til det menneskelige legeme for ret at kunne skildre det. Det er noget usikkert, hvornår anatomiundervisningen er startet på det danske akademi. I 1754 var det meningen, at man ville ansætte en lærer i dette fag, men det blev ved tanken. Det er dog tænkeligt, at professorerne i modelskolen lejlighedsvis har bibragt eleverne nogle kundskaber på dette område; professor J. C. Petzold afleverede allerede i 1752 – i forbindelse med restaurering af akademiets afstøbnings-samling – en lille anatomisk gipsmodel, og flere lignende kom i tidens løb til.²⁷ Det var imidlertid først med den nye fundats i 1758, at anatomiundervisningen blev lagt i faste rammer. Man indrettede et særligt rum og ansatte en professor, lægen C. J. Berger, der om vinteren skulle forelæse over myologien (læren om musklerne) og om sommeren om osteologien (læren om knoglerne). Endvidere skulle han med faste mellemrum på den koldeste årstid dissekere under nærværelse af de elever, der var nået op i gipsskolen og modelskolen. Bag nedrullede gardiner og under den let osende olielampe, som lod sig hejse op og ned efter behov, har en lille flok elever – måske med noget ubehag – fulgt professor Bergers forelæsninger. Kadavret lå på et specielt fremstillet bord, der var beslået med voksdug og iøvrigt kunne drejes rundt. Berger havde et par betjente til hjælp og var under sean-

cen iført en voksdugskjole; af hygiejniske grunde havde han et par håndklæder af »blaa Garns bygkorns Dreyel« med Frederik Vs applikerede monogram til sin rådighed. Den øvrige del af undervisningen krævede ikke så stort et apparat. Mellem lampetterne på væggene hang en tegnetavle og fire anatomiske tavler, der var opklæbet på lærred og endelig stod i værelset to skeletter på jernstativer. Det øvrige undervisningsmateriel kunne Berger hente i biblioteket.²⁸

Inden vi træder ind i modelskolen, vil det være naturligt at se lidt nærmere på *gipstegnestuen* (rum 7), hvor eleverne blev rykket op fra den øverste fritegneskole. Rummets udstyr kunne umiddelbart gøre et ret bizart indtryk. Arme, ben, hænder, fødder og hoveder af guder, mennesker og dyr var sammen med en del mindre, hele figurer anbragt, hvor der var plads. De stod på borde med små cylindriske postamenter, på de konsoller, der var anbragt langs væggenes brystpaneler, en del hang på væggene, hvor man havde opsat lange knagerækker – lavet af geværhager, som man havde hentet i Material Magasinets beholdning af gammelt jern.

Undervisningen i gipsskolen var direkte underlagt professorerne i modelklassen; de bestemte hvilken afstøbning, der skulle kopieres, og de korrigerede elevernes tegnede og modellerede arbejder. En stor ottekantet piedestal, der nævnes i inventariet, har sandsynligvis været beregnet til den gipsfigur, professorerne havde valgt, at eleverne skulle tegne efter; bagved stod en buet skærm betrukket med hvidmalet sejldug. Da man på dette tidspunkt foretrak at arbejde ved kunstigt lys, der gav en kraftigere lys-skygge virkning, kunne man på den lyse årstid lukke dagslyset ude ved hjælp af indvendige vinduesluger. I stedet tændte man en stor olielampe, der brændte med 28 væger, medens røgen blev sendt op i skorstenen gennem en tragt og et langt rør. Bag et grønt forhæng førte en dør ud til det store trapperum,²⁹ men inden vi begiver os over på den anden side, må vi vende tilbage til *modelskolen*, der var den øverste klasse for malere, billedhuggere og kobberstikkere (rum 6).

Der hørte en del forberedelser til, før eleverne blev lukket ind. Om vinteren skulle der fyres op i kakkellovnen og sættes en blikskærm for, så de nærmestsiddende ikke skulle »incommoderes af varmen«. Også den store kobberlampe, der var endnu større end den i gipsstuen, skulle fyldes med olie og tændes. Under lampen stod af sikkerheds-

Fig. 3. C. F. Stanley: Modeltegning, rødkridt. Modellen var stillet af prof. Pilo, og Stanley vandt 9.7.1755 den store sølvmedalje på dette arbejde. Kunstakademiets Bibliotek. Fot. John Erichsen

mæssige grunde en egetræsbalje – rødmalet ligesom brandslukningsmateriellet i gården og fyldt med vand. Modellens omklædningsrum var indrettet noget interimistisk i en vinduesniche, der var blændet ud mod gården og adskilt fra det øvrige lokale af et grønt forhæng.³⁰

Professorerne for modelskolen skiftedes til at undervise hver måned, hvilket bl.a. krævede, at de to gange om ugen stillede modellen i en ny position. Dette foregik på et stort rundt bord, der kunne drejes og iøvrigt ovenpå var udstyret med en cylindrisk trækasse. Professorerne kunne bestige podiet ved hjælp af en lille trappestige og anbringe modellen i de ønskede – ofte ret kunstfærdige – stillinger. Da han skulle »staa« i to timer – dog nok med pauser – var forskellige hjælpemidler nødvendige; nogle svære tove til at holde fast i hang ned fra loftet, og desuden fandtes tre store fyrretræskasser, en gueridon, der efter behov kunne skydes op og ned, et fyrretræskors, fire runde træplader forsynet med

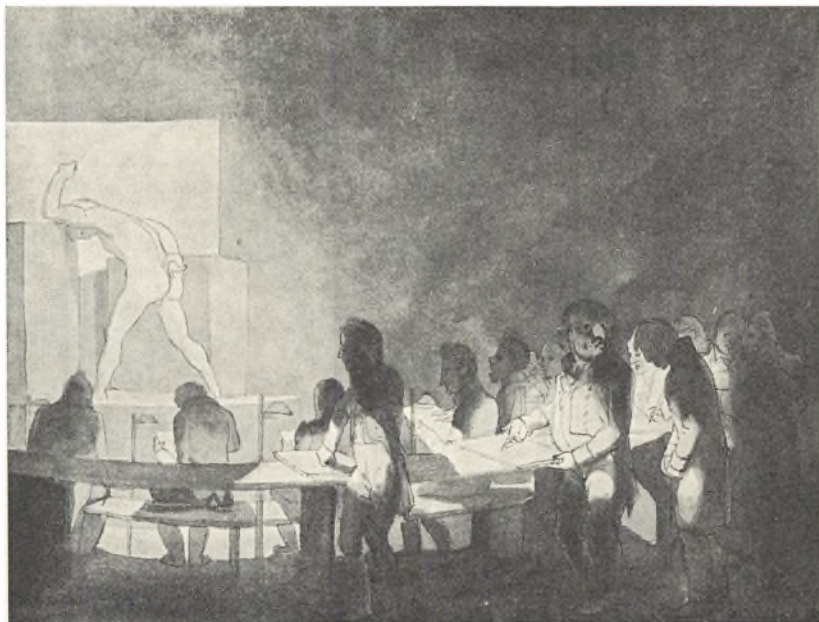

Fig. 4. C. W. Eckersberg: Satirisk tegning af undervisningen i modelskolen under prof. C. A. Lorentzen. Ant. udført 1804-09, hvor inventaret til dels var blevet ændret; der kendes ingen interiørtegninger fra den her behandlede periode. Den kgl. Kobberstiksamling

ståltråd, to firkantede terninger til »at sætte ham i skak med« og endelig 6 læderhynder, der nok skulle gøre arrangementet en anelse mere bekvemt (fig. 3). Indtil 1758 havde modellerne, som ellers var nøgne, haft lov til at bruge sokker, men dette blev efter Salys ønske afskaffet samtidig med, at de måtte lade sig klippe, da man ikke mente, det var muligt rigtigt at lære at tegne efter et hoved med langt hår.³¹

Først når modellen var stillet, blev eleverne lukket ind for efter anciennitet at vælge plads på en af de tre amfiteatralsk placerede bænke, der stod i en halvcirkel omkring bordet. På bagsiden af disse bænke var der hængt grønt uldent stof; pulte fandtes derimod ikke – eleverne fik udleveret tegnebrætter, som de sad med på skødet, og ekstra lys fik man fra høje »lampestænger«, som man kunne flytte rundt med (fig. 4).³²

Tegning var afgjort den del af undervisningen, man lagde størst vægt på, selvom billedhuggerne også modellerede efter den stillede figur. Derimod siges der ingen steder i kunstakademiets papirer noget om, at der blev malet efter modellen, ihvorvel vi kender Salys principielle indstilling fra en skrivelse i 1757 til professor Preisler. Heri hedder det: »Tegning er ikke den eneste Gienstand for Professorernes offentlige Undervisning i Modelskolen. De bør, uafhængigt af Tegningen, undervise i at modellere og male. Man maler efter Modellet i Akademiet i Paris, og i det franske Academie i Rom«. Noget kunne da også tyde på det, når man ser med hvilken ensartethed en del af de bevarede guldmedaljemalerier er udført.³³ Givet er det dog ikke.

På lignende måde mangler vi bevis for, at et andet af Salys forslag blev ført ud i livet. Han havde foreslået, at man i de tre sommermåneder om muligt stillede modellen ved dagslys, »da den Forskiel paa Lysene er meget fordelagtigt for de Teignende, for derved at kiende Naturens Effect om saa meget bedre«. ³⁴ Først mange år senere, blev dagslyset det foretrukne på akademiet, ligesom vi skal helt op til 1840, før det blev tilladt at benytte kvindelige modeller i undervisningen. Af hensyn til sømmeligheden brugte man indtil da udelukkende mænd. Det betød dog ikke, at eleverne var afskåret fra at tegne kvindelige akt-stykker. I selveste fundatsen hedder det, at de elever, der konkurrerede om guldmedaljen »gerne maatte gøre brug af selvgjorte Tegninger efter Akademiets ellers andetsteds opstillet mandlig Model, saavel som af selvgjorte Studier efter en kvindelig levende Model udenfor Akademiet . . .«. Eleverne tegnede altså også udenfor akademiet måske i professorernes atelier, måske i små private akademier, som vi kender både fra samtidens Rom og fra Bertel Thorvaldsens akademitid i København senere i århundredet.³⁵

Akademiets modeller var Joseph Brenner, der var fulgt med fra Christiansborg, og den tidligere grenader i Kaptajn Scholtes Compagni, Peter Iversen Sandberg, der må have opfyldt kongens krav om at være blandt de »beqvemste Skabninger«. At samme Iversen dog på et punkt ikke var så bekvem, kunne man ikke forudse. Han synes at have haft en svaghed for de våde varer, idet flere af professorerne i 1769 måtte klage over, at han var så drukken, at han ikke kunne bruges til undervisningen! Men det bedre sig åbenbart, da man truede ham med afsked; antagelig har han nødtigt villet miste sin

årlige indtægt på 100 rdl., så lidt som sin uniform, selvom det kun var kongens »ringeste livrée«.

Der indløb nu også klager over den anden model; det var fra professor Als, der havde haft en kontrovers med Brenner, da han ikke ville »staa sin tid ud«. Sagen gik videre til Moltke, der med vanlig diplomati udbad sig, at modellen blev irettesat, men samtidig understregede, at professorerne ikke måtte misbruge den magt, der var givet dem. Saly gav som direktør reprimanden videre – og uddelte derpå to sandure til modellerne, så der ikke mere kunne være tvivl om de to timers længde.³⁶

De elever, der havde vundet den lille sølvmedalje, havde tilladelse til at tegne i akademiets afstøbningsamling, der var opstillet i *antiksalen*, den store figursal, eller riddersalen, som rummet også kaldtes (rum 8). Dette sidste navn gik tilbage til Gyldenløves periode – og ikke uden grund, da rummet i det store hele stod uændret. Det strakte sig op gennem to etager med et omløbende galleri. På væggene var malede pilastre og mellem disse og på galleriernes underside malede armaturer og festoner med martialske symboler, der lod sig forklare ved, at den norske statholder havde virket som feltherre. Malerierne i loftet har da muligvis også bragt krigsguden Mars i erindring. Til tidligere tiders »aflejringer« i salen hørte en stor »stjernelysekron« af krystalglas og et ovalt portræt af Frederik IV. Begge dele forsvandt imidlertid i slutningen af 1760'erne, idet lysekronen faldt ned med brag og klirren, og Frederik IV erstattedes af professor Als' portræt af Christian VII. Til den kunstneriske udsmykning hørte også C. G. Pilos helfigursportræt af Frederik V, et maleri forestillende Herkules, der gik under navn af Annibale Carracci, 12 portrætmedaljoner af romerske kejsere i italiensk marmor, en lille bronzemodel af Girardons rytterstatue af Ludvig XIV og fire »antikke buster«.³⁷ Det mest dominerende var imidlertid de mange gipsafstøbninger, der ved akademiets indflytning var blevet opstillet i symmetriske grupper i rummets længde udfor vægelterne og de to franske døre. Det vil her føre for vidt at komme ind på denne samplings enkelte stykker, men nogle træk af dens tidligste historie skal anføres.³⁸ Afstøbningsamlingen var grundlagt i 1738, hvor kongen bl.a. havde givet penge til gipsafstøbninger af hoveder, hænder, fødder og hele og halve figurer. I 1748 opregner inventariet hele 59 stk., hvoraf de 45 er mindre fragmenter

og afstøbninger svarende til dem, vi fandt i gipstegnestuen, medens de øvrige var udført efter kendte antikke statuer. I 1754 voksede antallet betragteligt, idet man fra genealogen Tycho de Hoffmann arvede ca. 40 afstøbninger; en væsentlig del af denne samling blev dog – uvist af hvilken grund – forholdsvis kort tid efter solgt på auktion. Sidenhen fulgte mindre, men jævnlige erhvervelser. Akademiets største leverandør var gipseren Domenico Gianelli, der i perioden 1755-63 ses at have leveret ikke mindre end 14 afstøbninger, og hertil kom en anselig anskaffelse i 1759. Det var akademiets rejsestipendiat, Johannes Wiedewelt, der efter akademiets bemyndigelse lod hjemsende 12 store afstøbninger.³⁹ Som det turde fremgå heraf, var det ikke nogen helt lille samling, akademiet på dette tidlige tidspunkt havde skaffet sig, og man kunne i inventariet i 1767 tælle ialt 88 gipsarbejder, hvoraf 12 var moderne, 22 buster, 8 detaljer af fødder o.s.v. og resten hele figurer af forskellig størrelse. Hovedvægten var lagt på afstøbninger efter antikke skulpturer, men også senere billedhuggeres navne fandtes, såsom Michelangelo, Bernini og Giovanni da Bologna.⁴⁰

At det store antal afstøbninger må have dækket elevernes behov for at have noget at tegne efter, siger sig selv, og det er derfor værd at bemærke, at hensigten med så stor en samling også har været at bringe akademieleverne et vist mål af kunstnerisk dannelse.

Men salen havde også andre funktioner. En gang om året blev den benyttet til konkurrencen om guldmedaljerne. Til dette formål blev der opstillet otte såkaldte »logier« eller kamre på gulvet og fire på gallerierne. Der var således ialt plads til tolv konkurrerende. Det var hvert år et stort arbejde at opstille og nedtage disse båse, men til gengæld kunne man være sikker på, at eleverne arbejdede uafhængigt af hinanden og uden fremmed indblanding. På gulvet var kamrene anbragt under gallerierne ud for glasdørene og de seks af vinduerne, således at der var fri passage ved indgangen til salen og en af dørene på den modsatte endevæg. I de små rum, der iøvrigt kunne aflåses, var der plads til akademiets staffelier og tegneborde. Da Frederik V i 1759 besøgte akademiet for at se de tegninger, der var ophængt i kamrene, anskaffede man otte sejldugsgardiner, der skulle dæmpe dagslyset, »paa det at de tvende Vokslys kan give des bedre Reflex paa Teigningerne«. Af samme grund kunne man på gallerierne dække vinduerne med papir, der var fastspændt på nogle rammer.⁴¹

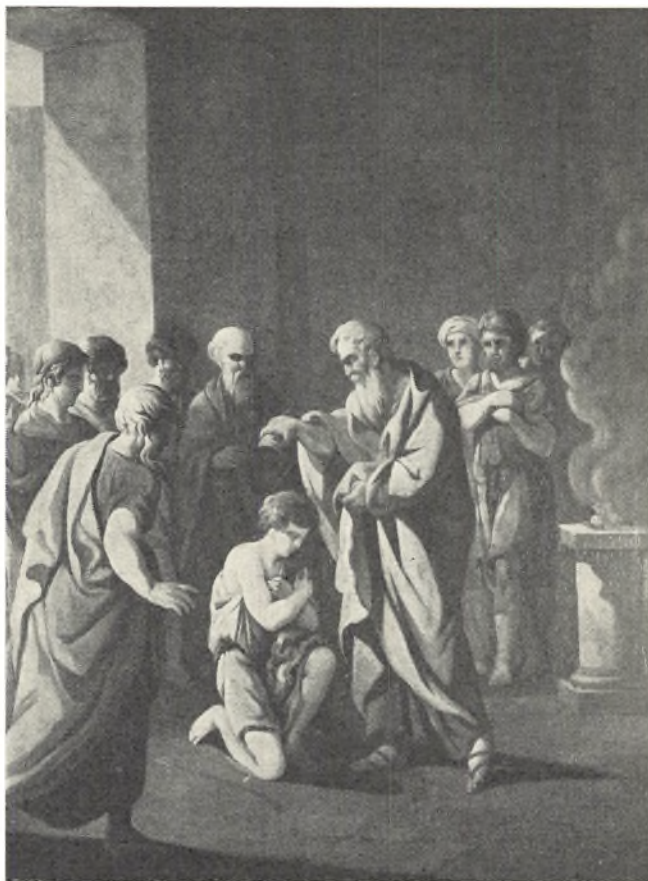

Fig. 5. Jens Juel: David salves af Samuel. Olie på lærred. 1767.
 For dette billede fik Juel den lille guldmedalje. Kunstakademiet.
 Fot. Jorgen Watz

Konkurrencen startede i perioden 1755-71 i begyndelsen af februar, hvor eleverne den første dag skulle aflevere et udkast over et opgivet emne; dette var for malere, billedhuggere og kobberstikkeres vedkommende altid hentet fra Det gamle Testamente. Arkitekterne skulle derimod give projekt til forskelligartede monumentale anlæg, der ofte var af militær karakter. Disse opgavers formulering hentede ikke sjældent inspiration i samtidens danske byggeplaner uden dog at have noget konkret sigte.

Når skitserne var blevet godkendt af forsamlingen, fik eleverne lov at udføre dem i stort format, og de færdige arbejder skulle afleveres inden Frederik Vs fødselsdag den 31. marts, med undtagelse af kobberstikkerne, der ifølge sagens natur havde længere tid til deres rådighed. Vi ser dog gentagne gange, at det kneb med at blive færdig, og direktøren har følt sig nødsaget til at give de konkurrerende ordre til at arbejde indtil kl. 12 om natten i de sidste dage.⁴² Der blev ikke spurgt så meget om, hvornår inspirationen meldte sig – akademiets ære stod på spil, idet konkurrencearbejderne skulle udstilles offentligt, hvis de da ikke blev fundet for ringe på forsamlingens censurmøde. Først når publikum havde haft lejlighed til at se de udstillede kunstværker, besluttede man, hvem der skulle belønnes med guldmedaljerne (fig. 5).

Skal man tro inventarieforvalter Norups beskrivelse, har udstillingsgæsterne dog næppe hørt til landets største kunstkere: »Ved det at det er alle og enhver uden forskiel tilladt at bese Academiet over alt . . . paa Hans kongelige Mayst Høye og Glædelige Geburts-Dag, fra Tidlig om Morgenen til ganske sildig om Aftenen, saa kommer der en overmaadig Mængde Mennesker at der bliver en meget stor Trængsel, saa de ere færdige at træde hinanden under Føeder. Den største Deel Soldatter, Matrosser, Handverks Svenne, Dreng og andre ordinaire Folck, hvorved er befunden at være bortkommen og i støcker slagen i riddersahlen 2 Stk. metallyssearmer med Plade, 1 Stk glas Lampet med Messing Arm«. Man aner forvalterens mishag ved postyret, og bedre er det sikkert ikke blevet, da man i 1769 afholdt den første salon her, hvor arbejder af direktøren, professorerne og medlemmerne udstilledes, – eller da man året inden havde henlagt prisuddelingen til den store sal, for at der kunne være plads til alle eleverne, til »andre Personer af consideration« og endelig til forældre, slægtninge og venner, der fra salen eller gallerierne kunne »see deres Børn og Paarørende ved Præmier opmuntrede«.⁴³

Hidtil havde denne ceremoni fundet sted i *forsamlingsalen* (eller kuppelsalen) ovre på den anden side af gården (rum 9). Men fra 1768 var dette rum udelukkende forbeholdt akademiets administration. Under lanternen og den smukke kuppel, der var smykket med mytologiske figurer og våbenskjolde i stuk fra Gyldenløves tid, mødtes akademiets professorer og forskellige medlemmer med direktøren og præses i spidsen omkring et bord dækket af et grønt klæde. Over

bordet hang en lysekrone, og mellem et par forsøvede trearmede lysestager stod »den nye blick Machine til at lægge Voterne udi« – et meget væsentligt led i akademiets funktion, da alle større beslutninger blev taget ved afstemning – per scrutinum. Stole og taburetter var anbragt på et rødt tæppe rundt om bordet i flere rækker. De afspejlede hele akademiets hierarkiske opbygning: alt efter stolenes størrelse, udskæring, facon, polstring, forgyldning – eller manglende sådan, kunne man kende sin plads på forsamlingens rangstige, ja selv det røde betræk var der forskel på, noget var ægte fløjel andet mønstret plyds.

Langs væggene stod to jernkakkellovne og piedestaler med bl.a. Frederik Vs og dronning Louises buster; over de to døre hang fra gammel tid fire ovale portrætter af prinsen af Orleans og hans børn.⁴⁴ Også to skulpturer, Hebe og Cupido, som var udført af Saly, blev sammen med bl.a. billedhuggerne J. C. Petzolds og S. C. Stanleys nu forsvundne medlemsstykker opstillet i forsamlingssalen. De øvrige medlemmers arbejder – arkitekturtegninger, kobberstik og malerier, som skulle vise at kunstnerne var værdige til optagelse i forsamlingen – blev ophængt på væggene, med undtagelse af de portrætter, der forestillede akademiets professorer og medlemmer. Dette portrætgalleri besluttede man at placere i *biblioteket* (rum 10), som i 1758 blev indrettet i en del af det tre fags værelse, der lå syd for forsamlingssalen og hidtil havde været benyttet af det Kiøbenhavnske Lotteri. Man fik dog ikke hele rummet, men måtte slå en skillevæg op med en blinddør i. Væggen blev beklædt med stoftapet og man anbragte bogskabe langs de tre af rummets vægge. Bag skabsdørenes flettede messingtråd og grønne taftgardiner stod den endnu relativt beskedne bogsamling, der i 1767 med sine 42 titler dog var begyndelsen til det nuværende kunstakademis store bibliotek. I 1764 kunne man ophænge de første portrætter herinde malet af C. G. Pilo, P. Als og de franske medlemmer J. M. Natier og L. Toucqué. Også nogle buster bl.a. en af Saly forestillende A. G. Moltke, har antagelig været anbragt her.⁴⁵ Medlemstykkerne måtte imidlertid både i forsamlingssalen og i biblioteket med mellemrum nedtages, når man skulle tage stilling til elevernes oprykning og uddeling af sølvmedaljerne. På væggene blev der i stedet udspændt sejlgarn, og elevernes tegninger, der for anonymitetens skyld var mærket med bogstaver (fig. 2), blev fastgjort hertil med knappenåle. Når

forsamlingen var nået til enighed, blev navnene på de lykkelige elever opført på lister, der hang rundt om i undervisningslokalerne, medens den allerede omtalte officielle uddeling kun fandt sted en gang om året.⁴⁶

Endnu et par møbler i forsamlingssalen har krav på vor opmærksomhed – og på sin vis er de næsten de vigtigste. Det er et 2 alen langt skrivebord med svungne ben. Her sad akademiets sekretær, C. Æ. Biehl, der i mange år her dagligt »har forvaltet sit skriveri«. Rummet var til hverdag ikke så spændende at se på, for alle de mange taburetter og stole var overdækket af betræk, bortset fra een – formodentlig den Biehl selv sad på. Til gengæld kunne han gå ud på altanen og nyde udsigten over haven. Hans arbejde bestod i at føre regnskaber, besvare de indkomne breve, sende portefeuillen rundt og sidst men ikke mindst føre protokollen over akademiforsamlingens forhandlinger. Efter endt arbejde har vi lov til at forestille os, at han har åbnet de to »stærke« dragkister, som den kendte møbelsnedker Mathias Ortmann havde udført i egetræ med krumme fødder og forsynet med forsøvede beslag.⁴⁷ Heri har Biehl sikkert anbragt »sit skriveri« – med andre ord alle de papirer, der i dag gør det muligt at få et indblik i akademiets forhold i midten af det 18. århundrede.

HENVISNINGER OG NOTER

Forskningsbibliotekar Emma Salling, Kunstakademiets Bibliotek, takkes for kritisk gennemlæsning af manuskriptet.

1. F. Meldahl og P. Johansen: *Det Kongelige Akademi for de skønne Kunster. 1700-1904*. Kbh. 1904. V. Thorlacius-Ussing: *Kunstskoler i Danmark før 1754*. Kbh. 1954. Nikolaus Pevsner: *Academies of Art past and present*. Cambridge 1940.
2. Rigsarkivet (RA). *Kunstakademiets arkiv (KA)*. Indkomne breve m.m. (Breve) 1757, nr. 11. Et usigneret manuskript, der stammer fra Paris, refererer det franske akademis love, og disse blev i det store hele fulgt, da man i 1750'ernes slutning formulerede den nye danske fundats.
3. Torkel Baden: *Jaques François Joseph Salys Fortienester af Kunstakademiet*. Kbh. 1820.
4. Knud Voss: *Arkitekten Nicolai Eigtved. 1701-1754*. Kbh. 1971. p. 421 ff. Fr. Weilbach: *Charlottenborg. Historie*. Opmaaling. Kbh. 1933.

5. Rekonstruktion af akademiets lokaler på Charlottenborg udført på grundlag af Lauritz de Thurah: Den danske Vitruvius. Kbh. 1746, Tome I. Tab XXXVIII, RA. Rentekammerets reviderede regnskaber. (Erslevs Regn.) 14. Kongelige Slotte og Haver. Charlottenborg. Inventarier. 1755 og 1764. Statens Bygningsadministrations tegningsarkiv 1731-1917. De Rosenbergske Mapper. 43 Charlottenborg Slot. Grundplan F. (udført mellem 1836 og 1848).
6. RA.KA. Dagbog 30.3.1768.
7. Der findes ingen elevfortegnelser fra den her omhandlede periode, men på grundlag af dagbøgenes oplysninger er det muligt delvis at rekonstruere disse.
8. Meldahl og Johansen, p. 23.
9. Weilbach, p. 13. Emil Hannover: En Selvbiografi af Kobberstikeren Johan Frederik Clemens, »Museum«, Kbh. 1896, bd. II. p. 6. Fortegnelse over akademiets lærere og deres embedsperiode se Meldahl og Johansen, p. CXXXI ff.
10. RA.KA. Bilag til regnskaber (Bilag). Heraf fremgår, at en væsentlig del af det gamle inventar var udført af Diederich Schäffer og det nye af Johan Lütgen.
11. RA.KA. Bilag 21. og 27.5.1754, nr. 29 1754, 20.9.1756, 14. og 19.9.1758, 16.8.1762, 20.8.1765. Intet af det inventar, der har stået i undervisningslokalerne, synes at være bevaret.
12. Hannover, p. 1, 6.
13. Weilbach, p. 20, 40 ff. Erslevs Regn. 1755 og 1764. De fleste af kongehusets efterladte malerier på Charlottenborg blev senere overdraget Kunstkammeret, hvor man dog især tog dem for rammernes skyld. Jeg takker museumsinspektør, dr.phil. Povl Eller for denne oplysning. De udskårne karyatider og de malede paneler findes stadig på deres oprindelige plads. Gengivet hos Weilbach.
14. Kai Uldall: Gammel dansk Fajence. Kbh. 1967, p. 61. Både denne ovn og fliserne over kaminen i Clio's tegnestue er forsvundet.
15. RA.KA. Bilag 6.9.1759.
16. RA.KA. Bilag 27.5.1754, 15.6.1759, 8. og 16.8.1761, 10.8.1767. Den kongelige Kobberstiksamling, Td 160.
17. Jens Fr. Nørbæk: En billedhuggers bogliste. Et bidrag til det danske kunstakademis og dets biblioteks historie. Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen. Uppsala 1972, nr. 1, p. 5 f.
18. RA.KA. Dagbog 25.6.1759, 4.2.1760. Bilag 17.2.1761. J. Locquin: La peinture d'histoire en France de 1747 à 1785. Paris 1912, p. 72 ff.
19. RA.KA. Breve 1770, nr. 2, pro memoria fra Hans Næss 5.2.1770. Bilag 21. og 27.5.1754, nr. 27 1754, 18.8 og 19.9.1758, inventar 1767.
20. RA.KA. Dagbog 8.1.1759. Bilag 15.6.1759. Anthon afleverede tegningerne i et forgæves forsøg på at blive optaget som medlem af akademiet; idag ukendte.
21. RA.KA. Dagbog 2.12.1754, 15.1.1755. Bilag 27.5.1756, 15.6.1759.
22. RA.KA. Bilag, inventar 1767. Voss, p. 426 f. Nørbæk, p. 15 ff. Martin Due: Carl Marcus Tuscher, Kbh. 1916, p. 76 ff. Thorlacius-Ussing, p. 14, skriver urigtigt at Tuschers »Archittetura Civile« blev udgivet. Originalen findes på samlingen af

- Arkitekturtegninger, Kunstakademiets Bibliotek.
23. Louis-Henri Jardin: *Perspectiv-Konst*. Fremsat i de offentlige *Lectier* paa det Kgl. .-. Academie i Kiøbenhavn 1758. Findes på Kunstakademiets Bibliotek.
  24. Se note 19.
  25. Baronesse Stampes *Erindringer om Thorvaldsen*. Udg. af Rigmor Stampe. Kbh. 1912, p. 91 f.
  26. Anatomikammerets placering fremgår ikke direkte af kilderne i kunstakademiets arkiv. Efter alt at dømme fandtes der kun eet vindue (RA.KA. Bilag 14.8.1760 – anskaffelse af eet rullegardin), hvilket sammen med rummets betegnelse som kammer peger på, at dette lille værelse har været anvendt.
  27. RA.KA. Bilag 27.3.1752, inventar 1767. Bjarne Jørnæs: *Antiksalen på Charlottenborg*. Meddelelser fra Thorvaldsens Museum. Kbh. 1970, p. 52.
  28. RA.KA. Bilag 22.9.1758, 6.7.1759, 14.8 og 16.9.1760, nr. 24 1759-61, 25.8.1762, 18.7.1765, nr. 20 1761-65.
  29. RA.KA. Bilag 29.5.1750, 21. og 27.5 og 20.8.1754, inventar 1754, nr. 28 1754, 18.8. og 19.9.1754.
  30. RA. Erslevs Regn. Inventar 1755 og 1764. KA. Bilag 16.8.1752, 21.5. 1754, 16.6.1759, 16.8.1760.
  31. RA.KA. Bilag 28.9.1748, 29.5. og 13.8.1750, 21. og 27.5.1754, 19. og 29.9.1758, 16.8.1762. Dagbog 1.5. 1758.
  32. Meldahl og Johansen p.53 (reglementet 9.4.1754, 11cimo). RA.KA. 20.8.1754, 15.6.1759, nr. 33 1762-63, inventar 1767.
  33. Baden, p. 8. Langt de fleste af de guldmedaljarbejder, der nævnes i inventariet 1767, findes stadig på kunstakademiet.
  34. Meldahl og Johansen, p. 52 (reglementet 9.4.1754, 10cimo).
  35. Meldahl og Johansen, p. 58, 223. Fried. Noack: *Modell und Akt in Rom. Der Cicerone*. Halbmonatschrift für Künstler, Kunstfreunde und Sammler. Leipzig 1922, XIV Jahrg. J. M. Thiele: *Thorvaldsens Ungdomshistorie*. 1770-1804. Kbh. 1851, p. 26.
  36. Meldahl og Johansen, p. III (fundatsen 31.3.1754, 4) RA.KA. Dagbog 1.7. og 31.8.1754, 29.11.1762, 7.12.1767.
  37. Weilbach, p. 21 f, 40, 45. RA. Erslevs Regn. Inventarier 1755 og 1764. KA. Bilag 21. og 30.5.1754, 5.4., 28.10. og 30.12.1755. Af de omtalte kunstværker er kun Girardons rytterstatue tilbage på akademiet; portrætmedaljonerne findes på Antiksamlingen, Nationalmuseet. (Vagn Poulsen: *Et portræt af en romersk kejser*. Meddelelser fra Thorvaldsens Museum. Kbh. 1965, p.70, fig.8. Jørnæs, p.48, fig.1,64). Herkulesbilledet der muligvis er brændt på Christiansborg Slot i 1794, kan have været en original eller måske snarere en kopi efter en af Carraccis Herkulesfremstillinger i Bologna og Rom. Af de fire »antikke buster« ansees i dag kun een for at være original, busten af Livia tidligere kaldet »Berenice« (Walter H. Gross: *Augustus und Livia*, *Acta Archaeologica*, Vol. XXXV¹, 1964, p. 55 ff). Denne findes nu på Antiksamlingen, Nationalmuseet (kunstmus. nr. ABB2), ligesom et hoved af Socrates (Inv.nr.

- 1024). Om busten, der gik under navn af Marcus Aurelius, kan identificeres med Antiksamlingens ABA 1 er derimod uvist. Den fjerde buste, Homer, findes på Statens Museum for Kunst (Inv. nr. 5626). Nørbæk, p. 8.
38. Opstillingen af afstøbningerne i 1754 lader sig nøje rekonstruere ved at sammenholde salens plan med et avisreferat fra 1754 (Meldahl og Johansen, p. 40 f).
39. Thorlacius-Ussing, p. 10, 20. RA.KA. Bilag 28.9.1748, 27.8.1754, 27.10. og 6.11.1755, 31.5.1758, 4.4.1761, 12.4.1763. Nørbæk, p. 20 – her opgives året 1751 for Wiedewelts indkøb, hvilket er uoverensstemmende med oplysningerne i RA.KA. Bilag 4.9.1759.
40. Om afstøbningssamlingens senere historie se Jørnæs, p. 52 ff.
41. RA.KA. Bilag 5.4.1755, 29.9.1758, 16.6.1759, 7.8.1761, nr. 23 1759-61, 16.4.1764.
42. RA.KA. Bilag nr. 22 og 27 1759-61.
43. RA.KA. Bilag nr. 36 1761-65, Dagbog 30.3.1768. Nicolai Jonges Københavns Beskrivelse. Den hidtil utrykte Part. Kbh. 1945, p. 254.
44. Weilbach, p. 20. RA.KA. Bilag 7.3., 20.8. og 10.12.1754, 28.1., 12., 14. og 18.3., 5.4. og 30.6.1755, 28.5.1756, 9.1.1761. RA. Erslev inventarier 1755 og 1764. Stolene var alle udført af møbelmager Caspar Svendsen; en del af dem findes stadig på Kunstakademiet. Tove Clemmensen: Møbler af N. H. Jardin, C. F. Harsdorff, J. C. Lillie og eksempler på deres interiørdekoration. Kbh. 1973, p. 273 f.
45. Bibliotekets placering fremgår af RA.KA. Bilag nr. 23 1759-61, hvori det hedder, at der var fyret op i forsamlingsalen for at varmen kunne trække ind i biblioteket »nest ved«; antagelig deltes rummet således, at akademiet fik de to af de tre fag. RA.KA. Bilag 15.5, 14.6., 7.7. og 6.9.1759, nr. 39 1756-59. Dagbog 10.11.1758, 16.4. og 5.10.1764. Mange af medlemsarbejderne findes til stadighed på Kunstakademiet.
46. RA.KA. Bilag nr. 39, 1759, 19.8.1761, inventar 1767. Diverse elevlister.
47. RA.KA. Bilag 5.7. og 30.12.1754, 30.6.1759, inventar 1767.

LAKAJISMEN OG KØBENHAVNS MAGISTRAT OMKRING 1770

AF SIGURD JENSEN

1. Skobørste-litteraturen.

Vinteren 1770-71 var ubehagelig for københavnernes. Vejret var meget koldt, og frost og sne vanskeliggjorde tilførslerne af fødevarer til hovedstaden. Priserne steg følgelig omgående, og det kneb meget rundt om i hjemmene.¹ Man måtte trøste sig som man bedst kunne, og der var i al fald en masse at sladre om. Først og fremmest var der forholdene ved hoffet. Hvad der i virkeligheden foregik mellem dronningen og livlægen, kunne man naturligvis kun gisne om, men så gisnede man. Endvidere havde samme livlæge, efter at han var blevet landets reelle hersker, indført almindelig trykkefrihed, og nu sørgede kvikke penne for, at kendte folks misligheder blev almindelig kendt. Ikke for det, skandskrifter var ikke noget nyt. Da viceborgmester Christian Fædder i sin direktørtid ved Den kongelige Skueplads havde haft et forhold til teatrets primadonna, havde pikante og bidske vers herom cirkuleret i byen.² Men de måtte skrives i hånden, og selv om mange naturligvis gerne ofrede en aften eller to på at afskrive så interessante sager, begrænsede denne lidt besværlige teknik dog i nogen grad udbredelsen af sådanne skrifter. Et prosaarbejde af lignende karakter havde også verseret i afskrifter i adskillige år. Det hed »Lovtale over Sko-Børsten« og var en satire over det, man plejer at kalde lakajismen.

Den store danske Ordbog definerer lakajisme som det forhold, at lakajer protegeres frem til embeder og bestillinger. Under den ældre enevælde havde det været den gængse fremgangsmåde ved besættelsen af embeder, at man besatte dem med veltjente lakajer. Indførelsen af en juridisk embedseksamen i 1736 havde så småt ændret dette forhold. Men der var endnu langt fra jurister nok til de større embeder,³ og der var mange embeder, som gav en så beskedent indtægt, at de ikke rigtig kunne friste akademikere, f.eks. embederne som birke-dommere og birkeskriver, og hvad var da mere naturligt, end at godsejeren, som havde birkeretten, lod en egnet lakaj træde til. Disse la-

kajer blev jo nemlig ikke bare brugt til at passe herskabets garderobe. Man må regne med, at de i mange tilfælde hjalp herren med regnskaber, korrespondance o.lign. Kendskab til bog og pen var gennemgående ikke adelens force; det blev endda betragtet som noget mindre værdigt for en fornem herre at befatte sig med sligt. Det gav den dygtige lakaj en chance. Han kunne f.eks. begynde i det små som birkeskriver og så avancere til det mere ansvarsfulde hverv som birke-dommer, når han havde skrevet i retten i nogle år.

Selv om alt tyder på, at udviklingen stille og roligt tenderede mod en lagdeling indenfor embedsstanden med juristerne i topstillingerne og de ikke-juridisk uddannede i beskednere placering, var der naturligvis en vis konkurrence – eller man bør måske endda bruge en stærkere betegnelse – mellem de to typer embedsmænd. Et udslag heraf var pjecen »Lovtale over Sko-Børsten«, der som nævnt verserede i håndskreven form i 1760'erne, men som efter indførelsen af trykkefriheden blev trykt. Den fremkom anonymt. Men det vides og var vel allerede kendt dengang, at forfatteren var en jurist. Den pågældende kunne ingenlunde klage over, at han selv var blevet forfordelt med hensyn til embeder. 1758 var han, 34 år gammel blevet byfoged i Skive og herredsfoged i Salling, og i 1761 blev han tillige landsdommer i Viborg. Alligevel var han en bitter og skuffet mand, for han ville hellere have været noget helt andet. Han ville være historiker, men fik kun ringe anerkendelse for sine historiske arbejder; han ville være dr. jur. og juridisk professor, men hans juridiske værker fik lige så kølig en modtagelse som de historiske, og da han forsøgte sig med en munter satire over samtidens snobberi for det franske, faldt den til en vis grad til jorden. Tiden var ikke rigtig moden til at forstå ironi. Denne mand hed Caspar Peter Rothe.⁴

I en fortale til »Lovtale over Sko-Børsen« foregives, at det drejer sig om udgivelse af en beretning, der var fundet blandt efterladenskaberne efter en grønlandsmissionær, som samlede på materiale om Grønlands historie. Den handler om en ekspedition til Hudson Bay, hvis skib strander i »Gammel Grønland«. Kun to af ekspeditionsdeltagerne overlever strabadserne, nemlig mester Erik, en ældre, lærd mand, der især var kyndig i matematik, samt den unge Lars Knub, der tjener hos borgmesteren i Randers. Lars havde et par år gået i byens offentlige skole, »men som han selv merkede, at hans Hoved

Titelblad til »Lovtale over Sko-Børsten«, Rådhusets eksemplar

ei var oplagt til Bogen, vidste han af Erfarenhed, at han vel engang i Tiden kunde komme til at sidde i Raadet med, dersom han først gav sig til at tiene Borgemesteren for Dreng. Det stod ham for Øine, at det saaledes var gaaet med et par af hans Faders Kammerater, der havde tient tvende Raadmænd saalænge, til de selv kom i deres Husbonders Sted«. Han var taget med ekspeditionen dels for fortjenestens skyld, dels for at se noget mere af verden.

De to overlevende slår sig ned hos grønlænderne, som i deres naivitet tror, de selv er verdens lykkeligste folk. Mester Erik vil rive dem ud af denne vildfarelse. Han vil lære dem at kende og dyrke den ene sande usynlige gud og undervise dem i »de første Grund-Regler af de mest fornødne Videnskaber«. Grønlænderne fandt, at dette lød noget besværligt, og spurgte, om »de blant de Christne« holdtes for de ypperste, som havde de bedste hoveder og havde benyttet deres tid vel. »Iligemaade: Om de, frem for andre, bleve forfremmede til Statens anseelige Betiener og Embeder, som havde opnaaet en grundig Indsigt i Videnskaberne?« Mester Erik ville ikke rigtig give noget klart svar herpå, men måtte i al fald indrømme, at selv om dette var det rigtigste, blev der undertiden handlet mod dette princip. Grønlænderne sagde da, at de ikke indså fordelene ved at anstrenge sig med uddannelse, hvis de ikke derved opnåede noget fortrin fremfor mindre duelige.

Lars stod ved siden af og smilede, og grønlænderne spurgte nu ham, hvad han mente, og han sagde, at de bare skulle tage den med ro og leve, som de plejede. Enhver blev salig i sin tro. Mester Erik blev vred og foreholdt Lars hans ugudelighed, men grønlænderne tvang ham til at tie stille, mens de lyttede til Lars, der nu prædikede sit evangelium: Videnskaber behøves slet ikke; embeder kan man lære at bestride ved øvelse. »Det kommer ei saa nøie an paa en Haandfuld Noder, naar man forstaaer Musiken. Det der haver hiulpet mig frem i Verden, det er Sko-Børsten«. Så råbte alle grønlænderne som med én mund, at den afgud ville de også dyrke. Lars går derefter i gang med at indrette en religiøs dyrkelse af skobørsten. Selv skal han være ypperstepræst, mester Erik får allernådigst lov til at være degn. Da han vægrer sig, bliver han truet på livet.

Da templet for skobørsten skal indvies, kniber det for Lars, for han mægter ikke at holde en passende indvielsestale. Men så får mester

Erik befaling til at gøre det i stedet, og han holder en lang tale om skobørstereligionen, hvis vigtigste bud er: Du må aldrig gå længere, end din formand gik før dig. Bliv uryggeligen ved at følge de gamle formularer uden at undersøge, om de er velindrettede eller ej. At undersøge en gammel skik er allerede synd, men at forandre den bringer dig i fordærvelse; »Thi vide maae Du: De Gamle have ingen Narre været«. Hvad man ikke forstår, skal man foragte osv. osv.

Den vidtløftige skildring af indvielsen af skobørste-templet om mester Eriks meget lange indvielsestale spinder morsomheden så langt ud, at satiren for en nutidslæser virker noget tynd, men i samtiden har den utvivlsomt virket ganske stærkt. At blive stillet overfor samfundskritik var noget helt usædvanligt. Bogen stimulerede den standende diskussion om sagen; den startede en hel lille litteratur på i alt 14 skrifter om emnet, og den instituerede betegnelsen »skobørste« for lakajer og andre tjenere, især sådanne som var avanceret til et embede eller en stilling over deres stand.

Bogen er både illustreret og smukt udstyret. På en af de første sider har Caspar Peter Rothe den frækhed i en fodnote at reklamere for et af sine egne historiske skrifter.

Så fornøjelige disse forskellige sladderhistorier og angreb kunne være for det københavnske publikum, lige så ubehagelige var de for ofrene. »Lovtale over Sko-Børsten« var rettet mod et princip, men andre af tidens pamfletter havde et mere direkte mål.

2. En viceborgmester dør.

Lidt før daggry den 10. februar 1771, fastelavnssøndag, var der en træt gammel mand, der opgav ånden. Hans karakteristiske faste håndskrift i de embedsprotokoller, han førte, var på det sidste blevet rystende og usikker; det lader os formode, at han ikke havde så forfærdelig megen modstandskraft tilbage. Nu havde han så fået det chok, der gjorde det af med ham. Han havde læst et smædeskrift, hvori han var hovedpersonen. Det var viceborgmester Hans Nicolai Nissen.⁵

Rygtet om Nissens død spredte sig som en løbeild over byen. Smædeskriftet havde på det sidste bragt hans navn på alles læber,

og nu var han altså død. Luxdorph noterede i sin dagbog, at dødsfaldet fandt sted kl. 6 om morgenen.⁶ Orlogskaptajn Peter C. Schiønning, der hele sit liv førte en meget udførlig dagbog over store og små begivenheder, giver Nissens død en mere omfattende omtale. Han bemærker bl.a., at Nissen døde »som man sagde af ærgrelse over det bekjendte Skrift der var stiklet paa ham«.⁷ Bibliotekaren Rasmus Nyerup meddeler i sine optegnelser, der er af noget senere dato, at Nissen havde været lakaj hos »den fromme« grev Holstein, »som hjalp ham fra et Trin til et andet indtil Etatsraad«, at han havde fået tilsendt et satirisk skrift, og at han tog sig det, der stod deri så nær, at han blev syg og døde få dage efter.⁸

Viceborgmesterens død udløste ikke blot sladder. Der blev også vist den afdøde skyldig honnør. Teologen Hans Jørgen Birch udgav, formentlig på eget initiativ, et »Æreminde« over ham og, for at citere Vilhelm Andersen, »otte Aar efter oppebar han den taknemmelige Families Løn ved at blive kaldet til Sognepræst i Glostrup«⁹ (familien, der ejede kirken, var ikke selv leveringsdygtig i anvendelige teologer på det pågældende tidspunkt). En ellers ukendt poet ved navn K. Møller lod trykke et digt i Adresseavisen, betitlet »Tanker over Salig Hr. Etats-Raad Nissens Død, som indfaldt den 10de Februarii sidst-afviget«. Han indleder med

Hvad hjælper Salige! at jeg mig vil beklage
 Min Klage kan dog ey tilbagekalde Dig.
 Dog, jo, jeg bør, jeg har til Klage fuld Aarsage,
 En Mand jo savnes, som var heel umistelig.

Han slutter med at sige, at den afdøde nu befinder sig, hvor han intet ondt kan møde »og Satans Øgle-Spye end ey kan nærme sig«. I samme nummer af Adresseavisen har ikke-navngivne personer, måske familien, indrykket en »Gravskrift«, der er delvis versificeret, og som indeholder oplysninger om Nissens data: født 20. januar 1704, viet 11. december 1732, død 10. februar 1771. Da datoen for hans fødsel ikke er fundet i kirkebøgerne, er i al fald opgivelsen af fødselsdatoen interessant.¹⁰

Det skandskrift, som måske voldte Nissens død, er unægtelig nærgående og ubehagelig læsning. Man kan ikke fortænke Nissens slægt og venner i at kalde det »Øgle-Spye«. Men det er et ganske elegant

stykke litteratur. Titlen er noget lang, men den har god appel til publikum og skal nok have solgt nogle eksemplarer. Den lyder »En saare mærkværdig tildragelse som er skeet i den Stad Antwerpen med et forhexet Drengbarn der var en Nisse men omskabte sig til en Skoebørste med mere som Historien fortæller . . . . . til Trykken befordret af Casper Ebletoft samt hosføiet en Lovtale over Skoebørsterne«.

Udgangspunktet er det samme som i C. P. Rothes pjece, en fingeret udgivelse af en gammel beretning. I en indledning, dateret »Aar efter Guds Byrd 1696« meddeler sognedegnen Claus Lille, at han har fundet historien i en gammel hollandsk bog og oversat den til dansk »andre til en Advarsel, og et Speyl paa deslige Historier«. Og denne beretning har Casper Ebletoft altså angiveligt befordret i trykken.

Selve beretningen er delt i 9 ganske korte kapitler, de fleste med en overskrift i tidens manér (f.eks. 4. Capitel. Om hvorlunde dette Drengbarn allehaande pudserlige Eventyr hist og her bedrefvet haver). Det fortæller, at en letlevende kvinde, fru van Meerbuysen, som allerede havde fået 3-4 uægte børn, på ny blev »udi sit slemme uteerlige Levnet . . . . . frugtsommelig«. Da hun en aften var i et lystigt lag, sagde en af de tilstedeværende, som var kyndig i naturvidenskaber og astrologi og allehånde fortræffelige og drabelige kunster, at han mente at kunne se, at hun var gravid. Det passede hende imidlertid ikke at få dette draget frem på det daværende tidspunkt, »da just var nærværende et nyt Boelskab, som hun vilde bringe udi sine Snarer«. Derfor benægtede hun at være svanger og sagde, at det i alt fald i så tilfælde måtte være »med en Nisse, en Skoebørste og mere saadan frække Talemaader«. Hendes nye ven fulgte hende hjem og tog påny problemet om hendes mulige graviditet op. Men hun svor dyre eder på, at det var der ikke noget om. »Endelig gik hendes Boelskab bort, efterat de sin Utugt med hinanden hafvde bedrefvet, og hun blef alleene«. Men så kom djævelen.

Denne viste sig imidlertid at være en både artig og behagelig person, der fortalte hende, at hun var frugtsommelig med et drengbarn, som han ville skænke held og fremragende egenskaber. Men hendes svangerskab skulle blive usynligt for omverdenen. Endvidere forærede han hende en tryllering, men den spiller nu ingen større rolle i historien. Da tiden var inde, fødte hun en nisse.

Vi følger så denne skabnings bedrifter, og når denne nisse omtales i bestemt form (og i datiden blev jo alle substantiver skrevet med stort begyndelsesbogstav) ja, så kunne selv den mest tungnemme læser ikke undgå at forstå, at det var en hr. Nissen, det drejede sig om.

Det hele var – ifølge skriftet – begyndt i Antwerpen i 1582, og i sine første år drev vor nisse sit kogleri uden for denne by. Først var han på en keglebane. »Ja der lever endnu udi vore Tider gamle Mænd som hafve spillet Kegler paa den Bane hvor Nissen var«, og den lille nisse huggede småskillinger fra dem. Keglebanen blev imidlertid nedlagt, og nissen slog sig ned hos bommanden, også kaldet »skillingsmanden«, og en del af de penge, der betaltes til ham, kom i nissens lommer.

Derefter begav det forheksede barn sig fra sit fødested »og ind udi det Land Holstein«. Her kom han ind i en stor herres hus, og da han nu var blevet forvandlet til en skobørste, skjulte han sig blandt en hoben andre store og små skobørster på en hylde i et køkken. Herfra drev han om natten sit spil, der dog kun gik ud på det uskyldige at pudse husets sko ekstra fint. Samtidig fik han imidlertid lejlighed til at udspionere husets forhold.

Endelig var hans tid som nisse og skobørste forbi, og han blev til et menneske, »endskiønt hand altid beholdte det onde Hierte og Sind som ham af hans Formynder og Pleye-Fader, den lede Diæfvel og Satanas, i Moders Liv var tiltænkt«. Han tog tjeneste i det hus, hvis forhold han som skobørste havde udspioneret, og da han kendte forholdene så godt og var dygtig til at smigre, kom han snart i stor yndest hos sin »fromme« herre. »Nu hendte det sig at hans Herre var Eyere af adskillige gamle og brystfældige Huuse, som han ey uden Skade kunde sælge. Denne sin Brøst og Mangel klagede hand for sin fortroelige Tiener som loed sig kalde Hans«. Den tro Hans hjalp derefter sin fromme herre med at komme af med de dårlige ejendomme på gunstige vilkår. »Hans Herre som herudofver blev saare fornøiet, lovede sin onde Tienere, og holdt rundelig sit gjorde Løfte, thi strax derefter hialp hand ham til en offentlig Betiening, hvorudi han saa vel vidste at skikke sig at han immer mere og mere steeg op til uforskyldt Ære og Værdighed«. Hans blev snart ved sin herres rekommandationer rådsherre i den stad Haag samt opnåede stor rigdom og blev snart både frygtet og »afgudisk tilbedt« af menig-

mand. Som stormand stillede han sig såre gudfrygtig an og uddelte nogle af de penge, som han uredeligt havde tilvendt sig, til de fattige. »Ja hand loed som han toeg sig alle fattige Enker nær . . . . . og under den Forevending at være de fattige Enkers Forsvar, drev han hemmelig Boelskab og Uteerlighed med dem. . . .« Han blev meget hovmodig og tålte ikke at nogen nævnede, at han havde været en ringe tjener, skønt alle vidste det.

»Imidlertid fik hand den eene Æres Post efter den anden, ligesom han tillagde sig store Midler, med megen Tredekshed, thi naar nogen døde, vedste hand altid saaledes at mage det, at hand fik deres Gods og Midler i sine Hænder, ey betænkende, at de Umyndige og Faderløse derved blefve fornærmede og berøfvede«. Men al ondskab har en ende, og en dag kom djævelen og hentede hans sjæl.

Dette er i korte træk pamflettens vigtigste indhold, og vi er på en række punkter i stand til at følge, hvor ubehageligt nær den kommer Hans Nicolai Nissens liv og vilkår.

Hans oprindelse er ikke fundet, men alt tyder på, at han var født uden for ægteskab. Det kan indirekte udlæses af Nissens forbindelse med to familier, Nissen og Haaber.¹¹

To medlemmer af disse familier, Christian Ditlev Nissen og Johan Josef Haaber, omtales i forbindelse med Hans Nicolai Nissen som hans »brødre« eller »halvbrødre«. Christian Ditlev Nissen var født 1701 som søn af godsejer Nicolai (Nicolaus) Nissen (død 1717) og hustru Elisabeth Sophie Høeg (1669-1739). Ægteparrets første barn var født 1691. Kancelliråd, krigskommissær Nicolaus Nissen, der undertiden – muligvis fejlagtigt – omtales som landsdommer, ejede godset Rugballegård i Hover sogn ved Vejle. Hans Nicolai Nissen anføres ikke blandt Nicolai Nissens ægte børn i Lengnicks stamtavle, så hvis denne er hans fader, må han være født uden for ægteskab. Johan Josef Haabers forældre nævnes ikke i Lengnicks stamtavle over familien Haaber, men vi får af den at vide, at han var født 1713 og er »Halvbroder til Legatstifteren, Etatsraad Hans Nicolai Nissen«. Det ligger herefter nær at antage, at J. J. Haaber og H. N. Nissen har samme moder. Hendes navn får vi ikke at vide. Skandskriftets »Fru van Meerbuysen« giver måske et fingerpeg. Men nødden har indtil videre ikke været til at knække.

Om Hans Nicolai har været keglerejser og bommandshjælper i sin

tidligste ungdom, ved vi ikke, men det er da ikke usandsynligt. Om Antwerpen står for Vejle, kan heller ikke afgøres. Halvbroder Haaber holdt i sine yngre år til i det slesvigske, men nogen sikker viden om kontakt mellem halvbrødrene har vi ikke før 1746, da Haaber, der havde megen sans for at kalde sine talrige børn op efter de rigtige, lader en søn døbe Hans Nicolai Nissen Haaber.¹² I 1746 var H. N. N. nemlig allerede godt i gang med at blive en stor mand.

Når skandskriftet derefter beretter, at nissen drog ind i det land Holstein og kom i en stor herres hus, er vi på kendt grund. Som allerede nævnt havde Nissen været i tjeneste hos grev Holstein, og når denne atter og atter kaldes den »fromme« er det korrekt. Grev Johan Ludvig Holstein¹³ (1694-1763) var nemlig stærkt religiøs. 1740 købte han Ledreborg efter at have solgt sine ejendomme i Mecklenburg. Hvilken rolle Nissen har spillet i disse transaktioner, kan ikke ses. Men 1740 blev greven patron for universitetet, og 1744 blev Nissen kommunitetets økonomiforvalter.

Det er muligt, at Hans Nicolai Nissen er identisk med den Hans Nissen, skriverkarl hos renteskriver Lindberg, som nævnes 1728.¹⁴ I al fald ved vi, at vor Nissen i 1738 blev fuldmægtig i Sjællands stifts renteskriverkontor. Man må formode, at han er fratrædt denne stilling i 1744, da han blev økonomiforvalter, men en vis forbindelse bevarede han med rentekammeret, og i 1768 blev han medlem af generallandkommissionen og kommitteret i generallandvæsenkollegiet. Denne sidste post bevarede han til kollegiets ophævelse i 1770.¹⁵

At være økonomiforvalter eller økonom ved kommunitetet var et godt betalt embede. Den faste løn var 50 rd. månedlig, hvortil kom en årlig ydelse på 20 rd. for »umage« med Regensen. Foruden den faste løn oppebar økonomien 1 rd. i forvalterpenge af hver fuld gård tilhørende kommunitetet samt den såkaldte »skrivervæpning«, 1/10 af indfæstningerne og forskellige andre uvisse indtægter, herunder andel i lejermålsbøderne, hvorfor vi ser, at Nissen er meget emsig for at skaffe sig oplysning om fødsler af uægte børn på kommunitetets gods.¹⁶

H. N. Nissen var en meget effektiv økonom. Da han tiltrådte, lå der en del regninger fra formandens tid og ventede på at blive betalt, bl.a. mange håndværkerregninger. Nissen gik i gang med at rydde op. Men håndværkerne fik ikke alt, hvad de krævede. Kleinsmed

P. R. Borup mødte med en regning på 40 rd. 2 mk. 14 sk., men måtte nøjes med 40 rd. (bilag 16). Murermester N. R. Engersløff måtte runde endnu kraftigere ned. Regningen lød på 54 rd. 5 mk. 4 sk. Han fik 50 rd. (bilag 18). Tømmermester Peder Rasmussen krævede 19 rd. 1 mk. 8 sk., men fik 18 rd. (bilag 19). Giulio Giulione, der krævede 7 rd. 2 mk. 6 sk. for noget murerarbejde, fik derimod hele beløbet (bilag 20). Kleinsmed Chr. H. Høy rundede 25 rd. 3 mk. 12 sk. af til 24 rd. (bilag 21). Tømmermester Johan Petersen gik fra 16 rd. 3 mk. ned til 15 rd. 3 mk. (bilag 23), glarmester L. C. Schmit reducerede fra 9 rd. 12 sk. til 8 rd. 5 mk. 14 sk. (bilag 31) osv.¹⁷

En god hjælp i sit arbejde med at forvalte kommunitetets gods havde H. N. Nissen i halvbroderen Christian Ditlev Nissen. Denne, der som nævnt var født 1701,¹⁸ var 1735-59 birkeskriver ved Antvorskov rytterdistrikts birk.¹⁹ Han var dermed placeret i et område, hvor kommunitetet havde bøndergods, og kunne således holde øje med dettes tilstand. Regnskabsmaterialet viser, at han ikke lå på den lade side.

Nissens udnævnelse til rådmand i 1744 medførte helt naturligt ingen ændring i hans stilling ved kommunitetet; en nyudnævnt rådmand havde få embedsforpligtelser og færre embedsindtægter. Men i rådet opdagede man hurtigt, at han var en mand der kunne administrere, og i 1749 udnævnte magistraten ham til rådstueskriver, hvad der var en meget stor stilling, idet rådstueskriveren var chef for magistratens sekretariat. Rådmanden blev altså en slags kommunaldirektør, og da der til dette embede var knyttet hvervet som skifteforvalter (skiftevesenet i København sorterede under magistraten) var det ikke alene en indflydelsesrig, men også en meget indtægtgivende stilling. Det ses bl.a. af, at han ved sin tiltræden måtte betale sin forgænger 1000 rd. for de ved hans tiltrædelse påbegyndte skifter,²⁰ som forgængeren altså havde haft besvær med, men som den nye skifteforvalter ville komme til at oppebære gebyrerne for.

Selv om H. N. Nissen herved fik begge hænder fulde, var han dog ikke den, der uden videre gav en god indtægtskilde fra sig. Så endnu i 10 år vedblev han at være kommunitetsøkonom. Først 1759 gav han denne stilling fra sig til halvbroderen Chr. D. Nissen, hans tro hjælper gennem de mange år. Økonomens faste grundløn nedsattes ved samme lejlighed til 300 rd. årlig.²¹

Efter en passende tid fik rådmænd Nissen naturligvis også sin andel i rådmændssportlerne, og da han ikke var den, der beskedent holdt sig i baggrunden, fik han efterhånden raget så meget til sig, at kollegerne sagde stop. I foråret 1764 blev hans portion delt i tre dele, hvoraf han selv måtte nøjes med den ene. To rådmændskolleger delte resten. Luxdorph, der følger Nissens færden med interesse, noterede det i sin dagbog.²² Da H. N. Nissen døde, bestod hans rådmændshonorar (for en viceborgmester var reelt kun en finere rådmænd; iøvrigt blev Nissen først viceborgmester i 1770) i lejen af en part af Rådmandsvangen, bortfæstet til en vognmand for 50 rd. årlig, en part af Ryvangen fæstet til en brygger for 40 rd. årlig og en anpart i rådmandsjorden uden for Vesterport, fæstet til en vognmand for 10 rd. årlig. Altså en årsindtægt på 100 rd. Efter hans død fik to rådmænd hver en bid.²³

Nissens hovedindtægt kom dog fra rådstueskriverembedet med den dertil knyttede skifteforvaltning. Det gav 4.000-5.000 rd. om året.²⁴ Selv om dette var bruttoindtægt, og chefen selv skulle afholde udgifterne til medarbejdere, skrivematerialer etc., skulle der nok kunne blive en pæn slump til overs. Og Nissen var ikke den mand, der jaskede sine midler væk. Han boede f.eks. endnu 5 år efter at være fratrukket som kommunitetsøkonom i sin gamle tjenestebolig.²⁵

En del af sin formue anbragte han i fast ejendom. 11. marts 1755 fik han skøde på Vallensbæk kirke og 14. august s.å. på Glostrup kirke med alle indkomster såsom jorder, tiender, stolestadepenge o.lign. Prisen for Glostrup kirke var 4.000 rd. En nogenlunde samtidig opgørelse over denne kirkes indtægter og udgifter viser, at nettooverskuddet på et år lå omkring 170 rd., altså godt 4 pct. af købesummen. I 1766 (skøde af 4. oktober) købte han en del strøgods i Høje Tåstrup sogn (Smørum herred) på godt 54 tdr. hartkorn. Prisen var 3.840 rd.²⁶

Var Nissens indtægter gode, så var han i al fald ikke kommet sovende til dem. Utallige indførsler i embedsprotokoller med hans karakteristiske håndskrift eller forsynet med hans flotte underskrift fortæller om en travl og mangesidig indsats. C. P. Rothes satire over de forhenværende lakajer beskyldte dem for at være konservative og modstandere af ethvert fremskridt. Dette gælder ikke for Nissens vedkommende. Han er engageret i det nye, der var fremme i tiden, var en efter tidens forhold »moderne« administrator. Det gjaldt ikke

mindst hans holdning i bondesagen, hvad der prægede hans deltagelse i bestyrelsen af byens gods Bistrup.²⁷ Men også undervisningsproblemet beskæftigede ham. Han ledede opførelsen af Blegdamskolen og var dens – omhyggelige – administrator til sin død.²⁸ Han interesserede sig for enkeforsørgelse og blev direktør i Københavns civile og borgerlige Stænders Enkekasse 1748. Det blev aldrig nogen stor institution. Kredsen, der benyttede den, er i vid udstrækning familier med tilknytning til magistraten.²⁹ Denne enkekasse blev i den grad knyttet til Nissen, at den omtales som »Nissens Enkekasse«.³⁰

Alt hvad der foreligger peger mod, at Nissens succes først og fremmest skyldes flid og omhu med de sager, han beskæftigede sig med. Dertil appetit på at være med overalt, sans for tidens strømninger, veludviklet sparsommelighed med andres og egne midler samt evne til at skabe og fastholde gode forbindelser. Men skandskriftet viser os, at han tillige havde evne til at skabe sig bitre fjender. Ad anden vej får vi et indtryk af, at han nok ikke altid optrådte så korrekt som ønskeligt. I 1763 blev det i al fald nævnt i de 32 mænds forsamling, at denne forsamlings medlemmer ikke blev »beegnet« så høfligt af Nissen som af hans forgænger.³¹ De 32 mænd var jo jævne borgere uden stor indflydelse. Følte den forhenværende lakaj trang til at sætte sig på den høje hest overfor dem?

Nissen havde i al fald en tilbøjelighed, som vel var gængs i samtiden, men som alligevel var velegnet til at sætte ondt blod. Han udøvede nepotisme. Nu var han jo velsignet med hele to sæt familier, Nissen og Haaber. Af Nissen-familien var det især Christian Ditlev, der stod Hans Nicolai nær, og deres samarbejde var efter alt at dømme til begges fordel. Christian Ditlev arvede som nævnt Hans Nicolais stilling som kommunitetsøkonom. Han og hans familie fik gode kår, og det gik hans efterkommere godt. En søn, der forøvrigt var døbt Hans Nicolai, blev således professor i jura ved Sorø Akademi og vice-landsdommer.³²

Anderledes med familien Haaber. H. N. Nissen støttede dem i vid udstrækning, men der kom megen sorg og elendighed ud af det. Nissens halvbroder Johan Joseph Haaber (1713-86) var gennem mange år degn i Møgeltønder, men da halvbroderen var blevet en stor mand i København, fik Johan Joseph en stilling som klokker ved Nicolai kirke. Han havde en masse børn, og af dem var især sønnen

Otto Christian Haaber (1736-83) H. N. Nissens favorit. Til trods for at han end ikke havde sørget for at skaffe sig en studentereksamen, blev han 1760 sekretær i Danske Kancelli, 1762 rådstuearkivar og 1768 adjungeret bogholder i brandkassen. Da Nissen døde, kunne han klare sig selv. I marts 1771 blev han bogholder i brandkassen, og han efterfulgte Nissen som administrator for Blegdamsskolen. 1775 blev han lovkyndig direktør og 1780 bestandig direktør i Dansk-asiatisk Kompagni. Han var imidlertid trods rige evner og andre gode egenskaber noget af en play-boy, der svigtede i sine embeder og hverv. Rådstuearkivet kom i stor uorden. Blegdamsskolens økonomi var forringet, da han afgav hvervet i 1774, og i 1783 sluttede det hele med et kæmpebrag. Det konstateredes, at han var medskyldig (mest ved forsømmelighed) i bedragerier mod Dansk-asiatisk Kompagni for et enormt beløb, og han begik selvmord.³³

J. J. Haabers andre børn blev der også sørget for. Hans søn Christian Lehmann H., der var teolog, fik et degneembede i Karlslunde og avancerede (iøvrigt efter Nissens død) til præst i Vallensbæk. Men han blev uhelbredeligt sindssyg og blev afsat i 1778.³⁴ En anden søn Ernst Bendix Haaber, der blev degn i Glostrup 1774, havde i 1765 givet anledning til en del postyr på Borchs kollegium, hvor han var blevet protegeret ind. Eforen mente ikke, at han opfyldte forudsætningerne for at blive alumne, nemlig at være fattig og blandt de dygtigste, desuden havde han i to år forsømt sine teologiske studier. I de fem år han boede på kollegier, passede han imidlertid sit arbejde meget pænt. Hver alumne skulle præstere en disputats pr. år, og der foreligger fem trykte disputatser fra hans hånd fra disse år; så det var i orden. En af dem handler om djævlbesættelse (*Dissertatio de potentia diabolica*, 1766),³⁵ og det skal vi nok lige huske, når vi tænker på skandskriftet. Han døde allerede 1777 og efterlod sig kone, børn og gæld.³⁶

Nissen og hans kone havde ingen børn og deres store formue overgik til en stiftelse, hvis midler især skulle komme medlemmer af familierne Haaber og Pechüle til gode. Nissens hustru var født Pechüle (Eva Cathrine P.; vielse i Trinitatis 11. decbr. 1732).³⁷ De blev begravet i Glostrup kirke, hvor Nissen havde ladet bygge et kapel til formålet.

En gennemgang af Nissens liv og levned gør ikke baggrunden for

skandskriftet helt forståelig. En uægte søn af en godsejer, der beskæftiget starter som keglerejser og tjener, og som takket være sine evner som administrator svinger sig op til en indflydelsesrig post i samfundet, får naturligvis hård hud på albuerne, men at han skulle være det uhyre, som skriftet skildrer, forekommer ikke indlysende. En mand, der havde tæft nok til at mærke, hvilken vej de første svage vinde i bondespørgsmålet blæste, optræder næppe så socialt ubehændigt, som skriftet vil hævde. Men han havde altså fået en fjende, der kunne skrive og skrive godt. Hvem det var, ved vi ikke. Måske skal vi i den forbindelse interessere os for beboerne af Borchs kollegium. En del af trykkefrihedstidens skrifter blev fabrikeret der,³⁸ og kollegiets alumner havde, som det fremgår af det foregående, haft lejlighed til at ærgre sig over en af Nissens protegéer, som var blevet manøvreret ind i deres kreds trods manglende åndelige kvalifikationer. Denne unge mand interesserede sig for djævelens magt, skandskriftet handler om djævelens magt over den gamle rådmand. Har kammeraterne villet drille også ham? Har han i et letsindigt øjeblik røbet familiehemmeligheder for kammeraterne? Vi kan kun gætte.

Blandt de meget skrivende alumner var den senere præst Rasmus Fleischer, der boede på kollegiet samtidig med Ernst Bendix Haaber, nemlig 1765-70.³⁹ En anden samtidig ung akademiker, der skrev løs under trykkefrihedsperioden, og som var kendt for sin spidse pen og sit barske vid, var den senere rektor Johan Henrik Tauber. Han fortæller i sine efterladte dagbøger om, hvordan et (andet) anonymt skrift blev til, og da denne episode kan kaste lidt lys over, hvordan sådan en affære kunne starte, skal den refereres her.

Taubers gode ven den senere biskop N. E. Balle var blevet kaldet til professor, og Tauber besluttede, at han ville sende ham et lykønskingsbrev. Det var en søndag eftermiddag, og han gav sin noget yngre kontubernal på Regensen Ole Kraft ordre til at skrive for sig, hvorefter han begyndte at diktere. »Da jeg havde tilsagt ham nogle Linier, tog min Sjæl en ganske anden Vending; jeg blev med et sat i det satiriske Lune, som frembragte det Foster, der viser Universitetet og dets Indretninger i det theologiske Fag i sin Usselhed«. Tauber hævder derefter, at Kraft blev så forelsket i »de udstrøede Vittigheder og den satiriske Salt«, at han – uden Taubers vidende – ilede hen til boghandler Søren Gyldendal med manuskriptet, og Gylden-

dal, der var Taubers jævnaldrende ven, lod det straks for egen regning befordre i trykken. Skriftet, der altså, efter hvad Tauber hævder, kun var bestemt til at være en privat hilsen, blev herved offentliggjort og vakte opsigt og debat. Man gættede naturligvis på, hvem forfatteren var, og nogle mente ganske rigtigt, at det var Tauber, idet de kendte hans sprog og indfald, andre troede det var Parmo Carl Petersen (alumne på Borchs kollegium, senere præst), andre igen at det var Jacob Henrik Schou (også alumne på Borchs kollegium, senere udgiver af det berømte værk Schous Forordninger). Også den førnævnte Rasmus Fleischer var i søgelyset.⁴⁰

Lakajismen måtte naturligvis være de unge akademikere en brand i næsen. Lakajer, der befordredes til gode embeder, som de selv søgte at kvalificere sig til ved en lang og besværlig uddannelse under alle mulige afsavn, var deres naturlige modstandere. Først og fremmest juristerne måtte se det på den måde, og det var en jurist, der havde skrevet Lovtale over Sko-Børsten. Det var derfor naturligt, at mange troede, at det også var en jurist, der af brødnid havde skrevet pamphletten mod H. N. Nissen. Der kom et modskrift mod skobørstesatirerne, skrevet af pseudonymet Junior Philopatrias med titlen »Sandheds Elskeres Besvarelse efter Loven 1. Paa Skandskriftet til Autor for den af ham forhexet, forbandede og fordømte Dreng Nissen 2. Indrettet til Nytte for de unge Jurister 3. I Indholdet bliver et Forsvar for Fanden tillige«, og i det rettes modangrebet generelt mod juristerne. Dette skrift er meget ubehændigt. Dets harme mod de storsnude akademikere er utvivlsomt ægte, men formuleringen er så rodet og uklar, at det helt falder til jorden. Et andet modskrift »Pro Memoria til den vanartige Æbletoft eller Forfatteren af det forhexede Drengbarn sammensat af Tiener-Lauget« er mere velskrevet. Forfatteren har klassisk dannelse og indleder med et Virgil-citat. Hans bemærkninger er meget fornuftige: hvorfor skal en fattig karl med gode naturlige gaver ikke have Lov til at stige op i tilværelsen. »Han bliver Skriver, Fuldmægtig, Forvalter etc. Stiger fra et Værdigheds-Trin til et andet; Alt dette kalder jeg efter mit Sprog et Menneskes virkelige Ære, og ikke den, jeg faaer paa laante Vinger fra de Dødes Graver«. Dette Skrift slutter bl.a. med nogle betragtninger om, hvor svært det er at hele rifter i et menneskes ære, hvorfor de fremførte beskyldninger, så løgnagtige de end er, er meget farlige.

De kvikke penne var blevet dødsensfarlige våben. Det var der nok en og anden, der tænkte på hin fastelavnssøndag, da nyheden om Nissens død spredtes i København.

3. *Lakajer, akademikere og købmænd.*

Når de selvbestaltede samfundsrevsere følte sig så stærkt inspireret til at tage fat på lakajismen, og når stadens forlæggere og bogtrykkere så deres fordel i at befordre disse litterære produkter i trykken, var det naturligvis, fordi der var et marked for dem, og det var der, fordi fænomenet sås i fuld blomstring i toppen af Københavns styre.

Hans Nicolai Nissen var kun en blandt flere forhenværende lakajer i magistraten, men hans indflydelse var særlig stor, eftersom han kombinerede posten som viceborgmester med stillingen som byens øverste kommunale embedsmand. Han var med i det hele. Vi møder atter og atter vendingen »samt etatsråd Nissen« i omtale af, hvem der sad i kommissioner etc. At han nævnes sidst, betyder ikke, at han havde mindst indflydelse, kun at han i reglen var den mindst fornemme af flokken. Han var den evige sekretær, manden der var inde i sagen, den uundværlige. I komplicerede og kritiske situationer var han med i inderkredsen, således i den alvorlige situation i 1762, da kongen blev nødt til at optage et kæmpelån hos Københavns borgere. Nissen var med i det tremandsudvalg, der førte forhandlingerne med kronens repræsentant (sammensætningen af udvalget var for resten to forhenværende lakajer Schrødersee og Nissen samt juristen Fr. Horn),⁴¹ og da magistraten og de 32 mænd ved nytårstid 1765 nedsatte et fællesudvalg til at finde en løsning på de stridsspørgsmål, som gennem nogen tid havde skilt de to parter, var Nissen med (sammen med de to andre forhenværende lakajer Schrødersee og Fædder).⁴²

Den fornemste af Københavns borgmestre i 1771 var Johan Christian von Schrødersee. Han var født ca. 1706 i Ærøskøbing og hed oprindelig Schröder. 1731-35 var han postskriver i København, men så ringede klokkerne for ham. Han blev kammertjener hos kong Christian 6. og forblev i denne stilling til kongens død i 1746. Derefter blev han kabinetssekretær og kasserer hos Frederik 5.s dronning

Louise, og så begyndte det at gå stærkt. 1747 blev han justitsråd, samme år blev han postdirektør og i 1749 borgmester i København. Hofstillingerne beholdt han samtidig, og da dronning Louise døde i 1751, og Juliane Marie blev landets nye dronning, overgik Schrøder til hende og fik forbedret titlen til en etatsrådtitel. 1759 blev han adlet under navnet Schrødersee. Året efter blev han virkelig etatsråd og i 1767 konferensråd. Som medlem af kredsen omkring enkedronning Juliane Marie mærkede han naturligvis de kolde vinde, da Struensee-regimet kom til. Ved nytårstid 1771 var han blevet afskediget som postdirektør, og han har utvivlsomt været klar over, at han også sad løst i borgmesterstolen. Schrødersee oplevede at blive borgmester på ny efter omvæltningen i 1772, men kun i et par måneder, idet han døde 28. november 1772.⁴³ Hans økonomiske forhold kendes ikke.

Lakaj-elementet i magistratens top var i 1771 netop blevet styrket ved, at viceborgmester Christian Fædder (1712-93) var blevet virkelig borgmester. Han stammede fra Horsens, var i sin ungdom kommet til København som tjener og havde ligesom Schrødersee gjort sin lykke, da han kom i hoffets tjeneste, først som lakaj, senere (1745) som hoffourer og endelig som hofskriver (1746). I 1749 var han blevet viceborgmester i København. A. G. Moltke stod bag udnævnelsen. Selv om Fædder nærmede sig de 60, da hans borgmesterskab blev offer for Struensees reformer, kom han med stor styrke tilbage efter restaurationen i 1772, og en meget væsentlig del af hans kommunale indsats ligger efter den tid. I 1771 stod han med en noget plettet fortid; efter 1772 opnåede han at blive direkte forhad, først og fremmest ved sin indsats som politimester og forfølger af forfattere og bogtrykkere. Han synes i enhver henseende at have haft en lidet heldig hånd. I hans biografi i Dansk biografisk Leksikon⁴⁴ citeres en udtalelse om hans »fuldstændige uduelighed« og en anden om, at det at lade Fædder have afgørende myndighed var »som at give et fireårs barn en kniv i hånden«. Som et forsonende træk anføres dog, at han efterlod sin formue til Nicolai fattigskole. Hans plettede rygte stammede i ikke ringe grad fra den tidligere nævnte affære fra hans direktørtid ved den kongelige skueplads, en affære som havde kostet ham denne direktørstilling.

De forhenværende lakajer, som mere eller mindre var puttet ind i magistraten af hofkredse, må selvsagt have betragtet sig som repræ-

sentanter for kronens og hoffets interesser. Det samme gjorde i højeste grad overpræsidenten. Volrad August v. d. Lühe (1705-78) var af adelig officers- og embedsmandsslægt. Som chef for Partikulærkassen var han kongens private kassimester, men derudover havde han gennem tiden forskellige hofcharger samt var en tid overdirektør for Den kongelige Skueplads. Overpræsidenthvervet passede han nærmest med venstre hånd. Det er typisk, at da København i 1762 under den truende fare for krig med Rusland fik pålagt skatter og byrder som sjældent før eller siden, var v.d. Lühe med kongen på rejser, selv om man skulle synes, at det var rimeligt, om Københavns overpræsident i denne alvorlige situation havde siddet nogenlunde konstant på rådhuset og rådslaget med magistraten.⁴⁵ Hvor usikkert det var at bygge sin tilværelse på hof-tjeneste, fik han til fulde at mærke i sine senere år. 1770 fratog Struensee ham stillingen som maître des requêtes, og i marts 1771 mistede han overpræsidentstillingen og gik tilmed glip af erstatning for det beløb på 3000 rd., som han havde betalt sin forgænger som godtgørelse for det løbende års sportler, et beløb, som han dengang med rimelighed måtte kunne regne med til sin tid at få af sin efterfølger.⁴⁶ Nogen fattig mand var han dog ingenlunde og blev det heller ikke. Han ejede til sin død gården Frimands kvarter nr. 88 på St. Købmagergade, som efter hans død købtes af Generalpostamtet for 24.000 rd. Da alle udgiftsposter i boet var bragt i orden, var der en nettoformue på knap 10.000 rd.⁴⁷

At lakajer avancerede til borgmestre i København var ikke noget nyt. Frederik 4.s lakaj Erik Jensen Torm var således borgmester 1731-64.⁴⁸ Men en så stærk lakaj-repræsentation som den i 1771, var unægtelig noget ekstraordinært.

Medens hoffets og regeringens interesser altså kunne påregne ethvert hensyn med en hofmand som overpræsident og to forhenværende lakajer som virkelige borgmestre samt med en tredje forhenværende lakaj Hans Nicolai Nissen, på en gang magistratsmedlem og magistratens øverste embedsmand, som den allestedsnærværende og geskæftige sekretariatschef, så var det københavnske bourgeoisie svagt repræsenteret i magistratens øverste lag. Dets repræsentant var borgmester Herman Henrik Kønemann (eller Kønemann), den i hakkeordenen midterste af de tre virkelige borgmestre, men af år den ældste af disse herrer. Da han på det tidspunkt, vi her beskæftiger os med,

begyndelsen af året 1771, var 78 år og kort efter døde, må vi formode, at han efterhånden har været noget affældig. Han havde en meget lang karriere som magistratsmedlem bag sig, men i 1749 havde han måttet lide den tort, at den yngre Schrødersee med en kortere magistratsanciennitet – og tilmed en mand af ringe kår fra provinsen – var sprunget forbi ham, til trods for at han selv var rundet af velstående københavnsk kræmmerslægt. Han ejede i en årrække en stor ejendom matr. nr. 157-58 i Snarens kvarter, liggende på Gammel Torv, og da han døde (få uger efter at han var blevet afskediget som borgmester) efterlod han sig en nydelig formue (netto ca. 23.000 rd.), og det fremgår ydermere af skiftet, at han forhen havde sat flere børn og svigerbørn godt i vej. At formuen ikke er opstået ved tarvelig levemåde fremgår med al tydelighed af skiftet, hvis regninger fra slagter, vinhandler og urtekræmmer dokumenterer, at der førtes stort hus og et gæstfrit bord i borgmesterhjemmet. En svaghed havde den gamle borgmester nemlig. Han var ikke hurtig til at betale regninger. Det har de handlende ikke været glade for, men vi er – for vi kan derved følge familiens forbrug adskillige måneder tilbage i tiden. Magistratens repræsentative forpligtelser er sikkert blevet varetaget på bedste måde i det Kønemannske hus.⁴⁹

Hvis vi vil lede efter akademikere i magistraten, må vi stige et trin ned, til viceborgmestrene. De fleste af de 8 virkelige rådmænd smykkede sig efterhånden med denne titel, der på et tidligere tidspunkt havde været forbeholdt den i anciennitet ældste rådmand. Med den almindelige titelinflation var det altså efterhånden gået sådan, at titlen rådmand hovedsagelig blev båret af vicerådmændene. Der var to fremtrædende jurister i rådmandskredsen, politimester Frederik Horn og generalauditør Wilhelm Bornemann, den første viceborgmester, den anden menig rådmand. Sammen med to højtstående medlemmer af domstolene, der havde en teologisk uddannelse bag sig, Johannes Valeur og Hans Christopher Hersleb, gav de magistraten en solid akademisk ballast. Men de var travlt beskæftiget på mange felter, så de hørte næppe til de mest indflydelsesrige.

Et magistratsmedlem, viceborgmester Johan Jacob Hæseker, havde en central stilling indenfor forsorgsvæsenet.⁵⁰ Resten af rådets medlemmer var groshandlere (Abraham Falck, Johan Frederik Holmsted, Johan Peter Suhr, Gerhard Hoffgaard og Morten Munck),

bryggere (Johan Diedrich Beckmann, Peter Casse, Andreas Jensen Storp, Friderich Liunge og Mathias Lunding) eller havde på anden måde tilknytning til forretningslivet (Johan Christoph Willebrand var klædekræmmer; Balthasar Schjøtt var søn af en rig urtekræmmer, men det er uklart, om han selv drev forretning⁵¹).

De 32 mænds forsamling domineredes helt af de større købmænd og bryggere.

Man kan ikke forestille sig, at hverken akademikerne eller forretningsfolkene har set med venlige øjne på den inderkreds, der førte an i magistraten, og man kan tænke sig til den harme, det har vakt, at en herre med en så blakket fortid som Fædder skulle hæves til ærens top. Struensee har kunnet regne med velvilje i indflydelsesrige kredse i København, da han 12. februar – to dage efter Nissens død – udstedte en kabinetsordre til de kongelige kollegier om, at ingen domestiqvæ eller betjent, som med personlig opvartning havde gået sin herre til hånde, for fremtiden måtte blive foreslået eller brugt til noget offentligt embede.⁵²

Det er en typisk Struensee-reform, ugennemtænkt og udstedt over hals og hoved. Faren for at lakajer for fremtiden skulle sætte sig på ret mange af de gode embeder var ikke særlig stor. Konkurrencen fra akademikerne var stigende. Men i småembeder og tjenester kunne de gøre god fyldest og være lige så egnede som andre. Nu måtte de ikke komme i betragtning her. Det kom meget hurtigt det københavnske kommunalvæsen til skade, idet tidligere tjenere ikke mere kunne ansættes som politibetjente. Det var Bornemann, der nu var blevet politimester, meget ked af, for bortset fra underofficerer var ingen så egnede til dette hverv som domestiqvæ, der var vant til at blive kostet omkring for en ringe løn. Han forsøgte at omgå bestemmelsen, men fik en næse.⁵³

Hvilken forbindelse, der er mellem Struensees aktion mod lakajismen og hans afskedigelse af hele Københavns bystyre i slutningen af marts 1771, lader sig næppe fuldt udrede. Men visse forhold tegner sig dog ret tydeligt. Overpræsident v.d. Lühe hørte til den hofkreds, som Struensee allerede var godt i gang med at rydde op i, Schrødersee hørte til enkedronningens kreds, Schiønemann var gammel og affældig, Fædder upopulær. Samtidig ventede – som påvist af *C. A. Trier* – Struensees egen mand, Tønder-amtmanden Ulrik Adolf Holstein ude

i kulissen, fuld af reformatoriver.⁵⁴ Han var kommet til København for at stille sig til rådighed for det nye regime og havde vel egentlig håbet at blive den, der skulle modernisere finansvæsenet. Det blev der ikke noget af. Men her lå altså en opgave, og hvorfor ikke begynde helt fra bar bund.

Eftertidens historikere har gennemgående anlagt en yderst positiv vurdering af baggrunden for Struensees københavnske kommunalreform. *Carl Bruun* nævner, at Struensee havde bystyret mistænkt for slet bestyrelse af byens pengesager (det er rigtigt, at han havde den mistanke, men den foretagne revision viste, at alt var gået hæderligt til), ligesom han fandt, at de kommunale byrder var for store og uretfærdigt fordelt, at de 32 mænd ikke udøvede nogen nyttig kontrol overfor magistraten, at politiet var magtesløst, at gaderne var urenlige og overfyldt med tiggere, brolægningen og gadebelysningen slet osv., og han tilføjer, at adskillige af disse anker uden tvivl var berettigede.⁵⁵ Carl Bruun skrev imidlertid omkring år 1900, da den model for et kommunalstyre, man havde for øje eller tilstræbte at gennemføre, var servicekommunen, hvis opgave var at sørge for faciliteter til borgerne. Slet så langt var det 18. århundredes kommunalpolitikere ikke nået. Deres syn på de opgaver, de burde løse som deres medborgeres tillidsmænd, var langt mere primitivt.

Axel Linvald, der i 1920'erne forskede i disse problemer, koncentrede sig navnlig om to områder, spændingen mellem magistraten og de 32 mænds forsamling og anklagen mod de 32 mænd for nepotisme ved nybesættelsen af pladserne i forsamlingen.⁵⁶ Selv om Linvald rent formelt afstår fra at vurdere baggrunden for Struensees aktion mod bystyret, peger han dog på nogle uheldige forhold, som han mener har været betydningsfulde, nemlig splidagtigheden i de 32 mænds egen kreds, »den ringe Forbindelse mellem Borgerskabet og dets Repræsentanter« (et pænt udtryk for at magtklikken inden for forsamlingen nybesatte pladserne ud fra hensyn til svogerskabsforhold, kollegialitet o.lign.) samt spliden mellem magistraten og de 32 mænds forsamling.⁵⁷

Svagheden i Linvalds fremstilling er, at disse forhold lidt for pænt falder sammen med de sager, han havde fundet frem og skrevet om, samtidig med at den indre logik i hans argumentation ikke virker særlig overbevisende. At de 32 mænd kæmpede for at hævde sig

overfor magistraten, og at de havde fået en vis revisionsbeføjelse overfor dens økonomiske dispositioner, var dog egentlig ikke noget direkte svaghedstegn, så længe striden holdtes inden for passende rammer, og Linvald har netop forud for disse betragtninger citeret den afskedigede overpræsident v.d. Lühes farvel til bystyret, hvori denne siger, at han med stille glæde har bemærket, at der »i de sidste Aar« har været en bedre harmoni og fortrolighed mellem de 32 mænd og magistraten end forhen. Når Struensee var ængstelig for, at magistraten havde uorden i sine pengesager, kan det da kun have været en fordel, udfra hans eget synspunkt, at et udvalg, udpeget af de 32 mænd, optrådte som revisorer.

Linvald følte utvivlsomt selv, at hans resultater kun var foreløbige, og han gør samvittighedsfuldt opmærksom på sine betragtningers skitsemæssige karakter. *Flemming Dahl* er mindre forsigtig og taler i 1943 om »langvarige og beskæmmende« kommunalpolitiske kampe, og han mener, at konflikten var endt i en hårdknode, som Struensee ikke formåede at udrede, men søgte at overhugge.⁵⁸ Efterhånden har da den opfattelse udkrystalliseret sig, at Struensee greb ind overfor et bystyre, som var ineffektivt og i splid med sig selv.⁵⁹

Her skal ikke forsøges foretaget nogen endelig analyse af årsagerne til Struensees radikale løsning af Københavns kommunalpolitiske problemer. Det er velkendt, at Struensee var optaget af hvad vi i dag ville kalde milieu-problemer, og det er troligt, at en af hovedgrundene til, at han indsatte et nyt bystyre var et ønske om at løse dem, men det kan heller ikke bortforklares, at han ikke kunne lide de folk, der stod i spidsen for den gamle magistrat, medens han havde en håndgangen mand, U. A. Holstein, som skulle placeres på en nøglepost. At så ommøbleringen af bystyret foregik på den radikale, arrogante og jaskede måde, hvorpå det skete – ja, det var simpelthen Struensee.

Struensees magistrat kom og gik, og i 1772 vendte størsteparten af den afsatte magistrat tilbage. Lakajismen var ikke mere udryddet end at Fædder vendte tilbage, først som politimester, senere som borgmester. Skrivende og publicerende folk fik kærligheden at føle. Politimesteren kunne arbitrært idømme bøder op til 200 rdr. for ulovlige ytringer på tryk, så nu blev der sagt tak for sidst for skobørstelitteraturen. I en årrække måtte dansk åndsliv betale for de ruder, trykkekafrihedsperiodens skribenter havde slået ud.

Hvad der ikke vendte tilbage, var det fede ben, magistraten havde haft, så længe den havde haft skiftejurisdiktionen. Struensee havde skabt Hof- og Stadsretten, der også fik skifteforvaltningen, og heri skete ingen ændringer. – Ét point til juristerne.

HENVISNINGER OG NOTER

1. Carl Bruun, *Kjøbenhavn III* (1901) 300 ff.
2. *Dansk Biografisk Leksikon VII*, 523.
3. Jfr. Erik Stig Jørgensen, *Den lærde stand i Jens Schelderup Sneedorffs forfatterskab. Festskrift til Povl Bagge* (1972) 170, note 45.
4. D.B.L. XX, 221 ff.
5. Rasmus Nyerup, *Lüxdorphiana I* (1791) 512.
6. *Luxdorps Dagbøger*, udg. af E. Nystrøm 1915-30 I, 418.
7. *Schiønnings dagbøger*, der ikke er trykt, findes i *Det kgl. Biblioteks håndskriftssamling*.
8. Nyerup, *anf. værk* 513.
9. *Ill. da. Litteraturhist. II* (1934) 586.
10. *Adresseavisen nr. 28*, 1771. Jfr. nr. 23.
11. *Lengnicks Stamtavler*.
12. *Landsark. Abenrå. Møgeltønder kb.* 24. jan. 1746. Jeg takker rigsarkivar, dr. phil. *Johan Hvidtfeldt* og landsarkivar *P. Chr. Iversen* for oplysninger om J. J. Haaber.
13. D.B.L. X, 518 ff.
14. *Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728*, udg. af *Københavns Brandforsikring* (1906) 131, 229.
15. *Medd. fra Det kgl. Gehejmearchiv ... 1886-88* (1889) 172.
16. RA. Universitetets arkiv. Bilag til kommunitetets regnskaber sept. 1744 – maj 1745.
17. Sst.
18. *Lengnicks stamtavle over Nicolai Nissens efterkommere*.
19. RA. *Håndskreven fortegnelse over retsbetjente*.
20. *Stadsarkivet. Magistratens resolutionsprotokol nr. 22 645*, jfr. 673 23.3.1750, jfr. 20.4.1750.
21. *Luxdorps Dgb. I*, 79. C. E. F. Reinhardt, *Det københavnske Kommunitets Historie* (1869) 50.
22. I, 211.
23. *Stadsarkivet. Rådstueskriverens ktr. Diverse sager. Magistraten 1-8, lb. nr. 13. Erklæring udstedt efter Nissens død, underskrevet Haaber*.
24. Sst.
25. *Stadsarkivet. Skattemandtal 1764*.
26. *Stadsarkivet. Nissens Stiftelses arkiv, nr. 10* (Indk. sager vedr. godset m. m. 1663-1789).
27. *Axel Linvald, Bistrup, Byens Gods 1661-1931* (1932) 68, 143, 145, 150 *Historiske Meddelelser om København* (i det følgende citeret H.M.) 2, V, 9.

28. H.M. 2, I, 81.
29. Denne enkekasses arkiv opbevares i stadsarkivet.
30. Luxdorps Dagb. I, 356.
31. Stadsarkivet. De 32 Mænds Prot. 1753-65, fol. 376. Jfr. H.M. 2, II, 79.
32. D.B.L. XVII, 206.
33. Kjøbenhavns Brandforsikring 1731-1911, udg. af Kjøbenhavns Brandfors. (1913) 548 f. – H.M. 2, I, 82. – Tilføjelse i stadsarkivets ekspl. af Fortegnelse over de udi Kiøbenhavns Raadstues Archiv bevarede ... Documenter ... (1786) – Aa. Rasch og P. P. Sveistrup, Asiatick Kompagni i den florissante Periode 1772-1792 (1948) 139 ff., jfr. 101, 151 m.v.
34. Wibergs Præstehist. III, 458 – RA. Sjæll. Reg. 1778-79, fol. 339b f.
35. H. Ehrencron-Müller, Forfatterleksikon III, 336 f. – Johs. Pedersen, Borchs Kollegiums Historie 1728-1823 (1916) 44. Haabers disputats vurderes ikke særlig højt, se J. C. Jacobsen, Djævluedrivelse (1972) 153 (fodnote).
36. RA. Fr. Chr. Schacks privatarkiv. AI3. Brev fra J. J. Haaber til F. C. S. 27. jan. 1777.
37. Om de af Nissen oprettede legater se H. L. Dahlerup, Fundatsmæssige Bestemmelser for Legater, der ere henlagte under Kjøbenhavns Magistrats Bestyrelse, forat anvendes til Understøttelse for Trængende (1861) 97 ff. Jfr. Frantz Møller, De Nissenske Stiftelser (1878) og Beretning om Legater og Stiftelser under Bestyrelse af Kjøbenhavns Magistrats 1. Afd. for Aaret 1881 (1882) 147 ff.
38. Johs. Pedersen, anf. værk 79 f.
39. Ehrencron-Müller, anf. værk III, 69 ff.
40. Memoirer og Breve, udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist XXXVIII. Blade af Rector Joh. Henrik Taubers Dagbøger (1922) 131 f. – Om Tauber se iøvrigt D.B.L. XXIII, 361 ff.
41. Stadsarkivet, Pengeudlånene til kongens kasse 1710-62, læg 3.
42. H.M. 2, II, 104.
43. Stadsarkivets kartotek over københavnske borgmestre og rådmænd samt D.B.L. er, hvor intet andet anføres, kilde til opl. om de nævnte magistratsmedlemmer. Om Schrödersee, se till. Adelsårb. 1926, II, 54 samt Erik Kroman, Den adlede Familie von Schrödersee fra Ærøskøbing (»Ærøboen« nr. 3-1966).
44. VII, 523 ff.
45. D.B.L. XIV, 623 f. – 6.7.1762 skrev han således fra Travendal til magistraten, at den måtte skaffe udvej for at låne kongen en halv million rigsdaler. Først et par uger senere, da det havde vist sig vanskeligt at fremskaffe de mange penge, dukkede han op i staden. Stadsarkivet, anførte arkivale om pengelånene til kongens kasse.
46. C. A. Trier, Ulrik Adolf Holstein (1916) 132 f.
47. Landsark. f. Sjæll. Hof- og Stadsretten. Samfrændeskifter nr. 32 – 1781.
48. D.B.L. XXIV, 202.
49. Landsark. f. Sjæll. Kbhvns. skifte-komm. Konceptsk. nr. 5 – 1771/74. I huset boede 11 personer, heraf 2 tjenere og 2 tjenestepiger. Som eks. på en måneds indkøb kan nævnes, at der i jan. 1771 blev købt ca. 155 kg kød, ca. 70 l vin, 2 kg rosiner, 1 kg

- korender, 2 kg ris samt 125 g peber og indkøbene i de andre måneder, vi kan følge, svarer nogenlunde her- til. – Jfr. L. Bobé, Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen . . . (1925) 436. Stadsarkivet. Indkvar- teringsmandtal 1752 m.fl. – H.M. 1, VII, 533.
50. Bobé, anf. værk 432. – H.M. 2, V, 7.
51. Arne Sundbo siger om ham, at han vistnok for en del levede på sin ind- flydelsesrige slægts sociale stilling i København. H.M. 1, VIII, 503, jfr. 499 (fodnote 1).
52. L. Fogtmann, Kgl. Reskripter VI, 1, 288.
53. Carl Bruun, anf. værk III, 299 f, 314.
54. C. A. Trier, anf. værk 132 ff.
55. Carl Bruun, anf. værk 277 f.
56. H.M. 2, I, 213 ff og 518 ff samt 2, II, 73 ff.
57. H.M. 2, II, 136 f.
58. Flemming Dahl, Københavns By- styre gennem 300 Aar I (1943) 67.
59. Jfr. f.eks. Sv. Cedergreen Bech, Struensee og hans tid (1972) 257.

KØBENHAVN I ENEVÆLDENS SIDSTE ÅRHUNDREDE SET AF POLSKE REJSENDE

AF KAZIMIERZ ŚLASKI
(Oversat af Jørgen Steen Jensen)

Blandt de mange beskrivelser af København og omegn fra 1700-tallet og første halvdel af 1800-tallet er der også nogle af polske rejsende. De er kun lidet kendt af danske læsere og fortjener derfor at blive omtalt.

Den tidligste af disse rejsebeskrivelser stammer fra den lærde kannik Jan Baptysta Albertrandy.¹ Han blev 1789 udsendt af kong Stanisław August til Sverige for at genfinde og eventuelt generhverve de håndskrifter, der var bortført som krigsbytte af svenskerne fra Polen. Både hen- og tilbagerejsen gik gennem Danmark.

Albertrandy, der rejste fra Hamborg gennem Flensborg, Nyborg og Korsør, aflagde et hastigt besøg i Roskilde. Kun i København gjorde han et lidt længere ophold, nemlig 6.-11. september 1789 og på tilbagerejsen 16.-31. juli 1790. Han beskrev sine indtryk i breve, der var beregnet til kongen, men stilet til hans kabinetschef, kammerherre Pius Kiciński.²

Under opholdet i Roskilde beså Albertrandy domkirken: »Denne kirke minder meget om katedralen i Gniezno med hensyn til tårne, højde og korets beliggenhed, men den er mindre. Højalteret, der på protestantisk vis er anbragt foran gitteret, der skiller det større kor fra det mindre kor, består af adskillige udskårne bronzebilleder, der meget kunstfærdigt fremstiller Vor Frelsers pinsel. Men det der mest udmærker denne kirke, er de mausolæer, hvorunder kongernes jordiske rester hviler. Foran gitteret til det mindre kor, men bag højalteret, er Margrethes grav; hun var dronning over tre riger: Danmark, Sverige og Norge. Det er en kvadratisk, tre alen over jorden hævet kolos, på hvilken hendes marmorstatue ligger; den er vist fra dette eller forrige århundrede. Indskriften med forgyldte gotiske bogstaver rundt om det kvadratiske leje, der kun er muret, har på latin hendes navn og titel. Bag gitteret i det mindre kor optages hele området af fire mausolæer for to konger og lige så mange dronninger«.³

København gjorde et meget positivt indtryk på den rejsende. »Byen er smuk, har for største delen brede, meget godt brolagte gader med fortøve. Bortset fra en meget lang gade er de andre enkle, men kan dog ikke sammenlignes med de berlinske. Husene er hovedsagelig af almindelig mur og af højde som vore, men næsten alle har spidse gavle. Der er ikke så få pladser . . . en af dem tiltalte mig særlig på grund af de fire ensartede paladser med en bronzestatue af den tidligere konge (Frederik V) til hest (Amalienborg slotsplads) . . . Til denne plads fører nogle smukke, lige gader, fra en af dem kan man fra kongestatuens bagside se ud over en del af havnen, og på den modsatte side slutter gaden med en stor ufuldendt bygning, der minder om en romersk rotunde og som skulle have været en kirke, men der er ikke stor sandsynlighed for, at den nogensinde bliver færdig (Marmorkirken). Havnen er stor og rummelig. Indsejlingen til den forsvares til den ene side af batterierne på det stærkt befæstede kastel, hvis kanoner er anbragt i mange rækker og som både oppefra og i højde med vandoverfladen kan nå alle skibe, som vil trænge sig ind. Disse skibe kan også nås med krydsild fra andre batterier, der er opstillet på skanser, som er spredt i havet«.

Albertrand y interesserede sig også levende for hovedstadens kunstmindesmærker og samlinger. Efter hans mening »minder Christiansborg om den neapolitanske konges kolossale palads i Caserta, omend det er lidt mindre . . . slottet er storartet . . . helt bygget af huggede sten, der kommer fra Pirna i Sachsen, og mange steder, særlig på trapperne, er det prydet med italiensk marmor, som dog ikke er brugt med den bedste smag. Trappernes udsmykning og storartethed er langt fra Casertas trappers storartethed. . . . Jeg taler her om hovedtrapperne, for de andre er så grimme og mørke, at de ville vanzire almindelige huse«.

» . . . Hos en vis Spengler, af schweizisk familie, som passer det kongelige galleri eller skatkammer, er der en umådelig samling af muslingeskaller, hvis lige næppe findes i Europa . . . Han har også ikke så få ædelmetaller og nogle fremragende billeder. Hos en vis Treschow, der er lutheransk præst, er to værelser fulde af billeder, mellem hvilke der er mange fremragende, særlig »Abrahams offer« af ukendt mester, men italiensk skole og et billede forestillende Den hellige Frans af Guido Reni, af udseende som det, der er i Napoli hos Oratorianerne«.

Albertrandy besøgte ligeledes hos en pensioneret kaptajn en fremragende samling mineraler fra Island samt det kongelige kunstgalleri på Christiansborg slot, hvor han mest lagde mærke til malerier af den hollandske skole. Den lærde kannik brugte megen tid på at finde polske håndskrifter. »Det kongelige bibliotek er i det samme slot, næsten lige så langt som det kongelige bibliotek i Warszawa, men langt bredere og højere med et søjlegalleri hele vejen rundt; på og under galleriet er der skabe og for at få plads til flere bøger er der også en række skabe foran søjlerne, men de er mindre end dem, som er ved væggene. . . . Hele dekorationen er uendelig mindre pragtfuld end i Warszawa, men på den anden side er der langt flere bøger, op imod 100.000 . . . I den ene ende af salen er der et kabinet fuld af håndskrifter, men i uorden. Der trænges så meget des mere til orden, som der som gave efter den 1785 afdøde greve Otto de Thott er kommet særdeles mange håndskrifter, som skal forenes med de gamle.«⁴

Albertrandy udtrykte flere gange i sine breve beundring for den orden og offentlige sikkerhed, der herskede i Danmark, og anerkendelse af dets indbyggers behagelige vaner. Han roste ligeledes den danske posts effektivitet, postvæsenet fungerede langt hurtigere end i Prøjsen for slet ikke at tale om Polen. Derimod anså han landets klima for trist og ustadigt, og vandet var usundt, »hvorfra stammer en almindelig melankoli, der udstrækker sit herredømme over alle«. Han beklagede sig ligeledes over, at skønt han kunne adskillige sprog, havde han umådelige vanskeligheder ved at gøre sig forståelig for indbyggerne.

Den polske rejsende bemærkede, at den danske landbefolkning beklagede sig over forandringerne i landsbyernes struktur, en følge af minister Struensees reformer. Nu har de ikke sjældent længere til skole, kirke og kro, og for husmødrene er det sværere at hjælpe hinanden, når behov gøres f.eks. ved sygdom. Det da indførte system med at indhegne alle ejendomme kunne de rejsende ikke undgå at bemærke, for postillonerne måtte stige af hesten med få hundrede skridts mellemrum for at åbne gærder, der lukkede vejene eller for at betale vagtmandskab for deres åbning.⁵

Forfatteren af den følgende beretning om København var grev Aleksander Przędziecki, da student ved universitetet i Berlin. Sammen med brødre og bekendte rejste han 1833 til Sverige, og på tilbagerejsten var han også i Danmarks hovedstad. Den vordende viden-

skabsmand var dengang 19 år gammel, men hans rejseindtryk, der året efter blev trykt, vidner allerede om hans iagttagelsesevne og historiske interesser.⁶

Danmarks hovedstad gjorde ikke mindre indtryk på den unge student end den et halvt århundrede før gjorde på den sidste polske konges grånende lektor. Przeździecki skriver:

»København er smuk: halvt en gammel og halvt en ny by. Her er høje, snævre huse, hvis mure, der næsten helt består af smårudede vinduer, minder om Middelalderen; her er der brede, smukke gader med høje huse, der minder om Berlin. . . . På gaderne er der fuldt af folk. Bevægelse og liv hersker på Østergade og Gothersgade, hvor de vigtigste butikker er. De fleste kvinder er smukke: små fødder, hvad der overrasker endnu mere efter Berlin og Sverige. Nogle mere specielle klædedragter giver afveksling: en del kvinder har bag på hovedet en glat beklædning, normalt broderet med guld og dækket af et gennemsigtigt slør af musselin eller tyl, hvorfra røde bånd hænger ned på skuldrene; kvinderne fra hollænderkolonien, der fra gammel tid har boet på øen Amager, har et tørklæde bundet om halsen, og på bukse- og ærmesømmene har de bånd og kokarder.«⁷

». . . I den vestlige del af byen er de danske kongers store slot, Christiansborg: en kvadratisk bygning med fire etager og to gårde; bagved er i hesteskoform de kongelige stalde, fremragende arkitektur. . . . Siden det 1794 brændte, har det ikke været beboet . . . nu er adskillige rum møbleret. Overalt ses trods fattigdommen en pragtlyst: en speciel tronsal for kongen og dronningen, våbnene fra de tre riger, Danmark, Norge og Sverige, der engang var forenet under ét scepter. Overalt er der ophængt historiske billeder, der viser forskellige kongers bedrifter, særlig Christian IV.s. . . . Mest interessant er den sal, hvor kongen selv sidder til doms. Tre søvløver omgiver tronen; to borde dækket med klæde for dommerne, særlige steder for advokaterne, rigelig plads for offentligheden, loger til den kongelige familie og udenlandske gesandter. På den øverste etage er malerigalleriet i 12 værelser«.

Den kommende historiker beskriver detaljeret de mere fremragende kunstværker i det kongelige galleri, ligeledes indholdet af Kunstmu-seet, der dengang var i Dronningens Tværgade. Særlig kunne han lide »en speciel korsnedtagelse, lavet af en norsk bonde efter Rubens' bil-

lede – et værk af et stort geni. Det er det smukkeste kunstværk i hele samlingen sammen med Albrecht Dürers træsnit«. Ligeledes var han interesseret i »et helt skib lavet af danske fanger i England af ben, der kom fra det kød, de fik at spise«.

Przeździecki ofrede også udførlige beskrivelser på mange arkitekturmindesmærker, f.eks. Børsen, Runde tårn, Vor Frelzers kirke og Vor Frue kirke. I den sidstnævnte kirke beundrede han bl.a. Thorvaldsens Christusfigur, der allerede var opstillet på alteret, medens de 12 apostle endnu kun stod som gipsmodeller, indtil statuerne kunne blive sendt fra mesterens værksted i Rom.⁸

»Overordentlig interessant er det at se Holmen, hvor Admiralitetet er, men siden engelske spioner hjalp Nelson med at brænde byen og flåden (1807) skal udlændinge have tilladelse fra Hans Majestæt. . . . Klokken 9.30 ventede en ung marineofficer, Gottlieb, på os; han var fra fregatten Galathea, som skulle hjemføre Thorvaldsens mesterværker fra Rom. Medens han førte os omkring på Holmen forklarede han alt særdeles høfligt. . . . I marinearsenalet så vi en sal med skibsmodeller, som kan skilles ad. En nøjagtig model af hvert nybygget skib beholder man i denne sal; her findes – et trist historisk minde! – modeller af de skibe, som englænderne brændte i Københavns havn. Såsnart skibets spanter er gjort færdige, søsættes det dækket af et tag, for at man kan arbejde der bekvemt. . . . På et andet sted så vi en dok, hvor man sætter skibe ind til reparation. Vandet hæves med sluser, når skibet skal sejle ind eller ud, og en enorm pumpe udtørre dokken, før arbejdet begynder. I løbet af nogle timer blev vor nysgerrighed mættet ved at se en tovværks- og mastefabrik, en smedie, hvor hamrene drives med damp samt marinearsenalet, der er rigeligt forsynet med våben af alle mulige arter. . . . I en særlig bygning var nogle franske og lokale ingeniører optaget af en lettere måde, man kunne anbringe tændsatser i kanoner på og også af en lettelse i karabinlåse. Nogle forsøg, der var gjort, var lykkedes helt godt«.

»En lindealle fører til Frederiksberg slot, kongefamiliens sommerresidens. Det er bygget under Frederik IV i moderne italiensk stil på en bakke og falder på afstand straks i øjnene. En særdeles smuk udsigt fra slotsvinduerne mod København og omegn, Sundet og nogle skovklædte dele af Sjælland. Slotshaven blev omdannet i begyndelsen af dette århundrede og udsmykket på engelsk vis. Det er et sted, hvor

Københavns indbyggere holder meget af at spadsere, særlig søndag og onsdag . . .«.

»Den danske konge (Frederik VI) lod netop i disse dage afholde store manøvrer; senere skulle prins Christian, tronarvingen, føre et stormangreb mod København. Vi stod bag Vesterport på et sted, hvor der var beredt soldaterfrokost til kongen, prinserne og generalerne. Den største del af hæren defilerede denne vej. Men sikken et syn hæren var, hvis man overhovedet kan kalde det en hær. Hverken ansigter eller holdning ser militærisk ud; de minder om en lidt mere vellykket teaterforestilling. Murstens- eller højrrøde uniformer med blå bukser og sorte gamacher med udtrådte sko, det er fodfolket af liniens uniform. Rytteriet ser bedre ud. Husarer og ulaner er helt blå med røde snore, sløjfer og kraver. Den danske hærs hoved er kyras-sérgarden på 184 mand. De har gule og kanariegule uniformer, bukserne er til daglig lange og blå – til parade kanariegule med sorte støvler; hertil kyrasser, der til soldaterne er af messing og til officererne forgyldte. Kong Frederik VI går selv ofte med kanariegul uniform med gyldent kyras. Den nogle og tres år gamle olding red endnu . . .«.

Takket være en anbefaling fra professor Steffens i Berlin, kunne Przędziecki aflægge visit hos A. G. Oehlenschläger, som gjorde et dybt indtryk på ham.

»Denne skandinaviske barde er omkring 50 år gammel; der er en usædvanlig ædelhed i hans træk, de sorte øjne brænder af geni og levende fantasi. Han talte flydende på tysk om forskellige ting. Stor modstander af Hegel. Fortalte om den modtagelse Schleiermacher fik, da han vendte tilbage til Berlin. Studenterne gav en fest for ham (d.v.s. Schleiermacher), derefter fulgte de ham, 100 mand, til Malmø i Sverige på en damper, der specielt var lejet til denne overfart.⁹

Selv havde Oehlenschläger for ikke længe siden været i Norge og opregnede med velbehag de hædersbevisninger, der her var vist ham. Det er sjældent en konge bliver modtaget som denne digter, som Sverige, Danmark og Norge kalder deres nationalskjald. Det er ikke for-gæves at Oehlenschläger besang Balders heroiske liv og død, gudmennesket, der interesserede sig lige meget for den skandinaviske Olymp og Nordens folk . . . hans landsmænd omgiver ham nemlig med en krans af udødelig kærlighed og beundring, og det må trøste ham efter ligegyldigheden hos de udlændinge, der kun kender ham af

navn. Dog er Oehlenschläger begyndt selv at oversætte sine værker til tysk. Mindet om den skandinaviske barde hører til de behageligste fra min rejse«. ¹⁰

Aleksander Przeździecki var kun i København i fem dage, derfor havde han ikke tid til at lære omegnen at kende. Men dog har de indtryk den unge student tog med sig fra rejsen til de skandinaviske lande utvivlsomt været bestemmende for den senere interesse i disse landes historie og for den nære kontakt med dansk og svensk viden-skab.

I 1836 besøgte Teodor T. Tripplin¹¹ København. Han stammede fra en borgerlig familie; faderen var gymnasielærer i Kalisz og en kendt klassisk filolog. Den unge Teodor deltog 1831 i Opstanden mod Rusland og måtte derfor rejse udenlands. Under vanskelige forhold lykkedes det ham at afslutte sit medicinske studium i Königsberg. Efter at have fået eksamen bestemte han sig til at emigrere til Skotland, og på vejen opholdt han sig i Danmarks hovedstad, medens han ventede på passende og billig skibsforbindelse.

Skønt Tripplin var jævnaldrende med Przeździecki og hans rejse foregik kun nogle få år senere, var de to rejsendes indtryk meget forskellige. Den unge aristokrat behøvede ikke at tælle pengene, og han interesserede sig særlig for kunstmindesmærker. Teodor Tripplin prøvede at lære den lærde verden, politik og samfundsforhold at kende og bedømte dem fra radikal-demokratiske synspunkter. Han var selv lutheraner og viste forståelse for den danske kirkes tradition og nutid. Men desværre er mange af hans oplysninger, i modsætning til Przeździeckis, upræcise eller forkerte.

Tripplin bedømmer Københavns udseende mindre positivt end sine forgængere.

»To vældige ildebrande (1728 og 1795) har i nyere tid bidraget til at rette gaderne ud og regulere pladserne. I dag prydes København af monumentale bygninger, brede og lige gader, stolte og umådelige pladser, men øjet, der er træt af den regelbundne ensartethed, ville ofte gerne fornøjes med at se på kirker, hvis tal her ikke står i forhold til byens størrelse. København – der i denne henseende er som Berlin, men uendelig smukkere beliggende – fortryller ikke sjælen med sådanne mindesmærker, som gjorde Paris til et udødeligt historisk museum. Man kan ganske vist også her se ruiner, men det er nylige

ruiner, som det danske folk ikke lader forsvinde, for at de evigt kan minde det om den uhørte forbrydelse mod moral og civilisation, der er begået af den forræderiske engelske politik . . .«.

» . . . Der er også et teater, udvendig meget beskedent, men indvendig smagfuldt udsmykket; det er kun sjældent man spiller Holbergs og Oehlenschlägers nationale stykker, derimod oftere Dumas', Scribes og andre franske hurtigskriveres dramaer og vaudeviller, men i dansk klædedragt. Det er en ulykkelig mani med at efterligne franskmændene, som det ikke blot er danskerne, der ufrivilligt ligger under for, men endogså folkeslag, der ikke er Frankrig gunstig stemt. . . .

Man skal ikke i København søge den sande skandinaviske type i hele dens renhed: handelen der tidligere blomstrede så meget i byen og forbindelser med udlændinge har delvis udvisket den. Brunetter er her ikke et så sjældent fænomen, som man skulle tro . . .«.¹²

Tripplin hævder, at livet i Danmark er billigere end i andre lande. Den rejsende har meget besvær med mangel på skillemønt og små pengesedler, medens visse kobbermønter har en værdi der er mange gange større end pålydende. Kobberets dyrhed medfører, at jøder opkøber store russiske kobberkopeker fra sømændene, skønt en sådan handel er strengt forbudt.¹³

Som oprigtig demokrat undrer Tripplin sig over, at det absolutte monarki stadig holder sig i Danmark. »Sandt nok, Danmark vil nu hjertelig gerne have forholdene ændret, skønt despotiet hos den nu afdøde, men under mit ophold endnu levende konge (Frederik VI) ikke var tyngende for folket. . . . Hans efterfølger (Christian VIII) giver dem ikke deres vel fortjente rettigheder tilbage, hvad der kunne beskytte ham mod det ventende uvejr, skønt han både kender sin søns (Frederik VII) ulykkelige tilbøjeligheder og sit folks behov, ønsker og utålmodighed. Så vanskeligt er det, selv for et oplyst menneske, at frasige sig sin magt«.

»Et lykkeligt tilfælde forårsagede, at jeg her blev vidne til en pragtfuld højtidelighed, der kun meget sjældent, nemlig hvert 100 år, gentager sig: jubilæet for indførelsen af Reformationen i Danmark. . . . Lige ved solopgang hilste alle skibskanoner København, flag fra alle folkeslag vajede muntert på hvert fartøj. . . . Talrige orkestre svarede med højlydte salmer fra hovedstadens tårne . . . rørte følelser overfyldte som elektriske gnister alle tilhørernes hjerter – skibenes dæk var fyldte

af knælende matroser, gaderne af folk, der rørte lykønskede hinanden med at de var vidner til denne velsignede dag. . . . Klokken 10 gik kongen ud fra sit slot Amalienborg på den umådelige slotsplads, hvor hæren og myndighederne ventede på ham. Det var en ærværdig olding, der mere gjorde indtryk ved ansigtets godhed end ved imponerende værdighed. Omgivet af høje dignitarere, der holdt hvad der var blevet tilbage af kronjuveler, gik han ind i triumfvognen, der blev trukket af 8 pragtfulde lysebrune heste. . . . En baldakin, der var prydet med en kolossal krone, rejste sig i vejret som en kuppel, og ovenpå denne tårnede bukken sig op. Den stakkels kusk, der var klædt i en umådelig rød frakke, var fæstet til denne buk. Han havde hvid paryk og dertil svarende hat og så ikke ud til at være særlig tilfreds med sit ophøjede sæde, hvor han kun med besvær kunne holde sig fast.

En suite af generaler og høje officerer af alle våbenarter omgav til hest den kongelige vogn; admiraler og kommandører, hvis nærvær til hest ikke var nødvendigt for at fejre dagen, så også morsomme ud. Disse værdige sømænd, der mere var vante til at ride på havets bølger, kunne ikke gøre et skridt uden at kalde på tilskuernes latter, hvad der bestemt ikke var forudset i processionsprogrammet. Kongens livgarde, det vil sige 1 kompagni fodfolk, der glimtede af sølv og skarlagen, og en eskadron gyldne kyrasserer på fremragende sorte heste ledsagede suiten. Dette korps er det sidste tilflugssted for de forarmede efterkommere af den gamle adel, som erstatter deres mangel på guld og sølv med det sølv og guld, der glimter på uniformerne. Derefter fulgte soldater af linien, der mindede om enorme rødbeder i falmene røde frakker og sorte gamacher, derefter en livlig afdeling danske sømænd; marchen afsluttedes af universitetsungdom, der var organiseret som en bataillon af udvalgte skytter i sorte uniformer med højrøde kanter«.

Tripplin, der nævner hvordan det akademiske skyttekorps opstod, hævder, at bevidstheden om at deltage i landets forsvar afskærer ungdommen fra knejper og anden luksus, der er så almindelig på de tyske universiteter, og skriver herefter:

»Jeg vender tilbage til suiten, som blev efterladt på vejen til domkirken. . . . Takket være den engelske ambassadør fik jeg en plads, hvorfra jeg bekvemt kunne overvære den kirkelige ceremoni. Det be-

gyndte med en meget smuk, bevægende musik. . . . I koret sad kongen på en rig trone, omgivet af prinserne, ministrene, generalerne, ambassadørerne samt ridderne af Elefanten og andre dyreordner. Resten af kirken var så fuld af militær, at man ikke kunne se civile. . . . I loger, der var smykket med fløj og guld, sad prinsesserne, hofdamerne og de høje embedsmænds koner og døtre. . . . Nu kom den vigtigste akt i ceremonien. Bispem gik ned fra alteret og udtog fra et gyldent skrin et interessant dokument, forsynet med utallige segl: det var aktstykket om overgangen til protestantismen. Han læste det højtideligt op og råbte med dirrende, men høj røst: »Danske konge og folk! Vil I sværge også fremover at være tro mod Eders religion og ofre formue og liv for den?« – »Det lover vi« råbte kongen på sin trone og folket ude på gaden foran kirkedøren og det med en sådan energi og kraft, at jeg næsten troede på dette løftes oprigtighed. Men jeg synes nu, at den danske gejstlighed, der for de næste 100 år sluttede denne højtidelige pagt med folket, burde slippe det ind til Guds helligdom, i det mindst for en forms skyld; vi er dog uden tvivl alle lige overfor Ham. Hermed sluttede den kirkelige højtidelighed, men de offentlige festligheder varede til sent på natten . . .«. ¹⁴

Den polske læge interesserede sig særlig for lærde anstalter og sundhedstjenesten, hvorved han, som han selv understregede, fik al mulig hjælp og oplysning fra de danske videnskabsmænd. Med anerkendelse og beundring udtalte han sig om almenoplysningen: »Der findes ikke noget land, der har et bedre indrettet skolevæsen. Folkets opdragelse er under særlig beskyttelse af loven. En dansker, der ikke kan læse, kan ikke få adgang til de kirkelige sakramenter eller til borgerrettigheder. Behovet for at læse er almindeligt indenfor alle samfundsklasser, hvad jeg ofte så eksempler på blandt matroserne; kvinderne har en grundig videnskabelig og kunstnerisk uddannelse, men hvad der er mest slående, er, at de sjældent fremviser deres talenter. . . . Studentereksamen er her meget vanskelig; det er sjældent at en ung mand kommer på universitetet før han er 20 år gammel. I sin indre indretning minder det københavnske universitet om det tyske. Professorerne, der er utilstrækkeligt betalte af regeringen, er tvungne til at give betalte kurser; disse betalinger mellem eleven og læreren undergraver værdigheden både hos videnskaben og hos dem, der meddeler den . . .«.

Tripplin karakteriserede kort Københavns universitets historie og nuværende tilstand, idet han også nævnte astronomen Tycho Brahes virksomhed. Et mere udførligt afsnit ofrede han på sundhedstjenestens organisation.

»Københavns hospitaler er godt indrettede og bortset fra Søkvæsthuset, der ligger lavt og nær en mose, er de bygget på sunde steder. Den medicinske og kirurgiske klinik er i det civile hospital. Der synes at være et overordentligt praktisk system i disse klinikker. Studenterne får ikke adgang til dem, før de har aflagt eksamen i de grene af naturlæren, der bruges i lægekunsten samt i anatomi, fysiologi og almindelig patologi. . . . Studenterne deles i grupper på 6 personer; hver gruppe får et vist antal syge til observation. Sammen med studenterne undersøger professorerne patienten, og de viser mindst mulig af deres lærdom ved sengen. Først efter dette første, såkaldte diagnostiske besøg går alle til konferenceværelset, hvor professoren spørger hver enkelt student om de symptomer, der er bemærket, og først efter at det er diskuteret, holder han klinik. Efter at være vendt tilbage til sygesalen, skriver han recepter og gør om nødvendigt, sine bemærkninger på latin. . . . Det er vist nok, at professorens besøg i klinikken varer i det mindste 2½ time – uden sammenligning længere tid end de franske eller tyske professorer ville bruge på deres pligter. . . . Stetoskop og plessimeter fandt jeg her hos alle læger, medens derimod sådanne diagnosemetoder i det königsbergske fakultet var genstand for letsindig spøg og latterliggørelse. Tenotomi var her allerede i brug, men 7 måneder senere fandt jeg det endnu ukendt i England . . .«.¹⁵

Museerne er rige og velordnede. Det naturhistoriske Kabinet nyder særlig beskyttelse fra den regerende konge (Christian VIII), et af de lærdeste mennesker i Danmark. I dette museum er der rum, hvortil der kun er adgang for læger og kun med udtrykkelig tilladelse fra undervisningsministeren. Denne sal er en sand kirkegård for velkonserverede menneskehoveder. . . . Alle menneskeracer . . . har her deres vellignende repræsentanter. . . . Her er også en samling af kendte forbryderes hoveder . . . i denne grusomme samling . . . så jeg med virkelig smerte hovedet af Struensee, den smukke dronning Mathildes ulykkelige elsker . . .«.

Den polske læge beså også med stor interesse de arkæologiske samlinger i »Det Kongelige Danske Selskab for Nordisk Oldkyndighed«,

som imponerede ham ved deres rigdom. Han besøgte også arsenalet og den indre krigshavn.

»Det der tidligere, før englænderne (1807) fuldstændig brændte den danske flåde, var skueplads for stor marineaktivitet, udgør i dag et sørgeligt skue. Ganske vist har kongen lagt alle anstrengelser i at hæve sin flåde fra faldet, og han har til dette formål ikke sparet sit folk for skat«. Tripplin beskriver udseendet af nogle nylig søsatte skibe, og han er begejstret for statuerne og udskæringerne i deres stævne, men hævder dog: »Man kan anse dem for mindesmærker, der er Thorvaldsens fædreland værdige. Virkelige mindesmærker, for til hvilket brug er de beregnet? For at beskytte de kolonier, der er bortrevet fra Danmark, eller handelen som for længe siden er gået over på andre hænder? Ved siden af krigsskibene ligger store bevæbnede handelsskibe, som tidligere plejede at gå til Ostindien, men som nu ikke har noget sted at gå hen og falder rådne og uvirksomme fra hinanden i havnen. . . . Den danske sømand lider i sin uvirksomhed, fjernet fra liv og virksomhed ved de allieredes forræderi; han er ikke tilfreds med eksercits og skibsbygning, han drømmer kun dag og nat om hvordan han igen kan komme frem i lyset. . . . Det var den danske flåde, der først fik den store foreningstanke, som i dag er brændende over hele Skandinavien«. ¹⁶

En af de sidste dage Tripplin var i Danmark, blev han af kaptajnen på det skib, han var kommet med, inviteret til at besøge en slægtning, der var præst i »Waldfiord« nær Roskilde. På vejen så de rejsende ruiner af et slot på et sted, der hed »Valdemars Grav« og som lå på en høj bevokset med egeskov. Den polske rejsende blev rørt over den hjertelige modtagelse hos præsten og hans familie, da de hørte, at han var en emigrant, der var flygtet for den russiske tsars vrede. ¹⁷

Den næste dag kørte værtsparret gæsterne til Roskilde. Tripplin beskriver domkirken overfladisk, men nævner dens oprindelse og kong Knud den Helliges strid med biskop Vilhelm. Derfra nåede de rejsende langs Isefjordens bredder til Sorø. Efter at have nævnt legenden om de to kirketårne i Fjenneslev kommer Tripplin med nogle kritiske bemærkninger om akademiet i Sorø.

»Den gamle latinskole i Sorø eksisterer stadig og takket være dens privilegier er den kommet til en høj grad af magt og betydning. Den er nu selvherskende og arvelig herre ikke bare over byen, men også

over hele den frugtbare og udstrakte omegn. Professorboligerne kan kaldes paladser, og elevernes boliger er mere statelige end mangt et kongeligt slot. De fordele oplysningen i Danmark får fra denne skole i Sorø svarer dog ikke til dens kostbare opretholdelse; for 100.000 dalers årlig indkomst får nemlig kun 60 elever undervisning, og de tilhører alle de fra fødselen rige og privilegerede, som på egen bekostning kunne uddanne deres børn . . .«. ¹⁸

»Nær Sorø i en ældgammel egeskov ved en sølverne sø er der en bygning, hvis irregulære byggeform vidner om, at den er opført gennem nogle hundrede år. Af det oprindelige kloster gjorde reformationen et fængsel. . . . En halv mil længere væk på en bakketop tæt bevokset med bøg er et af de smukkeste steder i Danmark. Det er Fredensborg, et minde rejst af Frederik IV til erindring om fredsslutningen efter en lang krig mellem danskerne og svenskerne. . . . Men ulykkeligvis har Fredensborg efter den sidste krig ikke længere kunnet glæde sig over kongernes omsorg; slottet, der længe har været forladt, trues daglig af ruin; smukke buske og sjældne træer fra den nærvedværende park vokser frem fra dets ruiner og kvæler hinanden.

Midt blandt skyhøje graner og fyrretræer er der et mindesmærke, der endnu ikke er rørt af den ulykkelige tid. Det er en stor gravhøj bygget af umådelige klipper; langs snoede, snævre og stejle stier, der fører op til toppen, er der spredt 300 stenstatuer, der forestiller nordmænd af alle aldre, stænder og omgivelser, i dragter lige fra Folkevandringerne og til de nyeste tider. . . . Mindet, om det bånd der forenede de to søstre, har overlevet, og Danmark ser her alt, hvad der blev tilbage efter tabet af Norge. Rent kunstnerisk er disse statuer mindre betydelige«. ¹⁹

Efter at være vendt tilbage fra udflugten var Tripplin kun i kort tid i København for at samle bagagen sammen og begive sig til Helsingør. Herfra sejlede briggen »Tvende Brødre«, der skulle føre emigranten til England. »Vejen til denne havn, hvor vort skib allerede ventede, snor sig mellem en flot bøgeskov, smukke villaer og dekorative haver; på den anden side er det stormfulde hav med fiskernes net og deres lave hytter. Den eneste vækst, der kan gro på det gennemblødt sand, er forglemmigej . . .«.

Da J. B. Albertrandy et halvt århundrede før var i Helsingør, beklagede han sig over, at den eneste, han kunne tale engelsk med, var

postmesteren. Men siden da havde meget forandret sig, og T. Tripplin skrev: »Helsingør er så fuld af udlændinge af forskellige nationer, der taler alle Nordens og Sydens sprog, at franske turister næppe ville kunne gætte i hvilket land byen ligger uden en geografisk ordbog. Handelsflåden beskæftiger her alle hoveder, alle hænder og endog hjerterne. Denne by mangler altså ikke liv, men desværre koncentrerer dette liv i værtshusene, hvor der udskænkes vin og brændevin. Fordel af dette har kun den danske finanskasse, der får flere konsumptionsafgifter fra Helsingør end de saksiske finanser får fra byen Dresden. . . .

I den nordlige ende af byen hæver sig fæstningen Kronborg, der imponerer ved sin arkitektur. Omgivet af tre volde, struttende af kanoner, fyldt af en garnison, vogter slottet Kronborg Øresund som soldaten porten, eller snarere som tolderen acciseboden, for den befaler ethvert skib at betale Sundtold . . .«.

»Den, der har læst Shakespeare og har ladet sig fylde af hans uødelige muses skønhed, forlader ikke Helsingør uden at have set Hamlets grav. Lige ved Marienlyst, de danske kongers lystslot, går en snæver, snoet sti til en bøgeskov, der ligger mellem havet og en bred slette. Tre kæmpestore, uformelige sten, kastet som af en kæmpes hånd den ene oven på den anden og nogle mindre rundt omkring – det er det gravminde under hvilket Hamlets melankolske skygge har fundet hvile«. ²⁰

Den polske læges ophold i Danmark sluttede med disse romantiske indtryk. Resten af rejsen gik mindre godt, for briggen »Tvende Brødre«, som han sejlede med til Edinburgh, forliste under uvejr ved Norges kyst, og derved mistede emigranten resten af sine beskedne ejendele.

Den sidste af de rejsebeskrivelser, der her skal omtales, kommer atter fra en repræsentant for videnskaben. Det er arkæologen og historikeren, grev Eustachy Tyszkiewicz, ²¹ som i forbindelse med en studierejse til Sverige 1843 tilbragte et par uger i København. I de to bind optegnelser fra denne rejse omtalte han hovedsagelig de polske håndskrifter og kunstmindesmærker, som han havde fundet i de svenske og danske samlinger, derimod ofrede han kun liden plads til selve beskrivelsen af landet. ²²

Særlig var den polske arkæolog interesseret i resultaterne af de ud-

gravninger, der foretoges i de skandinaviske lande efter en målestok, der var ukendt andetsteds. »Det Kgl. Danske Selskab for Nordisk Oldkyndighed i København har en samling, der fylder nogle sale i residenspalæet Christiansborg. En gang om ugen er de åbne for alle klasser af hovedstadens indbyggere; men for at jeg specielt kunne se dem og lære dem at kende fik jeg lov at være der hver dag i selskab med hr. Strunk, inspektør på dette museum . . .«.

Tyszkiewicz beskriver derefter meget detaljeret indholdet i de tre museumssale, idet han sammenligner med genstande fra udgravninger i Polen og Litauen samt bemærker: »Det Kgl. Danske Selskab for Nordisk Oldkyndighed arbejder stadig på at oplyse om denne samling. Hr. Thomsen, der er en af grundlæggerne, og de virkelige etatsråder, C. C. Rafn og Finn Magnusen, er en sand pryde for selskabet, og den lærde verden skylder dem mangen dybsindig opdagelse. Danskerne er stolte af denne samling, og på de dage, hvor salene er åbne for alle, samler der sig en stor mængde besøgende . . .«.²³

»Blandt dem, jeg blev nærmere kendt med i København, var hr. Beck, inspektør for de kongelige privatsamlinger, et meget lærd, høfligt og gæstfrit menneske. . . . En morgen, hvor vi spadserede i den botaniske have, der ligger ved Kunstakademiet, begyndte hr. Beck kraftigt at beklage, at Thorvaldsen ikke var i byen, så han kunne præsentere ham for mig. . . . Han boede der fast, da jeg var der. Hans bolig i Kunstakademiet var fuld af skulpturer, billeder af den største kunstneriske værdi, samt nogle skabe med romerske antikviteter. Men i hans atelier kunne man ikke blive træt af at se reliefmodeller, i hvilke en stor tanke og et skabende geni afmales, og som endog hos den mest ligegyldige tilskuer opløfter sjælen og forædler hans tanke. Thorvaldsens atelier var et sted, hvor jeg daglig kom og med den største fornøjelse. . . . Ud over at være en stor mester havde Thorvaldsen en ædel og mild sjæl og behagelige manerer, hvad der gjorde ham afholdt og selskabeligt efterstræbt. Det er vanskeligt at beskrive den hæder og beundring, der vistest ham af alle stænder blandt Københavns indbyggere. Regeringen og folket, der ville udødeliggøre hans navn, besluttede sig til at indrette et Thorvaldsens Museum i København. . . . Da englænderne under det mindeværdige angreb (1807) forvandlede mange kirker til ruindynger, ilede Thorvaldsen med at bistå ved genopførelsen af domkirken, og de i hele verden kendte 12

apostelstatuer, der nu er i domkirken, er af hans hånd. Disse billedhuggerværker er kirkens sande og eneste pryde, da der hverken i det indre udstyr eller i den ydre arkitektur er noget bemærkelsesværdigt. Kirkens trekantede fronton er prydet med en gruppe, Skt. Johannes der forkynder i ørkenen. . . . På højalteret står en kolossal statue af Frelsen i hvid marmor. Thorvaldsen lod ham udstrække hænderne til folket, som om han ville omfavne det. Guds søn synes at sige »Kommer til mig«. På høje sokler langs begge sider af kirken står netop de 12 apostle, som Thorvaldsen forærede den. Stedet beses normalt af rejsende om eftermiddagen, da solen på dette tidspunkt bedst belyser statuerne«. ²⁴

Tyszkiewicz besøgte ligeledes de kongelige samlinger:

» . . . Hoffet var ikke i byen, og man kunne altså lettere få adgang til de kongelige samlinger. Og da den danske konge (Christian VIII) måske er det lærdeste menneske i hele Danmark, så er hans private samlinger også værd at se. En morgen, da vi som sædvanlig skulle ud, var målet for vort besøg konkylietabinet, som hr. Beck bestyrer alene. Der var over 150.000 stykker og 10.000 forskellige arter. . . . Blandt det betydelige antal konkylier, som inspektøren viste mig, var der en, der af ukendt årsag hedder »polsk helleflynder« eller »Placuna Ehippium«. Derfra begav vi os til Universitetsbiblioteket, der er over Trinitatis kirke, hvor også det astronomiske observatorium er. . . . Når man går op i Trinitatis kirketårn, kan man på begge vægge se indmurede runesten, og fra toppen er en brillant udsigt over byen og omegnen. I stedet for trapper er der en snegelegang, så bekvem og bred at Peter den Store siges at have kørt derop med fire heste. Det astronomiske observatorium er forsynet med fremragende udstyr. For bestyrerne er navnene Poczobut og Sniadecki ikke ukendte. ²⁵ Efter at være vendt hjem, spiste vi frokost og læste en teaterplakat; hr. Beck gjorde mig opmærksom på dagens forestilling. Ud over Kraków-dans, der er meget populær hos det danske publikum og næsten daglig danses på teatrene, skulle der gives levende billeder, hvoraf et fra vor historie. Om aftenen var teatersalen overfyldt. Hver gang tæppet løftedes for et billede, spillede orkesteret en passende melodi, men da turen kom til det polske billede, og musikken til Ogińskis polonæse lød, var publikums ophidselse ikke til at beskrive. Efter nogle gange måtte trio'en gentages, stadig modtaget med nyt bifald . . .«.

Teaterindtrykket afslutter beskrivelsen af opholdet i København. Lige efter sejlede grev Tyszkiewicz til Sverige. Beskrivelsen af Danmark afsluttes med Sundet, set om aftenen fra skibet »Christiania«.

»Min Gud, hvilket pragtfuldt syn om aftenen fra dækket. . . Begge bredder af Sundet kunne ses meget tydeligt. På den ene side Sverige, på den anden side København, landsbyer og kirker, stejle og male- riske kyster. Her og der lå skibe for anker, og Kronborg viste sig for os i hele sin pragt. Dets tårne og brudte tage stod så pragtfuldt mod den blå himmel, at man ikke kunne blive træt af synet. Det var en smuk og stille aften; i det fjerne glimtede små lys, og fiskerbåde og skibsvagter oplevede med en let søvndyssende årehvisken dette for- tryllende billede . . .«.²⁶

Skønt indtrykkene fra de fire polske rejsende, der i løbet af 60 år besøgte den danske hovedstad, er forskellige, har de dog også mange fælles træk. Alle beundrer den orden, pænhed og renhed der hersker i Danmark. Også danskernes arbejdsomhed, ærlighed og begavelse understreges. Med oprigtig agtelse refereres der til den danske oplys- ning og videnskabens stade, der anses for at være højere end datidens tyske videnskab, som forfatterne var velbekendt med. Med hensyn til hovedstadens arkitektur er meningene forskellige, men alle tre rejsende i 1800-tallet er enige om at være begejstrede for Bertel Thorvaldsens kunstneriske skaberkraft. De fremmede, som kom fra et land, der var hærget af jævnlige krige, kunne ikke undgå at se spor af ødelæggelserne efter Københavns bombardement 1807.

Alle de besøgende havde et meget godt indtryk med sig efter at have mødt danskerne. De understreger den høflighed, de overalt blev mødt med, og både Tripplin og Tyszkiewicz noterer hver gang der vises sympati for polakker og medfølelse med deres mishandlede fædreland. På et tidspunkt, hvor det lille Danmarks regering måtte regne med tryk fra Prøjsen og Rusland, vidnede disse eksempler på hjertelighed fra repræsentanter fra forskellige danske samfundsklasser om ædle og selvstændige synspunkter.

HENVISNINGER OG NOTER

1. Jan Baptysta Albertrandty, født i Warszawa 1731, død sammesteds 1808, præst, kannik i Gniezno 1779, biskop i Zenopolis 1796, kong Stani-

slau Augusts lektor og inspektør ved hans grafiske kabinet, har forfattet en række numismatiske og historiske arbejder, en af grundlæggerne

- første formand for Warszawas Videnskabselskab 1800-1808. Se D. Anckarsvärd: Stockholm 1789-90 skildrad av en polsk kanik, St. Eriks Årsbok 1933, s. 77-111.
2. Jan Albertrandys breve til Pius Ki-ciński 1789-1790 i »Archiwum Domowe do Dziejów i Literatury Krajowej«, udg. K. W. Wójcicki, Warszawa 1856, s. 137-177.
  3. Sammesteds, s. 152. Gniezno, en by sydvest for Poznań, siden år 1000 sæde for ærkebispedømme, med romansk-gotisk domkirke.
  4. Sst. s. 153, 155-158.
  5. Sst. s. 153, 156, 158, 159.
  6. Aleksander Przeździecki, født 1814, død 1871 i Kraków, historiker, arkæolog, udgiver af mange kildekrifter, medlem af Det Kgl. Nordiske Oldskrifts Selskab. De citerede steder fra hans rejsebeskrivelse kommer fra den 2. forbedrede udgave »Szwecja. Wspomnienia jesienne z roku 1833«, Wilno 1845.
  7. Sst. s. 150, 158-159.
  8. Sst. s. 151-157.
  9. Friedrich Schleiermacher (1768-1834), tysk teolog og filosof.
  10. Sst. s. 159-164.
  11. Teodor T. Tripplin, født i Kalisz 1813, død i Warszawa 1881, læge, studerede i Königsberg og Montpellier (1831-1840), forfatter til en række rejsebeskrivelser, bl.a. »Wspomnienia z podróży po Danji, Norwegji, Angliji, Portugalji, Hiszpanji i państwie Marokkańskim«, I-II, Poznań 1844.
  12. T. Tripplin, bd. I, s. 20-21; Alexander Dumas (1802-1870), fransk romanforfatter; Eugene Scribe (1791-1861), fransk skuespilforfatter, beg-ge er kendte for deres omfangsrige litterære produktion.
  13. Sst. s. 21-22, 25.
  14. Sst. s. 31-39.
  15. Sst. s. 45-49. Et plessimeter er et lille fladt legeme af elfenben eller træ, der anvendes ved perkussion (bankeundersøgelse, især af brystkassen). Tenotomi, overskæring af sener.
  16. Sst. s. 50-53, 59-61.
  17. Sst. s. 63. Det er ikke lykkedes for forfatteren at lokalisere stedet Valdfjord. (Hvalsø? o.a.).
  18. Sst. s. 76-77, 79-80.
  19. Sst. s. 81. Forkert oplysning, da Fredensborg ikke ligger nær Sorø.
  20. Sst. s. 97-99.
  21. Eustachy Tyszkiewicz, født 1814 i Łohojsk, død 1873 i Wilno, grundlægger og livsvarig formand for Den arkæologiske kommission i Wilno og skaber af museet dér (1858), medlem af mange lærde selskaber, bl.a. Det Kgl. Nordiske Oldskrifts Selskab (1846).
  22. E. Tyszkiewicz: »Listy o Szwecji«, bd. I-II, Wilno 1846.
  23. Sst. bd. II, s. 5-13.
  24. Sst. s. 19, 21-23.
  25. Sst. s. 25-26, 29-30; Marcin Poczubut-Odlanicki (1728-1810), astronom, professor (1764) og rektor (fra 1780) ved universitetet i Wilno, grundlægger af det astronomiske observatorium 1753; Jan Śniadecki (1756-1830), matematiker og astronom, professor ved universiteterne i Kraków (1782-1803) og Wilno (1803-1825), rektor 1805-1815; Andrzej Śniadecki (1768-1838), kemiker, læge og biolog, professor ved universitetet i Wilno (1797-1832).
  26. Sst. s. 33.

Redaktionel efterskrift

Professor Ślaski har skrevet sin afhandling i Poznań, hvor han kun i begrænset omfang har haft adgang til danske opslagsværker. Af hensyn til læserne skal der derfor gives nogle supplerende oplysninger.

Kunstkammerforvalter *Lorenz Spengler*, der var elfenbensdrejer og konkyliolog, levede 1720-1807; præsten og kunstsamleren *Herman Treschow* levede 1739-1797.

Det nævnte *kunstmuseum* i *Dr. Tværgade* var indrettet 1824 og rummede en del af de genstande fra Kunstkammeret, som var blevet hjemløse ved Christiansborgs brand (venligst oplyst af Statens Museum for Kunst).

Søofficeren *Johan Ludvig Gottlieb* (1809-86) opnåede senere høje poster i den danske marine. Museumsmanden *A. Strunk* (1816-88) benyttedes i 1830'erne som omviser på Oldnordisk Museum; senere blev han assistent og inspektør ved forskellige af samlingerne. Oldforskerne *C. J. Thomsen* (1788-1865) og *C. C. Rafn* (1795-1864) samt gehejmearkivar *Finn Magnussen*, egl. *Finnur Magnússon* (1781-1847) vil være kendt i videre kredse.

Christian VIII.s partikulære konkyliékabinet bestyredes af zoologen *H. Beck* (1799-1863).

De besøgende polakkers misforståelser med hensyn til dansk historie og topografi er der næppe grund til at uddybe.

G. A. PETERSENS DAGBØGER

VED EGIL SKALL

I julen 1844 vandt min bedstefader, der da var en elleveårs dreng, ved et lotteri en lille notesbog. Han gav sig ikke til at skrive i den med det samme, men ventede til 1. januar 1845. Han har sandsynligvis stillet sig et nytårsforsæt og til held for eftertiden har han i så fald nogenlunde efterlevet det. Der findes en række dagbøger fra hans hånd, der som sagt begynder i 1845 og ender kort før hans død som 80-årig i 1913. Hans navn var Gustav Adolf Petersen, han var født og opvokset i et kunstnermiljø i Nyboder.

Faderen var Johan Daniel Petersen (1794-1849), der selv var opvokset i Nyboder som søn af en fra Skåne indvandret bøsse-mager ved Holmen Bent Petersen Portengren (1766-1815). Johan Daniel Petersen havde tidligt vist anlæg for tegning, fik forbindelse med Gustav Friedrich Hetsch og var medvirksom i dennes udvikling af tegnekunsten. I 1827 blev han efter Hetsch lærer i dennes skole, hvor han til sin død ledede undervisningen. Foruden at undervise på kunstakademiet havde han private timer som tegnelærer og ledede undervisningen i flere borgerskoler i København såvelsom i det tekniske institut og i de Massmannske-Reiersenske søndags-skoler. Han blev assistent ved søetatens konstruktionskammer i 1824, beskæftigedes der hovedsagelig med ornamenttegning og udarbejdede tegninger til galleri-, spejl- og gallionsforsiringer til alle i hans tid byggede krigsskibe. Han blev benyttet en del som kobberstikker ved udgivelse af naturhistorier og andre værker, foruden at han selv udgav samlinger af ornamentstudier m.v.¹

Hjemmets ældste søn, Christian Petersen (1822-1909), synes at have haft talent i økonomisk retning, han blev regnskabsfører ved søkortarkivet. Den næstældste, Carl Ludvig (1824-1900), blev lærer ved døvstummeinstituttet. Han var efter nogles mening den af de fem brødre, der havde størst kunstnerisk talent, men malede kun for sin fornøjelse for familie og venner. Julius Magnus Petersen (1827-1909), den tredje broder, er mere kendt. Han havde for-kærlighed for det antikke og fik snart tilknytning til oldsagskredse.

Hans force var at han havde evne til at gengive det sete med fotografisk nøjagtighed, hvilket havde betydning før videnskaben begyndte at anvende fotografien. Han blev titulær professor i 1877 og nød stor anseelse i sin samtid. Den næst yngste, Vilhelm Petersen (1830-1913), blev uddannet som murer og studerede først dekorkunst, men gik over i bygningsfaget. Han blev titulær professor i 1884 og var en tid kommunal bygningsinspektør, men blev senere kongelig bygningsinspektør og gav tegninger til adskillige offentlige bygninger.

Den yngste søn, vor dagbogsforfatter, opkaldtes ved dåben efter Hetsch, men det hjalp ham ikke, kunstner blev han ikke. Han blev typograf og har ikke altid følt sig veltilpas ved at stå i skyggen af sine brødre. Det gik ham nu ikke så dårligt, for simpelthen ved at arbejde flittigt, klarede han sig senere ganske udmærket, omend han nok i sine yngre år nærmest må betegnes som doven. Men lad os prøve at se lidt på det efterfølgende, der er et uddrag af hans første dagbøger, det er nemlig ikke helt almindeligt at finde dagbøger fra børn og unge mennesker.

Familien boede i Nyboder, Haregade 9.

Det er ikke trykfejl, når der i teksten pludselig optræder bolle-å. I sommeren 1846 fik København en skandinavisk raptus og G. A. Petersen gik ikke fri.

Udeladelser er markeret ved . . . . .

Dagbog No 1 for Gustav Adolf Petersen
1845 12 Aar

Denne Bog vandt jeg ved Lodtrækning paa Børs-Bazaren, den 23de December 1844.

Søndagen den 24de Marts 1844 døde den store Kunstner Billedhukker Thorvaldsen i sit 72de Aar om Aftenen paa Theatret. Den 30te blev han bisat i Frue Kirke. Fader bar ham.

Januar 1845

Nytaars-Dag den 1ste Januar Onsdag. Intet viddere end at jeg fik i Nytaarspresent: En Farvelade, samt En liden Spadserestok med en Fløite i. Om Eftermiddagen var jeg i Garnisons-Kirke og hørte Hr. Glahn. Om Aftenen var Oncl. Z. og Tante hos os.² Torsdagen den 2^{den} Januar skulle jeg paa Børs-Bazaren men saa kom Mad. Rasmussen og Adelline hos os og hindred os derfra. Fredagen den 3^{die} Januar var jeg i Skole, og Thorup fik en Rigsdaler i Nytaar.³ Løverdagen den 4de var jeg paa Torvet med Moder,⁴ og købte tillige noget Stads til Emma.⁵ Om Aftenen var jeg oppe hos Moster. Søndagen den 5te var det Emmas Fødselsdag og jeg var oppe hos hende om Aftenen samt Mad. Funch og Michael og Hanne. Vi morede os ret vel. Mandagen den 6te Januar var jeg i Skole og vi fik Tilladelse af Hr. Thorup at fortælle Historier. Tirsdagen den 7de Januar var jeg ogsaa i Skole, om Eftermiddagen stiledede vi. Jeg blev til Middag den Dag. Onsdagen den 8de Januar var jeg i Skole hele Dagen . . . . .

Onsdagen den 15de Jan. var jeg i Skole. Om Form. læste vi, om Efterm. var jeg ikke i Skole. Om Aftenen skulde jeg paa Børsen, men vi fik ikke Lov at gaae op, thi Kongen kom der. Torsdagen den 16de Jan. var jeg og i Skole. Om Form. læste vi, om Efterm. var jeg ikke i Skole, thi Thorup var til Lüig. Fredagen den 17de Jan. var jeg og i Skole. Om Form. fortalte jeg Hist. og om Efterm. regnede vi og læste Tydsk, jeg fik mg? i Charact, jeg blev til Middag den Dag. Løverdagen den 18de Jan. gik jeg over til Glarmesteren med Christians Urfouderal for at lade et Glas sætte i. Jeg fortjente

4 β derfor.⁶ Søndagen den 19de Jan. var jeg i Garnisonskirke til Aftensang alene og hørte Herr. Glahn. . . . .

Torsdagen 23. Jan. var jeg i Skole. Om Form. læste vi, Om Efterm. læste vi i en Bog, og Histori (Fædrelands), blev til Middag. Fredagen 24. var jeg i Skole. Om Form. i S. . . . , om Efterm. stiledede vi og læste Tydsk, Charact. mg. Om Aftenen var Morbroders Peter⁷ og hans Kone hos os. Samme Dag var der Ildløs i Adelgaden hos Brøndums.⁸ Løvedagen den 25de Jan. har jeg intet videre at sige. Søndagen den 26de Jan. var jeg henne med Peter Jørgensen i Opfordringshusets Kirke om Aftenen fra 6½-9. Mandagen den 27de Jan. var jeg i Skole. Om Form. læste vi i Bogen. Læsning til Nytte og Fornøielse. Om Efterm. var jeg ikke i Skole, thi Thorup var upasselig. Tirsdagen den 28. Jan var jeg i Skole, andet kan jeg ikke huske, fordi jeg ikke har skrevet længe. Onsdagen den 29de Jan. var det Medailledagen⁹ og jeg var ikke i Skole. Om Aften. var Morbr. Peter og hans Kone her. . . . . Løvedagen den 1ste Februar var jeg første Gang i dette Aar til Gymnastik. Søndagen den 2^{den} Februar var jeg ovre hos Johan om Aftenen for at bese Tønden som vi skulde slaa af. Fastelavns Mandag den 3^{die} Febr. var jeg ude om Form. med Vilhelm og Moder for at købe nogle Masker til os for 2 ₤ begge to, tillige købte vi en liden Hest og en Bliksabel til Eduard.¹⁰ Om Efterm. var jeg ovre hos Johan at slaa Katten af Tønden og vi morede os ret vel. Tirsdagen den 4de Februar var jeg i Skole. Om Form. stiledede vi, om Middagen var jeg oppe hos Eduard for at give ham stadset, om Efterm. var jeg i Skole og regnede, om Aftenen var jeg igjen oppe hos Eduard med Christian og vi købte en Husar-Chacot til 2 ₤ og gav ham. Mad. Funch og Michael og Hannemoer var der ogsaa. . . . . Onsdagen den 12te Feb. var det min Fødselsdag og jeg fik mange smukke Presenter, nemlig: Af Fader: en Bog med Æventyr i, af Moder et Lotterispil, af Christian et Atlas, af Carl en liden Bog »Jakob Lillefingers Reise og Æventyr«, af Julius en Urtepotte med en Vox Tulipan i, af Vilhelm en Krandsekage, af Adelline en Æske, en Tegnebog, og en Kjede af Sølvtraad, og af Emma et smukt Skrivetøi. Om Formiddagen var Emma og Eduard her og drak Chokolade, og om Aftenen var Adelline her og spiste Kage og drak Punsch. . . . .

Onsdagen den 19de Feb. var jeg ikke i Skole, thi om Form. var

En aften i hjemmet i Nyboder, tegnet af et af børnene. Det er formentlig faderen, der sidder med ryggen til

jeg i Vartou Kirke og hørte Hr. Grundtvig, og om Efterm. var jeg ikke til Gymnastik formedelst Kulden. . . . . Torsdagen den 4de Martz var jeg i Skole. Om Form. tegnede jeg i Bog, om Efterm. det samme og til Geographie, samme Dag var Fader, Christian og Carl paa Kunstnernes Maskerade og havde forskjellige Dragter paa, nemlig Fader en Domino, Christian en Husardragt, og Carl var en Bondepige. Onsdagen den 5te Martz var jeg ikke i Skole og heller ikke til Gymnastik. Er glemt i Søndags var jeg oppe at see de red Herredag. Torsdagen den 6te Martz var jeg i Skole. Om Form. tegnede jeg, om Efterm. hade vi Lov og derfor var jeg oppe at see Kongen kjøre i høieste Ret. . . . . Søndagen den 9de . . . . var jeg i Høimesse i Slotskirken med Fader og hørte Biskop Mynster, om Aftenen var Faster Karen¹¹ her. . . . . Lørdagen den 19de var jeg i Skole om Form., men om Efterm. havde vi Lov, samme Dag fik Julius at vide at han havde faet »den lille Sølvmedaile« for Styk-

ket (Maleriet) . . . . . Mandagen den 31te Marts var jeg ikke i Skole hele Dagen; men om Aftenen var Julius oppe paa Charlottenborg og fik den lille Sølvmedaile og vi drak Punsch og fik Pandekage til Aftenen. Tirsdagen den 1ste April 1845 var jeg i Skole som sædvanlig. Om Aftenen var Fader, Moder og Vilhelm paa Udstilling paa Charlottenborg. . . . . Onsdagen den 16de var jeg i Skole, ikke til Gymnastik. Torsdagen den 17de April var jeg i Skole, ikke om Efterm. Om Aftenen var Fader og Moder paa Volden. Jeg og Vilhelm blev hjemme. Store Bededag den 18de var Fader, Moder, Vilhelm og jeg paa Frederiksberg om Aftenen. . . . . Søndagen den 1ste Juni 1845 døde min Moders gamle Morbroder Magnus Jonassen i sit 87½ Aar. Fader, Christian, Carl, Julius og Jeg fulgte ham til Jorden. Vilhelm kunde ikke komme, thi han var hos Professor Hetsch. Münter¹² holdt en smuk Tale over Graven. Fredagen den 18de Juli var vor Skole i Skoven med Hr. Thorup. Jeg havde min Staatsabel paa den Dag. Aftenen i forvejen var M. og V. ude at købe en Botaniseerkasse til mig. Dagen derefter morede vi os ret vel. Fredagen den 5te September døde Madam Thorup i sit 72de Aar. Torsdagen den 11te blev hun begravet paa Trinitatis Kirkegaard ved Kirken. Rothe holdt Ligpræken over Graven. Jeg var der og saa det. Fredagen den 19de Sept. døde Løitnant Rasmussen i sit 57de Aar. Fader, Carl, og Julius fulgte ham til Jorden. Mynter holdt Tale over Graven. Chordrengene sang ogsaa. Moder og jeg var der ude. Samme Dag havde vi Examen i Skolen, alt gik meget godt. Fredagen den 12te December var jeg første gang paa det kongelige Theater med Moder og saa: Doctor Rokin og Josef og hans Brødre i Ægypten. Lørdagen den 20de December 1845 døde Assistent Funch. Münter holdt Tale, Fader, Christian, Carl fulgte ham. Christian og Carl bar ham paa Kirkegaarden, den 24de December blev han begravet. Samme Dag fik jeg en ny Kappe der kostede 9 Rd. 3 $\frac{1}{2}$. Vi gik omkring til mange Klædekræmmere og Jøder. Fader, Moder og Jeg gik efter den. Juledag den 25de December var vi Allesammen ovre hos Peter Magnussen og drak Punsch. Carl havde Guitaren med. Ende paa 1845. Det gamle Aar. Fra Nytaar 1846 begynder jeg igjen at skrive i min Dagbog. Nytaarsdag den 1ste Januar fik jeg i Nytaarsgave en Æske hvori laa en Kniv og en Oldenborre af Sukker. Dette fik jeg af Moder, men af

Fader fik jeg et par Seler, og en Tegnebog. Mine Nytaarsgaver fik jeg ikke færdige da jeg maatte hjælpe Moder med Tilberedelserne; thi vi havde stor Stads om Aftenen. Moder fik en Sukkerkruke af Blik og et halvt Dusiner Knive og Gafler af Christian, Carl og Julius. De fremmede om Aftenen vare nemlig: Fru Rasmussen, Ida og Adelline Rasmussen, Peter Magnussen og hans Kone, Zacharias Petersen og Tante med Børnene samt Moster. Fredagen den 2^{den} Januar var jeg i Skole men Thorup gav os Frihed da der kun var 7 Dreng. Om Aftenen var jeg med Moder i Isenboden og fik 2 Ark Billeder Samt to stykker Farve Rødt og Blaåt. . . . . Løvedagen den 3^{die} begyndte jeg at tegne i min nye Tegnebog. Søndagen den 4de var jeg i Runde Kirke og hørte en Candidat. Mandagen 5te var jeg i Skole. Thorup gav os lov til at spadsere. Vi gik ud paa Fælleden. Om Aftenen var jeg oppe hos Farbroders; thi det var Emmas Fødselsdag og vi drak Punsch. Mad. Funch, Michael og Hanne var der. . . . . Torsdagen den 8de var jeg i S. Fader var til Liig, da Kongslev var død. Natten mellem den 1ste og 2^{den} Jan. Samme Dag havde Julius ladet indrykke i Avisen, at han Tirsdag-aften havde tabt en Pakke med Tegninger til det Oldnordiske Museum. . . . . Tirsdagen den 13de var jeg i S. om Form., ikke om Efterm. Om Aftenen havde Christian et Sold hos sig i Anledning af at han var blevet Assistent i 1ste Klasse. Jeg var inde hos ham en gang imellem og drak mig fuld. Jeg gik i Seng Kl. 12 $\frac{1}{4}$. De andre Kl. 2 . . . . . Tirsdagen den 27. Januar var jeg i Skole om Eftermiddagen var Ochsner oppe paa Skolen for at sige os Farvel da vi skulde have en anden Lære. Han holdt en Tale hvori han nævnede to Elever nemlig Svendsen og Nielsen hiin for sin Flittighed og gode Opførsel denne for sin Letsindighed. Onsdagen den 28de Januar var jeg ikke i S. om Eftermiddagen. Torsdagen den 29de Januar var jeg ikke i S. da det var Medailledagen og Fader var paa gammel Holm og fik 10 Rd. da han fik Medaillen 1841 (fortjent for 25 Aars Tjeneste).

. . . . .

Dagbog Nr. 2

1846

Den 12te Februar en Torsdag var det min Fødselsdag og jeg fik følgende smukke Foræringer nemlig: af Fader, en Passer og en Pengepung, af Moder en Kransekage, et par Vanter og en Staalpen, af Christian, En Beskrivelse over Danmark og en fransk Karrikatur Almanak, af Carl en god Pennekniv, af Julius denne Dagbog og et halvt Dusin Blyanter, af Vilhelm en Redekam og en Abelsin, af Adelline to Lommetørklæder og af Ema . . . . et slags Spil . . . . Tirsdag 17. Var jeg i S. s. s.¹³ og til Tydsk. Characteer g? Om Aftenen var jeg og Moder ude paa Skibskirkegaard for at lægge en Krands paa min Bedstemoder og lille Broders Thorvalds Grav . . . . Tors. 26. I S. s. s. og til Geographi. Om Aftenen havde Fader Krampeslag paa Academiet. Vilhelm var der og hentede en Drosche. Rosenfalk og en Karl kørte hjem med ham. Da de kom til Døren vilde han ikke ud af Vognen endelig tog man ham med Magt og bar ham op. Hvis Fru Rasmussen og Ida ikke havde været her, havde Moder nær tabt Modet; thi hun havde faaet Ondt, men de beroligede hende . . . . Marts 46 . . . . Tirsdag 10. I S. og til Geographi. Om Aftenen var jeg og Moder oppe hos Tante for at see til den lille Edvard som var syg. Moder forærede ham en Tinvogn og jeg et par illuminerede Billeder . . . . Tirsdag 17. Var jeg ikke i Skole da jeg gik med Moder op hos Johnsen i Regnegade for at lade mit Haar afklippe. Jeg matte vente lidet til han kom hjem og læste imedens: Corsaren etc. . . . . April, Sønd. 5. Var det Vilhelms Fødselsdag og han fik følgende Presenter: Af Fd: et Bestik, af Md. en Kam en Abelsin og en Æske med Bonbom. Af Christian en Bog med titel »Eines Grossvaters Erzälungen«, af Carl et Album, af Julius et Dusin Blyanter, og af mig en Haarbørste. Om Aftenen fik vi Punsch og Smaakage . . . . Sønd. 12. Paaskedag. I Fruekirke til Froprædiken med Fader og Vilhelm, vi hørte den unge Rothe. Om Efterm. gik jeg med mine Forældre lidt ud at spasere til Vibens Hus omkring Castelveien. Paa denne Vei blev Fader lidt ude af sig selv. Han tabte Paraplyen som jeg greb da jeg gik bag efter. 2^{den} Paaskedag i Trinitatis Kirke med Fader og Moder til Høimesse og hørte Helveg. Den meste Del af Dagen var jeg inde i Nr. 14ten og hjalp Julius og Vilhelm med at male. Tirs-

Charlotte Amalie Petersen.

Johan Daniel Petersen.

dagen den 14de havde jeg endnu Paaske Ferie. Om Formiddagen hjalp jeg Carl med at flytte Bøger o.s.v. ind hos Christian. Onsdagen den 15de forsømte Skolen om Form., da jeg ogsaa flyttede lidt. Om Efterm. til Gymnastik. Torsdagen d. 16de i S. og til Historie. Fredagen d. 17de Ligeledes og til tydsk, Characteer Ug, første gang jeg har faaet den Cht. Løvd. den 18 til Gmstk. Om Aftenen havde vi meget Sjøv med at flytte ind hos Christian. Sønd. d. 19de blev Sophie underneden til Gaarden Confirmeret. De laante Stuen til Gaden som mine Brødre var flyttet ud af. Om Aftenen fik jeg Lyst til at gaa lidt ud af Landet til. Min Ven Peter Jørgensen var just hos mig, vi bad da ad og fik Lov. Vi travede da ud af Øster Port, men [da] jeg ikke havde taget noget Mad med uden 2 Tvebakker og Peter havde noget, gik jeg ind hos en Bager paa Broen og købte En Kommelskringle. Saa gik vi paa Veien mellem Øster og Nørre Fælle, saa paa Kongeveien og derpaa ned af Emdrups-Veien, da vi vare forbi denne By blev vi noget uvisse om at vi havde gaaet galt eller rigtig, men da jeg havde Faders spadsekaart med saa saa vi at det var feil. Vi kom hjem Kl. 8 ad Nøre Port. Mandagen den

20de forsømte for Skolen hele Dagen. Om Aftenen var jeg første gang paa Academiet jeg synes meget godt om at være der . . . . . Torsd. 30. i S. og paa Acadm. da jeg gik hjem fra Academiet mødte jeg en Dame som bad mig om at besørge et Brev paa Palæen Hjørnet af Bredgaden og Blankogaden, jeg svarte noget langelig ja – jeg gik med hende og leverede Det til Sweitzeren. Da jeg kom tilbage var hun borte. Jeg ledte efter hende, og hun efter mig, endelig kom vi til hverandre i Academisgade. Hun havde løbet meget stærkt og var mat. Jeg fik 3 β. Endnu frygter jeg for at var et Skandskrivt, Gud ved. . . . . Mai 1846, Fred. 22de i S. om Form., men ei om Efterm. fordi jeg havde ladet min tydske Bog ligge i Skolen og Feveile kom fra 1-2 kunde jeg altsaa ikke læse paa den, men maatte blive hjemme, men for at min Fader og Brødre ei skulde vi [de] det sagde min Moder jeg skulde gaa lidt ud, saa gik jeg ud ad Kalkbrænderiet til. Her mødte jeg Klespe som spurgte om jeg vilde gaa i Vandet med ham, jeg havde ikke tænkt paa det da jeg troede det var en 10-11 Grader; men da jeg havde givet mig en Dukkert mærkede jeg at det var 14ten til 15 Grader. Om Aftenen paa Academiet, iaften flyttede Farbroder over paa sin egen Skole . . . . . Tirsdag 26de i S. og paa A. – Professor Hetsch var her for at tale med Fader, om Eftermiddagen medens jeg var i Skole, han spurgte efter mig. Onsd 27de Ei i S. og heller ikke Gymn.st.; men paa Acadm. I Nat havde Fader Krampeslaget, Han havde det ogsaa den 12te Mai og den 18de April. Torsd 28de I S. og paa A. Professor Hetsch var der han spurgte mig hvor naar jeg skulde confirmeres. Jeg svarte ham om et par Aar . . . . . Juni Mand. den 1ste Anden Pintse Dag var vi fire ude at see paa Jernbanen, til og fra denne gik vi for mig paa en ubekjendt Vej som jeg aldrig har gaaet før, derfra paa Frederiksberg . . . . . Onsdagen d. 3de I S. og 1ste Gang i Aar til Svømning. 13°. Om Aftenen paa Acadm. . . . . Løvd. d. 6te [Juni] til Svømning 15°, og paa A. Sønd. 7de. Jeg var med V [ilhelm] paa Møenhs Badehus, her var en Mand som havde en Korksele. Jeg fik Lov at laane den. . . . . Onsd. 10de var det Faders Fødselsdag, han blev 52 Aar, og fik følgende Foræringer: af Moder et Lommetørklæde af Christian en Fl. Muskat Viin af Carl 4 Abelsiner, af Julius Intet, af Vilhelm en smuk Æske med Pebermønter i og af mig et Vinglas. Om Aftenen morede vi

os som sædvanlig med Sang, Smørrebrød, Punsch og Pandekager med Stikkelsbærgrød i . . . . . Tirsd. 16de Var der Væddeløb på Nørre Fæled. Moder Addeline og jeg var derude at see på det. Om Aften paa Acdm. Onsd. 17de i S. og til Svømning 13½°. Jeg forsømte fra Academiet fordi jeg var med F, M. og V. paa Tivoli. Vi gik Kl. 8 og kom hjem Kl. 12. Torsd. 18 i S. om Form., men ei om Efterm; thi jeg var med Klespe i Vandet, her saa vi en Mand som var druknet. Om Aften. paa A. Fred. 19de i S. og paa A. Løvd. 20de til Svømning 19° og paa A. Sønd. 21 holdt Skandinaverne Tycho Brahes Festen paa Hveen, Mine 2 Ældste Brødere vare der ogsaa. Jeg gik ud paa Toldboden for at see paa de reiste. Om Aftenen var Fader, Moder, Vilhelm og jeg i Dyrehaven og Kongen var der også, vi kørte ud og gik hjem. Mand. 22de Var det Thorups Fødselsdag, jeg gav ham en Mark. Vi fik Frihed fra Skolen. Om Efterm. var jeg i Vandet paa Toskilling pladsen. Jeg kan svømme lidt nu. Om Aftenen paa A. Tirsd. 23de Frihed fra S. Om Aftenen paa A. Onsd. 24de skulde jeg og Klespe gjøre en Dyrehavstur; men der blev ei noget af det da Klespe var med sine Forældre i Dyrehaven. Været var heller ikke smukt. Det var St. Hansdag. Om Efterm. var F, M, og jeg ude paa Vesterbro for at see paa Cyklorama af Paris, det var deiligt at see. Derefter spaserede vi omkring, ned ad Falkoner Aleen og Ladegårdsåen og hjem hvor vi drak Punsch . . . . . Juli. Sønd. 12te var det Moders 51^{vende} Fødselsdag. Hun fik følgende Foræringer nemlig af F. to broderede Kraver, af Chr. en Kurv med Blomster, af C. et Par Strømper, af J. en Rose, af V. et par Handsker, af mig et Tørklæde. Om Aftenen fik [vi] Punsch og Smørrebrød. Mand. 13de Kom Kongen af Sverrig, Norge, Dronning Josephine, Kronprinds Carl, Hertug af Skåne, Prinds Gustaf, Hertug af Upland Kl. 1. Om Aftenen vare de på Theatret og så Kong Renes Datter. F, M og jeg så da de kjørte hjem. Tirsd. 14de i S. Maiestæterne har idag været på Thorvaldsens Museum, Frue Kirke, Rosenborg, Charlottenborg osv. Om Aftenen tog de til Bernstorff. Studenterne, Kunstnerne, Den Skandinaviske Sangforening og Håndværker-Sangforeningen brakde den svenske Konge et Fakkeltog ledsaget af Sang og Musik. Den svenske og danske Konge takkede Publicum hver i sit Sprog. Da dette var forbi kastede man alle Faklerne i tre Bunker, som lyste deilig. Derefter gik man hjem.

Jeg og Vilhelm var derude at see på Stadsen, som begyndte Kl. 10 om Aftenen, Vi kom hjem Kl. 1½. Fred. 17. fik vi Sommerferie. . . . . Tirsd. 21 var der ildløs paa Vesterbro, det var Cyklorama af Paris der brændte, det har vist været et smukt Syn at see. Hele Paris var snart lagt i Aske. Man kan let narre Folk med det fordi de tro at det er Byen der er brændt. . . . . Torsd. 23de. Vi fik en Favn Brænde i dag som kostede 12 Rd. 1 ¾. Jeg og Peter i 8 stablede det . . . . . Mand. 27de sidste Dag Ferie. Tirsd. 28de I Vandet med Peter Jørgensen. I dag skulde jeg have været i Skole men jeg gik ei, thi jeg syntes Ferien var for kort . . . . .

August 1846. . . . . Mand. 10de havde mine Forældre Sølvbryllup, efter 25^{ve} Aars Ægteskab. Om Formiddagen spadserede Fader, Moder og jeg lidt omkring, deriblandt ud paa Blegdammen, her tog vi tre Kopper Kaffe for 12 β, paa 1ste Dam. Da Kl. var 6 kom de Fremmede som bestod af Farbroder Zacharias med hans Kone og de to Ældste Børn, Fru Rasmussen med hendes to Døtre, Peter Magnussen og hans Kone, Faster Karen, Moster og min Lærer Thorup. Vi Morede os godt. Af Brudegaver fik de følgende: af Christian en Sølvstrøsee med et Brudevers af ham selv af Carl og Julius to Blomstervaser af Porcelæn, af Farbroder og Tante to par Knive og Gaffler af Sølv, i det ene Par var Faders Navn indgraveret i det andet Moders, af Madam Magnussen en Bouket Blomster, af Fru Rasmussen en Presenterbakke og en stor Kage med Brudeparrets Navn paa, af Faster en Fl. Eau de Cologne, af Moster et Myrthe træ, og af Thorup en Flødekage og nogle Viser, to Sange i hver. Den ene paa Melodien »Hvor Bølgen larmer høit fra Søe«, Den anden »Kong Christian stod ved høien Mast«. De bleve afsungne om Aftenen. Disse Gaver vare Grunden til at han blev beet . . . . . Tirsd. 18 i S. Idag forefaldt der en kuriøs Hændelse, Klespe og jeg udrød i Latter over tre smaa som skulde have paa Øret hvoraf den ene Slap, idet han vilde give ham Vaffelen stak han under Armene paa ham, da han saa dette at vi lo blev han bister tog mig i Haaret og befalede, at lukke Vinduerne gav slip i mig og tog K. i Haanden, greb Spanskrøret og prikkede ham lidt paa Brystet men slaa os torde han dog ikke; thi ellers havde vi taget vore Kaskjetter og løbet vor Vei, derpaa knækkede han og gjorde mange naragtige Bevægelser som han pleier ved slige Leiligheder men saa blev han tam

igjen. . . . . Sønd. 30te I Dag skulde jeg og Klespe gjøre en Skovtur, jeg var ganske beredt til at gaa, havde Botaniseerkassen paa Ryggen og gik hen for at hente ham; men hans Støvler var hos Skomageren, han kunde altsaa ikke gaa. Jeg gik derfor hjem, men ærgrede mig dog over at han havde narret mig. Kl. 10 gik jeg i Abel Cathrines Stiftelses Kirke og hørte Rønne, medens jeg var her begyndte det at skylregne, jeg var da glad over at jeg ikke var gaet i Skoven, saa gik jeg hjem og spiste min Rødgrød. . . . . September 1846. Fred. 18de var det Kongens Fødselsdag. Om Morgenen Kl. 7 blev der givet Kanonsalut fra Volden. Om Middagen var der stor Revue paa Nørrefællid, jeg og Fader var derude for at see paa det. Kongen var ikke nærværende han er i Pløen. Om Aftenen trak Tappenstregen op med fuld janitscharmusk. Moder havde lavet Punsch i den Tanke at vi ret skulde more os, men ved Bordet opkom nogle Stridigheder over en Bagatel, Glæden blev da afbrudt. Løvd. 19 til Gymnast. Sønd. 20de til Aftensang med Moder i Helligaandskirke og hørte Cand. Helveg. Da vi gik fra Kirken blev Fader (Han pleier at hente Moder i Kirken naar han gaar fra Søndagskolen) lidt Distract og havde nær faldet om, vi talte med Haagen sen i det samme. . . . . Oktober 1846 Torsd. 1ste i S. men ikke om Efterm. thi jeg skulde have Skolepenge med og Moder havde ingen. Om Aftenen første gang i dette Qvartal paa Acad., idet jeg begyndte at tegne Geometri. . . . . November 1846, Onsd. 11te Mortensdag ikke i S, ei heller paa Academiet, fordi jeg maatte staa paa Søetatens Bibliothek hvor vi leier Bøger og vente, og da jeg kom tilbage var Klokken 5½ og da jeg skal være der Kl. 5, og et Qvarteer derefter bliver Skolen lukket, saa maatte jeg blive hjemme. . . . . Sønd. 22de Idag døde Skibstømmermand Richter,¹⁴ han døde i Fattigdom, fordi han maatte betale en stor Sum Penge; thi han havde fornærmet nogle af Holmens Folk i det af ham udgivne Blad »Gammelt og Nyt«. . . . . Løverdagen den 28de, jeg var om Form. med Fader oppe hos Pastor Münter for at lade mig tegne til Confirmation. Han spurgte mig om mit Navn og min Alder og tilføiede at jeg var lille af vext, hvilket han heller ikke tog feil i. Han sagde jeg skulde op hos ham paa Torsdag Kl. 12. . . . . December 1846, Torsd. 3^{dte} var jeg hos Münter for at gjøre Prøve. Vi skrev følgende Linier:

O kun ret at ligne Dig
 Det ville du os lære
 Kun dette gjør os lykkelig
 Kun dette er vor Ære

Jeg skrev det ligesom her, halv latin, halv dansk, med mit Navn og Alder under, der var i Alt 53 Dreng. Om Aftenen paa A. . . . . Jan. 1847 den 30de Jan om Formiddagen var jeg oppe hos Thorup for at slutte min Skole gang. Fader havde skrevet et Brev til ham og han fik Betaling for Januar Maaned. Han kyssede mig. . . . . Februari 1847. Torsd. 18de til Præsten, jeg skal der igjen paa Løverdagen istedetfor i Tirsdags. Om Aftenen paa Akademiet, jeg begyndte paa en Sjateertegning – Jeg var om Eftermiddagen oppe hos Christian paa Søkaartarkivet, for at hente et Tegnebrædt som Chr. laante mig, jeg skal bruge det paa Akademiet. . . . . Løvd. 27 til Engelsk, Vilhelm kunde ikke komme der fordi han var paa Akdm. Om Aften. paa Akd. Sønd. 28de til Høimesse i Holmensk. og hørte Münster. Paa Veien hertil mødte jeg min gamle Ven og Skolekammerat Rasmussen, den ældste, han gik med ind i Kirken. Om Eftermiddagen gik jeg med ham ud at spadserere og saa paa at de red Herredag. . . . . Marts 1847. Tirsd. 2^{den} til Præsten, til Engelsk, vi har faaet en ny Deltager, nu er vi 6. Og paa Akdm. . . . . Sønd. 14de til Høimesse i Slotskirken og hørte Münster. Om Aftenen var Fd., Md, Vh og jeg paa Industriudstillingen paa Østergade og saa mange dejlige Ting. Fader tog et Nommer til 3 $\frac{1}{2}$ for at vinde nogle af det. . . . . Mand. 22de var Bliche her for at passe min Trøie. Igaarftes faldt en Lysekroner ned i Theatret og anrettede betydelig Skade, de Personer som stod under den har faaet den paa Hovedet. Det skede ved Arbeidernes Uforsigtighed, idet de heisede den for langt ned og glemte at sidde Stopperen for. Tirsd. 23de til Præsten og til Engelsk. Onsd. 24de gik jeg med Fd. og Md. til Tholle og købte et par Støvler til mig for 2 Rd. 3 $\frac{1}{2}$, jeg gik med den ene op til Bliche for han skal [sy] Stropper til Beenklæderne efter den . . . . . Tirsd. 30te til Præsten og til Engelsk, vi begyndte at skrive idag. Fader fik Krampeslag iaften Kl. 10 $\frac{3}{4}$. Onsd. 31te var det Kunstakademiets Stiftelsesdag, jeg var der ogsaa oppe og saa at alle Medaillerne bleve uddelte . . . . . April 1847. Torsd. 8de sidste Gang til

Præsten. Om Efterm. gik jeg med Fd. og Md. op i Pilestrædet og købte en Silkehat til mig for: 2 Rd. Paa Akademiet. Fred. 9de paa Akademiet. Fader havde bestilt Vogn, og beet de Fremmede, til paa Søndag, da han kom til Farbroders, fik han en Brystnaal til mig som jeg fik da jeg kom hjem fra Akademiet. Løvd. 10de ikke paa Akademiet men til Engelsk. Sønd. 11te blev jeg konfirmeret i Holmens Kirke af Herr Pastor Münter. Jeg kunde svare paa de fleste Spørgsmaal han gav mig, det var om Jesu Død. Der var ialt 103 Confirmanter, deraf 64 Dreng og 39 Piger. Jeg havde Nr. 38. Fd, Md og min Cousine Emma kjørte med i Karetten. Vi kom fra Kirke Kl. 2½ og fik Chokolade. Om Aftenen havde vi følgende Fremmede: Farbroder og Tante, Morbroders Peter og hans Kone som havde været her hele Dagen og hjalp Moder at lave til, Fru Rasmussen og hendes 2 Døttre, Moster og Faster. Af Farbroders havde jeg faaet en smuk Brystnaal, af Fru Rasmussen fik jeg en Tegne-mappe med Navn og Aarstal og af Moster en Appelsin. Vi fik om Aftenen Kalvesteg og en Krandskurv og en Mandeltærte og Puns. Vi dandede ogsaa. Mand. 12te var jeg til Kl. 10 oppe hos Münter for at hente min Confirmationsseddel, han (Münter) spurgte hvormange af mine Brødre han havde konfirmeret, jeg svarede 3 foruden mig; men han glemte at spørge hvad jeg skulde være. Jeg gav ham 5 Daler. Jeg fulgtes med Hansen (Juul). Da vi gik derfra, vi blev enige om at Han, Svendsen (som ogsaa blev konfirmeret igaar) og jeg skulde mødes hos Thorup Kl. 1, og derfra gaa lidt ud at spadse. Jeg kom ogsaa Kl. 1, men fik at vide at de havde været der Kl. 12. Jeg fik Kager af Thorup. Jeg gav ham 1 Rd. Ferveile var der just. Jeg gav Klespe en 4 skilling og han fik Lov af Thorup til at følge mig hjem, vi gik ad Volden. Overalt paa Gaden hvor jeg har gaaet, har man skreget efter mig: »Aa sikken een lille Confirmant, Confirmant giv mig en Skilling.« Jeg gav ogsaa nogle Dreng Skilling. Om Aftenen var jeg paa Comedie og saa »Diamantkorset«, jeg fik en ganske god Plads i Nr. 17 1ste Bænk, Moder tog en Billet til mig for 2 Rd . . . . . Onsd. 21de var vi til Alters. Om Efterm. var jeg med Fader oppe hos Professor Hetsch for at spørge hvornaar jeg kunde komme til ham og hvad jeg skulde tegne o.s.v. Om Aftenen gik Fd, Md, og jeg ud at spadsere paa Castelsvolden og Lange Linie da vi har Tegn. Jeg var ei paa Akadm. Torsd. 22de var jeg første gang hos

Professoren, jeg viste ham nogle af mine Conturtegninger og Stereometrier fra Akademiet. Jeg fik en Conturtegnning af dem Fader har stukket at tegne efter. Jeg var der fra 9-2. Om Aftenen paa Akdm. . . . . Mai 1847. Løvd. 1ste til Prof, og paa Akdm. Prof. Hetsch var der iaften (paa Akademiet). Sønd. 2^{den} var jeg til Høimesse i Holmens Kirke og hørte Münter. (Er glemt i Fredags spadserede Fd, Md og jeg paa Castelsvolden og Kalkbrænderivejen). Mand. 3^{die} til Prof. og paa Akdm. Tirsdag. 4de til min Broder Carl skal reise som Marinemaler med Briggen St. Thomas til Island og England den 20de Mai. . . . . Torsd. 13de Christi Himmelfartsdag var jeg til Høimesse i Frelserenskirke og hørte Marckmann. Min Broder Christian er blevet forlovet med Jfr. E. Møller han var her om Eftterm. med hende . . . . . Mand. 17de var det Christians Fødselsdag, han blev 25 Aar, og fik følgende Presenter: af Fader: et Par Seler, af Moder: nogle Kraver og Tørklæder, af Carl: en Pengebeholder, af Julius: nogle Cigarer, af Vilhelm: en Haarbørste, af mig: en Pengepung og en Kam. Om Aftenen havde vi Gilde inde hos Christian, af Fremmede var der: Møller ved Kaartarkivet, hans Kone, Søn og to Døttre, ialt 12. Jeg var ikke paa Akdm. Tirsd. 18de til P. og paa A. Onsd. 19de til P. men ikke paa A. fordi jeg skulde tage Afsked med Carl som reiste Kl. 8. Han tog os alle i Haanden, Christian fulgte ham til Toldboden . . . . . Mand. 24de 2^{den} Pintsedag var vi 4 i Charlottenlund om Aft. Carl kom hjem idag, fordi Skibene kun har lagt og krydset imellem Kjøbenhavn og Helsingør. Han reiste igjen iaften. Nu gaar de lige til Island . . . . . Juni 1847. Torsd. 10de var det Faders Fødselsdag og han fik følgende Foræringer: af Moder: en Vest, af Chr.: et Par Morgensko, af Jul: Nogle Sigarer, af Vilh: et Par Handsker og af mig: en Fl. Eau de Cologne, og nogle Pebermønter. Fader blev 53^{ve} Aar. Om Aftenen havde vi Punsch og Smørrebrød samt en liden Søsterkage . . . . . Løvd. 26de til P. og paa A. i Aften holdt vi op paa Akademiet. Jeg fik ikke Spiraltegningen færdig; men kom dog til at lægge ind. Idag blev Jernbanen mellem Kjøbenhavn og Roeskilde aabnet . . . . . Juli 1847. Torsd. 1ste Fred. 2^{den} Løvd. 3 til P. Sønd. 4de havde Fader besluttet vi Fader, Vh. og Jeg skulde kjøre paa Jernbanen. Vi gik derned Kl. 7 om Morgenen til Togets Afgang Kl. 7½, men da vi kom derned var Billetterne udsolgte, saa maatte vi vente til Kl. 10.

Vilhelm havde imidlertid taget Billetter til os til Tour og Retour. Jeg kom for halv Betaling (1 R 8 B). Vi kjørte ud med Lokomotivet Kjøbenhavn og kom ud til Roeskilde Kl. 11. Vi kom ind i Domkirken som er meget høi og forresten smuk. Gulvet er belagt med Ligstene hvorpaa der staar Harnisker, Sværde, Hellebarder og a. dsl. Efterat vi kom ud af Kirken spadserede vi lidt om i Byen, og gik ind til en Værtshuusholder, og tog os et par Glas Øl. Imidlertid var Klokken blevet halv et og vi maatte tænke paa at forny vore Billetter til Hjemreisen. Vi kjørte med Odin. Der er 4 Stationer paa Veien, nemlig Valby, Glostrup, Hedehuus og Kjøge Landevei, ved hver Station gjøres Ophold af 3 Minutter. Man sidder ligeledes i de Vogne som i en Omnibus. Kun kan man see fjerne Gjenstande, de nære fare forbi i et Øjeblik. Vi kom hjem Kl. 2 $\frac{3}{4}$. Om Aftenen spadserede F, M og jeg paa Frederiksberg . . . . . Løvd. 10de til P. Idag havde Fader kjøbt en Favn Brænde, som blev skaaren og hugget. Fd. og jeg stablede det paa 1 $\frac{1}{2}$ Time . . . . . Mand. 12te var det Moders 52^{ve} Aars Fødselsdag og hun fik til Foræring: af Fader: et Par Randershandsker, af Chr: et par broderede Morgenskoe, af Jul: hendes Portrait malet af ham selv, indfattet i forgyldt Ramme, af Vilh: et par hvide Bomuldsstrømper, af mig: et par Traadhandsker. Kl. 12 kom her en Vinervogn for Døren og Vi 6, tilligemed Christians Kjæreste steg op i den. Vi kjørte lige herfra til Frederiksdal, hvor vi spadserede lidt ved Bagsværd Sø og deromkring. Da vi havde spadseret gik vi op paa en Høi og drak hver et Glas Viin. Vi saa her en Kone fra Haderslev som sad og kniplede (forfærdigede Kniplinger). Kl. 4 kjørte vi til Sorgenfri hvor vi drak Kaffe og spadserede omkring. Derfra til Eremittagen, men her fik vi ikke Lov til at gaa op, jeg ved ikke hvorfor. Vi kjørte da til Dyrehaven hvor vi drak The, derpaa spadserede vi paa Bakken og ved Kilden. Derefter gik vi hen til vort Lysthus, og lavede en Bolle Puns, hvortil vi spiste Smørrebrød og Kage som Moder havde taget med. Da vi vare færdige hermed lavede vi os til Hjemreisen. Vi kjørte langs Strandveien. Da vi kom til Østerport vare de ifærd med at lukke, saa kun Fodgjengere fik Lov til at komme igennem, vi maatte da vende om, og kjøre ad Farimagsveien, hjem ad Nørreport, vi kom hjem Kl. 12 $\frac{1}{2}$ – Vi havde godt Veir hele Dagen . . . . . Torsd. 22 idag fik vi Brev fra Carl, dateret 24 Juni, han er nu paa Island og

har indlogeret sig i Reikjavik. Han har havt det ganske godt ombord, han har redet paa islandske Heste . . . . . Fred. 23de til Prof. Løvd. 24de ligeledes, idag reiste Julius paa Landet, han vil gjøre sig en Tour i det nordøstlige Sjælland . . . . . August 1847. Tirsd. 3de . . . Julius kom idag hjem fra sin Reise, han har adskillige Skizzer af flere smukke Steder i det nordlige Sjælland . . . . . Sønd. 22. Kom min Broder Carl. Det var om Eftermidd. Kl. 2. Jeg stod ude i det lille Kjøkken, da jeg hører en velbekjendt Stemme som siger: »Er alt vel inden Borde«. Det var da Carl som har været borte i 3 Maaneder (fra den 20de Mai). Han er bleven mere tyk end han var før og faaet baade Under- og Overskjæg. Han har mange Skizzer og andre Sager som han har hjemført, deriblandt en islandsk Hue til en Qvinde, samt nogle Mineralier. Om Aftenen ud med Rasmussen. Vi Kjørtte paa Jernbanen til Valdby paa 2^{den} Plads, det kostede 12 β Personen . . . . . September 1847. Onsd. 1ste Til Professoren. Torsd. 2^{den} ligeledes. Corvetten Galathea fra sin Verdensomseiling er kommet hertil forleden Dag. Mandskabet har ikke havt det godt, da der er blevet uddelt mange Slag Tamp. Admiral Bille var Chef . . . . . Tirsd. 14 hos Prof. idag forefaldt en Tilskikkelse. Grunden hvorfor jeg har valgt dette Ord, er fordi min Præst (Münter) sagde at man maatte ikke sige »Skjæbne« »Hændelse« og »Tilfælde«, men Tilskikkelse; thi det bliver os tilskikket af Gud. P. bad mig nemlig om, at gaa hen paa Porsellainsfabrikken og at ombytte 2 Basreliefs med 2 andre af en anden Idee, Jeg forstod det saaledes: at jeg skulde gaa hen og ombytte dem for en bedre slags (Leer); men de havde ingen bedre slags. Da jeg kom med denne besked til Professoren skjældte han mig ud for et dumt Qvai, og forklarede mig det nok engang; men jeg var meget forvirret saa forstod jeg ikke hvad han sagde, og da han spurgte mig om jeg nu forstod det svarede jeg intet, han blev endnu mere vred og spurgte hvad jeg tænkte at blive til, og sagde jeg havde neppe Menneskeforstand. Jeg maatte strax gaa og bytte dem om igjen og saa fik jeg de rigtige Ting. Onsd. 15de hos Prof., han var syg idag, saa jeg maatte hente Midicin til ham, om det var af Ærgrelse over mig, eller over en Nøgle som var bortkommen og som der blev holdt et vældigt Spektakel for, det veed jeg ikke . . . . . Oktober 1847. Løvd. 23de maatte jeg blive hjemme fra Prof. da jeg var ikke rigtig rask. Jeg føler en Trykken

og Stikken i Brystet og Halsen (det er formodentlig la Grippe som grasserer stærkt i denne Tid). Jeg maatte ogsaa blive hjemme fra Akademiet. Sønd. 24de var jeg ogsaa syg, jeg var hjemme hele Dagen. Mand. 25de var det noget bedre., men da jeg var noget svingel maatte jeg ogsaa blive hjemme idag. Om Eftermiddagen var jeg et Ærinde paa Apotheket, i Bredgaden mødte jeg Hetsch, som spurgte mig om jeg var syg, og da han saa jeg var tyndt klædt om Brystet sagde han: at jeg maatte pakke godt om mig. Om Aftenen var jeg paa Akademiet. Tirsd. 26de hos Professoren og paa Akademiet . . . .

November 1847. Mand. 8de, Tirsd. 9, og Onsd. 10de, Torsd. 11 Fred 12 og Løvd 13 hos Prof. og paa Akademiet. (Da jeg i lang Tid ikke har skrevet i min Dagbog kan jeg ikke rigtig huske hvad der er skeet i November og December Maaneder, dog noget kan jeg huske): Da jeg igjen var kommet mig efter min Upasselighed, den 25de Oktober, hvilken Dag jeg var hjemme fra Prof. kom jeg om Morgenens til at tale med Moder om hvad jeg skulde være, yttrede jeg at det var bedre for mig hvis jeg var blevet Bogtrykker (hvilken Idee jeg maaskee har faaet af at have læst Franklins Levnet) men da det just ikke lod til at behage Moder vilde jeg opgive det, og da hun tillige fortalte mig at hun havde kjendt saa mange Bogtrykkere, som alle vare usle og fattige, og intet kunde faa at fortjene, vilde jeg ganske forkaste den Tanke, men idet samme kom Christian ind og skulde drikke Kaffe, og da han saa at Moder var bedrøvet spurgte han om Aarsagen hertil, svarede hun, at jeg nu havde Lyst til at være Bogtrykker, Christian sagde at han kunde maaskee skaffe mig til Bianco Luno¹⁵ som han kjender da han har arbeidet for Arkivet, han talte derpaa med Milde (Faktoren),¹⁶ siden med Luno, og det blev bestemt at jeg skulde begynde til Nytaar. Nu kunde jeg naturligvis ikke gaa mere hos Professoren, mine Forældre vilde dog have at jeg skulle vedblive at gaa der indtil jeg begyndte paa Trykkeriet; men da jeg fandt, at jeg ingen Nytte havde af at lære at tegne, besluttede jeg at forlade Akademiet strax. Løverdagen den 20de Nov. tog jeg Afsked med Professoren, jeg blev netop færdig med min Tegning, og da havde Vilhelm sagt ham at jeg skulde være Bogtrykker, hvilket Professoren spurgte mig om da han kom ind for at see paa Tegningerne, han klappede mig paa Skulderen og ønskede at det maatte gaa mig vel, og at jeg maatte være rask. Da jeg skulde gaae,

gik jeg ind til ham for at tage Afsked med ham, han kneb mig i Kinden og ønskede atter at det matte gaae mig vel og spurgte mig hvad jeg skulde bestille iden Tid jeg var hjemme, jeg svarede at jeg skulde gaae og lære Sprog, han sagde det ogsaa var nødvendig for en Sætter, derpaa sagde jeg Farvel og gik. Jeg var noget bevæget; thi det smertede mig at forlade den Mand som jeg er kaldt op efter, og som godt kunde lide mig. Nu skulde jeg begynde at være rigtig flittig men dette var jeg ingeniunde, endskjøndt jeg var hjemme hver Dag; vel foresat jeg mig mange gode Ting, men jeg havde ikke Charateer nok til at udføre dem. Jeg købte Papir til at skrive paa, men det blev ikke brugt, den ene Dag gik og den Anden kom, Om Aftenen var jeg mere livlig end om Morgenen, men naar denne kom, var jeg baade doven og sløv, slikvurren i høi Grad. Denne Skjødesløshed var mig til stor Skade. En Dag (den 10de December) havde jeg foresat mig at begynde paa noget Nyttigt, da Christian paa Akademiet fik et Brev fra Milde, hvori han bad Christian om at komme op til sig paa Trykkeriet, da han havde noget at tale med ham. I Brevet stod følgende Udtog: »Det er med Hensyn til deres Broder, da Hr. Luno gjerne saae, at han skulde begynde paa Mandag.«

Dette Brev lod Christian mig læse, da han kom hjem. Jeg blev naturligvis lidt forbløffet, da jeg ikke havde ventet at komme der saa snart fordi Bestemmelsen først var til Nytaar. Om Eftermiddagen gik Christian op til Milde. Da han kom igjen, sagde han at Fader skulde gaa med mig op til Luno Søndagen derefter.

Søndagen den 12te December var jeg med Fader hos Luno, for at aftale hvornaar jeg skulde begynde, hvorlænge jeg skulde staa i Lære o.s.v. Vi gik først ind til Milde (i Contoiret) som viste os optil Luno, denne sad i en Lænestol, og havde Sloprok paa, ved siden af ham stod to Krykker, da han er apoplexi hvilket han er bleven for nylig. Han kunde ikke reise sig for at tage imod os, men maatte blive siddende. Fader sagde derpaa at det var fra Petersen som havde talt derom o.s.v. Det blev besluttet at jeg skulde staa 5 Aar i Lære, uden Betaling det første Aar. Han sagde derpaa hvorledes at Drengene ellers havde det, og sagde at der ikke var Byrend, at de fik ingen Prygl og ingen Skjænd, men naar de i høi Grad havde forseet sig blev de jaget bort, og at han ikke indskrev sine Dreng

thi de kunde gaae naar de vilde. Disse Betingelser var jo meget gode, og jeg blev ogsaa glad, da jeg hørte dem. Han sagde at det var bedst hvis jeg vilde staa paa Prøve indtil Nytaar, for at prøve professionen indtil denne Tid, og hvis jeg ikke var fornøiet kunde jeg gaae. Han fortalte os ogsaa meget andet, som jeg ikke kan huske. Derpaa sagde vi Farvel og gik ned til Milde i Contoiret, han viste os omkring paa Sætteriet og Trykkeriet. Derpaa talte vi om hvad Tid jeg skulde komme Dagen efter o.s.v. Hermed [var] Samtalen endt. Derfra gik vi hen i Garnisons Kirke til Høimesse og hørte Bruun, jeg hørte slet ikke hvad Præsten prædikede, thi jeg tænkte hele Tiden paa hvorledes det vilde gaa mig Dagen efter paa Trykkeriet.

Mandag den 13de December var jeg første Gang paa Trykkeriet, jeg kom Kl. 8½ Morgen. Først gik jeg ind til Milde i Contoiret. Han førte mig op paa Sætteriet, hvor han bad en Dreng om at vise mig hvor jeg skulde hænge mit Tøi, denne førte mig op paa Loftet og viste mig hvor jeg skulde hænge Kappen og Kaskjetten, da jeg kom ned ventede jeg et Øieblik, hvorpaa en lille krøllet Mand kom hen til mig og sagde jeg skulde følge med ham, da vi havde gaaet forbi et Par Sættere, standsede han ved Een, og sagde: Her er en lille Fyr, maaskee de vilde tage ham og føre ham lidt paa Gled«, Sætteren var en høi Mand, han spurgte mig hvad jeg heed, og viste mig Vinkelhagen, samt hvorledes jeg skulde bruge den, derpaa lagde han en Mængde Typer paa et Bord, og viste mig hvorledes jeg skulde sætte dem op i Vinkelhagen, da jeg havde sat denne fuld, hævede han ud for mig, og saaledes vedblev jeg den Dag. Da Klokken var tolv sagde han jeg kunde gaa hjem og komme igjen Klokken halv to. Dette gjorde jeg ogsaa, Kl. 3 kom Svenden fra Bords, om Eftermiddagen] havde jeg samme Arbeide, det er bare Punkter, som bruges til Tabellerne. Jeg fik Lov at gaa hjem Kl. 6 den første Dag. Den anden Dag gik paa samme Maade, jeg fik at vide at min Svend hedder Schmelling, ved at En kaldte paa ham. Kl. 4 om Eftermiddagen bliver der tændt Lys, hver Sætter har en lille Lampe af Blik, som skrues fast paa Skriftekassen. Saaledes gik den første Uge, den anden gik ligeledes. Saa kom Jule-Helligdage hvor jeg var hiemme baade første og anden Helligdag. Derefter kom Nytaar 1848, da skulde min Læretid først rigtig begynde. Mandagen derefter kom jeg til at sætte noget af »Erik Menveds Barndom«

af Ingemann, det var en nyere Udgave for 1848. Formatet var 4½ staaende. Skriften Nye Borguis og skudt med 4 paa Petit. Jeg kom ganske godt ud af det undtagen med at slutte ud, hvilket jeg slet ikke kunde komme ud af, som ogsaa siden med at hæve ud, dette har jeg hørt meget for, han kaldte mig for et Fæ, ja han sagde endog engang at jeg lærte det ikke førend jeg fik en Portion Prygl, dette tog jeg mig meget nær, og jeg fik fra den Tid af Had til Schmelling. Grunden til at min Gespon¹⁷ ikke kunde lide mig, var vistnok deels fordi jeg ikke forstod at slikke for ham, som de andre Dreng gjorde for Deres, og deels for mit underlige Væsens Skyld, hvilket jeg har megen Ulykke for, da Svendene heller ikke kunde lide mig derfor, dette vil jeg ikke skrive mere om, thi det er ikke bedre med mig endnu (i September Maaned 1848) men jeg haaber dog at jeg med Tiden skal blive forbedret. Jeg begynder nu at blive kjed af Trykkeriet, og dette blev jeg endnu mere da Sm. sagde til mig at jeg skulde komme derop om Søndagen. Jeg sagde det hjemme, og mine Forældre bleve meget vrede derfor, Fader sagde at han vilde gaae op og tale med Luno derom, dette gjorde han ogsaa, men Fader som er ordknap og ubetænksom sagde at han vilde ikke have jeg skulde komme der om Søndagen, og han vilde heller ikke have jeg skulde blive der til Kl. 9 om Aftenen. Luno sagde at det var underligt at jeg ikke kunde gjøre det, da alle andre kunde, tilsidst sagde han at det var bedst at slaa en Streg over det, han sagde: »saa er det vel ikke værdt han kommer her mere, og derpaa gik han. Da han kom hjem med denne Besked blev jeg naturligvis meget bedrøvet, og fortrød at jeg havde sagt det hjemme, men nu var det gjort, og hvad skulde jeg gjøre! Jeg løb ind i 14 til Christian og fortalte Historien til ham, han raadede mig til at gaae op paa Trykkeriet og sige at det ikke var med min egen Villie og at jeg ikke brød mig om at komme der om Søndagen, men dette syntes jeg ikke om, og Christian sagde derpaa at han selv skulde [gaa] op og tale med L. Dette gjorde han ogsaa, og da han kom igjen sagde han at Luno vilde have jeg skulde komme op til ham Dagen efter for han vilde snakke med mig. Dagen efter gik jeg ogsaa op til ham, og han spurgte mig derpaa om jeg nu havde besindet sig, hvortil jeg svarte ja, han fortalte mig da en Historie om en anden Dreng, som han havde havt; og hvis Fader havde tilbudt Drengene 50 Daler til at dele

imellem sig naar han maatte være fri for at feie og komme der om Søndagen, men dette vilde de andre Drengene ikke, og saa kom han ikke der i Lære. Han sagde ogsaa at han vilde dele Drengene i 2 Partier, saaledes, at det ene Parti kom den ene Søndag, og det andet Parti den anden Søndag. Da han nu havde snakket lidt med mig lod han en Dreng kalde op, hvilken han spurgte om han erindrede den ovenfor ommeldte Historie. Derpaa lod han min Svend Smchelling kalde op, og han talte noget med ham som jeg ikke hørte, da han havde sagt til mig og den anden Dreng at det var godt, og vi vare gaaede ned. Jeg begyndte derpaa igjen paa mit Arbeide og det gik som om der ikke havde været noget iveien. Søndagen derefter var jeg deroppe og saa begyndte jeg at feie, vi ere 6 Drengene dertil, og hver have en Uge, altsaa hver 6te Uge skal jeg feie. Den 20de Januar 1848 døde Christian den 8de af en Underlivsbetændelse og en ufarlig Aareladning efterat have været syg i 14 Dage. Han regjerede kun i 8 Aar. Christian den 8de var 62 Aar da han døde. Strax efter hans Død udraabtes hans Søn Frederik Carl Christian til Konge, og kom til at hedde: Frederik den Syvende. Denne er som bekjendt en ægte Dansker, og derfor lovede Folket sig meget da han blev Konge. Den Dag han blev udraabt, sang Studenterne Marselliaisen og raabte: »Constitutionen leve« – Kongen udgav først en stor Forordning, hvori bestemtes, at Alt skulde have sin ustandsede Gang, og vedblive ligesom i Christian den 8des Tid, og alle Landsdelene nyde de samme Rettigheder som tilforn; men dette var Slesvig-Holstenerne ikke fornøiede med, de vilde udgjøre en Stat for dem selv, under Navn »Slesvigholstein«, og nu meente de vel at faa deres Plan sat igjennem da Christian den 8de var død, som ellers var dem stærkt paa Nakken med sit aabne Brev af 8de Juli 1846. Men Frederik var ikke tosset: han tilligemed sit nye Ministerium udgav en »Hilsen til Folket«, i hvilken forkyndtes at han hverken havde Magt eller Villie til at lade Slesvig gaae ind under Tydskland, men at det skulde forblive sammen med Danmark, og have de samme Rettigheder: en fri Forfatning, Trykkefrihed o.s.v. og hvis de ikke vilde gaae ind paa dette, saa vilde han med hele sit danske Folk hævde Danmarks Rettigheder, Værdigheder. Da Tydskerne nu ikke vilde gaae ind derpaa, saa forkyndtes Slesvigholstenere Krig, og i Marts Maaned udrustedes Hæren og

Flaaden til Hertugdømmet Slesvig. Den første Gang vore Folk traf sammen med Oprørerne, var i Flensborg den 9 April hvor Tydskerne flygtede ud af Byen, men der faldt ingen paa begge Sider. Den anden Gang var ved Slesvig 1ste Paaskedag. Dette Slag var og det største og blodigste, thi Preusserne vare komne Oprørerne til Hjælp med en stor Hær, anført af General Wrangel. Der faldt mange brave Danske, og især Officerer, hvilke Tydskerne saa let kunde pille ud, fordi de havde blaa Frakker, men de Menige derimod en Trøie. De Danske maatte trække sig tilbage til Flensborg, Lykkeligvis fandt en Major Baggesen paa med sin Bataillon at flygte over til Als, hvorfra de kunde gjøre Angreb paa Tydskerne. Preusserne rykkede nu høiere op i Jylland, og plagede de stakkels Bønder. Ja, de udstedte endog en Forordning at Bønderne skulde betale en Skat af 4 Mill Rd. men dette Foretagende standsede pludselig, da der udbrød Uroligheder i Prøisen, og de bleve da kaldte hjem for at staae deres Konge bi. Den 28de Mai var der ogsaa en lille Træfning i Sundeved. Og den 5 Juli ved Eckernförde, hvorved de Danske gjorde Landgang paa Als; og her kom Reserven og Espingolbatteriet til Hjælp.

I August Maaned sluttedes en Vaabenstilstand mellem Danmark, og Tydskland, i Malmø, den skal vare i 7 Md. og er endnu ikke udløben da jeg skriver dette (Jule Aften 1848).

D. 5te October fandt Valgdagen Sted, hvorved Rigsdagsmændene for Danmark valgtes. I October, d. 23. var den første Rigsdag. I November Maaned var der nogle Uroligheder i Slesvig og Holsten, men som dog snart dæmpedes, da det danske Militær nærmede sig
 . . . . .

Den 28de Mai 1848, havde min Broder Christian Bryllup med Jomfru Emilie Elisabeth Møller, Datter af [assistent] ved Søkaartarkivet, C. Møller. Vielsen fandt Sted om Aftenen Kl. 7. Brudeparret kørte i 2 Vogne, Brudgommen, Fader, Moder, Carl og Julius i den ene herfra Døren (Nr. 9). Bruden, Møller og hans Kone, Chr. Møller og hans Søster Mine i den anden Vogn fra Nr. 19. Pastor Mynster viede dem, Orgelet spillede og Chordrengene sang.

Jeg og Vilhelm vare imedens inde hos Christian for at gjøre Tilberedelser. Af Fremmede vare der ingen andre end Møllers forrige Tjenestepige, som er givt og boer i Ordrup. Gartner Olsen havde forfattet en smuk Sang som blev afsungen ved Bordet, den

Faktor Schou: »Se her har vi Manuskript til næste Nummer. Det skal være færdig i Aften.« Tegnet af G. A. Petersen

gik paa Melodien: Og det var den unge Hr. Petersen etc. Vi bleve beværtede med Smørrebrød, Champagneviin og Kager. Vi kom hjem ved Midnatstiden, og spadserede lidt i Grønningen først.

I November, December 1848 opstod der nogle Uroligheder imellem Bogtrykkesvendene og Principalerne. Svendene forlangte nemlig høiere Løn, og at der ikke maatte antages saa mange Drengene o.s.v., men Principalerne vilde ingenlunde gaae ind paa disse Betingelser, hvilket havde til Følge, at en stor Deel af Svendene sagde op. Hos Luno gik 22 Sættersvende bort, men ingen Trykkere, og kun 10 Sættere bleve tilbage, og 14 Drengene; paa Grund af dette lille Antal Arbeidere kunde Trykkeriet neppe holde sig, og da over Halvdelen kom over paa Slottet, var der akkurat saa mange tilbage, som kunde gjøre Statskalenderen og de nødvendigeste Værker færdige. I Februar Maaned bleve de igjen rolige, da de mærkede, at de ikke kunde faae Medhold blandt Publikum, næsten alle Lunos Svende kom igjen, dog ikke min Svend (Richard).

December 1848, Juledag den 25. December (Mandag), var jeg paa Trykkeriet om Formiddagen til Klokken 1. (Jeg fik en Specie af Schou¹⁸ igaar fordi jeg har læst Korrektur paa Hof- og Stads-Calenderen med ham for 1849.) Om Eftermiddagen var jeg med Fader og Moder i Frue Kirke til Aftensang og hørte Rothe. Om Aftenen morede vi os med at spille Kort (nogle som Vilhelm har).

Tirsdag den 26de 2^{den} Jule-Dag, var jeg ogsaa paa Trykkeriet om Formiddagen, da Schou havde bedet mig om at komme derop begge Helligdage, fordi der er Hastværk med Statskalenderen . . . . Onsdagen den 27de p. t. da min Gespon har sagt op, og er gaet,

saa har jeg ikke noget af Stadskalenderen at sætte, dette er et meget godt Arbeide, men er meget seent, formedelst de mange Sjatteringer.

1849. Januar.

. . . . . Onsdagen den 17de, idag kom Luno ned paa Sætteriet og sagde til mig og Eduard at vi skulde over paa Slottet til Middagen, for der var kommet Hastværk. Dette var jeg just ikke fornøiet med, da jeg havde hørt, at de andre, som ere paa Slottet maa blive der til Kl. 12 om Natten, men nu skulde jeg derover, saa var der ikke noget at gøre ved. Kl. 2 gik jeg ind og hentede Eduard, og fulgte med ham op paa Slottet, da han ikke været der før. Da vi kom derover, spurgte vi gamle Hansen (Faktoren) om hvad vi skulde bestille, han sagde at vi skulde staa hos Jørgensen. Peter (Pissetrolden) var ogsaa kommen derover, han og jeg begyndte at lægge af. Eduard maatte corrigere nogle Forme af Naturhistorien, som bliver trykt paa Slottet. Vi kom dog til at gaa hjem Kl. 9 . . . . . Søndag 21de p. S.¹⁹ om Form. Om Middagen fik vi Ugeløn, jeg 1 Rd. . . . . Tirsdagen den 23de p. S. Da jeg idag gik over Høibroe med Eduard og Peter, blæste min Kaskjet i Vandet. Jeg stod nu der, og vidste ikke hvad jeg skulde gjøre, i min Tvilraadighed løb jeg hen til nogle Skippere og bad dem om at tage den op for mig, men de forlangte nogle Markstykker for det, jeg sagde at jeg havde ingen. Saa sagde de at jeg skulde gaae over til den anden Side, der løb jeg ogsaa over, og sprang ned i en Baad for at seile ud efter den, men den var bunden, og jeg kunde ikke faae den løs, nu opgav jeg alt Haab om at faae den meere. Jeg sagde til nogle Drengene, at jeg vilde give dem Alt, naar de kunde skaffe mig Kaskjetten, disse sagde ja, og løb over paa den anden Side, her saae jeg til min Glæde, at en Mand trak den op med en Baadshage, og kom iland med den, jeg søgte i mine Lommer og fandt en stor Toskilling og to Enesteskillinger, disse gav jeg ham, og han lod til at være meget fornøiet, jeg gik nu hjem, glad over at jeg havde faaet min Kaskjet . . . . .

Februar 1849. . . Onsdag d. 7de kom Boyhave og sagde jeg skulde blive og corrigere nogle Columner som skulde være færdige den Aften, da han ikke kunde blive der længere. Jeg gjorde ingen Ind-

vendinger, men gjorde hvad han sagde, dog syntes jeg at det var ikke rigtigt, at jeg skulde staae og gjøre det færdig, som han ikke gad gjøre. Da jeg havde staaet der lidt, kom Hansen ind og spurgte hvorfor jeg stod der endnu. Jeg sagde ham Grunden dertil, og han sagde at det var ikke værd at staae der længere, da det vilde trække for langt ud paa Natten, jeg sagde da n-a-a-h, men mente ikke noget med det, thi da Kl. var 10 $\frac{1}{4}$ pakkede jeg sammen og gik. Den næste Morgen var Hr. Boyhave lidt stødt, men fordi jeg meldte ham at jeg var gaaet efter Hansens Opfordring, turde han ikke Brumme . . . . .

Mandagen den 12te var det min Fødselsdag. Jeg blev 16 Aar gammel. Jeg fik i Foræring af Fader: en Bog betitlet »Aftnerne paa Herregaarden Skovgaard« og et Blækhus, af Moder: nogle Kjældermænd i Billeder, (Rebus) og en lille Bog »Det gyldne Alphabet«, og en Æske, af Christian: en lille Huskebog med Præparerede Blade til at skrive i med Blye, af Carl en Pennekniv, af Julius en Dagbog og nogle Penne, af Vilhelm hans ene Bog af Huselands Kunst at forlænge etc. Om Aftenen havde vi lidt Mjød og nogle Smaakager. Tirsdagen d. 13de p. S. Onsd. 14de. Torsd. d. 15de p. S. Der har ingen Møde været i Rigsdagen hele Ugen, hvorfor alle Sætterne have det mageligt i denne Tid. Drengene skiftes til at være fri en Eftermidd. hver. Turen er dog ikke kommen til mig endnu og jeg troer heller ikke at den kommer. Fred. 16de p. S. om Eftermiddagen bad jeg Hansen om jeg matte gaae hjem (Kl. var 6 $\frac{1}{2}$) han sagde strax Jo, jeg syntes at det var ikke mere end rimeligt, at jeg ogsaa skulde have lidt Frihed, da de Andre ere blevne saa mange Gange frie . . . . . Torsd. d. 22de, p. S. Der kom iaften stor Hastværk paa Trykkeriet, da der var noget af Grundloven som skulde være færdig. De andre Drengene maatte blive der inat, jeg skulde ogsaa have blevet, men Hansen var i saa godt Humeur, at han gav mig Lov til at gaae hjem . . . . . Sønd. d. 25 p. S. jeg stod i Vinduet paa Slottet idag og saa at de red Herredag, da Høiesteret skal holdes paa Torsdag; Garderne red ind i Slotsgaarden for at hente Paukerne som staa paa Slottet, jeg fulgtes med Eduard og Trolden op til Charlottenborg, hvor Høiesteretsforkynderne holdt udenfor og gik derpaa hjem; om Efterm. vare vi fri . . . . .

1849, Marts. Torsdagen d. 1ste p. S. idag blev Høiesteret aabnet

i Riddersalen paa Christiansborg Slot, før er den blevet holdt i den Sal hvor nu bruges til Rigsforsamlingen. Da Kl. var 12 gik jeg og Trolden op i Riddersalen for at høre paa Høiesteret; thi 12½ kom Kongen i Hestgarde-Uniform og satte sig paa Thronen. Derpaa læste nogle Advokater Dommene op. Jeg stod oppe paa Galleriet, men bagved og kunde intet see. Da vi havde været der i en halv Time gik vi hjem – om Aftenen var der Taffel hos Kongen, vi kunde høre Taffelmusikken over til os, de spillede: »den tappre Landsoldat«, »Holmens faste Stok«, »Vift stolt paa Codans Bølge« o.s.v. Fred. 2^{den} p. S. Lörd. 3^{die} p. S. Fader var idag meget syg, han kom igaar Formiddags Kl. 9 hjem fra Holmen og var mat og svimmel, han klagede over Smerte i Siden og i Knæerne, han spiste til Middag, men lagde sig derpaa og stod ikke mere op. Om Aftenen kom Farbroder Zacharias her for at see til ham, han skulde just i et Ærinde hen til Dr. Müllertz,²⁰ og Moder bad ham da om at underrette ham om Faders Sygdom. Da han kom tilbage sagde han at M. havde sagt at Fader skulde have Suurdejg under Fødderne, dette fik han ogsaa. Søndagen d. 4de p. S. Müllertz kom her idag og saae til Fader, han sagde at F. havde Krampen indvendig, og naar han eengang kunde faae Krampen slaget dygtig, saa kom han sig. Han skrev derpaa en Recept op at han skulde have: Lavement, Iglér, Moskat-Mixtur og spanske Fluér. Kl. 12 kom her en Jordemoder for at give ham Lavement. Jeg kom hjem Kl. 4 om Efterm. da stod Vilhelm og paasatte ham Iglér, han var aldeles bevidstløs; i denne Tilstand vedblev han Aftenen og hele Natten, Vilhelm vaagede over ham. Mandagen d. 5te var Fader noget bedre, han talte fornuftig med os, dog kunde han ikke tale uden Besværlighed. Jeg gik paa Trykkeriet i Haab om at han skulde blive rask igjen. Da jeg kom hjem om Middagen var han meget daarlig, han var reent ude af sig selv, naar man talte til ham svarede han ikke. Vi vare alle i stor Angst for at han skulde døe. Vilhelm sagde til mig at det var bedst at jeg hentede Carl og Julius. Jeg gik op til dem med det samme jeg gik paa Trykkeriet, og Julius skyndte sig strax ud til os. Da jeg kom p. Trykkeriet var jeg i stor Uro, jeg bad derpaa Hansen om at gaae hjem og han sagde ja. Da jeg kom hjem, sad Moder paa en Skammel i Kjøkkenet og var meget fortvivlet. Julius og Vilhelm var inde hos Fader der laa og droges

med Døden. Kl. 7 kom fru Rasmussen her, der havde hørt af sin Søn at Fader var syg, hun vilde derfor gaae herop for at hjælpe Moder, og Gud være lovet at hun kom, for ellers havde Moder vist fortvivlet. Da Faders Tilstand blev slettere og slettere, saa syntes vi at det var bedst at raadføre os med Doktoren, Julius løb derfor op til ham; da han kom tilbage sagde han at Mülertz havde sagt, at Fader skulde have Lavemang engang til. Moder gik over til Jordepoderen (Madam Eilersen), denne kom, og gav ham Lavement, det gjorde ogsaa sin Virkning, men Fader blev derfor ikke bedre. Kl. 10 gik Fru Rasmussen hjem og lovede at komme igen den næste Morgen. Moder og jeg gik da i Seng, men kunde ikke sove synderligt, dog da Kl. var 11 faldt jeg i Søvn.

Mellem Kl. 11 og 12 døde min kjære Fader, jeg vidste ikke af det før Kl. 2 da jeg vaagnede ved Moders Græden, men jeg blev liggende. Vilhelm fortalte mig at han sov meget blidt og roligt hen. Da jeg stod op, gik jeg ind og saae ham (han laae paa Sophaen) han var slet ikke fordreiet i Ansigtet, men saae saa godt ud som om han endnu levede. Nu begyndte mine Følelser at vaagne, jeg fortrød nu min slette Opførsel imod ham, O Gud! han meente det saa godt med mig, men jeg skjønnede ikke derpaa. Nu kommer Angeren for sildig; da han levede var jeg trodsig imod ham, naar han sagde jeg skulde gøre noget, gjorde jeg det ikke, naar han talte til mig svarede jeg ham barsk og bidende; han var ædel og god, men blev fordetmeste slet lønnet derfor. Nu har han det godt, han føler ingen Smerte, han bliver ikke hånet og foragtet, som han blev paa denne usle Jord. Kjære Fader sov i Fred! O! min Fader! min kjære Fader! jeg glemmer ham aldrig. Tirsdagen d. 6te, om Morgen gik jeg over til Morbroders Peter for at lade ham vide at Fader var død, Peter var ikke hjemme men Gine laa og vaskede Gulv, hun blev naturligvis meget bedrøvet da jeg sagde hende det, hun lovede at komme over til os. Julius gik til Farbroders og Møllers for at lade dem det vide. Vilhelm gik til Hetsch og Dalhoff. Jeg blev hjemme om Formiddagen, om Eftermiddagen kom Moster og Fru Rasmussen her for at vaske Faders Liig, han blev taget bort fra Sophaen, hvor han døde, og lagt ind i Gadekammeret paa en Dør. Onsd. d. 7de p. T.²¹ Torsd. d. 8de p. T. Iaften blev Fader lagt i den indvendige Kasse, som vi har faaet fra Snedkeren, han

blev klædt med det samme. Fred. d. 9de p. T. Lørd. d. 10de p. T., om Efterm. bad jeg mig fri for at hjælpe lidt til. Sønd. d. 11te blev Fader begravet, om Morgenen kom Kisten, som blev sat ind til Lunds, vi bar da Fader ned ad Trappen i Kassen. Morbroders Peter heftede Sablen og Medaillen paa Kistelaaget. Fru Rasmussen og Gine var her. Løveren Holst kom her for at gjøre Opvartning. Da Kl. var 12 kom Een deel af dem som ville følge Fader. Der kom en stor Mængde, som jeg ikke kjendte Halvdelen af, fra Holmen kom: Henrichsen, Hansen, Haag, Gerner, Reebslagermester Alberg, Mester Lind, Dreiermester Svendsen og flere andre, samt de Unge fra Constructions-kammeret, fra Academiet var: Hetsch, Dalhoff, Olsen, Møller, Nebelong samt nogle Flere og de fleste Elever af Faders Skole, den gamle Thorup var ogsaa med og Gartner Olsen. Løberne bar ham, men de Unge ved Kammeret og de Unge ved Akademiet hjalp ogsaa til. Der var ialt 40 Par som fulgte. Da vi kom til Kirkegaarden bar Constructions-Assistenterne og Mestrene ved Holmen (Haag, Gerner, Alberg, Lind, Svendsen samt en Mester til som jeg ikke kjendte).

Nærmest ved Kisten gik jeg og Vilhelm, dernæst Julius og Carl, saa Christian og Zacharias, saa Peter Magnussen og Møller, og saa Christian Møller og Adolf Thortsen i Uniform. Derefter gik Præsten Münter og Hetsch, og saa de Fremmede, som jeg ikke ved hvorledes de rangeredes. Da vi kom til Graven blev Sablen og Medaillen tagen af Kisten og Løberne sænkede vor kjære Fader i Graven. Derpaa gik Münter hen ved Graven og holdt en smuk og rørende Tale hvori han skildrede hans Virksomhed og de mange Unge som han havde oplært. Derefter henvendte han Talen til os og sagde at vi 5 Sønner vilde ikke glemme vor Moder, men hjælpe hende i Nødens Stund. Derpaa gik vi hen til Kirkegaardsdøren og toge de forbigaaende Følgere i Haanden. Saa skiltes vi ad og gik hjem til Moder som naturligvis var meget bevæget. Om Aftenen vare vi Alle inde hos Christian og spiste til Aften . . . . .

Fred. d. 16de p. T. om Aftenen Kl. 7 gjorde min Svigerinde Christians Kone Barsel, og fødte en Dreng . . . . . Mand. d. 26de p. T. Om Morgenen Kl. 3½ udbrød der Ild i Silkegaden tilhørende en Bager Marstrand, og paa Christianshavn i et Huus, der tilhørte den samme Mand. Jeg var deroppe og saae paa det, fordi vi fryg-

tede for at det var hos Carl og Julius (som boe i Gothersgaden), thi da vi saae ud af Vinduet syntes vi Røgen kom fra det Punct hvor de boe. Tirsd. d. 27de. Idag er Christians Kone meget daarlig, hun tog Farvel med dem alle der var hos hende, og vi ere næsten vis paa at hun dør. Da jeg kom hjem om Aftenen fra Trykkeriet, fik jeg det sørgelige Budskab at høre, at hun var død Kl. 7. Det var to paa engang af vor Familie der maatte afsted. Moder er bleven Enke og Christian er bleven Enkemand. Hun var af Naturen god og eftergivende, og jeg tvivler paa, at Christian vil faae saa god og føielig en Kone igjen som hun var . . . .

Mandagen d. 2^{den} April blev Christians Kone begravet, jeg bad om jeg maatte gaae hjem Kl. 10 fra Trykkeriet. Kl. 12 gik jeg ind i 14. (Vilhelm kan ikke komme med da han ikke er rigtig rask og tør ikke gaae ud), lidt efter kom Følgerne, der vare: Johnsen, L. Henrichsen, P. Henrichsen, Mast, Gartner Olsen, Schäffer o.fl. – Løberne bar hende ligesom ved Faders begravelse; Christian og gamle Møller gik nærmest Ved Kisten, derefter Chr. Møller og Carl, jeg og Julius og Præsten og Farbror Zacharias. Det lille Barn blev døbt inden at de gik med Moderen. I Gadestuen (Liget stod nedenunder hos Mathisen) var indrettet en smuk Døbefont, det var Emilies Sybord som de havde lagt et Tæppe over, og derpaa stod et Døbefad som de havde leiet hos en Porcelainshandler; Madam Møller holdt Barnet over Daaben, og Moder stod paa høire Side af hende, paa venstre Side stod Jomfru Møller som holdt Barnets Hue. Han kom til at hedde Emil Frederik Daniel Petersen, – Emil efter hans Moder, Frederik efter hans Bedstefader Møller, og Daniel efter hans Bedstefader, vor Fader. Kl. 1 gik vi med Liget. Mynster holdt en smuk Tale ved Graven. Kl. 2 kom jeg hjem og spiste til Middag, og derefter til Trykkeriet igjen . . . .

Søndagen d. 22de p. T. Hansen gav mig idag tilligemed Kostpenge 2 R til at gaae paa Casino for, men der gik jeg ikke, da jeg vil tage Afskeed med Carl, som skal reise imorgen tidlig Kl. 5. (Carl er nemlig udskreven som Soldat efter Tschernings Forordning af 23de September 1848. Han er nu ansat som Coureer eller Skriver ved Armeen, og skal reise til Als imorgen). – Om Aftenen vare vi Alle inde hos Møllers, til Kl. 11, de (Møllers) toge Afskeed med Carl; da vi kom hjem toge vi Andre Farvel med ham. –

Mandagen d. 23de, p. T., om Morgenens Kl. 5½ rejste Carl med Dampskibet Victoria til Sønderborg; Moder, Christian, Julius, Vilhelm og Christian Møller gik hen til Qvæsthuegade, hvorfra Dampskibet afgik, for at tage Afskeed med Carl, jeg gik ikke derhen, fordi jeg havde en Lille En paa fra iaftes, og syntes at det var for tidligt at staae op, dog gjorde det mig ondt, da jeg ikke er vis paa, at jeg seer ham mere. — . . . . .

Mai 1849

. . . . . Sønd. d. 27de 1. Pinsedag, var jeg til Aftensang i Holmens Kirke med Moder, og hørte Biskop Münster. Om Eftermiddagen Kl. 5½ kjørte Moder, Julius, Vilhelm og jeg til Charlottenlund, herude mødte vi Moders Fætter Peter Magnussen med hans Kone og deres Pleiesøn Peter (en Slægtning af Gines Venner). De havde en hel Madkurv med, og Moder havde ogsaa en Deel med, dette delte vi tilligemed en Bolle Puns, da hver af Parterne havde taget en Pægel Extract med. Da Punsen begyndte at stige til Hovedet, begyndte ogsaa Glæden at voxer, thi vi gik og sang paa hele Hjemveien. Kl. var 11½ da vi kom hjem, vi morede os fortræffeligt. Mand. d. 28de, anden Pinsedag, var jeg paa Trykkeriet hele Dagen, Ligesom de andre Dage dog med den Forskjel, at jeg gik hjem Kl. 8 om Aftenen. Tirsd. d. 29de p. T. Den fuldmægtige i Rigsforsamlingen (De Coninck) gjorde idag et for [færdeligt] Spectakkel, fordi Arbeidet gaaer for langsomt, som er en Følge af, at der kun er . . . [Sæt]tere paa Slottet, hvoraf de 10 ere Drengene. Onsd. d. 30te p. T. Der er stærk Tale om, at Russerne ville komme og hjælpe os dersom de tyske Tropper ikke trække sig ud af Jylland; Keiseren af Rusland skal have sendt Preusserne en Note, hvori dette bekræftes . . . . .

Juni 1849

Tirsdagen d. 5te p. T. idag blev Rigsdagen hævet, Kongen var der (Herefter følger et referat taget fra Berlingske Tidende) . . . . . Alle Drengene, paa mig og Peter nær vare nede i Salen for at see paa Stadsen, men jeg kunde ikke gaae derned fordi jeg skulde have no-

get udsat, og P. havde ingen Lyst . . . . . Løverd. d. 9de p. T. idag blev Rigsdagstidende udsat og den sidste Form trykt. Vi trommede af (nemlig med Mittelstege, paa Reoler og Kasser) som det var Brugen i Roeskilde, naar Stænderne vare forbi, og Stændertidende udsat. Vi fik Lov til at være hjemme . . . . .

Dagbog Nr. 3

August 1849

Onsdag d. 15de p. T. idag var der stor Stads i Byen, da den svenske Lieutn. Lagerbjelke, der blev saaret i Slaget ved Fredericia, og senere er død paa Garnisons Hospitalet, blev begravet, jeg gik hen til Hospitalet, og saae da de kom ud med ham. Et talrigt Følge ledsagede hans Baare; deriblandt var Marineministeren, den svenske minister hersteds, endel danske, svenske og norske Officerer, samt flere af Byens Borgere, og nogle Civile. Ved Holmens Kirke (hvor han blev bisat for senere at føres over til Sverig) modtoges Liget af en Skare sørgekledte Damer, som strøede Grønt og Blomster paa Veien, og afsang en Salme inde i Kirken ved Alteret. En forfærdelig Menneskemasse havde samlet sig paa Gaderne, hvilket meest var for Damernes Skyld, som man troede hele Tiden vilde gaae foran Liget, men de fleste bleve narrede, og jeg med da jeg ikke kom længere end til Kongens Nytorv.

Torsdagen d. 16de p. T., idag aabnedes et Marked i Rosenborg-haven til Fordel for de betrængte Jyder, det skal afholdes i tre Dage. Vi have faaet Lov at være hjemme en Eftermiddag fra Trykkeriet i den Anledning, men jeg kan ikke gaa førend paa Løverdags, da jeg har faaet noget Hastværksarbeide.

Fred. d. 17de p. T.

Lørd. d. 18de p. T. Kl. 2 gik jeg og Moder til Markedet, det kostede 2 $\frac{1}{2}$ for at komme ind. Der var virkelig smukt inde. Alting var ordnet med en udmærket Smag. Rundt omkring paa Træerne var ophængt Mindetavler over alle de faldne danske Officerer i de to sidste Aars Felttog. General Ryes Minde var især deilig, det var opreist under en Taarepiil. Støtten var behængt med Krandsse, og paa Midten stod hans Navn. To Soldater stode paa Vagt med dragne Sabler, en paa hver Side af Støtten. Men det Smukkeste var Emblemer for Landetaten og Søetaten; det for Landetaten stod

i den ene Ende af Cavallergangen og var decoreret med Sabler, Spyd, Trommer o.s.v. – Det for Sætaten stod i den anden Ende af den nærmeste Gang. Det forestillede Agterdelen af et Skib, med alt tilhørende Kanoner, Ankere, Touge, o.s.v. Markedsboutikerne vare ogsaa velforsynede, med alle huslige Gjenstande, som vare skjænkede af Byens Indvånere. Fornemme Herrer og Damer stode i Boutikerne og solgte. Jeg trak et Lod i en Tombola, som var der, og vandt en lille Sangbog. Holmens Drengte vare derinde og klatrede og gjorde andre Konster. Der var ikke saa mange Folk som de to andre Dage, da Veiret ikke var godt; thi det regnede lidt om Eftermiddagen. Kl. 7 gik vi hjem . . . . .

September

. . Sønd. d. 2^{den} p. T. Frederik p. T. fulgte hjem med mig idag for at see mit Bibliothek. Jeg forærede ham et par Bøger (noget gammelt Skrav) og laante ham een (Poul og Virginia) . . . . .

Mand. d. 3^{die} p. T. Frederik Hechmann var hjemme hos mig idag i Middags igjen for at levere mig den Bog han laante af mig. Jeg laante ham Riises Archiv, og forærede ham nogle gamle Bøger, som vi igaar havde overseet. Han var fri i Efterm. fra Trykk. da han skulde ud med sin Fader, som er kommen hjem igaar med de andre Gardere. (Han er Hoboist).

Tirsd. d. 4de p. T. Onsd. d. 5te p. T. Jeg fik idag noget Nyt at sætte paa, under Lauritzens Opsigt; det er en af Byrons Comoedier Cain hedder den nok (Petit Fraktur). Torsd. d. 6te p. T. Schou sagde idag at vi skal begynde at arbeide ved Lys paa Mandag. (Saa er den Glæde forbi, at gaae tidlig hjem om Aftenen. –

Fred. d. 7de p. T. Lörd. d. 8de p. T.

Sønd. d. 9de fri. Idag var her stor Stads i Byen da der blev givet en Fest for de hjemkomne Krigere; fra alle Vinduer vaiede Danebroge og de Gader som de droge igjennem vare nydeligt decorede, paa Gaderne var strøet Blomster og Grønt, og Guirlander vare paa flere Steder ophængte fra det ene Hjørne til det andet. Jeg gik ud ad Vesterport for at see dem komme, her mødte jeg Peter Nielsen og Peer (paa T.) med dem gik jeg længere ud ad Broen og stødte paa den første Bataillon lidt udenfor Jernporten, med dem gik vi

ind til Byen. De bleve hele Veien modtagne med den største Jubel. Vi fulgtes med dem til Kongens Nytorv, og ventede her til de sidste vare komne forbi. Derpaa skiltes jeg fra de andre og gik hjem. Om Aftenen bleve Soldaterne beværtede i Kongens Have. De følgende Dage i Ugen fandt de samme Festligheder Sted, lige til om Torsdagen, da alle de Tropper som skulde ligge her under Vaabenstilstanden var ankomne, jeg saae Stadsen meget godt hver Dag, da de drog forbi vort Værksted, og alle Sætterne løb ud paa Gaden. (ja nu er jeg kjed af at skrive mere) Mere kan jeg ikke huske, da jeg først skriver dette 2 Maaneder efter.

Sønd. d. 23de hjemme. Om Form. var Frederik P. T. her og besøgte mig. Jeg er næsten kjed af ham nu, dels fordi han er saa paa-trængende og næsviis; dels for hans Barnagtighed og Kaadhed. Han er ellers af en godmodig og venlig Charakter, er ikke ondskabsfuld eller hevngjerrig, og har tillige et indtagende Udvortes. Naar han blot ikke var saa barnagtig, saa var han et elskværdigt Menneske; men stop lidt! mon der ikke skulde være Feil paa min Side? Jo desværre! Paa min Side er vist lige saa mange, om ikke Flere end paa hans Side. Burde jeg ikke i Begyndelsen af vort Venskab have undertrykket min Sløvhed og Ligegyldighed burde jeg ikke have indgydt ham mere Respect. Burde jeg ikke have været mere hjertelig og forstandig., og ikke ladet mig ophidse af Lidensskaberne. Idag tiggede han mig saalænge om nogle af mine bedste Bøger, som jeg blev nødt til at give ham for at skilles med ham. Det var »Læsning til Nytte og Fornøielse«, den tydske »Knospen« og »Jakob Lillefinger«. Jeg fulgte ham lidt da vi gik. Paa Veien mødte vi Johan og Harald (p. T.) som havde været ude at spadsere. Vi skiltes fra dem ved Klærkegaden; derpaa gik F. og jeg ind i Kongenshave, og spaserede, da Været var saa smukt; F. begyndte strax at lege og gjøre Narrestreger som jeg Tosse ogsaa gjorde, istedetfor at være alvorlig. Jeg sagde derpaa, at jeg ikke vilde have noget med ham at gjøre, og vort Venskab nok snart blev afbrudt, hvorpaa han tilføiede, formodentlig i Spøg: »til stort Tab for dig«; dette talte vi nu ikke videre om, men slog Resten af Samtalen hen i Spøg og Sludder, og legede lidt ved at slaae Kaskjetterne af hverandre, hvilket F. ynder. Derpaa gik vi udenfor og skiltes ad.

Mand. d. 24de p. T., Frederik talte saa mildt og venligt til mig,

da jeg kom i Morges, maaske fortryder han sin Adfærd mod mig igaar, eller han er bange for at paadrage sig min Vrede, dog troer jeg før det sidste.

Tirsd. d. 25, Onsd. d. 26de p. T.

Torsd. d. 27de p. T. idag blev Frederik syg igjen, hans Been (som han faldt og slog itu forleden Dag) er ikke lægt endnu og det var en Feil af ham, at han begyndte saa tidlig at arbejde. Bare han nu snart maa komme sig igjen.

Fred. d. 28de p. T.

Løvd. d. 29de Mikkelsdag p. T. Jeg kom iaften op at slaaes med Theobald p. T. han tilligemed Jens og Johannes, de tre berømte Gadeunger, skjældte mig saa frygtelig ud iaften for Jødesmaus, Jødeskurk og Førræder o.s.v., fordi jeg holder med Vilhelm og Johan (p. T.) Jeg blev hidsig, tog Theobald i Nakken da han var begyndt og vaskede hans Øren dygtig, han tog naturligviis til Forsvar, og vilde tage mig i Struben (hans sædvanlige Forsvarsmaade) men jeg brugte mine Næver heldigt, og gav ham et Par drøie Slag over Hænderne og Armene, saa jeg troede han havde tabt baade Følelse og Kraft i dem, men heri tog jeg feil, thi da jeg holdt op, (hvilket jeg gjorde klogt i, da jeg mærkede, at Kræfterne begyndte at forlade mig) trak han Frakken af, udfordrede mig, men jeg sagde, han havde faaet nok for iaften, og kunde gaae med det, en anden Gang kunde han faae mere; hvilket jeg taug stille til; endelig kjed af at skjelde ud, sjokkede han af. – Hans to Venner tabte baade Næse og Mund ved at see, hvorledes deres Ven blev børstet, kun Johannes begyndte at bruge Kjæft og sade at jeg havde faaet flere Prygl end Th., jeg raadede ham til at holde Mund og gaae, da han ellers kunde faae en lignende Lussing som Theobald, han sagde nok Nei, men gik dog alligevel. Da jeg kom ned i Gangen stod de alle Tre og ventede paa mig, for at fornye deres Gadedrengestreger, hvilket skeete paa følgende Maade:

Theobald: Der er han, Jødeskurken, etc. Jeg med Latter Ja, der er han, see paa ham. Hvor paa fulgte en heel Mængde Vitser af de andre, som jeg ikke besvarede. Nu begyndte Jens og vrøvle og skjælde ud, men jeg nærmede mig ham ganske rolig og vilde give ham en paa Tæven, men han trak sig tilbage, saa at den ikke traf. – derefter gik jeg hjem.

Sønd. d. 30te p. T., jeg talte ikke et Ord til Theobald idag, da jeg ikke vilde have noget med ham at bestille, Gud give at de maae faae mere Fornuft med Tiden, for at jeg ikke altid skal være Uven med dem; thi jeg holder nok af at være munter, naar det blot ikke generer Svendene i Trykkeriet, for der skal være Maade med alting. – Om Aftenen var jeg med Moder og Vilhelm paa Casino, og saae to muntre Stykker: *Babiot og Joblot og Peer kommer hjem*. Det sidste Stykke holdt jeg meest af da det er taget af vort Lands Kjerne og ikke saa fuldt af Kjærlighedssludder; det er en Bondefamilie i Vedbek, som besøges af en Nyboderfamilie; begge Familier har en Søn i Krigen hvor den første er Soldat og den anden er Matros. det udføres ypperlig, især den Nyboersmand, en Tømmermand ved Holmen, der har en fortræffelig Basstemme. – Man seer Soldaten og Matrosen komme hjem og deres Modtagelse af Familien er meget grüinagtig. Det første Stykke er ogsaa ret muntert, og en hyggelig og huuslig Tone hersker i det. Vi kom hjem Kl. 10.

Oktober

Mand. d. 1ste p. T. i denne Uge skal jeg feje, Uf! – Jeg trøster mig med, at jeg snart bliver fri, men jeg gjør Fa'en ikke, det lader ikke til at der saa snart kommer en Ny; ialfald bliver jeg dog vist fri til Nyår om ikke før.

Tirsd. d. 2^{den}, Onsd. d. 3^{die}, Torsd. d. 4de, Fred. d. 5te p. T. Løv. d. 6te, var det Kongens Fødselsdag, et ækelt beskit og sjasket Veir har det været hele Ugen, men hvem ved hvad det er godt for. Nu er jeg færdig med at feie i denne Uge, gid det var for stedse. Det har ellers gaaet meget godt i denne Uge, og jeg har ikke faaet synderlig mange »Reier«.

Sønd. d. 7de hjemme hele Dagen. Om Aftenen vare vore Cousiner Alvilda og Betty her.²² Vi morede os ganske godt.

Mand. d. 8de p. T. i denne Uge feier Frederik. Han kom i Onsdags, efter at have lagt syg i en Uge; nu er han rask.

Tirsd. d. 9de, Onsd. d. 10de, Torsd. d. 11te p. T. Fred. d. 12te p. T. Idag havde vi Besøg af vor ærværdige Cousine Jette (Ludderren).²³

Jeg var ikke hjemme, da hun var her. Lørd. d. 13de p. T. Sønd. d.

14de p. T., hjemme Resten af Dagen. – Mand. d. 15de p. T. Tirsd. d. 16de p. T.

Onsd. d. 17de p. T. Vi havde besluttet at gaae paa Casino iaften og see det nye Stykke: »Meer end Perler og Guld« af Andersen. Jeg bad mig derfor fri fra Trykkeriet Kl. 5½. Moder, Vilhelm og Jeg gik da derind. Det er et meget morsomt Stykke, egentlig noget rigtigt Sludder; men Udførelsen er brillant og fortræffelig. (Å lad os være fri for Bedømmelser). Kort sagt, jeg morede mig fortræffeligt. Torsd. d. 18de, Fred. d. 19de, Lørd. d. 20de p. T.

Sønd. d. 21de hjemme hele Dagen. Jeg stod op Kl. 9. Til Kl. 12 var jeg nede i Gaarden for at hugge Brænde. Jeg brak tillige Hylterne paa Plankeværket ned, og Stakittet om Haven, og huggede det itu til Brændsel. Om Efterm. skulde der gaae Balloner op paa Frederiksberg; Moder vilde gjerne ud at see det, men hun vilde naturligviis ogsaa gjerne have mig og Vilhelm med. Jeg havde ingen Lyst til at gaae ud, (som jeg aldrig har) da jeg gjerne vilde skrive i min Dagbog. Vi besluttede da, at Moder og Vilhelm skulde gaae ud, og jeg blive hjemme og koge Thee til dem, naar de kom hjem. Vilhelm vilde have at Moder skulde tage sin Kåbe på, da han vilde tage sin Kappe paa, men det vilde Moder ikke, og Vilhelm vilde ikke gaae med hende, naar hun ikke tog Kaaben paa, saa vilde han da tage Frakke paa, for at de skulde ligne hinanden, men det vilde Moder ikke have, og Vilhelm vilde ikke tage Kappen paa, saa blev Moder malisøsk og gik sin Vei til det sædvanlige Søndagssted, hun kom igjen Kl. 7. (Naragtige Mennesker).

Mand. d. 22de p. T. og saa fremdeles hele Ugen.

Søndagen d. 28de p. T. idag gik det ganske godt paa Trykkeriet, jeg var nemlig i et godt og muntert Lune (det gik saa an). Jeg troer at der er foregaaet en Forandring med mig, siden Frederik er kommen i Trykkeriet, jeg har mere Lyst til Arbeidet, er muntre, og ikke slet saa flau og halvtosset som før, det sidste kan jeg rigtignok ikke dømme saa bestemt om, men vist er det, at det ogsaa har bidraget meget til min Forbedring, at jeg staaer hos en ordentlig Svend, ialfald hvad Lysten til Arbeidet angaar; jeg har i denne Uge hjulpen Lauritzen med at forandre Tabeller, og det holder jeg meget af at gjøre. Men nu til Sagen! Det var om Frederik vi talte, ja det er vist at han har indvirket betydeligt paa mit Sind; jeg har

nu faaet Interesse for ham igjen. Iaftes spurgte nogle Svende p. T. (Kalleby og Levin) og Schou ham om han kunde læse nogle engelske Ord, som stod i deres Manuscript. Han læste det og oversatte det tillige, det var nu ikke saa underligt, for det kunde jeg vel ogsaa have gjort, men de (Svendene) have dog faaet Respect for ham, og det glæder mig, at min Ven er en smule dannet, hans Barnagtighed lægger sig nok med Tiden, men han er en Smule hvad man kalder næsviis, han kjender ikke til Beskedenhed og det er det aller værste af det altsammen. Han gik hjem med mig idag, for at faae en Bog at laane, som han ønskede; han piinte og plagede mig idag om at give ham de bedste af mine Bøger, som jeg endnu har tilbage, og det gjorde mig ondt, at see ham stødt over at jeg negtede ham det, men jeg vil gjerne beholde de Bøger som jeg har. Nu for Øieblikket læser jeg rigtignok ikke i dem, men naar vi skal flytte herfra, saa er det forbi med at leie Bøger i Søetatens Bibliothek paa Christians Regning, og saa har jeg ikke andet end mine egne Bøger at more mig med i min korte Fritid, og desuden vil jeg ogsaa som Videnskabselsker have et lille Bibliothek. Det er netop denne Bevæggrund, der driver F. til at tigge Bøger af mig. Hans Fader har nemlig foræret ham en stor Bogreol, den ene Halvdeel af denne har han fyldt med sine egne Bøger, men den anden Halvdeel staaer tom, og den vilde han ogsaa gjerne fylde, men hvorledes? de have ikke Raad til at kjøbe saamange Bøger, og jeg har hverken Lyst eller Tilladelse til at give ham flere. De daarlige bryder han sig ikke om, og dem har jeg tilbudt ham; »de ere ikke smukt indbundne« siger han, og det er et tydeligt Beviis for, at han kun vil have Bøgerne for at prale af, og det tilstod han ogsaa idag. Imidlertid laante han Løhrs Eventyr og det er en Bog som jeg ikke vil skille mig ved, for de gode Kobberes Skyld, om han vil give mig dem igjen, det er et Spørgsmaal, men jeg vil ha' den. Han gik lidt slukøret herfra, men det faaer ikke at sige noget, jeg giver ham ikke min bedste Morskab.

Mand. d. 29de p. T. Idag forefaldt der et Selvmord paa Trykkeriet; Papirkarlen Møller har hængt sig. Da jeg kom fra Middag, fortalte man mig, at Møller havde hængt sig. Jeg vilde ikke troe det strax, thi hvem skulde troe det om denne Mand, der altid var i muntert Lune, at han skulde gaae hen og tage Livet af sig paa en saadan Maade. Han hængte sig nede i sit Værelse ved Maskinkjel-

deren. Aarsagen hvorfor han hængte sig, skal nok være den, at han er bleven udskjældt af nogle af Jernstøber Eikopfs Folk for Slavekarl og Rasphuscandidat; han har engang i sine yngre Aar været i Børnehuset. . . . .

1849. November

Løverd. d. 3^{die} p. T., iaften indtraf en som det syntes uheldig Tilskikkelse. Da jeg fulgtes hjem med min Ven Frederik iaften nødte jeg ham til at følge med mig hjem til min Gadedør. Da vi vare komne hertil, begyndte vi at fjase og gjøre Narrestreger, og han slog Kaskjetten af mig, jeg løb nu efter ham, og vilde gjøre ligesaadan med hans. Da vi kom ned til Nr. 18 omtrent, faldt han ligesaa lang han var, jeg blev naturligviis angst, da jeg saae han ikke kunde reise sig, jeg løb hen til ham og fik ham reist op, han stønnede og gav sig meget, saae jeg var bange for at han havde brukken Arme eller Been, men han sagde han havde kun slaet Knæskallen lidt; han tog mig derpaa i Haanden, sagde Godnat og gik. O! jeg ulykkelige Menneske! hvad skal gjøre? Hvorfor fulgte jeg ham ikke hjem, da han knapt kunde gaae? Hvorfor bad jeg ham ikke om Forladelse. O! alle disse Rædsler kommer nu over mig; men for sildig. Jeg bad ham om at see ud til mig imorgen, og han sagde han skulde see ad; men kommer han nu ikke, hvad skal jeg saa gribe til, jeg Ulykkelige, kommer han ikke, saa veed jeg ikke hvorledes han har det, om det har nogen Skade i Fremtiden. Hvor let kan han ikke blive en Krøbling, jeg har rigtignok Aarsag til at vredes paa mit kolde og ubetænksomme Sind, at jeg kan gjøre det imod den gode og venlige Frederik! Gud give, at han vil komme ud til mig imorgen, thi ellers har jeg ingen Ro. –

Sønd. d. 4de, gik jeg paa Moders Opfordring i Holmens Kirke og hørte min gamle Præst Münster. Her mødte jeg en af mine Skolekammerater – nemlig Hansen. (Han er i Urtekræmmerlære i Nybørs) Vi kom blandt Andet til at snakke om vor gamle Skolelærer Thorup, og han ikke ligesaalidt som jeg besøgt ham siden vi bleve confirmerede, vi besluttede da at see op til ham. Han boer i samme Sted i Aabenraa, da vi gik opad Trappen forname vi den velkjendte Garvelugt. Vi gik ind ad den samme Kjere Dør, han stod i Skole-

stuen med Jomfru Sanne og en anden fremmed Jomfru. Vi bleve trakterede med Kaffe. Han var i sit sædvanlige muntre Lune. Vi passiarede om gamle Erindringer, og om min Faders Død og Begravelse. Da vi havde sludret af, gik vi, vi bleve begge inviterede til et Aftenselskab hos ham en Søndag; men Jeg gaaer ikke derop. Hansen fulgte med mig langs ad Volden til Østerport, igjennem Grønningen til Kongensgade hvor vi skiltes ad. Da jeg kom hjem, havde min Ven F. Hechmann veret hjemme hos mig med Løhrs Eventyr. Han var gaaet ad Kongensgade for om muligt at møde mig, da Moder havde sagt, at jeg var gaaet i Kirke. Hvor gjør det mig ondt, at jeg havde troet han vilde beholde den Bog (Løhrs.) Han spurgte mig igaar om han maatte have den, men jeg sagde Nei, alle de andre Bøger, som han har af mine, maae han gjerne beholde, men den ikke, thi jeg sagde at det var den sidste Bog som min Fader forærede mig, inden han døde; dette er Løgn, men hvad skulde jeg sige til Undskyldning. Da han hørte det, var han strax villig til at give mig den; atter et Beviis for at han har en god Character. — . . . . .

Løvd. d. 17de p. T. Gudskelov! nu er jeg færdig med at feie for denne Uge. Jeg har den gode Fredrik at takke for, at det er gaaet saa heldigt i denne Uge; han stod tidlig op om Morgenens blot for at hjælpe mig, Ja han brød sig endog ikke om at hans Gespon (Hansen) skjendte paa ham fordi han ikke bestilte saa meget, som han ønskede, naar han blot kunde hjælpe mig; men jeg haaber ogsaa at jeg kan gjengjælde ham det i næste Uge, naar han skal feie. — . . . . .

Mand. d. 19de p. T. og ligeledes de følgende Dage i Ugen. Lørd. d. 24de. Jeg har gjort mig Umage for at hjælpe min Ven Frederik med at feie i denne Uge, og det har ogsaa lykket mig saa temmelig, naar jeg undtager med at komme tidlig op om Morgenens, som jeg er bæstisk nok til at gjøre akkurat det modsatte af, men alligevel har jeg dåg hjulpet ham med at sortere Skidtet hver Morgen. — Charmante.

I Fredags da jeg og Frederik Hechmann gik fra Trykkeriet om Middagen, mødte vi hans Fader paa Kongens Nytorv, og Frederik begyndte strax at snakke med ham. Den Maade, hvorpaa jeg bar mig ad under Samtalen, skal vist ikke bibringe hans Fader nogen

Godhed eller Interesse for mig, nei desværre! Det er ikke falden i min Lod at have nogen Glæde af den Agtelse, som mit Væsen kan indgyde Andre. Jeg mærker nok, at jeg ganske og aldeles har arvet min stakkels Faders Væsen og Maneerer, og jeg frygter for at det skal gaae mig ligesaa ulykkeligt som det gik ham. Jeg kan ikke fatte eller tænke nogen Ting hurtig, naar jeg skal tale med fremmede Folk bærer jeg mig saa flout og keitet ad, at jeg maa ærgre mig der-over bagefter. Ja naar jeg kan faae Tid til at tænke og speculere over en Ting, saa kan jeg gjøre det fortræffeligt og netop det samme var Tilfældet med Fader. . . . .

December. 1849

Sønd. d. 9de p. T., Frederik Hechmann var idag oppe hos Luno og talte med ham, han (Luno) havde nemlig bedet ham om at vise ham sin Haandskrift, dette gjorde F. ogsaa, han skrev noget hjemme iaftes, og viste Luno det idag, da han saae det, sagde han at Frederik skulde over paa Slottet, saasnart Rigsdagen begynder; jeg veed ikke hvad han sagde mere til ham, men saa skal vi altsaa skilles ad, for jeg skal formodentlig blive paa Østergade og det vil jeg ogsaa helst.

Om Middagen fulgte Frederik med mig hjem, da han vilde laane en Bog af mig. Jeg fik ham ind i Gaardstuen, (for vi sidder i Gade-stuen) og sad der og passiarede lidt, og viste ham mine Billedbøger og mere hvad mit Skab indeholder. Han vilde med Djævels Vold og Magt have min smukke Æske, som jeg fik forærende af Adeline Rasmussen engang, jeg gav ham den ogsaa, skjønt meget nødig. Han laante Underholdning for Menigmand af mig. – Moder syntes saa godt om ham og kan godt lide ham. Gud give, at jeg maa blive ligesaa godt modtaget, hvis jeg engang kommer hjem til ham; men desværre! jeg har ikke det Væsen, som han har. – Han gik da Kl. var 2, efterat være blevet tracteret med Kaffe her. . . . .

Sønd. d. 16de var jeg om Form. efter Frederik Hechmanns Opfordring, hjemme hos ham. Hans Forældre vare heldigviis ikke hjemme da hans Fader er i Frederiksborg hos Kongen som Hoboist, og hans Moder var oppe hos Luno for at tale om Frederik. Kun hans smaa

Søskende (7 i Tallet) vare hjemme. Han viste mig først sin Reol hvor han har nogle Bøger, hvoraf endeel ere meget gode. Derefter saae jeg nogle Billeder, Kobbere, Lithographier, etc. – Jeg blev tracteret med Smørrebrød og Kaffe. Jeg var i skidt Humør, og ikke rigtig rask, hvilket maaskee kom af at der var koldt oppe hos ham. Jeg gik da Kl 12 og Fred. fulgte mig hjem, hvorpaa han lovede mig at see op til mig Kl. 2. Han kom ogsaa og drak Kaffe hos mig. Jeg viste ham derpaa vort store Bibliothek, som han ikke har set før, samt nogle Tegninger, etc. Da vi tændte Lys, lærte jeg ham at spille Schach, og han kom meget godt ud af det, vi spillede et Par Spil sammen. Kl. 7 kom Moder, og nu skulde der til at spises. Han vilde til at gaae hjem, men dette fik vi forpurret. Han maatte blive og drikke Puns og spise Kager. Vi sludrede om Dit og Dat, om Trykkeriet og Theatret, o. dsl. – Kl. 9 gik han hjem, og jeg fulgte ham lige til Døren, deals for Selskabs Skyld, og deals fordi jeg skulde et lille Ærinde med det samme for Julius. Jeg laante ham »Fredmanns Epistlar och Sånger.« – . . . .

Sønd. d. 23de p. T., Fred. Hechmann fulgte med mig hjem idag for at laane nogle Bøger af mig. Han spiste til Middag hos os og drak Kaffe, hvorpaa vi gik hen til hans Bogbinder (Normann) i Müntergade, for at hente to af hans Bøger, som han har ladet binde ind. Jeg laante dem begge to. Derpaa skiltes vi ad. Om Eftermidd. var jeg hjemme; jeg havde en slem Hovedpine, og ingen Lyst til at bestille noget, men jeg skrev dog lidt i min Dagbog. –

Mand. d. 24de. Jeg var meget daarlig hele Dagen, Inden jeg gik fra Trykk. kom jeg til at brække mig. Jeg havde om Aftenen indtaget noget Engelsk Salt, da jeg er slemt plaget med Forstoppelse, dette virkede nu ovenfra, istedetfor nedenfra, og jeg var akkurat kommen op paa Trykkeriet, da jeg atter kom til at kaste op, og jeg følte mig saa ilde derefter, at jeg bad Lauritzen om at gaae hjem. Da jeg kom hjem, tog jeg atter en Dosis Engelsk Salt, men jeg havde neppe faaet det ned, førend jeg strax kastede det op igjen, ligeledes gik det med noget Havresuppe, som jeg forsøgte at spise. Frederik H. var her om Middagen for at see til mig og aflevere en laant Bog. Jeg kom til at kaste op i hans Nærværelse, og var meget sløi, hvorfor han beklagede mig, han gik strax igjen. – Det var en skidt Juleaften, jeg kunde ikke spise noget af den dejlige Risengrød, og Mjød og

Pebernødde, nej, jeg maatte sidde og see paa at de Andre spiste og vare lystige. (Jaja). –

Tirsd. d. 25de (Juledag) var jeg lidt bedre, men jeg havde en slem Hovedpine. – Fredrik H. var her om Form. for at see til mig, jeg spillede et Spil Schach med ham, hvorpaa han drak Kaffe og gik. – Om Efterm. var jeg med Moder i Frue Kirke og hørte Biskop Mynster. Om Aftenen var Tante Christiane med sine 3 Døttre Laura, Alvide og Betty. Vi drak Punsch etc. og morede os forresten ganske godt. –

Onsd. d. 26de (Anden Juledag) var jeg ingen Steder om Form. men om Aftenen vare vi (Moder, Jul. Vilh. og jeg) ovre hos Onkel Zacharias; vi bleve inviterede af lille Emma som kom op til os, lidt førend vi gik. Jeg morede mig meget godt derovre da der slet ingen Fremmede var, og de 5 Rollinger holdt et vældigt Mudder. Vi kom hjem Kl. 12. –

Torsd. d. 27de p. T. Iaften kunde hele vort Trykkerie gaet op i Luer, ved en stor Uforsigtighed. I Bagstuen, hvor der tørres Papir, bliver der nu altid fyret saa vældig i Ovnene, der havde nu Karlen Jacob hængt nogle trykte Ark op til Tørring, Stangen hvorpaa Arkene hang, havde han befæstet paa Kakkellovnsrøret, og da dette nu blev gloende var der gaet Ild i Stangen og naturligviis i Arkene med, som hang derpaa. Heldigviis bemærkede man Røgen i Con-toiret, som er ovenover, da der ingen var i Stuen. Man fik dog Ilden slukket, inden den fik Tid at gribe videre om sig. Hvor stor Skade Ilden har anrettet veed jeg ikke, men godt var det at Ilden blev slukket itide, ellers havde det seet galt ud, baade for Luno, og for os Andre. . . . .

Mand. d. 31te p. T.; Vore 3 ældste Drengene i Trykkeriet, Vilhelm, Johan og Peer, ere nu blevne Svende, og hedde: Hansen, Schneider og Nielsen. Deres Svendegilde stod i Løverdags Aftes.

Om Aftenen, (d. 31te), vare vi til Gilde hos Møllers i 19. Jeg bad mig fri fra Trykkeriet Kl. 6, og gik hjem for at klæde mig om. Kl. 7 gik vi derop. De Fremmede, foruden os 4 og Christian, vare: Thor Lundby og hans Søster, en Jomfru Hansen, og Jomfru Olsen. Inden vi begyndte at spise, spillede hele Selskabet Kort, det saakaldte Halv Tolv. For den der vandt var udsat en Gevinst, som meest bestod i Nipssager og Galanteriarbejder. Jeg vandt 2 Gange, første

Gang et lille Signet, til at forsegle »very Strange« Ting med; og anden Gang en lille Kurv af Pap, hvori var et Æble af Vox. Denne sidste Gevinst fik jeg imidlertid byttet, med Jomf. Olsen, og fik en Staalpen med et nydeligt Porcellainsskaft istedetfor. Grunden hvorfor hun byttede med mig, var fordi hun havde akkurat Magen til den hjemme. Da Kl. var 12 drak vi det gamle Aars Skaal, hvorved vores Christian gjorde den Bemærkning, at det var urigtigt at drikke det gamle Aars Skaal, da det har været et ækelt Aar for os, men for ikke at nedstemme de muntre Gemytter, udbragte Chr. Møller en Skaal for det nye Aar, som gik lidt livligere.

Da Kl. var henimod 2 brød Selskabet op, hvorefter vi sludrede lidt inden vi skiltes ad. Kl. 2½ kom vi hjem. –

Nu er den første Halvdeel af det 19de Aarhundrede henrunden; 1849 er ikke mere. Der er foregaaet en stor Forandring i vor Familie, siden det sidst var Nytaar. Jeg har mistet en god og kjærlig Fader, og min Broder Christian er bleven Enkemand. Gud veed, hvad for Sorger og Glæder det nye Aar vil bringe os. Nu skal vi snart til at forlade det Huus hvori mine Forældre har boet i 25 Aar, og Gud maa vide, hvor vi saa skal hen; men jeg haaber, at Vorherre ogsaa denne Gang vil være med os, og aabne en Udvei for os. –

Februar 1850

. . . . . Fastelavnsmandag d. 11te, var jeg i Trykkeriet om Formiddagen, Schou gav os Lov til at være fri om Eftermiddagen. Da jeg gik fra Trykkeriet mødte jeg min gamle Skolekammerat Scharff. Han er nu i Lære hos en Malermester Riise. Jeg morede mig meget med at tale med ham, da det er en munter Fyr. Jeg fulgtes med ham fra Kongens Nytorv igjennem Bredgaden til Toldbodveien, hvor vi skiltes ad, da han skulde et Sted hen. Da jeg kom hjem spiste vi til Middag: Struttemelk og Pandekager. – Efter Middagsmaden gik Moder og jeg en lille Tour ud ad Vesterport til. Vi stode og saae paa at nogle Bønder sloge Katten af Tønden paa Vestergade. Derpaa gik vi ud ad Vesterbroport og saae det Huus, som Oehlenschläger blev født i. Derpaa gik vi ned ad Værnedamsveien til Nørreport

og hjem. Aftensmaden bekom os ret vel efter denne Tour i den frie Natur.

Nu takker jeg Gud for, at han har ladet mig leve i 17 lange Aar, og jeg har været sund og rask i den Tid, ikke lidt af nogen langvarig Sygdom. – Paa Trykkeriet gaaer det ogsaa ret vel nu. Jeg er godt lidet af alle Svendene og Faktorerne, Naar det blot vil vedblive saaledes, som det nu er, saa er Jeg glad. . . . .

Tirsd. d. 12te, var det min Fødselsdag. Jeg var paa Trykkeriet hele Dagen. Jeg fik saamange gode og smukke Presenter: Af Moder: en Redekam med Speil, en Bog med Anekdoter, en Appelsin og en Æske med Pebermønter. Af Christian: en amerikansk Dollars, gjældende for en Specie Dansk; Af Julius: et Halstørklæde; Af Vilhelm: den tredie Udgave af Holsts: »Den lille Hornblæser«. Om Aftenen var Christian og Julius paa Maskarade i Viingaardstræde. Jeg og Vilhelm og Moder blev da bedt ind til Møllers, hvor min Geburtsdag blev holdt. Der var ingen andre end de gamle Møllers. – Kl. 11½ kom vi hjem. – . . . . .

Løverd. d. 16de p. T. – Iaften indtraf en baade comisk og sørgelig Begivenhed: Gamle Bruun havde sig iaften en ordentlig Blyhat, dette er nu ikke saa underligt, for det har han saa ofte; men det var han ikke fornøiet med, han vilde have mere at drikke, og lod Johannes gaae efter en Halv Pægl; da han fik den, blev han endnu mere ørekjært i Hovedet end han var før; han kunde knap gaae, men sat hele Tiden paa sin Stol. Endelig da Kl. var 9, og jeg stod paa Loftet tilligemed 2 Andre, kom han krybende op ad Loftstrappen, hvilket han godt var 5 Minuter om, da han er meget langsom i Bevægelse og Tale. Her stod han og rodede med sit Tøi og kunde ikke faae Frakken paa, indtil endelig Levin hjalp ham den paa. Han takkede ham derfor, og stod og vrøvlede noget voldsomt Sludder: »at den gode Mand hjælper sin Næste, men den stygge Mand hjælper Ingen«. Da han endelig havde faaet sagt dette var han kommen hen til Trappen, og skulde til at gaae ned, men han syntes ikke han havde faaet sagt nok, men vendte sig om til Levin da han stod paa det øverste Trin, og sagde: »Var det ikke sandt, hvad jeg sae, sae«, her gjorde han en Bevægelse for at vende sig om igjen, men han tabte med det samme Ligevægten og styrtede hovedkulds ned, lige fra det øverste Trin og heelt ned. Vi rendte strax ned og fik ham

hjulpen op, men han kunde ikke staae paa Benene, han var aldeles Bevidstløs, og havde et rallende eller snorkende Aandedræt, der lignede Krampe. Jeg løb ned i Contoiret, og fik Karlene Hans og Jacob til at gaae op og skaffe Mennesket afveien, derpaa gik jeg min Vei, og lod de Andre sørge for Resten. –

Sønd. d. 17de p. T. om Form. – Gamle Bruun fik idag sin Afsked, Luno vil ikke have ham mere for hans Drukkenskabs Skyld, dog paa det Vilkaar, at han maa komme hver Løverdag til Luno og hente 2 Daler. – Om Aftenen var jeg hjemme.

Tirsd. d. 26de p. T. – Idag begyndte jeg at sætte paa en Comedie af H. C. Andersen. Comedien hedder Ole Lukøie. Den bliver sat af Colonel. . . . .

Marts 1850

Mand. d. 4de p. T. – Jeg fik idag noget nyt at sætte paa: Nogle Digte af Moldenhawer. De bliver satte af Runde Corpus Fractur. – Formatet er 4 liggende. Skydning: $\frac{1}{2}$ Petit.

Tirsd. d. 5te p. T. Idag for et Aar siden var det en meget bedrøvelig Dag for os. Gudvære lovet, at den Tid er overstaaet, jeg vilde ikke for meget godt have den tilbage. –

Onsd. d. 6te p. T. – Her var idag en Besigtelse oppe hos os, bestaaende af: Comandant Harboe, Bygmester Malling og Muurlerer Leisted, for at see paa vore Kakkelovne, da Christian har foreslaaet Commandantskabet at kjøbe Kakkelovnene, da vi ingen Brug har for dem, naar vi flytte. De lod just ikke til at være fornøiede med dem, men lovede imidlertid at gjøre Indberetning til Marineministeriet derom. –

Torsd. d. 7de p. T., og de følgende Dage i Ugen ligedan. – . . . . .
Sønd. d. 10de, jeg skulde idag egentlig være hjemme, men jeg gik alligevel op paa Trykkeriet, for jeg kunde mærke paa ham, Skou, at han ønskede jeg skulde gaae derop, thi da han spurgte mig om jeg skulde komme imorgen, og jeg svarede Nei, saae han saae forlegen ud, saa jeg besluttede at gaae derop og arbeide, thi de Digte jeg sætter paa skal det første Ark være færdig imorgen. – Jeg gjorde ogsaa klogt i at gaae derop, thi Schou havde nok tiltænkt mig en ordentlig Rivaf fordi jeg igaarftes var gaaet uden at spørge om

Correctur, da der var 2 til mig, men han var dog ikke saa slem, som han ellers pleier at være ved slige Affairer, og siden er han endogsaa saa høflig og venlig imod mig. – Om Aftenen var jeg hjemme. – . . . . .

Løverd. d. 23de p. T. Vi fik idag at høre, at min gamle Gespon, Typograph Richard er død i Formiddags; af Brystsyge; han arbejdede hos Berling. – Maskinmesteren Køhlert tog bort fra Trykkeriet iaften; han skal være Tracteur. –

Sønd. d. 24de, var jeg fri fra T. Fredrik Hechmann vare her om Efterm. for at see til mig, han er nu paa Slottet, og har det meget drøit med Søndags- og Nattearbeide, men han faaer ogsaa 2 Daler om Ugen nu, og det er det andet Aar han staaer i Lære. – Jeg fulgtes med ham, da han gik, (Kl. 6) og vi kom til at snakke om alle de Bøger, jeg havde foræret ham, han sagde, at jeg kunde faae alle dem igjen, som jeg saa nødig vilde af med, men dette afslog jeg naturligviis. Imidlertid vare vi komne til hans Huus hvor han boer, og han bad mig vente lidt til han kom ned igjen, da jeg ikke vilde gaae op med. Da han kom ned igjen, havde han taget 2 Bøger med som jeg især fortrød at have givet ham, det var »Læsning til Nytte og Fornøielse« og »Englen og Barnet«, han tvang mig til at tage dem, og løb derpaa sin Vei, saa at jeg hverken fik sagt Farvel eller nogen Ting. Jeg gik derpaa hjem og brød mig ikke videre om det, men tosset var det af ham, skjønt meget smukt at han gav mig de Bøger tilbage. – Om Aftenen var jeg hjemme. . . . .

Onds. d. 27de p. T., Vi holdt op at arbejde med Lys.

Torsd. d. 28de. Skjærtorsdag, p. T., gik hjem Kl. 7 om Aftenen. –

Fred. d. 29de p. T., om Form., – fri om Efterm. –

Løverd. d. 30te p. T. – blev færdig med Comedierne, og begyndte at sætte paa et Ugeblad: Breve om Rigsdagen, st. 8. (Lange Corpu Fr.).

Sønd. d. 31te, Paaskedag, var jeg om Morgenen med Wilhelm i Froprædiken, i Runde Kirke, og hørte Hammerich. – Vi spadserede derefter lidt omkring, ud af Nørreport, langs ad Blegdamsveien, og ind ad Østerport, ud paa Toldboden og hjem. – Om Eftermid. var jeg med Moder ude paa Kirkegaarden og saae til vore Grave, vi spadserede med det samme paa Langelinie, og gik derefter hjem.

– . . . . .

April 1850

Sønd. d. 7de p. T. om Form. Hjemme om Efterm. – Vi ere nu belavede paa at pakke vore Sager sammen, og flytte ind i 14, hos Christian, hvor vi skal boe. Christian tager nu ind til Møllers, som har faaet hele Huset op og ned i No 19. – Et voldsomt Sjov ville vi faae, naar vi skal flytte, især med alt det Skit som ligger paa Loftet. En Deel af det Skrab har vi dog faaet brændt, saasom: Et Par Forhøininger, Slæden, Gynghesten, Vogne, Legetøj, o.a.t. – Godt er det dog, at vi kan komme til at boe hos Christian, da vi slipper at betale den dyre Huusleie i Byen, men det værste er man har saa langt til sine Forretninger i Byen; dog, det faar vi finde os i, da vi i saa mange Aar har maaattet finde os i det, endskjønt i bedre Omstændigheder end nu. . . . .

Løverd. d. 13de p. T. Vi blev idag glad overraskede: Vor Broder »Soldaten«, Carl kom hjem. Da jeg om Aftenen kom fra Trykkeriet fortalte Moder mig dette. Han var ikke hjemme, men jeg traf ham inde i Nr. 14. Han har forandret sig noget; for det første har han raget sit deilige røde Skjæg af sig, og for det andet er han blevet en Smule raa i sit Væsen, som en Følge af dette Soldaterliv; ellers er han ganske den samme muntre Knegt som forhen. Vi vare alle beskjæftigede med at flytte Meubler ind i Nr. 14. Carl hjalp ogsaa til. Det er en deilig Commers han er kommen hjem i. Julius sov inde i Nr. 14 paa Loftskammeret, og Carl inde i Nr. 9 i Julius Seng.

Sønd. d. 14de Kom her tidlig om Morgen en Tømmermand Jørgensen for at brække Paneler og Skillerum ned i Nr. 9., da det Rakkerpak som skal boe efter os, ikke vil kjøbe en Døit. – Vi havde idag et frygteligt Sjov, jeg var fri fra T. – Alle Hænder vare beskjæftede, Moder var inde i Nr. 14 og kogte Mad i det nye Huus, Vilhelm var inde i No 9 og flyttede væk, og Julius var inde i No 14 og ryddede op, jeg gik frem og tilbage fra 9 til 14 og bar nogle Smaasager, Gjertrud hjalp ogsaa til med at bære. Det meste af vort Tøi maatte vi sætte paa Loftet, af Mangel paa Plads, da vi kun skal beboe Gaardstuen i Nr. 14, fordi Christian har sine Meubler staaende i Gadestuen. Christian havde leiet to Bærere, som bar det største Tøi, saasom: Sopha, Borde, Stole, Brændsel, etc. -- Om Aftenen drak vi Punsch i det nye Huus. – Carl var ude at hilse paa sine Venner. –

Gustav Adolf Petersen

Mand. d. 15de p. T. Vi har inat sovet i det nye Huus, Jeg sov som sædvanlig, meget godt, og de andre vist ogsaa; Carl og Julius ligge paa Loftet, Moder og jeg i Gaardskammeret, og Vilhelm i Gaardstuen paa Sophaen. – Vilhelm var idag inde i Nr. 9 for at gjøre Murene istand, hvor der er brækket ned. –

Tirsd. d. 16de Flyttedag, p. T., nu er vi færdige med vores Flytning, Gudskelov, og uden synderlig stor Bekostning; endeel gammelt Skidt er vi blevet af med, ved den samme Leilighed. . . . .

Fredag d. 26de var jeg fri fra Trykkeriet, kun om Morgenens tidlig maatte jeg derop for at feie, da jeg har Ugen. Harald var ogsaa deroppe for at hjælpe mig. Kl. 7½ vare vi færdige; vi gik da en lille Tour, da det var et yndigt Veir. Vi toge da Veien til Toldboden, stod lidt her og gloede, gik over Lange Linie til Castellet, tilbage til Byen, og derpaa hjem. Vi mødte nogle af vores Svende underveis. Der er indtraadt en Forandring hos os: min Broder Carl er blevet forlovet med Jomfru Gjø.²⁴ Der vare heroppe i Eftermiddags, og Moder tracterede med Viin. Vi klinkede da paa de Nyforlovedes Sundhed. Carl bliver vist ikke narret vis han faaer hende til Kone, thi det er virkelig en elskværdig Pige. Hun har fremfor Alting en

udmærket Forstand, og er vist ogsaa godmodig. En Smule affecteret er hun rigtignok; men der er kun faa Piger i hendes Alder, der ikke ere det. Fra os gik de hen til Farbroder og blev der til Aften. . . . .

Mai 1850

. . . . . Sønd. d. 26de p. T. om Form. – Om Middagen var jeg ude at seile med Harald Keil, Edvard Mathisen og Theobald Lund, vi leiede en Roebaad ved Holmenskanal for 12 β, og roede først over til Sandøen, hvor vi gik i Vandet, derfra igjennem Canalen, Gammelstrand, og tilbage til Frederiksholmscanal, hvor vi havde leiet Baaden, jeg kom hjem Kl. 2. – Om Aftenen var jeg hjemme. . . . .

Juni

Mand. d. 3^{die} p. T. Tirsd. d. 4de ligeledes, jeg er i denne Tid beskjæftiget med Rigsdagsbrevene.

Onsd. d. 5te p. T. Schou var igaar meget slem; de Fleste af Drengene kom for silde fra Middag, og der vankede adskillige paa Tæven. Men Theobald kom Kl. 2½, og Schou fløi i ham og gav ham en anseelig Lussing; men dette Lod Theobald sig ikke nøie med, for da Schou var inde i Contoiret, klædte han (T.) sig paa, og gik sin Vei. Schou bemærkede det, og kaldte paa ham gjennem Vinduet, men Theobald fortsatte sin Gang, og lod som han ikke hørte det. Han har ikke ladet sig see siden. – . . . . .

Mand. 10de p. T. Faders Fødselsdag. – Onkel Zacharias har faaet sig en lille Søn i Nat Kl. 2. Han skal hedde Johan Daniel Petersen, Faders fulde Navn, fordi han netop er født paa denne Dag. –

Tirsd. 11te p. T. Jeg har atter faaet nyt Arbeide, det er Moritz Gudelære, andet Oplag, i Octav Format. – Kl. 10 om Aftenen udbrød der Ild paa Gammelmønt, hos en Meubelhandler, ved Siden af Hechmanns, Moder og jeg var oppe i Gothersgade og saae paa Commersen, det var en skrækkelig Ild, hvis Mage jeg ikke har seet. De nærmere Omstændigheder veed man ikke endnu . . . . .

Løvd. d. 15te p. T., – havde frygteligt Hastværk. Jeg var alene om Rigsdagsbrevene, og maatte, enten jeg peb eller sang, have det færdigt inden Aften. Jeg fik det da ogsaa. –

Sønd. d. 16de fri. Jeg var hjemme hele Dagen. Carls Kjæreste var her om Aftenen. De gik en lille Tour i en Timestid, imidlertid gjorde vi Tilberedelser til Aftensmaaltidet, da de kom hjem igjen. Moder opvartede med Smørrebrød og Punsch. Hun gik da Kl. var 10, ledsaget af Carl. Moder, Vilhelm og jeg gjorde os en Aftenpromenade, da de var gaaede. Det var et herligt Maaneskinveir, og endnu mere forherligedes det derved, at vi alle havde en lille En paa Skallen . . . . .

Sønd. d. 23de var jeg paa Trykkeriet om Formiddagen. Om Eftermiddagen var jeg og Vilhelm i Vandet paa Bachs Badehus. Vi gik ud paa det dybeste Sted, hvor man ikke kan staae. Jeg maatte i Førstningen blive hængende ved Trappen, da jeg var bange for at synke naar jeg gav Slip; endelig tog jeg Mod til mig, slap Touget og svømmede over til en Flydebro tæt ved, det gik meget herligt, jeg forsøgte det flere Gange paa længere Strækninger, og jeg kom godt fra det. – Efter Badet spadserede vi en lille Tour, langs Kjærlighedsstien mellem Nørre- og Østerport og hjem ad Volden. Vare hjemme Resten af Aftenen.

Mand. d. 24de p. T. – Medens jeg stod deroppe blev jeg med eet saae daarlig, jeg følte Qualme og Halspine, havde en uafadelig Nysen, og var saa svindel i Hovedet: Jeg holdt ud til Middag, og sov i en Timestid, da jeg kom hjem. Dette hjalp lidt, og jeg følte mig bedre da jeg gik til Trykkeriet, men da Kl. var 4 omtrent, begyndte Djævelskabet igjen, og i endnu hæftigere Grad end om Formiddagen. Jeg var rent elendig, kunde ikke bestille noget, jeg sat ikke mere end en Spalte Rigsdagsbreve hele Aftenen. Da Schou var gaaet, stak jeg ogsaa af, men jeg maatte krybe langs med Murene, af Frygt for at falde i Rendestenen. Da jeg kom hjem lagde jeg mig strax. –

Tirsd. 25de, jeg var ligesaa slet om Morgen, som jeg havde været om Aftenen. Jeg kunde umulig gaa til Trykkeriet, men hvorledes skulde jeg faae Bud derop. Dette blev vi dog snart hjulpen med, for Carl var saa skikkelig at gaae op og sige det til Schou. Jeg tog en Kop Sennesblade, og lagde mig igjen. Kl. 10 stod jeg atter op, men var meget slet. Jeg var mat i Benene, og kunde ikke taale at staae eller gaae, Havde en frygtelig Halspine, og kunde ikke synke uden stor Smerte; jeg sat først lidt i Lænestolen, og lagde mig paa

Sophaen, eftersom jeg fik Lyst til. Ved Middag blev Halsen og Brystet ganske mørkerødt, og vi frygtede for, at jeg havde Skarlagensfeber, jeg saae i en Lægebog, og der stode de samme Aarsager og Oprindelser ved Skarlagensfeber, som jeg havde; og jeg troede selv at jeg var angrebet af denne Sygdom, da min havde saamegen Lighed dermed. Jeg drak noget Hyldethee om Aftenen og lagde mig tidlig. –

Onsd. d. 26de var jeg ikke meget bedre end den foregaaende Dag, jeg havde slet ikke sovet om Natten, og havde ondt i Halsen, jeg gurgledede denne med Salvievand. Jeg turde ikke spise noget, men derimod kunde jeg godt drikke, jeg havde en rasende Tørhed i Halsen og i Næsen. Jeg drak noget Havresuppe. Forresten gik denne Dag ligesaa kjedsommelig. som igaar, dog kjedede jeg mig ikke mere, end jeg ellers gjør paa Trykkeriet. Jeg kunde ikke læse ret meget, fordi det gjorde saa ondt at ligge og læse, og jeg kunde ikke taale at sidde nedbøiet med Hovedet. Kl. 8½ gik jeg tilsengs, efterat have drukket lidt Hyldethee.

Torsd. 27de var jeg ikke bedre end igaar. Jeg kunde ikke sove hele Natten paa Grund af Hede i Hovedet. Jeg spiste en lille Smule Frokost, som bekom mig mig ret vel. Jeg havde kun liden Aabning, men kunde ganske godt urinere.

Fred. d. 29de var jeg en lille Kienne bedre, men var dog meget mat og svimmel endnu. Jeg spiste noget af Middagsmaden, men blev snart kjed af det. Jeg læste noget i forskjellige Bøger, og drak Kaffe om Eftermiddagen. –

Løvd. d. 29de var jeg noget bedre, jeg havde ikke mere ondt i Halsen og havde bedre ved at tale. – Om Aftenen Fred. Hechmann her og skulde see til mig. Han havde hørt af nogle af de andre Læringer, som han havde mødt paa Gaden, at jeg var Dødssyg, og saa maatte han da endelig op og see til mig. Jeg troede dog, jeg skulde blive fri for den næsvise Drengs Paahæng, dennegang, men han har dog faaet det opsnuset. – Lidt efter kom Edvard, men han kunde jeg dog godt lide kom, for han havde Penge med for denne Uge, det havde jeg ikke ventet, da jeg kun har arbeidet een Dag i denne Uge, og det var virkelig smukt af Schou. De stode lidt og sludrede her, jeg gjorde mig lidt daarligere end jeg var, for at de ikke skulde sige, at jeg var syg af Dovenskab. Endelig trontede de af. Og jeg saae at

komme i min Seng, hvor jeg sov meget behageligen, (naar jeg undertager besøget af Væggelusene). Det er sandt, jeg fik at vide af Frederik at Rigsdagen er blevet hævet iaften (d. 29de).

Sønd. 30te følte jeg mig noget bedre, men var meget mat, og turde ikke gaae ud. Jeg var hjemme hele Dagen.

Juli

Mand. 1ste var jeg temmelig rask, men jeg var for svag til at begynde at arbeide igjen. Og dertil havde jeg ingen Aabning, et meget haardt Liv var jeg plaget med. Jeg maatte tage en Dosis Engelsk Salt. Dette vederstyggelige Tøi, som gjør Een meget daarligere end man er. Det hjalp ikke noget paa Aabningen førend om Aftenen, da jeg skulde gaae i Seng. – Om Efterm. gik jeg lidt ud med Moder, – men det var en Forandring, at komme ud i den friske Luft, efter 7 Dages Indeslutning, jeg svimlede og kunde kun gaae meget langsomt. Vi gik først ud paa Skibs-Kirkegaard, og saae til vore Familie-begravelser, paa Faders Grav har Christian ladet sætte en Taarepiil. Derfra gik vi til Garnisonskirkegaard, og spadserede der, vi saae General Ryes Begravelse, og flere bekjendte Militaires. – Efter en Times Spadseretur gik vi hjem igjen. Jeg var meget træt, og gik snart i Seng.

Tirsd. 2^{den}. Jeg var idag meget rask, Jeg har faaet god Aabning, tvende Gange idag. Var Veiret godt, saa gik jeg ud, men det skylregnede Kl. 9 Form.; nu faar vi see hvordan veiret bliver i Eftermiddag. – Det var om Efterm. det samme Veir, som om Form., Regn, Hagel, og andet Skit, engang imellem var det aabent Tørveir, men hvad kunde det nytte; jeg var hjemme hele Dagen og var skit. Nu begynder Huden at skalle af, altsaa har det dog været Skarlagensfeber jeg har havt. –

Onsd. 3^{die}. Idag er Veiret bedre, Solen skinner af og til, naar det blot vil blive ved. – Om Middagen Kl. 12 gik lidt ud for at røre mig, da Veiret var ret godt. Jeg gik ud paa Lange Linie, sad lidt her og gloede ud over Søen, gik derfra til Døvstumme-Veien ned ad denne, og hjem ad Østerport Kl. 12 $\frac{3}{4}$. Spiste til Middag med Appetit. – Resten af Dagen hjemme.

Torsd. 4de. Veiret er meget smukt idag. Jeg gik om Form. Kl. 9½ med Moder paa Torvet, og fik noget Slikkerie, paa Hjemveien gik jeg fra hende, da jeg ikke havde Lyst til at gaae hjem endnu, jeg gik hen til Nørreport, og over Nokken, her sad jeg og spiste for 2 skilling Kager, som jeg havde kjøbt, og nogle Kirsebær som jeg fik af Moder, da jeg havde fortæret dette gik jeg videre fort ud af Vesterport her gik jeg ind paa Trommesalen, saae lidt paa Heste, Køer, og Lam, og gik derpaa ned ad Farimagsveien, og hjem ad Nørreport, over Volden. Spiste til Middag. Henad Aften begyndte det at trække op, og lidt efter fik vi en alvorlig Regnskylle, som vedvarede hele Aftenen, saa jeg kom ikke ud den Aften, – lagde mig Kl. 10.

Fred. 5te stod op Kl. 6. Det var et skrekkeligt Regnveir, – det regnede uafbrudt lige til Kl. 9, da standsede det, og Solen begyndte at titte frem. – Men dette varede ikke længe for om Efterm. havde vi et skrekkeligt Torden og Lynild, dette vedvarede hele Aftenen, saa jeg heller ikke kom ud dengang. –

Løvd. d. 6te stod op Kl. 6, læste og skrev om Form. Henimod Middag gik jeg en lille Tour ud af Porten. Hjem Kl. 12. Om Efterm. gik jeg ud med Moder. Vi vilde gaae paa Thorvaldsens Museum, da der stod i Avisen, at der var aabent i Dag, men vi bleve slemt narrede, da der var lukket, formodentlig har det været en Trykfeil. Da Veiret nu var meget godt, saa havde vi ikke Lyst til at gaae hjem igjen, vi gik da ud af Vesterport, men her bleve vi ogsaa narrede, da vi ville kjøre paa Jernbanen til Valby, men der gik ikke Tog førend Kl. 11 iaften. Havde vi nu været uheldige i alle de andre Ting, saa skulde vi dog være heldige i een Ting: da vi kom ud til Enden af Alleen, saa holdt der en Droschke, hvis Kusk var saa forlegen for at faae Nogen til at kjøre med ham til Frederiksberg, da han skulde derud alligevel, vi accorderede om en Mark for os begge to, hvilket var meget billigt, da det ellers koster 2 $\frac{1}{2}$ til Frederiksberg. – Vi spadserede lidt om i Haven, og kjøbte nogle Kager, som vi aad derude; Kl. 6 maatte vi begive os paa Hjemveien, og da strømmede Folk derud, da der var næsten slet ingen, da vi var derude. Kl. 7 kom vi hjem og spiste til Aften; Jomfru Gjõe kom her Kl. 8 forat hente Carl, hun sad lidt og passiarede her først. –

Sønd. 7de var jeg om Form. i Garnisons Kirke, og hørte Jørgen-

sen, spadserede lidt i Grønningen først, og gik derpaa hjem og spiste til Middag. Den Efterm. fik jeg Besøg af Edvard Mathiesen, som skulde hen til mig, jeg sagde ham, at jeg var rask nu og vilde begynde imorgen, men han raadede mig derfra, og sagde at det var bedst at blive til paa Tirsdag eller Onsdag, fordi der er gjort reent paa Trykkeriet idag, og Drengene have Sjøv imorgen med at flytte tilrette, de' ska' je' nok inte ha' naaet a'. Jeg troer heller ikke jeg vil begynde imorgen, man har ligemeget for det. – Han stak strax af igjen. – Om Efterm. begyndte det at regne, og jeg havde ikke Lyst til at gaae ud i saadant et Veir. Moder gik i sin sædvanlige Søndagskirke, Kl. 4½. Der skal være stor Stads paa Tivoli iaften, og jeg havde lovet Moder at gaae med hende derind, men nu blev det uheldigviis Regnveir, og saa her jeg ingen Lyst til at gaae derind, (maae vi hellersens være fri). – Det er sandt! En meget stor Nyhed, har jeg forglemt: Vi har faaet Fred med Preusen og Tydskland. Inden 14 Dage skal de preussiske Tropper trække ud af Slesvig, og de danske rykke ind. Slesvigholstenerne har befæstet Rendsborg, de vil ikke give Køb. Det vil nok snart komme til blodige Underhandlinger mellem dem og de Danske. – Om Aftenen vare vi hjemme og spiste vort tarvelige Aftensmaaltid (Ingen Punsch). –

Mand. d. 8de, blev jeg daarlig om Natten; – ligesom jeg ligger i min søde Søvn, vaagner jeg pludselig op, og skal til at brække mig, jeg blev nødt til at lade det løbe paa Gulvet; Vilhelm var saa skikkelig at staae op, og hente Vand, til at skylle Munden med, og gav mig Natpotten, til at lade det rinde i. – Om Morgenens var jeg en Smule mat, hvilket ogsaa afholdt mig fra at gaae paa Trykkeriet, og jeg opsat det til imorgen. Det regnede næsten hele Dagen; om Aftenen var her stor Jammer med Moder, – Aarsagen var denne: Vilhelm pleier ellers altid at komme hjem Kl. 7 om Aftenen, men han blev længe borte efter den Tid, Kl. blev 8, – den blev 9, men der kom ingen Vilhelm, nu var Moder reent elendig, »Han maatte naturligviis være faldet ned, og maaske bragt ind paa Hospitalet, og Ingen vidste hvor han boede«, saadanne hjertegribende Forestillinger gjorde Moder sig, naar hun ikke vidste om han var levende eller død, rigtignok blev jeg en Smule angst, fordi han ikke kom, da det var begyndt at blive mørkt, for saa længe har han aldrig før blevet borte, jeg sagde han var vist gaaet paa Træk, men Moder

sagde han havde ingen Lyst til det naar han havde arbeidet en heel Dag, (jo, saa har man netop Lyst til det). Da Klokken var $\frac{1}{2}$ 10 kom han i fuld Carriere, og Moders Glæde over at see ham rask og frisk igjen, var ubeskrivelig. Grunden til hans længe Udebliven var, at de maatte arbeide saalænge iaften, paa Grund af Hastværk. –

Tirsd. d. 9de, begyndte jeg igjen at arbeide i min Profession. Jeg præsenterede mig for Schou, som spurgte hvorfor jeg ikke var kommet igaar, jeg sagde ham at jeg havde været saa daarlig. Han havde ingen Plads til mig, da Slotssætterne ere begyndte igaar, og Eduard har faaet min gamle Plads ved Siden af Lauritsen. Jeg fik imidlertid en foreløbig Plads ved Siden af Bønneken; han (Schou) havde ikke noget at give mig at bestille, men jeg maatte gjøre Svibelfisk²⁵ istand. – . . . . .

Tirsd. d. 16de p. T. – Jeg fik idag nogle »Reier« af Schou. Jeg kom Kl. 2 $\frac{1}{2}$ fra Middag, og han var der uheldigviis. Han sagde: »Nu er Kl. halv 3,« jeg svarede, at jeg ikke vidste Klokken var saa mange, »Nei, I stoler paa at jeg ikke er her, og saa gaaer I her og spiller Cavalleer, men jeg skal ha'e fat i Jer«. Dermed var det forbi. Den uforskammede Karl, han synes maaske man har for meget Frihed, naar man skal staae der indelukket fra Kl. 6 om Morgenen til Kl. 9. om Aftenen, og af de lusede 2 Timers Middag man har, gaaer næsten den ene Time med at rende i Byen med Correcturer, og saa gjør han dog Vrøvl, fordi man bliver 1 Kvarteer over Tiden. Ja, det er rigtignok et haardt Liv at være Bogtrykker, hvor kunde jeg ogsaa falde paa den tossede Idee, og sælge baade min Frihed og Sundhed, til saadant et Slaveriee! Men, nu er jeg engang kommet paa den Galei, saaemaa jeg vel ogsaa blive der. – Det faaer vel Ende engang om ikke før, saa naar man dør! – . . . . .

Tirsd. d. 23de og de følgende Dage i Ugen, paa Trykkeriet. Løvd. 27de. Den 24de og 25de har der staaet et stort Slag mellem de Danske og de Slesvig-Holsteenske Oprører, under en forhenv. preusisk General Willisen, og den bekjendte v.d. Tann. De Danske seirede idet de erobrede og besatte Byen Slesvig. Holstenerne flygtede ad Eckernførde til. General Schleppegrell er falden, og Tabet af Officerer har været stort paa begge Sider. En Mængde Saarede ere ankomne hertil, et ynkeligt Syn, her gaaer En og humper paa et Been, her En uden Arme, – sidst bær man Een, som hverken har

Arme eller Been. – Hu! Gud veed, hvor naar det Slagteri faaer Ende. Jeg fulgte med nogle Soldater, som transporterede Fanger til Sølvgadens Casserne, ledsagede af den hujende og spøgende Pøbel. –

Sønd. d. 28de fri. – Vilhelm maatte arbeide idag igjen. Jeg var om Formiddagen i Vandet hos Møen. Nu svømmer jeg ret godt, og jeg har kunnet det længe, men jeg har blot manglet Mod. Jeg gav 4 Skilling for at laane et Haandklæde, hvormed jeg tørte mig godt. Om Efterm. spadserede jeg lidt med Moder, langs Doceringen mellem Nørre- og Østerport, vi tog to Kopper Kaffe hos en Trakteur paa Nørrebro, gik derefter ind paa Assistentens Kirkegaard, og saa hjemad. . . . .

August

Sønd. d. 4de p. T. – Om Aftenen gik jeg ud med Moder for at købe et Par Støvler til mig. Vi fik et par Halvstøvler for 13 Ø , det vil sige, vi gav et Par gamle daarlige Støvler til Bytte; de vare just ikke videre smukt forarbeidede, men man kan jo ikke forlange det bedre i Christenbernikovstræde. – . . . . .

Fred. d. 16de p. T. – i Vandet om Middagen hos Beck. Jeg har i denne Tid ikke noget at bestille, da vi ere færdige med Psalmebogen. Jeg og Frederik staae oppe paa Skriftkammeret og forer Kasser, og klistrer Sedler paa. Der er ret rart at være fordi der er eensomt. Vi har gjerne en Bog med hvormed vi more os charmante. – . . . . .

Fred. d. 23de p. T. – – Den slemme Sygdom, Colera er nu udbrudt i Malmø; man frygter meget for at den skal komme her til Byen. Paa Lolland ere tre Personer døde af Cholera. – . . . . .

Mand. d. 26de, Tirsd. d. 27de, og Onsd. d. 28de paa Trykkeriet. I disse Dage har jeg tilbragt den meste Tid paa Trykkeriet med at læse Romaner, Schou har givet mig den magelige Bestilling at fore Kasser og klæbe Sedler paa, paa Skriftkammeret, hvor man er saa deilig ene. Een Gang om Dagen kommer Schou gjerne derop, og saa hurtig Bogen i Lommen, og begynder med største Iver at arbeide. Naar han saa gaaer ned igjen begynder man forfra. Paa den Maade tjener man let sine 9 Ø . – . . . . .

September

Sønd. d. 1ste, om Form. p. T. – Om Aftenen var jeg med Moder til en Høst-Fest i Kongenshave til Fordeel for de Saarede og Faldnes Efterladte. Der var særdeles livligt inde; Dands, Musik, Sang, Theater, Lystspil, Væddeløb, Luftballoner, og kort sagt alt hvad man kan ønske sig. Omkring Vandspringet vare Markedsboutiquer, hvor fornemme Herrer og Damer stode og schakrede. – Vi saae en Forestilling paa et Marionet Theater, som var ret smukt. Jeg saae flere Collegaer derinde. En frygtelig Mængde Mennesker vare samlede, jeg troer en 20,000. Entreen var 3 $\%$. Kl. 9 blev Exerceerpladsen aabnet. Her var især nydeligt. Rundt om Pladsen stod Obelisker med Mindetavler, og i Midten kneisede 2 Pyramider med Seirsnavnene Fredericia og Idsted. – Paa et Theater derinde blev foreviist Tableaer, og til Slutning blev afbrændt et Fyrværkerie. Vi kom hjem Kl. 12. – Festen varede i tre Dage. – . . . .

Mand. d. 16de p. T. Begyndt at arbeide ved Lys om Aftenen. Jeg har Hastværksarbeide med en Comedie: En Tycho Brahes Dag, som skal være færdig iovermorgen. Om Aftenen var jeg i en rigtig Kattepine; Jeg var om Middagen med en Correctur hos Prof. Dorph i Kongensgade, her fik jeg igjen en Correctur og noget Manuscript, som jeg skulde bringe op paa Trykkeriet. Jeg gik nu hjem med dette; men da just vor lille Neveu var derhjemme, saa glemte jeg reent Correcturen og vidste ikke hvor jeg gjorde af den, ved at kjæle for den lille. Jeg gik paa Trykkeriet igjen, men Correcturen var langt fra mine Tanker. Først om Aftenen da jeg gik hjem, huskede jeg paa at jeg fik den om Middagen, jeg trøstede mig imidlertid med, at jeg vilde finde den, naar jeg kom hjem. I spændt Forventning kommer jeg hjem, og seer paa Commoden, hvor jeg ellers pleier at lægge slige Ting, men der var ingen Correctur, jeg seer paa den anden Commode, der er heller ingen, paa Bordet, heller ingen, i Vinduerne heller ingen, mit Hjerte slog hæftigere, hvor skulde den være blevet af, der var en Mulighed for, at jeg havde tabt den. Da jeg ikke kunde huske, at jeg havde en, da jeg kom hjem om Middagen, og Julius syntes heller ikke jeg havde noget, da jeg kom hjem om Middagen. Jeg var angst, men dog fattet, jeg ledte paa Gulvet, og i alle Kroge, men den var ikke til at finde, – nu erindrede

jeg, at jeg, da jeg kom hjem, først gik ned i Gaarden, jeg tog nu en Lygte, og søgte langs med Plankeværket, i Rendestenen, men den var heller ikke der. Jeg gik nu op, og vilde slaae mig til Ro; thi nu troede jeg fuldt og fast, at jeg havde tabt den paa Gaden. Jeg saae allerede i Tankerne Faktor Schous Tiger-Ansigt, og hørte hans: »Kan du ikke passe paa, hvad Du har i Hænderne?« – Endelig gik der et Lys op for mig: den kunde maaske være faldet ned bag Commoden, dette gav mig nyt Mod, og ved Moders Hjælp fik jeg Commoden trukken frem, der laa noget Papir, begjærlig greb jeg efter det; o nei! det var ikke den. Længere inde laa et fiirkantet Stykke Papir, jeg følte paa det, det var en Pakke, der var ingen Tvivl om, at det var den; ud med den, og: o Glæde! – det var den! Hvorfor havde jeg ikke søgt der før. – Nu maatte jeg høre: »Han har Lykken med sig, den Gavtyv!« – Jeg aabnede Pakken, og der var Manuscript til Oehlenslægers Erindringer, (maaskee skrevet af ham selv), en Correctur paa dette Værk, og nogle løse trykte Blade Manuscript. Hvor takkede jeg nu ikke Forsynet, som havde vaaget saa kjærligt over mig, og blot vilde sætte mig paa Prøve. Tænk, hvilket et Mas vilde dette ikke være for Prof. Dorph at skrive denne Correctur om igjen, og skaffe dette Manuscript igjen, og hvormange Ubehageligheder vilde jeg ikke kommen til at høre, inden denne Affaire blev glemt igjen. Ja! den gang var jeg rigtig en heldig Katøffel.

October

Mand. d. 7de paa Trykkeriet. – I Fredags Nat har der været et stort Slag ved Frederiksstad. Insurgenterne forsøgte ved Storm at tage denne By som nu er i vore Troppers Besiddelse. Men Stormen afsloges. De havde først skudt Byen i Brand, og derved dræbt og saaret mange af Indvaanerne, men da dette ikke hjalp, forsøgte de ved Storm at bemægtige sig den. Nu opstod der et frygteligt Myrderie: Kl. 6 om Aftenen begyndte Stormen, de fandt en tapper Modstand af de Danske. De som naaede at bestige Brystværet blev øieblikkelig skudte eller knuste af Kolbeslag. – En Fændrik sprang op paa Skandsen og plantede den Slesvigholsteenske Fane, men han blev strax gjennemstukket af en Bajonnet og nedstyrtet af Volden, og

Fanen taget. – Kl. 11 maatte Tydskerne trække sig tilbage med stort Tab. Tænk! i fem Timer havde de kæmpet, ved Belysningen af den brændende By. – . . . . .

November

Sønd. d. 24de maatte jeg arbejde i Trykkeriet næsten hele Dagen. Der var kommet Hastværk med et lille Skrift: Ben Israel, et Helte-digt; en Kritik over Romanen: En Christen og en Jøde, af Ben Israel. Vi bleve lovede Betaling for hvad vi sat, og skal jeg have det betalt, som jeg sat, saa vil det nok beløbe sig til henved en Daler. (Jeg sat 9 Colonner) Kl. 6 vare vi ganske færdige med alt. Det gik særdeles muntert. – . . . . .

Onsd. d. 27de p. T. Bianco Luno skal nu ogsaa trykke Flyveposten. Dens Redacteur Edvard Meyer har selv faaet sig et Officin, men hans Hurtigpresse er endnu under Arbeide, og indtil den Tid skal Luno trykke for ham. Det første Nummer blev trykt inat. – . . . . .

December

Sønd. d. 1ste var jeg paa Trykkeriet om Form. – Igaar fik vi Betaling for det vi sat forrige Søndag. Vi fik 4 $\frac{1}{2}$ hver. – Om Aftenen var jeg hjemme. – . . . . .

Løvd. d. 14de, – Jeg fik Besked paa at tage fat med paa Hof- og Statskalenderen. Den staaer opsat, fra de foregaaende Aargange, og skal forandres og omkalfatres. Det er en rar Historie, nu maa jeg arbejde hver Søndag og maaskee i Julehelligdagene ogsaa. – . . . . .

Løvd. d. 21de p. T. – Vi fik ikke nogen Betaling for i Søndags da vi kun arbejdede om Form. – . . . . .

Tirsd. d. 24de, Juleaften p. T., S. S., Vi feiede paa Trykkeriet da Kl. var lidt over 7, og gik hjem Kl. 8. Da jeg kom hjem sad Moder, Jul. og Vilh. ved Risengrøden, med Julelys paa Bordet, som ellers Juleaften, derefter Flæskesteg og Rødbeder, Lang Grønkaal c: Grøn Langkaal. Til Slutning Mjød og Pebernødder. (Effen eller U-Effen!). (Tankestreg) Vi sadde oppe og sluddrede lidt til Kl. 12. – in parentese: (Jeg fik min sædvanlige Luur i Lænestolen).

1ste Juledag

Onsd. d. 25de var jeg fri hele Dagen. – Jeg stod op Kl. 9. Formiddagen anvendte jeg til at lave mit Tøi til, og rimpe og stoppe det. Derefter var jeg med Moder i Frue Kirke, hørte Rothe. Fra Kirken gik vie omkring for at købe en Sort Fløiels Vest til mig. Vi fik endelig en Bomulds-Fløiels oppe i Adelgade for 13 $\%$. Da vi kom hjem lavede vi os til at gaee i Selskab. For vi skulde jo alle til stort Gilde hos Farbroder Zacharias. Jomfru Gjõe kom her lidt efter, ledsaget af hendes Cavaleer. Hun hjalp Mutter med Pynten. Kl. 6 gik vi derover der var stort Selskab, alle Thorserne: Adolf T., Kone og Datter. Hans T., Kone og Børn. Fru Warburg. Gamle Thorsen. Madam Funch, hendes Søn og Datter. Peter Magnussen med Kone og Pleiesøn. Vi drak Thee efterat have afleveret vore Presenter, som bestod i nogle Smaating til Børnene. Vi spiste Kl. 10 hvorpaa Maden blev taget af Bordet, og der blev dandset. Jeg maatte naturligviis staae i en Krog med de Gamle og ærgre mig over, at jeg er blevet en saadan Tørvetriller. Uf! Satan g -- Det er ogsaa fordømt! Bare jeg dog ogsaa snart kunne vænne mig til lidt Selskabelighed, og til at tale med Folk, for det er virkelig sørgeligt, at et ungt Menneske i min Alder skal være saadant et Cadaver, og ikke kunde aabne sin Mund, uden at komme med en Dumhed. Vidste jeg blot et Middel til at blive rask og livlig, munter og omgjængelig, o! hvor gjerne vilde jeg ikke benytte det. – Men jeg troer dog vist, at der endnu er Haab, naar jeg fast foresætter mig at være rask, saa kan jeg vist ogsaa være det, – jeg vil prøve paa det. – Hans Thorsen gjorde nogle ret comiske Løier. – Vi holdt ud til Kl. henimod 2, da jeg og Moder gik, med den Undskyldning at vi skulde tidlig op. –

.....

Mand. d. 30te p. T. kjedede mig som sædvanligt, var gal i Hovedet, og hvis Schou ikke var saa høflig og venlig imod mig, saa vilde jeg sikkert tabe Modet. Gud give jeg ogsaa snart maatte blive Svend, saa havde jeg dog min egen Villie, for dette Slaverie bekommer mig ikke. Forleden Dag talte jeg med Luno om at faa 2 Daler om Ugen. Jeg maatte høre en lang Forklaring, at han vilde ikke indlade sig i de Dele, at han for Fremtiden slet ingen Dreng vilde have, for han tabte mere end han vandt ved dem. – Imidlertid bad han

mig at vente til Lørdag. Han spurgte mig, paa hvilken Plads jeg stod, og hvad jeg sat paa, saa jeg haaber han vil tale videre med mig. Han er nok forresten paa Knæerne nu, efter hvad man hører, bare han ikke vilde gaae Fallit medens jeg er i Lære, det kunde endda være, naar jeg havde noget andet at tye til. Jeg skulde ikke være bedrøvet over at være bleven Typographien qvit, for det er rigtignok et Hundeliv. I Søndags blev Niels Poulsen og Peter Nielsen samt Alexander Olsen Svende. Den sidste er allerede sagt op, formedelst hans Uduelighed som Trykker. – . . . .

1851. Januar

Fred. d. 10de p. T. Jeg har intet Nyt at meddele i denne Tid. Min Ungdom skrider hen i Eensformighed og Kjedsommelighed. Jeg er indelukket fra den tidlige Morgen til den sildige Aften. Det er intet Under, at man bliver en Tørv. – . . . .

Tirsd. d. 21de p. T. – Ligeledes Onsd. d. 22de og Torsd. d. 23de. En meget vigtig Forandring er foregaaet i disse Dage: Det Schlesvig-holsteinske Statholderskab er ophævet. Holsteen skal besættes af Østerrigske Tropper, den oprørske Hær skal opløses, og alt skal nok iøvrigt være som før 1848. Gudske Lov at man nu er kommet saavidt, nu kan man da have Haab om at faa Fred og Rolighed heri Landet. –

Sønd. d. 26de fri. – Jeg stod op Kl. 10 $\frac{1}{4}$. – drak Kaffe, læste og vrøvlede til Kl. 12 spiste til Middag. Gartner Olsen og Guldsmiden Clement var her om Middagen. Om Efterm. kom min Ex-Ven: Frederik Hechmann for at see til mig. Han er ligesaa gal nu som før, han havde en Bog med Digte som han selv havde lavet, – jeg saae kun flygtigt i dem, men bemærkede, at det var noget godt Jux. Det var bogstaveligt nogle frie Phantasier. Det dreiede sig meest om Krigen: Den danske Løve og den tyske Ulv etc. – Det Menneske vil nu endelig være Digter, men jeg er bange for, at han ikke er skikket dertil. Men lad ham gjøre hvad han vil. Jeg roste hans Digte saa godt jeg kunde, men vilde dog ikke læse videre i dem. – Jeg gik en lille Tour med ham; paa Østergade mødte vi Stilling. som skulde op i Industriforeningen, Frederik skulde ogsaa derop,

Saa fulgte jeg dem derhen til og gik hjem. – Vi drak Puns om Aftenen. – . . . . .

Tirsd. d. 28de p. T. – Om Aftenen Kl. henad 9 raabtes der Brand, der var udbrudt Ild i Møllen ved Amagerport paa Volden. Jeg skyndte mig at komme afsted, og løb derop. Jeg kom lige da Møllen skulde til at deise, det saa smukt ud; hele Møllen stod her, ganske gloende rød, – nu vaklede den, – alle Folk raabte: Aah! See nu! og saa faldt den, – et fraadende Ildhav udbredte sig nu til alle Sider. – Men ligesaa smukt var Lysningen paa Frelzers Taarn, Slottet og Nicolai Taarn. – Jeg kom hjem Kl. 10. Hele Møllen var brændt af paa 2 Timer. –

Onsd. d. 29de p. T. Den stakkels Maskinmester Larsen kom til at brække sin Arm idag, han fik den ind mellem Svinghjulet paa Maskinen, og den blev brukken paa 2 Stæder. Den Ulykkelige blev kjørt paa Hospitalet, han er gift og har 6 Børn. Konen er frugtsommelig med det 7de. –

Februar

Onsd. d. 12te – min 18aarige Fødselsdag. – p. T. Jeg fik en ny Blouse om Morgen af Moder. – Om Middagen forærede Julius mig et Lommetørklæde. Jeg drak Chokolade og gik paa Trykkeriet. – Gik tidlig derfra om Aftenen; der var anrettet med Punsch og Kage. Carl, Jul. og Vilh. gav en Vocal-Concert (Agander, Paganter og Winbjerg). – Jeg fik en lille Tegnebog af Carl, Mage til den, jeg fik af Christian 1848. – Vilhelm forærede mig Wessels Værker i 2 Dele. – Af Christian fik jeg et Par Beenklæder, som ere blevne for korte til ham; de vare mig meget velkomne, da jeg høilig trænger til et saadant Par. – Nu er jeg paa 19de Aar – tænk, sikken'en gammel Knast, nu skulde man see at faae lidt Forstand, man er ingen Dreng mere, nu skulde man være en ung Cavalleer. Mit høieste Ønske er, at jeg maatte være Svend idag, om et Aar. –

Fred. d. 21de p. T. – Jeg fik Ordre paa at have det Ark Landoekonomi sluttet imorgen Aften, da Schou skal læse det Søndag Morgen; dette havde jeg ikke ventet, for jeg har rigtignok drevet antageligt de foregaaende Dage, og jeg mangler næsten 5 Columer, dog, det kan gøres, blot en Smule Energi, saa vil det nok gaae. – . . . . .

Marts

Fred. d. 21de – p. T. – Jeg fik Manuscriptet til det 2^{det} Hefte af Landoekonomien. Med dette Nummer skal der følge Træsnit, nemlig Afbildninger af Plouge, Harver og andet til Landvæsenet hørende. Det er dog en lille Adspredelse at have med Træsnit at gjøre; det minder mig om mine blide Kunstens Dage. – Jeg seer nu, at min forrige Med-Elev hos Professor Hetsch, den lille Nielsen, har faaet den lille Sølvmedaille i Decorationsfaget ved Konstacademiet. Nu er han saavidt det Genie! men hvad er jeg? – En Stubskider, en Tørvetriller! – et dovent Bæst! – Min Dovenskab kan jeg takke for, at jeg ikke er bleven ved Kunsten, og alene fordi jeg ingen Energi har havt, og aldrig har sagt: »Her skal Skabet staae« – Naar jeg tænker mig rigtigt om, saa kunde det have været godt endnu, jeg kunde have været anseet for en dygtig Typograph, og en rask Fyr, naar jeg blot havde været bestemt, naar jeg mindes, hvilken Agtelse stedse Faktor Schou har havt for mig fremfor de andre Dreng, saa kunde jeg allerede have været høit paa Straa i Lunos Trykkerie; men denne Agtelse har jeg aldrig søgt at vedligeholde, – jeg har kun gjort hvad der er blevet mig befalet, – og hans Agtelse har efterhaanden tabt sig meget, – havde jeg været en rask Fyr, saa havde jeg ikke maattet gaae og feie nu, og slide som en af de yngste Dreng, – Da jeg haaber at blive Svend til Efteraaret, saa har jeg jo endnu et halvt Aarstid at omvende mig i, og i den Tid kan der skee meget naar jeg er flink. Eh bien! Det skal skee! . . . .

Sønd. d. 30te var om Formiddagen paa Tr., – Da jeg gik hjem fulgtes jeg med Kjær og Stilling, vi aftalte da om at gaae paa Frederiksberg om Eftermiddagen, hvilket just ikke var efter mit Ønske, men ligemeget jeg føiede de Andre, og gik hen til Stilling Kl. 3, Kjær var allerede kommet der, og de ventede paa mig, – vi gik derpaa alle 3, og mødte paa Veien, vores Lærekammerat P. Pedersen, (Natmanden). Han skulde hjemad og gik ikke med os. – Vi gik til Frederiksberg, efterat have været lidt inde paa »Sommerlyst«, traskede igjennem Søndermarken, hvor der ikke var et eneste christent Menneske, da vi havde gaaet lidt omkring, tog vi ind i et Værtshuus i Pilealleen, her fik vi noget Smørrebrød, en Flaske Øl, og en Pægel. Smørrebrødet bekom mig ret vel, men nu kom Snap-

sen, det var den første Snaps Dansk, jeg har drukket. – De to andre stak deres rask ud, og jeg maatte følge deres Exempel, men den virkede mere paa mig, end paa de andre, jeg blev saa fortumlet i Hovedet. Bordet og Bænkene løb rundt, og jeg følte mig ikke saa behagelig tilmode, som efter en Punsch-Ruus. – Mørket var nu faldet paa, og vi belavede os paa at gaae hjem. – Rusen tog noget af, da jeg kom i den friske Luft; vi gik i Industriforeningen, da Stilling er Medlem af Søndagsmøderne, han skaffede os to med derop, – der blev holdt Foredrag over elektriske Telegrafer, af Cand. Polyt. Faber, som er Forfatter til den »tappre Landsoldat«. Da Foredragene vare forbi, gik vi ind i næste Værelse, hvor der blev punschet; jeg traf F. Hechmann deroppe og drak et Par Glas Punsch med ham. – Der blev ogsaa sunget. Skuespiller Schmidts Broder er ogsaa i Foreningen, han sang nogle Sange af flere bekjendte Comediestykker, og vi andre sang i Chor. Kl. 11 gik jeg hjem med Hechmann. –
 . . . . .

April

Løvd. d. 12te p. T. – Om Middagen sluttede vi Nummer 3 af Tidende. – Jeg fik et Nr. af Aargangen 1847, som skal trykkes om, det er trykt hos Berling. – Om Aftenen havde jeg og Frederik en lille »Beskjærelse« i Anledning af den sidste Lyseaften, (Kirsebærbrændeviin). – Da vi gik fra Trykkeriet om Aftenen fulgtes jeg med Stilling, Kjær og Hechmann ned til Cappeln paa Østergade, og tog her 2 Fl. Citron-Øl, til 2 $\frac{1}{2}$, herfra slentrede vi omkring i Byen, blandt andet ned til en Conditor i Kanikestræde og gottede os lidt. Kl. 10 kom jeg hjem. –

Sønd. d. 13de p. T. om Form. – Vi fire Venner aftalte om at gaae paa Frederiksberg om Efterm. ligesom for 14 Dage siden. – Kl. 3 $\frac{1}{2}$ kom Hechmann op til mig for at faae mig med, vi fulgtes sammen til lille Kjær, talte med hans Moder og fik ham paa Slæbetoug, saa til Stilling, og derefter ud ad Vesterport. – Det var saa nydeligt et Veir. – Solen skinnede paa de lysegrønne Træer, – i Baggrunden laae Tyrens Tempel, og endnu længere borte det chinesiske Lysthuus. Det var et herligt, malerisk Syn. – Da vi havde spadseret lidt omkring mødte vi en Sangforening: Dania som gik og skraalede op;

vi fulgtes med dem lidt; Frederik mødte en af sine Skolekammerater: Frandsen han fulgtes med os gennem Søndermarken til Kneipen »Hjortehornet« i Pilealeen; Her bestilte vi Smørrebrød og Punsch. Jeg havde været meget oprømt hele Tiden, men da jeg fik Punschen tillivs blev jeg confus, jeg svinglede ordenlig. Vi vare alle lynende $\frac{3}{4}$. – Vi gik paa Hjemveien ind paa Alleenberg, kjørte i Carusselbanen, og »Var jæ inte tossegal før, saa blev jeg det nu« – vi kom uheldigvis i Kast med nogle Slagterdreng, jeg troer det var Frederik som begyndte, (for han havde sig en ordenlig en paa). Jeg havde vistnok fornærmet dem, hvordan veed jeg ikke, men jeg har en svag Erindring om, at jeg sagde til F.: »Hvad vil Du befatte dig med saadanne Rødder«, det har formodentlig Banditerne hørt, men nok er det, de kom hen til mig og vilde give mig paa Tyden, jeg lavede mig naturligviis til at krasse af, men Bæsterne forfulgte mig og gav mig adskillige Nakkestød, jeg fortalte dem vi var dannede Mennesker, og vilde ikke give os af med dem, men det hjalp ikke, de bleve ved at følge efter os. – Frandsen var den Fornuftigste, han vilde stille dem tilfreds, og det hjalp ogsaa for en Deel, thi medens han stod og vrøvlede med dem fik jeg Leilighed til at stikke af, og paa den Maade bleve vi fri for dem. Jeg frygtede for at jeg skulde faae et Par blaae Øine, men der yttredes intet Tegn til Sligt den næste Dag, naar jeg undtager en lille Skramme over Næsen. – De andre følte alle megen Deeltagelse; jeg stakkels Djævel maatte jo ogsaa undgjelde for dem alle. – Vi gik hjem ad Kjærlighedsstierne. Det var deiligt Maaneskin; Hjemme Kl. 10 og fik her et Glas Punsch. –

.....

Fred. d. 18de Langfredag, ogsaa nydeligt Veir. – Jeg var paa Trykkeriet om Form., men fri om Efterm., Hechmann og jeg spadserede paa Langelinie, da vi gik fra Trykkeriet . . . Middag Kl. 12. Vi hilste paa vor Principal med Kone, som kjørte paa Linien. – H. traf sin gamle Bedstefader Knauer, som er Toldbetjent, han havde Vagt ved Castelsveien ved Enden af Langelinie, det var en net gammel Mand, han bød os begge ind i Huset, og bad os sidde ned, vi snakkede da lidt; han har i sin Tid været Trompeter ved et af de preussiske Regimenter, og kjæmpet imod Napoleon. Vi lavede os derpaa til at gaae hjem og spise til Middag. Om Aftenen hjemme

.....

Mai

Onsd. d. 7de p. T. – Om Aftenen besøgte Christian os, han berørte min Tilstand paa Trykkeriet, samt hvor naar jeg skulde være Svend, det er en Tilstand, der ligger mig svært paa Hjertet; – Bare den snart maatte blive klaret, det træffer sig saa uheldigt, at vi netop ere 5, som er lige gamle i Trykkeriet, og den ene vil ikke blive længere i Lære end den anden. Jeg sagde Christian at vi havde i Sinde at gaae allesammen ud til Luno, for at erindre ham om at gjøre os til Svende, men det raadede han mig fra, han sagde det var bedre, at jeg gik alene derud, da jeg derved bedre vilde naae min Hensigt, formedelst Lunos Bekjendtskab til Christian; men dette modsagde jeg igjen, da det vilde blive for bekosteligt for mig alene at gjøre Svendegildet; han foreslog mig om det ikke kunde lade sig gjøre, slet ikke at gjøre noget Gilde, men det lader sig neppe gjøre! Det er rigtignok paa Tiden at faae Øinene op, og tænke lidt over den Ting, for Tiden skrider hurtigt frem. – . . . .

August

Løvd. d. 2^{den} p. T. – (Maanedesregning). – Vi fire ældste Drengene i Trykkeriet: P. Weise, E. Mathiesen, J. Stilling og jeg havde nu besluttet at anmode vor Pricipal om at gjøre os til Svende til førstkommende Michelsdag (29de Septbr). Vi ere blevne enige om at gaae ud til ham. –

Sønd. d. 3de, – fri, stod op Kl. 7, skjønt Veir. Jeg gik hen til Mathiesen Kl. 9; Weise var allerede kommet der, og vi lavede os strax til at gaae. Først hen til Stilling, og saa ud ad Vesterport, til Gamle Kongevei. Med Glæde saae vi, at Flaget var heist paa vor Principals Landsted, hvilket er Signal for at han er hjemme. Jeg har aldrig før været inde paa Lunos Eiendom; og den yndige Have var et nydeligt Skue. – Endelig kom vi til Huset, og saae den Gamle sidde ved Vinduet, vi hilste paa ham, men han kjendte os ikke. – Vi spurgte Gartneren hvilken Vei vi skulde gaae op til ham, han viste os igjennem Kjækkenet. Vi kom op i Stadsestuen og fandt ham siddende i sin Lænestol. En os ubekjendt Person, som var hos ham, fjernede sig strax da vi kom. Stilling fremførte vort Ønske, og Luno

hørte paa os med Rolighed, endelig sagde han: »Ja, naar jeres Tid er udløbet, saa vil jeg ikke forholde jer det«. Vore Hjerter hoppede i Livet af Glæde; derpaa fik vi en lang Sludder om hans sidste Sygdom, etc, men han lod forresten til at være i et Perle Humeur, hvilket var meget heldigt for os. – Nu gik Talen over til hans og Mathiesens fælles daarlige Been, og om den »Kloge« Mand, der havde kureret dem, men som nu stod Fare for at komme i Tugthuset. Vi andre stode og kjedede os, og ønskede blot, at Samtalen maatte blive henvendt paa det, som vi vare komne derind for. Og nu sagde han os, at han vilde gaae til Byen imorgen og tale med Schou derom. Han tog os alle i Haanden, og vi takkede ham mange Gange for hans Godhed. Dermed var Audiensen sluttet. – Vi gik med et muntert og fornøiet Sind, efter Aftale ind i Hallebyes Have, hvor vi nød en lille Frokost og en Snaps. – Derfra spadserede vi omkring i Frederiksberg Have, og kom hjem til Middag Kl. 1. – Carl var alene hjemme, for Moder var ude at kjøre med Julius's tilkommende Svigerforældre, og Vilhelm var til Liig. Jeg var hjemme Resten af Aftenen, undtagen jeg og Vilhelm gik en lille Tour Kl. 9. –

Mand. d. 4de p. T. – Luno kom idag ind til Trykkeriet, og han har vistnok talt til Schou om os 4 Svendeprætendenter, for Schou kom hen til min Plads og saae lidt paa mig, idet han pillede sig i Næsen, og syntes at betænke sig. –

Tirsd. d. 5te p. T. – Stilling blev kaldt ned til Luno i Contoiret, og der adspurgt om deres Forhold, som vilde være Svende. En Seddel med vore Navne paa blev overrakt Luno, og han lod til at være i godt Humeur. Han sagde endvidere, at vi skulde alle 4 blive hos ham, og det skulde knibe haardt, dersom vi skulde blive sagt op, – vi kjende jo nok hans Løfter! – men imidlertid er det dog en Fortrøstning. –

Onsd. d. 6te p. T. – S. S. – Det er nu bekjendt blandt alle Svendene, at de faae 4 nye Colleger til Michelsdag, de tale saa smaat derom. . . . .

Fred. d. 15te ligeledes. Det var Carls 27de Aars Fødselsdag; jeg presenterede ham en Haarbørste. – Af sin Elskende fik han hendes Daguerreotyp-Portrait, smukt udstyret, og af Høier een lille Tandstikker af Sølv. Vi havde intet Sold om Aften, fordi han var hos sine tilk. Svigerforældre. –

En Luftskipper

En saadan har jeg aldrig seet før; men her er ankommen en Italiener Tardini, som har gjort Reiser i Sverrig. – Fra Tivoli var det besluttet han skulde gaae op. Jeg ilede med Stilling op paa Volden saasnart vi kunde gaae fra Trykk. Kl. 7½. Vi kom akkurat tilpas, for han steg strax op da vi kom. Det var et smukt Syen; han affyrede en Pistol og svingede en Danebrogsfane da han var kommet over Toppen af Træerne. Veiret var uroligt og graat, og syntes ikke at være gunstigt for en Luftreise, men han steg dog til en anseelig Høide. I over et Qvarteer kunde man øine Ballonen som en lille Prik, men tilsidst forsvandt den mellem Skyerne. – Han var falden ned paa den Svenske Kyst, tæt ved Malmø, og ankom her til med et Dampskib Morgenens efter. – . . . . .

September

Sønd. d. 7de var jeg og Moder til Høimesse i Slotskirken og hørte Martensen; fra Kirken gik vi en lille Tour; spiste til Middag Kl. 1. – Kl. 4 gik jeg med Moder ud at see Tardini stige op med en Ballon fra Christiansborg Ridebane. Han kom ud over Amager og faldt ned ved Hollænderby. Vi saa det fra Ny Vestergade, meget godt. Om Aftenen drak vi lidt Punsch. – . . . . .

Sønd. d. 14de fri. – Jeg var hjemme hele Dagen, for Moder var meget daarlig, hun kunde knap gaae omkring i Verelset og klagede meget over Gigtsmerter. Jeg forærede hende en Flaske gammel Viin til at opfriske Humeuret med. – Tardini gjorde idag sin sidste Luftreise, han havde en Dame og sin Søn med. – . . . . .

Tirsd. d. 16de p. T. – Den stakkels Luftskipper Tardini skal være kommet galt afsted i Søndags, efter nogles Beretning er han druknet. – . . . . .

Onsd. d. 17de p. T. – Man har nu faaet nøiagtige Efterretninger om Tardinis Skjæbne: Hans Liig blev idag fundet i Kallebodstrand udfor Flaskekroen; Aarsagen til hans Død er følgende: Da han med Ballonen kom over Sydpynten af Amager besluttede han at lade Ballonen gaae need, da han i modsat Tilfælde vilde komme ud ad Østersøen til. Ved denne Leilighed lod han for meget Gas gaae ud,

saa at Ballonen ikke kunde bære dem alle tre, og den sank strax med Gondolen i Vandet, da besluttede Tardini at springe i Vandet for ved Svømning at naae Kysten; han klædte sig af og sprang i Vandet med de Ord: »Jeg vil opoffre mig for dig og Barnet, bed til Gud for os«. Men da de vare et godt Stykke fra Kysten, saa er han rimeligviis blevet udmattet og druknet paa Veien. Men de to Andre som vare i Balonnen bleve ved Gondolens Kæntring kastede i Vandet og bleve reddede af nogle tililende Folk. – Denne Dame som var med ham paa denne hans sidste Luftreise skal nok være Tardinis Maitresse. Hun vil vel arve noget efter ham. Capozzi vil tage sig af hans Børn, som ere en Dreng paa 9 Aar og en Pige paa 5 Aar.

Torsd. d. 18de p. T. – Havde ingen Verdens Ting at bestille og ligesaa lidt Fredag d. 19de.

Løvd. d. 20de p. T. – Heller intet at gjøre. Idag blev Tardini begravet paa Catholsk Kirkegaard. . . . .

Oktober

Torsd. d. 2^{den} p. T., – ligeledes – vi har faaet noget Vrøvleri idag om vores tilkommende Svendegilde; Der vil ikke Halvdelen af Svendene komme; Gamle Hansen, som ellers pleier at arrangere det, kan ikke gjøre det denne Gang, fordi hans Datter skal confirmeres paa Søndag, og flere af de andre vil ikke tage med fordi de ikke kunne lide Peter Weise, for hans Svineries Skyld. Vi henvendte os til Flere om at arrangere det, men Alle havde de Undskyldninger. Endelig henimod Aften, da vi vare ganske forknytte, besluttede Jørgensen at tage sig af Sagen, han blev enige med et Par Andre, som vare villig til at assistere (Røhr og Texiere) og der blev forfattet Liste over dem der vilde være med, hvilket beløb sig til 25. – Texiere har paataget sig at bestille Varer hos Køhlert. – Gudskelov vi nu har faaet Redelighed paa det, for jeg var ganske ilde ved dette Vrøvlerie. –

Fred. D. 3de p. T., – Idag kom atter Forhindringer med vort Svendegilde: Køhlert kom for at lade os vide, at han ikke kan tage imod vort Gilde, da nogle Malere ogsaa have bestilt Gilde til Løverdags. Nu maatte der hurtig skaffes Udveie, da der kun er een Dag til. Kuhn var dog villig til at hjælpe os, han kunde skaffe det

samme hos Restauratør Bechmann paa Hjørnet af Fortunstræde, men han maatte give dem 5 Daler paa Haanden. Disse laante vi i Contoiret, og Kuhn betalte strax af til Restauratøren og var saa heldig, at de lovede at arrangere det, men det blev nok dyrere end hos Køhlert. Nu vil jeg haabe at der ikke kommer flere Forhindringer, for saa maa man fortvivle. – Om Middagen var jeg med Moder ude at kjøbe mig en Hat. Vi fik en simpel i Christenbernikovstræde for 10 R . –

Løvd. d. 4de Rigsdagen blev aabnet idag. – Vi fuldendte Comedien. Om Aftenen Kl. 7, da vi havde faaet vore Penge, gik vi hjem og klædte os paa. Kl. 8½ gik jeg hen til Mathiesen, vi samledes med de 2 andre efter Aftale ved Nicolai Taarn. Derfra over til Bechmann hvor Kuhn ventede os i Porten, og førte os op i Salen. Her var allerede ankommet nogle af de andre Svende, som modtog os med Gratulation. Lidt efter kom de andre; De, som deltog i Festen vare: Jørgensen, Hammelef, Levin, Bøhm, Nielsen, sen., Røhr, Møller, jun., Texiere, Hansen jun., Becker, Kuhn, Bruun, Holst, Nielsen, Gulstorff, Hansen (Trykker) og Contoiristen Dreier, samt Schneider, som er kommen hertil i disse Dage. Og det er sandt Stillingens Fader var ogsaa indbudt. Vi vare ialt 23. Schmelling, som var indbudt, kunde ikke komme med, for han var upasselig, og Schou kunde ikke komme med. Før man gik til Bords blev der spillet Kort etc. – men vi 4 unge Svende deeltog ikke i Spillet. – Omtrent Kl. 11 gik vi tilbords. Der var elegant anrettet: Først fik vi Kalvesteeg, Gaasesteeg med Rødkaal og alt andet tilhørende, samt en Flaske Rødviin til hver 2 Personer. Dreier holdt en Tale der gjorde et dybt Indtryk paa mig (De andre vil jeg ikke svare for). Han sammenlignede os unge Svende med 4 unge Spirer, der var opvoxne af den Jord, hvori de vare saaede. Dette er Hoved-Indholdet af Talen, det øvrige husker jeg ikke. – Bruun udbragte derefter en Skaal for Luno, hvorfor Dreier paa Lunos Vegne takkede. – Holst erindrede om, at det idag var et Aar siden, at det blodige Slag stod ved Frederiksstad, og han udbragte derfor en Skaal for de tapre Landsoldater, hvortil Dreier gjorde en Bemærkning, og kom til at tale om Dannebrog og dets Farver, som Holst ikke nævnede, ialtfald hørte jeg det ikke, saa jeg forstod ikke Sammenhængen i denne Bemærkning. Tilsidst udbragte Gülstorff en Skaal for Faktor Schou,

som blev besvaret med stor Enthusiasme, da Herrerne nu havde faaet lidt i Hovedet. – Da alle vare mætte af Steg, kom der Kager paa Bordet: En Krandskurv, en Wienertærte og Smaakager. Der blev nu sunget endeel Nationalsange og andre bekjendte Sange; Kl. lidt over 12 stod vi op fra Bordet og gik ind i det andet Værelse, hvor der blev sunget og røget Cigarer. Vi lagde imidlertid sammen til en Bolle Punsch, og denne stod snart dampende paa Bordet. – Nu blev der igjen drukket og sunget; – Peer Nilen udførte en Solo, der ikke var saa gal. – Jeg drak ganske godt; men mærkede ikke noget til Svindelhed. – Da Kl. var henad 1 gik de andre, og vi 4 Ung Svende bleve de sidste tilbage. Endelig stak vi da ogsaa af. Den gamle Stilling stod og ventede paa os paa Gaden; med ham gik vi lidt omkring, saa at vor Skjæbne førte os hen i Pilestrædet til Kjerne-Petersens Bopæl, her standsede vi og bleve enige om at gaae op til ham og drikke en Kop Kaffe. Da vi kom derop, sad der 6 af de andre Sviregaster med Gullstorff i Spidsen. Kuhn, Becker, Schneider, Peer Nilen og Nielsen; vi vare nu 11; men de andre vilde ikke have Kaffe, de havde bestilt Punsch og Æbleskiver, og vi maatte finde os deri, men sikke naaet Punsch, uf! – en sand Contrast mod den vi fik hos Bechmann, det var mig ikke muligt at drikke mere end 1 Glas deraf, isærdeleshed da min Mave var overfyldt i Forveien. Weise kom til at kaste op. Der blev en Tumult deroppe i Værelset ved siden af, foranlediget ved at nogle Haandværksvende, som havde drukket sig fulde, kom op at slaes, dette bragte os ud af det gode Humeur, og vi maatte levne en Halv Bolle Punsch og gaae. Gullstorff fulgte med os 3 unge, som skulde ud ad Kysten til; Klokken var 2½ da jeg kom hjem. –

Sønd. d. 5te vaagnede jeg Kl. 9 om Morgenen, slaget af Hovedpine og daarligt Humeur, Stilling kom her, da jeg stod og vaskede mig, for at hente mig, jeg skyndte mig at klæde mig paa, og gik med ham. Vi mødte Weyse og Mathiesen i Tigergaden. Først gik vi op paa Østergades Trykkeri, og hilsede paa Svendene, derpaa paa Slottet, og talte med Schmelling; som undskyldte sig fordi han ikke kunde komme igaar. Fra Slottet gik vi ud til Principalen; vi mødte hans Kone i Kjøkkenet, hun gratulerede os, vi bleve vist ind i Stadsestuén, hvor Luno tog imod os og ønskede os til Lykke; han bad os sidde ned, og beværtede os med Sigarer. Lidt efter kom

Stillings Fader, og en anden Typograph, Hoffenblad; vi bleve alle beværtede med Kaffe. Lunos Broder, min Forfatter af Landoekonomisk Tidende, var der ogsaa, og indlod sig i Samtale med os. Jeg fortalte ham at jeg havde havt den Ære at sætte hans Blad, og han fortalte os ved denne Leilighed de mange Ubehageligheder han havde havt som Redaktør af dette Tidende, der var saa lidet lønnende for Udgiverne. Da vi havde passiret lidt og seet os om i hans Villa, anbefalede vi os og gik, efter mange Lykønskninger af Principalen og Madamen. – Vi ønskede ikke at følges med de 2 andre Gamle, og gik derfor ind paa Fredriksberg, hvorfra vi, da vi havde gaaet lidt omkring, gik hjem og spiste til Middag. – Om Eftermiddagen spadserede jeg med Moder paa Langelinie, der mødte vi den gl. Møller og Kone, samt lidt efter dem, Hansen, Julius's tilkommende Svigerfader, de gratulerede mig. – Om Aftenen drak vi Punsch hjemme. –

Mand. d. 6te. Kom jeg op paa Trykkeriet Kl. 8. Schou anviste mig en anden Plads, end den jeg tidligere havde havt, jeg kom til at staae paa Røhrs Plads ved Nedgangen til Trykkeriet, en styg Plads formedelst den evige Løben og Gaaen der forbi. Jeg fik Runde Corpus til at lægge af, og Manuscript til Scharlings »Nyt Theologisk Tidsskrift« at sætte paa. Det er ellers et meget godt Arbeide, men i det Manuscript, som jeg fik, forekom der en Mængde Hebraiske Ord, som jeg spildte megen Tid med, da jeg aldrig før har sat dette Sprog. Jeg fik imidlertid Jøderne Levin og Texiere til at hjælpe mig dermed, og senere, da jeg kom lidt ind i det, saa gik det bedre. – Den første Dag fik jeg ikke bestilt meget; om Form. lagde jeg af, og da Kl. var 1 gik jeg tilligemed de 3 andre, ud paa Toldboden, for Veiret var særdeles smukt; med det samme fik Stilling os til at gaae ind paa det nye Beværtningssted ved Toldboden, hvor vi drak 1 Glas Øl og en Snaps Dansk hver. Her sad vi nu og vrøvlede en ½ Times Tid, og endelig gik vi da hjem. Jeg spiste til Middag og gik paa Trykkeriet igjen Kl. 3. Nu begyndte jeg at sætte, og det gik ganske godt i Førstningen; men da jeg havde sat en Halv Columne, saa kom jeg til en Mængde Hebraiske Ord, dette var et stort Uheld, for mig, da jeg aldrig har sat dette Sprog før, og der skal en vis Øvelse til at sætte det. . . . . Det er noget sandt Djævelskab at sætte, formedelst de mange smaae løse Prikker, der skulle sættes

under Bogstaverne; de ere paa en $\frac{1}{2}$ Petits Størrelse, og tager megen Tid. Men da paa den anden Side Manuscriptet var temmelig tydeligt, saa fandt jeg taaleligt ud af det, da jeg havde studeret den Hebraiske Kasse. Om Aftenen maatte jeg bøde paa den Tid, jeg spildte om Dagen. Jeg stod til Kl. 9 om Aftenen, for at faae lagt noget af. Den anden Dag sluttede jeg en Form, for 4 Col. som jeg havde sat paa Røhrs Ark, hvem jeg afløste i dette Arbeide. For dem fik jeg 5 Rd 10 β (22 β Col.). Den første Uge gik meget hurtigt, da Søndagen kom fik jeg mine Kostpenge, 3 Rd. – Weise og Stilling staae paa visse Penge for 5 Daler om Ugen, hvorimod jeg og Mathiesen ere paa Beregning. – . . . . .

November

Løvd. d. 1ste, gjorde jeg Statskalender istand hele Dagen. Om Aftenen fik vi Maanedsregningen udbetalt; jeg fik udbetalt 7 Rd. 3 Rd 8 β , hvoraf jeg maatte betale til de forenede Kasser: I Indskuds-penge 3 Rd , til Sygekassen 5 Rd og til Fattiggassen 1 Rd , tilsammen 1 Rd. 3 Rd , saa jeg kom hjem med 6 Rd. 8 β . – Min hele Fortjeneste i Oktober Maaned har altsaa været: 16 Rd. 3 Rd 8 β . Mine andre 2 Medcolleger har derimod faaet 20 Rd. i visse Penge. – Mathiesen har ikke fortjent mere end 14 Daler; han fik nok mere udbetalt, men det kom deraf, at han har skrevet et Ark op, som han ikke har sat ud endnu, hvorved han vil tabe noget i næste Maanedsregning, naar jeg saa faaer mine 20 Daler i visse Penge. Ja, det er rigtignok heldig for mig, at jeg er kommen paa visse Penge, for endskjøndt jeg var uhyre flittig i forrige Maaned, saa kunde jeg dog ikke opveie de 5 Daler om Ugen; nei, det er meget bedre, at have visse Penge, især naar man ikke er nogen Opstikker. –

Sønd. d. 2^{den} p. T., om Form. – Om Aftenen var jeg oppe at høre Forelæsninger i Industriforeningen, hvortil jeg har taget Adgangskort. Der var skrækkeligt fuldt oppe. Først holdt en Fyr, som jeg ikke kjender, et historisk Foredrag, hvorved jeg kjedede mig, thi jeg kjendte hele Indholdet deraf. Lidt efter holdt Guldsmed Dalhoff et Foredrag over de elektriske Telegrapher, som var mere interessant. – Da det var forbi, gik jeg hjem, hvor Punsch og Kage ventede paa mig. . . . .

*Dagbog Nr. 4**Februar 1852*

Sønd. d. 29de p. T. – Vi gjorde Uge-Regning, jeg har sat 32 S [p]alter, det er 8 Rd., saa stor Fortjeneste har jeg aldrig havt før. – Om Aftenen var jeg hjemme og drak Punsch med Moder, Vilhelm var i Besøg hos Hansens. – Vi have da nu faaet os et Huus, hvorhen vi kunne tage til Flyttedagen. Vi kan takke Moder derfor, thi det er hende, der har bragt den tilveie. Hun vidste nemlig, at der til Flyttedagen blev en Leilighed ledig i Urtekræmmer Steffensens Sted i Borbergade, hvor hun køber. – Her boer en Rigsdagsmand Rasmus Sørensen,²⁶ som til April skal reise til Amerika med hele sin Familie; denne Leilighed have vi nu faaet, til 60 Rd. Halvaarlig, Det er første Sal, og 3 Værelser. – . . . .

Marts

Sønd. d. 21de p. T. om Form. til Kl. 11. Da gik jeg hen til Tandlæge Jansen i Gothersgade 15, – jeg traf ham, det er en ung Mand, han saae paa min Tand, og sagde: »Ja, den maa De sku af med«. Han trak mig da ind i sin Operationsstue, jeg sad mig ned paa en Stol uden Rygstød, han stillede sig bag ved mig og skruede en Indretning fast paa Tandens, – derefter begyndte Brækkeriet, det var en skrækkelig Følelse, jeg kan ikke sammenligne den med Noget for jeg har aldrig havt en saadan Smerte, det sortnede ordentlig for Øinene af mig, og jeg fik en Rystelse. – Doktoren gav mig Tandens, det var en stor Djævel, – jeg fik noget Vand at skylle Munden med. – Da Blødningen var forbi, takkede jeg ham, og spurgte hvormeget det kostede, han svarede, at det kunde jeg gjøre, som jeg vilde, og jeg gav ham 1 Daler. – Derpaa gik jeg hjem. – Om Efterm. gik jeg en Tour. Om Aftenen hjemme og drak Punsch. – . . . .

April

Torsd. d. 1ste p. T. – ikke noget mærkeligt, heller ikke Fred. d. 2^{den}. – Løvd. d. 3de p. T. – Det var Maanedesregning, – jeg fik udbetalt foruden Kostpengene, 12 Rd., 4 $\frac{1}{2}$, 9 β Altsaa har jeg tjent henved 22 Rd i 4 Uger, det er meget godt. – Kl. 9 gik jeg tilligemed Normanden Næss op til Peters Svendegilde hos Køhlert. Det er

Peter Petersen, (Natmanden), som nu har staaet $4\frac{1}{2}$ Aar i Lære. Der var en stor Mængde Deeltagere, da han var godt lidt af alle Svendene; nu har jeg altsaa faaet en Navner i Trykkeriet. Han var allerede lidt øllet da jeg kom derop, for han havde taget et Par Smaasopkener til sig. – Der blev passiareet og spillet hvilket jeg ikke deeltog i. – Ved Bordet gik det ret muntert til. Jeg havde Mathiesen og Stilling paa hver Side af mig. Vi fik forloren Skildpadde, hvilket jeg aldrig før har spist, og drak en Fl. St. Julien, sammen med Mathiesen. Vi maatte selv betale Vinen, fordi det ellers vilde blevet for kostbart for Petersen, da han er alene. – Jeg morede mig fortræffeligt, og det gik ogsaa ret grinagtigt til; det var noget andet end med mit Svendegilde, hvor der var saa tvungen en Tone og Alle saae saa sure ud, det var naturligviis en Følge af, at disse Rødder var med; Weise og Stilling, som ingen kunde lide, og som ogsaa ere nogle væmmelige Bæster. – Den største Deel af Trykkeriets Personale var med, undtagen alle Jøderne, som netop have Paaske i denne Tid; desuden var Faktor Schmelling, Contoiristen Dreyer og Svendsen, som har forladt Typographien, med. – Jeg var meget oprømt; men den nye Svend var isærdeleshed meget vaad. Han omfavncede de gamle Svende og skabede sig som gal. – Da vi havde sunget og skraldet saameget vi gaed, lavede vi os til at tøfle af. – Endeel af de synftigste Svende vilde først gaae lidt i Byen, blandt dem var jeg, og som Formænd: Gülstorff og Svendsen. – Vi drog syngende igjennem Gaderne, – jeg og Peter Nielsen gik i Spidsen. For at svare til mit nye Øgenavn: Fløite-Peter, saa fløjtede jeg en Marsch, hvorefter vi marscherede. Det var ogsaa af andre Grunde at vi gik i Spidsen: hvis Vægterne skulde komme efter os og gjøre Vrøvl, hvilket der var megen Sandsynlighed for, saa kunde vi saa været bene af, naar vi vare i Spidsen. Igjennem Byens Gader gik det meget fredeligt, men da vi kom til Nørreport kom der noget Klammeri; Klokken var 2 og vi maatte derfor betale 2 β pro persona for at komme igjennem Porten. – Hermed gik det nu meget godt, men der blev noget Vrøvl mellem Soldaten der staaer ved Bommene og Gülstorff, og det gik saa vidt at G. tog Soldaten i Brystet. – Nielsen og jeg skyndte os at komme væk; men Sagen blev dog bilagt i Mindelighed, og de andre indhalede os. Nu skred vi rask fremad og skraldede op, men vi vare ikke komne langt, før 2

Vægtere med deres Hunde kom løbende efter os og sagde: »Mine Herrer, værer nu fornuftige, husk paa Vægterne er paa Gaden«, vi lovede dem at være stille og gik videre, men begyndte strax at synge igjen, de kom atter løbende efter os, men denne Gang tiltalte de os paa en mere brutal Maade; jeg og Nielsen gik nu rask til, og vi hørte ikke hvad Enden blev paa Commersen, men da der igjen blev stille, kunde vi slutte os til at Vægterne var gaaet deres Vei, de andre indhentede os og gjorde Nar af os fordi vi vare løbne fra dem. – Endelig kom vi da udenfor Distriktet ved Assistentskirkegaard. Saa kunde vi gjøre os saa livlige som vi vilde. Vi fandt her en tom Trillevogn, som vi benyttede os af til at tage med, da vi havde kjørt et Stykke Vei, kastede vi den i en Grøft og gik videre. Vi kom nu til Lygten, hvor flere af de andre vilde ind, og have noget at drikke, men der var lukket. De Andre gave sig nu til at banke paa, og jeg troer de stod en halv Time og dundrede paa Vinduer og Døre, men der var og blev stille. Da de vare kjede af at dundre saa trave vi videre. – Jeg fortrød nu meget, at jeg var gaaet med disse Spektakkelmagere, for nu begyndte Rusen at lægge sig, og jeg kom til Besindelse, og erindrede, at vi Dagen efter skulde have stort Selskab hjemme, og jeg udsat mig for at blive forkjølet, i denne Aars-tid, og jeg havde ikke andet end min tynde Sommerfrakke paa, men nu var jeg kommet herud, saa var der ikke videre at gjøre ved den Ting. Vi gik ned ad Stien der gaaer langs med Leersøen, her var en slem Blæst og jeg frøs saa mageløst, jeg var ganske hæs. – Denne Vei havde nær aldrig faaet Ende. – Endelig kom vi da til Kongeveien, men istedetfor at gaae hjemad, saa gik de Bæster ad Lyngby til, og jeg maatte gaae med dem. Vi kom da til en Kro paa høire Side af Veien, her fik vi Folkene banked op og kom ind. – Endeel gav sig til at spille Kort, men de andre sad og kedede sig. Jeg laa mig paa en Bænk for at sove, men kunde ikke. Min Navner, den unge Petersen, var allerede indslumret, og jeg kunde ikke faae ham vækket. Vogelius vilde ikke blive længere, han sagde God Nat til os andre og gik. – Jeg benyttede mig af Leiligheden og smuttede bort lidt efter ham. – Da jeg var kommet ud paa Landeveien, løb jeg alt hvad jeg kunde, men jeg kunde ikke træffe Vogelius. – Jeg fortsatte min Vei, og naaede snart Vibenshus, – gik langs med Fælleden til Nørreport. – Da jeg kom til Bommene, var Kl. 5. Jeg skyndte mig

hjem, det var allerede lys Dag. – Da jeg kom hjem var Gadedøren lukket op, men Moder havde ikke lagt Trappedørnøglen over Gadedøren, som hun ellers pleier, og jeg maatte da gaae igjen, da alle var iseng i Huset. – Jeg gik en lille Tour omkring i Gaderne, og kom igjen Kl. 6, da hørte jeg Moder var oppe, og jeg ringede paa. Moder var vred fordi jeg kom hjem saa tidlig paa Morgenstunden, men jeg gik i Seng og sov trygt til Kl. 10, da stod jeg op; jeg var slemt plaget med Tømmermænd, og gik og »vrølede med en Kæfer«. Der blev gjort store Tilberedelser til Gildet om Aftenen, og jeg hjalp til saa godt jeg kunde. – Jomfru Gjæ kom her om Efterm. for at hjælpe Moder, lidt efter kom Mine, som ogsaa hjalptil. – Kl. 7 kom Hr. og Mad. Høier, samt Mad. Møller og Chr. Møller med Jfr. Lundby. – Det var første gang jeg saae Hr. Høier og Madame, det er meget vakkre Folk. – Derefter kom Hr. og Mad. Hansen med deres 3 Døttre. De 2 yngste, Jenny og Anine, har jeg ikke seet før, det er 2 nette Smaapiger. – Conversationen blev ført meget levende. Fra Hr. Høiers Side dreiede den sig mest om Hundene og de energiske Forholdsregler, der nu ere tagne med Hensyn til Løsgaaende Hunde. – Han var meget opbragt paa Krigsministeren, der havde udgivet den Forordning. Ved Bordet morede vi os meget godt. Carl, Julius og Vilhelm udførte Aggander-Paggander, som gik ret godt. – Kl. 12 brød Selskabet op. Det var en ret fornøielig lille Aften. – . . . .

Sønd. d. 25de April kom Vilhelm til en stor Ulykke, som let kunde have gjort ham til en Krøbling for Livstid, hvis Forsynet ei havde villet det anderledes. – Vi havde nemlig besluttet at flytte hen i vor nye Leilighed denne Dag, og de vare alle ifærd med at pakke sammen; Vilhelm havde pakket den største Deel af sit Tøi sammen, da han stødte paa en Blikkasse med Krudt, som han vist har havt liggende i en halv Snees Aar, dette syntes han formodentlig ikke var sikkert nok i den Blikdaase og vilde derfor pakke det om; han kom det i et Kræmmerhuus, og lakkede dette for Aabningen, men saasnart den hede-Lak kom i Berøring med Papiret antændte det øieblikkeligt Krudtet igjennem Papiret. Da der var over et halvt Fjerdingspund Krudt opstod der naturligviis en frygtelig Explosion, og Vilhelm, som holdt Kræmmerhuset i den ene, og Lakket i den anden Haand, fik hele Ladningen op i Ansigtet. – Jeg var ikke

hjemme. Til al Lykke var baade Carl og Julius tilstede, og disse havde den Aandsnærværelse strax at rense hans Ansigt, som var aldeles sort, fra Papir, Krudtstænk o. dsl., og fik ham lagt ind paa Sophaen. – Carl løb hurtigt paa Apotheket, og spurgte Provisoren til Raads, denne gav ham en Blanding af Linolie og Kalkvand, som skulde lægges paa de forbrændte Steder. – Jeg kom hjem Kl. 1, 2 Timer efterat Ulykken var skeet, jeg var i et godt Humeur og anede ikke noget Ondt, men da jeg kom i Kjøkkenet og saae Moders bedrøvelige Ansigt, kunde jeg nok tænke, at der var noget galt i Sprøiten. – Moder sagde at jeg kom hjem til en deilig Ulykke, jeg troede det var en af hendes store Terriner, der var faldet ned, og gaaet istykker, men da hun fortalte mig at Vilhelm var kommet tilskade ved den Pistol, som jeg et Par Dage iforveien havde kjøbt af Stilling, saa blev jeg ligesom En havde givet mig et Ørefigen og endnu værre, det var altsaa mig, der var Skyld i denne Ulykke; jeg kom som fortvivlet ind i Stuen hvor de andre stod og masede med ham. Moder var nemlig først i den Formeening, at det var Pistolen, som han var kommen tilskade med. Men da jeg hørte at han aldeles ikke havde havt noget med Pistolen at bestille, saa blev jeg lidt mere beroliget, – jeg hjalp de Andre lidt med at lave Omslag. Vi havde reent tabt Appetitten til at spise til Middag, og Maden var heller ikke videre indbydende, for den var ganske sort og fuld af Støv og Snavs, da det var ved Skorstenen at Explosionen foregik. – Vilhelm saae skrækkelig ud i Ansigtet. – Øiebrynene og endeel af Haaret var reent afsveden og flere hudløse Steder i Ansigtet, men hvad der var det vigtigste, og heldigste er, at Øinene slet ikke var kommet til Skade, han kunde see med dem begge. – Christian kom her om Efterm., han havde sendt Bud efter Dr. Woldbye, denne kom Kl. 7 og tog Patienten i Øiesyn, han roste os for den Aandsnærværelse og hurtige Hjælp, som var bleven udviist, og gav os et godt Haab om hans Helbredelse, samt forsikkrede, at vi kunde ikke takke Gud nok for at det var gaaet saaledes, han kunde let have mistet sit Syn for bestandigt. – Han skrev nu noget op, som omtrent var det samme, Provisoren paa Apotheket havde givet Carl. – Doktoren vedblev at besøge ham i nogle Dage – og efter 8 Dages Forløb, var Patienten saavidt, at han kunde gaae ud i Luften. – Flytningen blev naturligviis opsat til 8 Dage senere.

Mai. 1852

Løvd. d. 1ste p. T. – Kl. 3 kom her 2 Karle fra Archivet, som skulde flytte for os. De havde en Meubelvogn med. De vigtigste og største Ting bleve flyttede den Dag, men Tiden tillod ikke at alt Tøiet kunde blive transporteret den Dag, vi maatte altsaa lade Resten blive til Mandag. – Carl og hans Kjæreste var her og besøgte os i vor nye Leilighed. – Vi ere ret fornøiede med denne Bolig. – Værelserne ere lyse og rummelige, og en herlig Udsigt har man. Det værste er at alt er saa gammeldags indrettet i Huset, og Gulvene ere overalt meget daarlige; men det faaer man finde sig i, for man faar sku ingen bedre Leilighed nufortiden til den Priis. –

Sønd. d. 2^{den}. Jeg var ikke paa Trykkeriet. – Julius havde om Natten lagt i den nye Leilighed. Vi andre vare endnu i Nr. 14 og afbenyttede Christians Sal. –

Mand. d. 3^{dte} blev Resten af vort Tøi flyttet hen i Borbergade. – Vi laa der om Natten med Undtagelse af Vilhelm, som maatte blive i Nr. 14, da han ventede paa at Doktoren skulde komme, for at han kunde sige ham af. –

Onsd. d. 5te kom Vilhelm ogsaa hen i Borbergade og laa der om Natten. Dermed havde den Flytning Ende. Omkostningerne derved beløb sig til henved 6 Daler; disse bleve dækkede ved at vi solgte endeel gammelt Tøi, hvorfor vi fik 6 Rd 3 $\frac{1}{2}$. –

December 1852

Onsd. d. 1ste. – Efter i 3 Maaneder ikke at have skrevet i min Dagbog, begynder jeg igjen derpaa. – Mit Liv er ikke synderligt daadrigt og derfor er jeg blevet kjed af bestandig at skrive næsten det samme, men dog kan det maaske interessere i Fremtiden, naar jeg slaer op i mine Dagbøger, og gjenkalder i min Erindring de mange Daarskaber man i Ungdommen har begaaet. –

Denne Dag gik som de andre, i Tvang, Ulyst og Dovenskab; siden jeg er kommet paa visse Penge, er jeg bleven saa skiedoven, at jeg er bange for jeg reent har glemt at stikke paa naar jeg skal til at beregne igjen. – Jeg er de andres Bajads og Spøgefugl, og spilder megen Tid med at synge og fløite. Vel kan jeg i mangt alvorligt Øie-

blik foresætte mig at lade al den Sang og Spøg fare, men det er desværre glemt i et lystigt Øieblik. Jeg er af Naturen begavet med en af de største Ulykker: Charactersvagthed, og det er en Feil, som Paul de Koch siger, der ikke kan afhjælpes. – Men det er nu bestemt af Skjæbnen saaledes; dog, derfor vil jeg alligevel ikke undlade at søge at afhjælpe denne Feil. – . . . . .

Løvd. d. 4de p. T. – Om Aftenen i Sangforeningen. Der blev valgt en ny Directeur istedetfor Schou, som skal til Ringsted; der blev valgt en som hedder Vandstrøm, – jeg stemte paa prima Tenoristen Madsen, som er en dygtig Sanger og en rask Fyr, men havde jeg kjendt Vandstrøm, troer jeg ogsaa jeg havde stemt paa ham, da han lader til at være bedre skikket dertil. – Vandstrøm fik 10, Madsen 8 Stemmer. – Fra Sangforeningen gik jeg med Strømmen hen til Californien, hvor der blev sollet til Kl. 2.

Søndagen d. 5te p. T. om Form., – Om Aftenen var jeg efter Aftale med Kuhn og Kjær i Theatret og saae »Tycho Brahes Ungdom«, og »Kjøge Huskors« hvori Jfr. A. Price deputerede som Skuespillerinde, jeg syntes ret godt om hende. – Af Bekjendte traf vi en ung Fyr fra Sangforeningen ved Navn Holzschveizig: ham med det smukke, uskyldige Ansigt.

1857

25de Juli. – Et Tidsrum af henved 5 Aar er gaet, siden jeg sidst nedskrev mine monotone Livsbegivenheder i denne Bog. – Ak, hvor langt er ikke dette Tidsrum og hvor hurtigt er det ikke løbet. – Jeg er i den Tid vandret ud af Ynglingsalderens Letsind og nærmer mig Manddommens Alvor. Jeg kan ikke nægte at jeg i den Tid har høstet endeel Erfaring og er bleven fornuftigere; men det var jo ikke godt andet. Endeel Forandringer er indtraadt i vor Familiekreds i disse 5 Aar. – For det første ere vi alle blevne 5 Aar ældre, det er ganske vist. For det andet har jeg, foruden mit Bogtrykker-Erhverv, ved min Broder Christians (den gode Sjæl!) Velvillie og Omsorg faaet en Bifortjeneste, som jeg nok tør paastaae er ligesaa god som Bogtrykker-Fortjenesten om ikke bedre. – Denne Fortjeneste er at male Søkaart og Holsteenskaart. Søkaartene ere ikke blevne illuminerede førend Christians Tid, efter hvad jeg veed. – De første Kaart,

som blev colorerede, vare Sundkaartene (1849) og disse besørgede Vilhelm malede indtil 1852, da han opgav Murerhaandværket og blev Architektassistent for Walther ved en Bygning nede i Syd-sjælland for en Cand. Bilsted (Høfdinggaard). Da Wilhelm skulde reise derved, foreslog han mig at overtage Kaartmalingen, men jeg nærede Betæneligheder derved, deels fordi jeg frygtede for, at jeg ikke skulde kunne komme ud af det eller gjøre det godt nok, og deels fordi jeg indsaae, at min knap tilmaalte Fritid ikke skulde være tilstrækkelig til at udføre dette Arbeide, og jeg altsaa maatte tage noget af den Tid til Hjelp, som jeg ellers maatte offre Trykkeriet og paa denne Maade udsætte mig for at komme i dettes Miskredit. Disse Betæneligheder foranledigede mig til at give Vilhelm et ubestemt Svar; og da senere ogsaa Christian anmodede mig om at overtage denne Entreprise, gav jeg heller ikke ham noget bestemt Svar, men jeg sagde kun nei og ja. Følgen heraf blev, at Kaartene efter Vilhelms Bortreise gik over i andre Hænder; jeg troer, at Sengeløv og Nielsen ved Archivet fik en Deel og længere hen paa Aaret begyndte Camilla²⁷ og senere hendes Søster Jenny at illuminere Sundkaart under Julius's Veiledning. – Dette gik saaledes henved et Aarstid; da kom Cholerasonnmeren 1853 med sine Rædsler og sin Mangel paa Arbeide. – Bogtrykkeriet var meget paa Knæerne, det kunde ikke forsørge sine Arbeidere, alle Forfattere, Forlæggere, Correcteurer o.s.v., og i det Hele, alle Folk, som havde Tid og Raad til at tage paa Landet, skyndte sig over Hals og Hoved at forlade Kjøbenhavn, dette pestbefængte Hul. Kun den fattige Mand maatte blive her og udsætte sig for at blive taget ved Vingebenet af denne Meiemaskine Cholera. – Jeg kom til at spadsere meget i denne Sommer, og jeg havde ikke Raad til at tage paa Landet, uagtet Faktor Schou engang, da jeg spurgte ham om Arbeide og han intet havde at give mig, raadede mig til at gjøre det. – Ved at faae Nys om denne Arbeidsmangel var det at Christian atter opfriskede sin Anmodning til mig om at male Kaart. Nu nærede jeg ingen Betæneligheder mere, men modtog tvertimod Tilbudet med Glæde, da jeg herved fik Udsigt til at kunne idetmindste for en Deel raade Bod paa Arbeidsmangelen. Jeg begyndte altsaa at male, foreløbig 10 Landkaart. – Det var 6 Aar siden, at jeg sidst havde beskjæftiget mig med at tegne eller male, og derfor var det intet Un-

der at mine Hænder skjælvede, da jeg tog fat paa det første Kaart og begyndte at colorere efter Prøven; det gaaer naturligviis kun langsomt, naar man ikke har Kaartets Grændser i Hovedet, og da hertil kom, at jeg aldrig før havde tegnet eller malet for Penge, er det let forklarligt, at jeg skjælvede og var i en bestandig Frygt for at gjøre noget galt. Efter en Dags byrdefuldt Arbeide havde jeg faaet 2 Kaart malede, og fik Roes af Julius fordi de vare kjønt malede, som han sagde. Jeg vedblev nu at colorere Kaart og havde jevnligt Arbeide, lidt i Trykkeriet og lidt hjemme. Paa denne Maade gik Cholera-Sommeren hen. –

Om Vinteren er der ikke synderligt at bestille ved Coloreringen, hvilket er en naturlig Følge af Skibsfartens Ophør. – Og Vinteren mellem 53 og 54 havde jeg ikke stort andet end Trykkeriets Affairer at varetage; min Regnskabsbog viser, at jeg i denne Vinter har malet i det Hele 10 Kaart. –

1857

Dette Aar bragte en stor Forandring i mit Liv, idet jeg frivillig forlod det Etablissement, i hvilket jeg var oplært og havde tilbragt hened 10 Aar. Anledningen til denne Beslutning hos mig var den Anskuelse, at man har ikke godt af bestandig at være paa et og samme Sted; da jeg ovenikjøbet blev chikaneret af Faktoren, Schou, som, vel ikke uden Grund, behandlede mig som en Driver, fattede jeg en rask Beslutning og søgte og fik Plads hos Fjeldsø²⁸ⁱ hans nyoprettede Bogtrykkeri paa et Tagkammer i Badstuestræde, hvor jeg snart fik Leilighed til at fortryde, at jeg havde taget fra Luno, thi skjøndt Behandlingen her var human og høflig, saa var der ikke Meget at bestille, og min Fortjeneste var derfor kummerlig, 3, 4, 5, og høist 6 Rd. om Ugen. Julen mellem 1857 og 1858 var en af de jammerligste, jeg endnu har oplevet (1869). – Men saa kom det for mig lykkelige (?) Aar

1858

Dette Aar begyndte smaat, men endte stort for mig. Jeg arbejdede hos Fjeldsø, naar der var Noget, og malede Kort hjemme, naar han

ikke havde Noget; men om Sommeren blev jeg dog kjed af dette ustadige Væsen, og jeg søgte derfor en Plads i »Avertissementstidende«, hvilken Levysohn²⁹, Faktoren hos Qvist³⁰ og dennes Kompagnon, skulde besætte; jeg fremstillede mig en Formiddag for ham i al Ydmyghed og ansøgte om den ledige Plads, han svarede, at der havde været Flere og søgt om den, men jeg kunde faa Besked den næste Dag; Dagen efter gik jeg derop igjen og fik den Besked af ham, at Pladsen var givet bort til en Anden. Jeg blev herover meget fortvivlet og havde stor Lyst til at springe ud i Kastelsgraven, da jeg om Aftenen spadserede med Moder i Grønningen ved Vandet, men hun trøstede mig, saa godt hun kunde. –

Saa kom Oktober med sin Rigsdagssæson, og Schmelling, min gamle Anførgespon og første Lærer i Typografi, averterede som Faktor i Rigsdagens Trykkeri efter Sætttere; jeg ilede op paa Slottet til ham og blev antagen. Nu var jeg bleven et mere flittigt Menneske, og jeg hængte i og tjente gode Penge, 10-12 Rd. om Ugen. – Men saa indtraf den store Lykke (?): Den 29de November 1858 vandt jeg i Klasselotteriet 250 Rd.; det syntes jeg dengang var en uhyre Sum, nu (Novbr. 1869), da jeg har mere end det Dobbelte, synes jeg, det er Ingenting eller ialtfald kun Lidet. – Imidlertid blev Jeg saa glad herover, at jeg Morgenen derpaa gjerne kunde have kysset alle dem, jeg mødte paa Gaden, og ved Holmens Bro gik jeg og sang ganske høit: »Vift stolt paa Kodans Bølge«, saa at Folk vendte sig om og saa efter mig som efter en gal Mand i Daarekisten! – Jeg meddelte enhver af mine Bekjendte denne for mig glædelige Begivenhed, og tænkte ikke paa, at jeg derved opvækkede Misundelse hos mine Medarbeidere, der saa let kan skade En. Dog blev jeg ved at passe mit Arbeide Resten af Rigsdags-Sessionen, der forøvrigt sluttedes kort efter. – Det var en Fjerdedeel af 1000 Rd., jeg havde vundet paa et helt Lod jeg holder i Forening med Gjerløv, Clausen og Samuelsen; disse havde travlt med at faa Pengene strax, og jeg var dum nok til at gaa med Samuelsen op til Kollektøren, Eibeschütz paa Rosengaarden, en gammel, hvidhaaret Jødesmaus, der forlangte 40 Rd. for at udbetale Pengene strax, da vi betænkte os herpaa, slog han af til 20 Rd., og derved blev det. Nu skulde han til at betale Pengene ud, og denne Scene var saa kostelig, at jeg vil kunne erindre den til min Død. Han aabnede et gam-

melt ormstukket Chatol, tog en hel Del Bunker gamle og pjaltede og fedtede Femdalersedler ud deraf, og 80 Rd. i Sølv, men kunde ikke faa 1000 Rd. ud af sine Kontanter, saa vilde han stikke os en Obligation paa 500 Rd. ud, idet han sagde: »Den er sikker som Guld!«, men hverken Samuelsen eller jeg forstod os noget paa Værdipapirer, og vi vægrede os derfor klogelig ved at modtage den; en ung Jøde-Pige, som var i Huset hos de gamle Jødefolk, maatte da løbe paa Børsen og bytte denne Obligation, og da Eibeschutz sagde: »Skynd Dig nu lidt!« svarede hun meget logisk: »Ja, flyve kan jeg ikke, for jeg har ingen Vinger«. – Vi ventede da imidlertid, medens hun var paa Børsen, og Eibeschutz vidste ikke hvad han skulde underholde os med imedens; han undskyldte sig med, at han ikke engang havde et Glas Brændevin; det var formodentlig den Maade, hvorpaa han pleiede at underholde de mange Tørvebønder, der spillede hos ham, maaske for bedre at kunne pudse dem af. – Endelig kom hun da tilbage, og nu begyndte da den egentlige Optælling, der foretoges med en Iver og Ihærdighed, som forbavtede os at se den svagelige Olding udvise. Først kom der tre Halvhundredalersedler, flere brune var der ikke, derpaa alle de blaa Femdalersedler, 750 Rd. tilsammen, der bleve lagte i Bunker paa 100 Rd. hver, altsaa 20 Sedler i hver Bunke, og tilsidst de 80 Rd. i Sølv, hvilke han talte paa Dansk indtil 30, saa begyndte han at tælle paa Tydsk, »ein und dreizig, zwei und dreizig« osv., hvilket gik nemmere og hurtigere for ham, da gamle Jøder nok bedre kunne tale Tydsk end Dansk. Saaledes kom da den smukke Sum 980 Rd. tilveie; som vi skulde have, naar hans betingede 20 Rd. blev trukket fra. – Nu skulde vi til at transportere disse Penge; jeg tog alle Sedlerne, 500 Rd. i min ene Frakkelomme, 400 i min anden, og Samuelsen skulde bære de 80 Rd., hvortil han fik en Lærredspose af Jøden, men denne Pose var upaalidelig, thi jeg saa Noget glimte, og da jeg bukkede mig, laa der en Specie paa det tykke Gulvtæppe, som havde forhindret os i at høre den falde; vi undersøgte nu Posen og opdagede et Hul i Bunden, hvorigennem en Specie akkurat kunde gaa, og flere vare paa Vei til at falde ud; om det var med Forsæt, han havde givet os denne lumske Pose, skal jeg ikke kunde sige, men utroligt er det ikke. Hans Kone og han sagde blot, »Na, den er itu, ja so kan Di faa en Aviis udenom«, det fik vi, og Pengene bleve da

i Posen. Nu gik vi, dog slap vi ikke, før vi havde givet Jødetøsen en Specie, da Madam Eibeschütz sagde: »Den lille Jomfru der, hun har givet Dem Sedlen, og hende betænker De vel lidt?« Jomfruen havde vist ventet mere, thi hun sagde et meget koldt »Tak«!. – Vi bare Pengene hjem i Borgergade hos mig, hvor Samuelsen strax fik sine 244 Rd., hvilket var det Restbeløb, enhver af os fik, naar Omkostningerne vare fradragne.

Om Eftermiddagen kom min Broder Christian hjem til os; han blev ikke lidet forbavset over at se mig sidde og tæller en stor Sum Penge. Jeg forklarede ham da Sammenhængen, og han sagde jeg var dum; jeg burde have ventet til den ordinære Tid for Udbetalingen af Pengene. Han raadede mig til at købe Obligationer for Pengene og skaffede mig derefter 300 Rd. i Kreditforenings-Obligationer for jydsk Kjøbstad-Eiendomme. Nu syntes jeg, at jeg var en holden Mand. Jeg gjorde et Traktement for de 3 af mine Medarbejdere i Rigsdagstidenden, som jeg stod nærmest og omgikkes med, nemlig: Becker, lille Møller og Jul. Nielsen; det var 1ste Juledag; jeg havde ladet Moder bage en Æblekage, der dog mislykkedes, idet den gik i Stykker efter Bagningen, formodentlig af Mangel paa Æg eller hvad det var, men vi spiste den alligevel og den blev rost af de velvillige Gjæster. – Vi morede os ved Bordet, hvor der var opdækket med flere andre delikate Ting, som Leverpostei, Rullepølse, Vin, svensk Banko, dansk Brændevin, bayersk Øl osv. – Denne Frokost var mig en stor Glæde, det var første Gang, jeg optraadte som Vært; det indgyder mig en behagelig Stolthed og Værdighed, en Følelse, som fuldkommen erstatter mig for det Pengetab, det koster. – Om Eftermiddagen gik jeg med disse 3 Venner ud i »Billigheden« paa Nørrebro, hvor vi sollede til langt ud paa Natten med en hel Del andre Typografer, saasom Much, Finn, Reise-Lund, Valdemar Schou o. Fl. og en Guldsmed Lincke. – I otte Dage efter Jul havde jeg endnu Arbejde i Rigsdagstidenden, men Nytaarsaften bleve vi dimitterede, idet Rigsdagen var sluttet før Jul og Sessionen saaledes kun havde været i 3 Maaneder. – Nytaarsaften og overgangen til det nye Aar tilbragte jeg ved Punsebollen i Brolæggerstræde med endel andre Typografer, hvoraf jeg med Møller og Becker havde været i Teatret og set »Pak«. –

Hermed forlader vi den unge typograf, der nu må siges at have nået skelsår og -alder. Om hans videre færden kan fortælles, at han sørgede for moderen indtil dennes død i 1874. Hun viste i den tid hun boede sammen med G. A. Petersen så betydelig afsky for de emner til en svigerdatter, som han præsenterede hjemme, at han afstod fra at gifte sig før hendes død. I 1878 ægtede han, der da var 45 år, Telma Lund (1844-1917), og fik med hende 3 børn. Han forsøgte sig senere med ikke særlig stort held i rollen som husejer, men arbejdede iøvrigt som typograf resten af sit liv indtil han døde som 80-årig i 1913.

Film af dagbøgerne findes i Københavns Stadsarkiv.

HENVISNINGER OG NOTER

1. H. P. Selmers Nekrologiske Samlinger 1848-49, 534 f.
2. Skibsbygmester Zacharias Petersen (1811-70), broder til Johan Daniel Petersen, og Emilie, f. Thorsen (1819-76).
3. Skolebestyrer Hans Ebbe Thorup (ca. 1786-1862), hvis skole »Bestræbelsen« eksisterede 1816-52. Det var almindeligt at give nytårsgaver.
4. Charlotte Amalie Petersen, f. Kjær (1793-1874).
5. Emma Petersen (f. 1839), datter af Zacharias Petersen.
6. 1 rigsdaler = 6 $\frac{1}{2}$ (mark) à 16 β (skilling).
7. Skibstømrer Peter Magnussen Rosenberg (1806-64), g.m. Georgine.
8. Brændevinsbrænder J. N. Brøndum.
9. Medailledagen. Holmens hæders-tegns medaille indstiftedes ved reskript af 29. jan. 1801. Dagen var fredag for medallemændene, jfr. Bendix Thostrup; Holmens Hæders-tegn, Kbh. 1943.
10. Kunstmaler (og skaber af Storke-springvandet) Edvard Petersen (1841-1911), søn af Zacharias Petersen.
11. Karen Petersen (1801-70) søster til Johan Daniel Petersen.
12. Balthasar Münter (1794-1867), præst ved Holmens kirke, fra 1828 tillige hofprædikant.
13. I skole som sædvanlig.
14. Johan Andreas Richter (f. ca. 1784).
15. Bogtrykker Bianco Luno (1795-1852).
16. Faktor J. C. F. Milde, død 1848, jfr. Bianco Lunos Bogtrykkeri gennem hundrede Aar, Kbh. 1931, 42.
17. Svend, der har en lærling til oplæring.
18. Faktor Chr. Julius Schou (død 1866), jfr. det i note 16 nævnte værk side 61.
19. paa Slottet.
20. Overlæge ved søværnet Camillus Müllertz (1804-75).

21. paa Trykkeriet.
22. Alvilda Petersen (f. 1829), g. Røder, og Betty Petersen (f. 1832) g. Kalleberg. Døtre af maskinmester Peter Petersen (1796-1844), broder til Johan Daniel Petersen.
23. Henriette Petersen (f. 1822), datter af Peter Petersen.
24. Mette Christine Gjõe (1825-1914).
25. Ødelagt sats.
26. Folketingsmand Rasmus Sørensen (1799-1865) var en af den politiske bondebevægelses førstemænd. Han boede i matr. nr. 150, der senere fik gadenr. 124.
27. Camilla Hansen (1830-96) g.m. Julius Magnus Petersen.
28. H. W. Ferdinand Fjeldsøe (1826-85) jfr. Personalhist. Arkiv for Københavns Bogtrykkerforening samlet af Vilh. Backhausen, Kbh. 1943.
29. Herman Levison (1811-75), sst.
30. Jørgen Ditlev Quist (1789-1866), sst.

KØBENHAVNS FOLKeregISTER I 50 ÅR

I. Årene 1923-1958. (Ved kontorchef B. Bech.)

Før folkeregistrets oprettelse den 1. februar 1923 var grundlaget for den københavnske folkeregistrering »Politiplakat for Kjøbenhavn af 6. Februar 1816 om Anmeldelse af Kjøbenhavns Indvånere«. Denne havde således gyldighed i mere end hundrede år. Husejerne var forpligtet til to gange årligt at anføre oplysninger om de personer, der boede eller opholdt sig i deres huse, og aflevere oplysningerne til politistationerne. Systemet tjente først og fremmest politiets formål, men også skattevæsenet og forsørgelsesvæsenet drog nytte heraf. Som tiden gik øgedes kravene fra forvaltningens side om bedre og lettere tilgængelige oplysninger om befolkningen. Årsagerne hertil var flere. Valglisterne, som udarbejdedes efter særlige skemaer, der skulle udfyldes sammen med mandtalslisterne, var meget mangelfulde, skattevæsenets arbejdsområde var med den stærkt stigende befolkning udvidet betydeligt, og sociallovgivningen opererede fra omkring århundredskiftet med begrebet »forsørgelseskommune«, hvorved den enkelte kommune fik den største økonomiske interesse i at have nøjagtige oplysninger om borgernes bopælsforhold.

Under den 1. verdenskrig oprettedes af hensyn til rationeringen et særligt register over befolkningen, og registeret skulle efter rationeringens bortfald i 1921 stadig føres, men da mange nu havde mistet interessen for tilmeldelse til dette register, kom det hurtigt i forfald. Kommunalbestyrelsen var imidlertid – af de ovenfor anførte grunde om de voksende forvaltningsopgaver – interesseret i at få etableret et egentligt folkeregister i en fast og tidssvarende form. Da det inden for de gældende lovgivningsrammer var muligt at etablere et effektivt register, oprettedes som nævnt Københavns folkeregister den 1. februar 1923. Grundlaget for oprettelsen var en på denne dag afholdt folketælling – også omfattende Frederiksberg og Gentofte, der samtidig oprettede folkeregistre. Hermed ophørte anmeldelserne af flytning til politistationerne, og politiregistrene overførtes til folkeregisteret.

Den 1. februar 1973 var det således 50 år siden, det københavnske

folkeregister blev oprettet – måske kun et kort åremål – men dog en så begivenhedsrig periode, at det må være berettiget at se på udviklingen i de forløbne år.

Det skal her nævnes, at folkeregistrene fik deres egentlige lovgrundlag ved loven af 14. marts 1924, nu afløst af loven om folkeregistrering af 10. juni 1968.

De første år efter registerets oprettelse, måtte arbejdet naturligt koncentreres om at få det hele til at fungere og få indprentet og vænnet borgerne til at opfylde deres pligt til at melde flytning til registeret. De midler, folkeregisteret her kunne bruge, var først og fremmest et årligt mandtal over alle stadens indbyggere, og over for den enkelte borger hjemmelen til at idømme bøder, hvis anmeldelsespligten ikke blev overholdt. Det årlige mandtal blev optaget hvert år indtil 1949. Herefter mente man, at registeret var så korrekt ført, at man kunne nøjes med en revision i forbindelse med de statslige folketællinger hvert 5. år. Og dette har da også slået til.

Ved folkeregisterets oprettelse var der skabt et serviceorgan for alle offentlige myndigheder og til en vis grad også for private, d.v.s. enkeltpersoner, banker, forsikringsselskaber m.v. Herom senere. De gældende regler giver alle offentlige myndigheder, d.v.s. institutioner eller personer, der afleder deres myndighed i.h.t. lov eller anordning, ret til i embeds medfør at få registerets oplysninger vedrørende borgerne.

Der skal herefter gives en kort oversigt over de vigtigste institutioner, der gennem de forløbne 50 år har fået bistand fra folkeregisteret.

Politiet forespørger daglig på alle døgnets timer – først og fremmest telefonisk – om adresser på eftersøgte, på anholdte, og i det hele på personer, som forskyldt eller uforskyldt kommer i berøring med ordensmagten. Politiet besørger selv vagten i folkeregisteret uden for normal kontortid.

Skattevæsenet må ifølge sagens natur have nøjagtige oplysninger om alle borgerne. Dette gælder såvel af hensyn til behandlingen af ligningssager som ved henvendelser til skatteyderne.

Socialdirektoratet må ligeledes have nøjagtige data om hver enkelt person i det store klientel, der søger pension, offentlig hjælp, bolig-sikring, støtteforanstaltninger m.v. i henhold til sociallovgivningens regler. Og her er folkeregisteret en vigtig hjælper.

Af andre store kunder gennem årene skal nævnes belysningsvæsenet, hospitalsvæsenet, løndirektoratet, sundhedsvæsenet, samt en række statsinstitutioner: såsom overpræsidiets, ministerierne, udvandringskontoret, udskrivningsvæsenet, Danmarks radio og mange flere. Folke-registeret har altså gennem årene været et vigtigt serviceorgan for den offentlige forvaltning, men har også i årene siden oprettelsen haft en række selvstændige administrative opgaver. Her tænkes først og fremmest på udarbejdelsen af valglisten. Folketingsvalglisten hvert år, landstingsvalglisten hvert 8. år og borgerrepræsentationslisten hvert 4. år.

Alt måtte helt op til EDB-teknikkens fremkomst laves manuelt. Listerne skulle skrives direkte efter registerets hovedkort, der indeholdt alle de for valgrettens udøvelse relevante oplysninger. Men et vist afbræk i registerets daglige arbejde – når kartoteket var spredt fra kælder til kvist – måtte dette naturligvis afstedkomme. Og efter hver valglisteudskrivning gik der da også nogen tid, hvor man måtte »slikke sårene«.

Af andre administrative opgaver skal anføres kontrollen med optagelse i og opretholdelse af medlemskabet i den offentlige sygeforsikring, samt kontrollen med undervisningspligtens opfyldelse. Endelig skal nævnes administrationen af rationeringskortuddelingerne i krigs- og efterkrigsårene. Rationeringsordningerne blev gennem årene yderst komplicerede. Der skulle foruden de egentlige ernæringskort uddeles rabatkort til forskellige varer efter indtægts- og formueforhold, efter køn og alder, erhverv m.v., og når hertil kom en administration af tildeling af arbejdstøj, spædbørnsudstyr, lagenvarer, kødkort m.m., vil det forstås, at dette for en storby som København næppe ville kunne være afviklet på forsvarlig måde uden gennem folke-registeret.

Til folke-registerets historie hører også lidt om, hvad der skete under besættelsen 1940-45. Efter den 29. august 1943 indførte tyskerne udgangsforbud fra kl. 21-5. De nødvendige »Ausweis« til læger, jordemødre m.fl., samt rejsetilladelser over større afstande – først og fremmest over Storebælt – skulle udstedes af tyskerne. En »ober« et eller andet mødte op i folke-registeret – rekvirerede lokaler i ekspeditionen, bemandede dem med 4 gestapofolk og sendte bevæbnede værnemagts-soldater til at holde orden på de lange køer – fortrinsvis af personer, der nødvendigvis måtte have »rejsepas«. Det var meget ubehagelige

dage for folkeregisterets ledelse og personale – og vi måtte oven i købet tåle, at et dagblad lagde skylden for den lange ventetid, den usmidige ordning og den uvenlige behandling m.v. på folkeregisteret – som om vi kunne gøre for det!

Medens folkeregisteret i øvrigt i de første krigsår indtil 1944 stort set var forskånet for tyskernes indblanding, skete det i besættelsens sidste år, at tyskerne greb ind. Først med udarbejdelse og uddeling af de af tyskerne påbudte legitimationskort i august 1944 til alle personer over 15 år. Herefter direkte henvendelser om adresseopgivelser m.v., men det fik de nu ikke meget ud af. Personalet var særdeles dygtige til at give vildledende eller intetsigende svar, til at fjerne registerkort, forvanske oplysninger, udstede falske legitimationskort o.s.v. Men med natten mellem den 22. og 23. november 1944 kunne folkeregisteret sige helt fra. I denne nat blev der øvet sabotage på registeret. Registerkortene blev kastet ud af kartotekskabene, overhældt med petroleum, og brandbomber blev antændt. Men de kompakte papirmasser kunne simpelthen ikke brænde, og da kortene blev tørret og glattet ud, var det kun et fåtal, der var ødelagt – men det sagde registeret naturligvis ikke – i alle fald ikke til Gestapo. Derimod blev – desværre – det særlige til brug for rationeringen oprettede register komplet ødelagt.

For fuldstændighedens skyld skal nævnes, at statistisk kontor også har administreret brændselsrationering i 1951-53 og benzin- og olie-rationering i 1956-57 – men disse ting var i og for sig ikke folke-registeropgaver – da de alene var baseret på indsendte ansøgnings-skemaer – omend der naturligvis – hvor tvivl opstod – blev foretaget undersøgelser i registeret.

Som ovenfor anført er folkeregisteret til en vis grad også et serviceorgan for private personer. Men denne del af registerets virksomhed har undergået væsentlige ændringer i de forløbne 50 år.

I de første år var man temmelig »åben«. Der blev givet oplysninger til barnevognsfabrikanter om fødsler, adresser på grupper af personer af en nærmere angiven art, f.eks. af en vis profession, eller om personer boende i bestemte kvarterer. Der udstedtes husejerattester om, hvem der var tilmeldt en ejendoms lejligheder, om unge indvandrere til byen – det sidste til brug for kirkelige eller humanitære formål m.v.

Besættelsen gav anledning til en vis stramning, men helt op til tres-

serne kunne private dog rent undtagelsesvis få en fødselsdag eller en familiefestdag opgivet – og man indlod sig endog på for Danmarks Sparekasseforenings Københavnskreds at udsende gavebreve til nyfødte – naturligvis med magistratens tilladelse og uden omkostninger for kommunen.

De fleste af de ovennævnte oplysninger gives ikke mere. Principielt oplyser man nu kun navngivne personers adresse mod et gebyr. Dette gebyr blev i 1924 fastsat til 75 øre for en enkeltadresse; for et større antal forespørgsler ydes en vis rabat. I dag er gebyret på 8 kr. for en enkeltadresse og 7 kr. for et større antal – en udmærket illustration på prisstigningerne.

Selvfølgelig kan privatpersoner have en retlig interesse i at få andre oplysninger f.eks. i arvesager – men oplysningerne gives kun efter at være forelagt for registerets ledelse, og personnumre gives kun med indenrigsministeriets tilladelse.

Tiden er blevet en anden og den »stramme« kurs er kun i borgernes interesse – beskyttelse af deres privatliv.

I dette afsnit skal til slut nævnes, at statistisk kontor i efteråret 1946 fik tilladelse til at leje et mindre sæt maskiner hos I.B.M. – men om den videre udvikling heraf, og de opgaver der løses for folke-registeret i dag, vil der blive gjort rede i det næste afsnit.

II. Årene 1959-1973. (Ved kontorchef *Frits Sørensen.*)

I begyndelsen af 1950'erne fik tankerne om en mulig mekanisering af de mange skriveopgaver i Københavns folkeregister en mere konkret udformning, idet et embedsmandsudvalg med repræsentanter for Københavns skattevæsen og Københavns statistiske kontor udarbejdede en betænkning dateret den 24. marts 1953 om oprettelse af et hulkort-folkeregister. Anledningen til betænkningens udarbejdelse var, at der efterhånden åbnedes muligheder for ved anvendelse af hulkortmaskiner at få udført nogle af de meget omfattende udskrivningsopgaver, der påhvilede folkeregisteret, navnlig i forhold til skattevæsenet og ved fremstilling af valglisten og valgkort. Man regnede med ved oprettelse af et hulkortfolkeregister at kunne opnå såvel økonomiske som administrative fordele. Betænkningens forslag blev imidlertid ikke ført ud i livet.

I 1961 blev der nedsat et nyt udvalg med repræsentanter for skattevæsenet, statistisk kontor og administrationskommissionens sekretariat til behandling af spørgsmålet om oprettelse af et hulkortfolkeregister m.v. Udvalget stillede i en betænkning af 30. april 1962 forslag om, at der blev truffet principiel beslutning om oprettelse af et hulkortfolkeregister for Københavns kommune. Borgerrepræsentationen vedtog i sit møde den 21. juni 1962 at lade et sådant register oprette.

For folkeregisteret betød oprettelsen af hulkortfolkeregisteret i første omgang et betydeligt arbejde med at overføre de væsentligste registeroplysninger til hulkort. Dette arbejde stod på fra februar til oktober 1963.

Den første opgave, der skulle løses ved hjælp af hulkortfolkeregisteret, var oprettelse af et skattemandtalsregister på hulkort pr. 1. november 1963. På grundlag af skattemandtalsregisteret blev der i statistisk kontors EDB-central påført navne og adresser på selvangivelser og ligningslister. Dette arbejde havde hidtil været udført som rent manuelt arbejde. Hulkortoplysningerne indgik også i den maskinelle adressering af skattebilletterne, og desuden blev den årlige folketingsvalgliste i januar 1964 udskrevet på grundlag af hulkortfolkeregisteret. Af andre opgaver, der blev udført ved hjælp af den nye teknik, kan nævnes årlige fortegnelser til sygekasserne over personer, der fyldte 16 år, flyttelister til skattevæsenet, valgkort til udsendelse ved folketings- og kommunalvalg og folkeafstemninger samt væsentlige dele af befolkningsstatistikken.

Hulkortfolkeregisteret indebar dog foruden fordelene ved de automatiske udskrivningsmuligheder nogle ulemper, der dels bestod i hulkortets begrænsede plads til oplysninger, dels skyldtes det forhold, at hulkortregisteret i relativt lange perioder befandt sig i EDB-centralen, medens der blev foretaget de nødvendige sorteringer og udskrivninger. Herved forsinkedes den egentlige registrering i betydeligt omfang. Det var derfor naturligt at søge registeret omlagt til magnetbåndsteknik, og dette skete i efteråret 1965.

Oprettelsen af hulkortfolkeregisteret og senere omlægningen til magnetbåndsfolkeregister medførte en del overgangsvanskeligheder som følge af nye forretningsgange, og fordi anvendelse af hulkort- og EDB-teknik i høj grad gør administrationen afhængig af, at programmer og maskiner fungerer efter hensigten. Hertil kom, at der i

starten forekom fejl i systemerne, og at man ved planlægningen af disse ikke havde haft mulighed for at tage hensyn til alle teoretisk muligt forekommende kombinationer af registreringstilfælde.

Trods dette må man sige, at systemerne efter en indkøringsperiode opfyldte de forventninger, der var blevet stillet til dem. Udviklingen af magnetbåndsfolkeregisterets funktioner viste sig især at have betydning for den rationalisering og mekanisering, der på samme tid fandt sted i skattevæsenet. Magnetbåndsfolkeregisteret var en af de væsentlige forudsætninger for mekaniseringsmulighederne med hensyn til skattevæsenets forretningsgange. Det betød også, at man i selve folkeregisteret kunne gennemføre en betydelig forenkling af arbejdet med ajourføring af folketingsvalglisten, idet man ved hjælp af det nye register kunne fremstille tilflytterlister og slettelister til hovedvalglisten automatisk i tilfælde af valg.

I tiden før oprettelsen af de mekaniserede registre måtte folkeregisteret foretage manuel udskrivning af meddelelser til skattevæsenet m.fl. institutioner om alle flytninger, fødsler, dødsfald, ægteskaber, skilsmisser og navneforandringer m.v., der blev registreret i folkeregisteret. Dette skrivearbejde blev efterhånden også overtaget af maskinerne. Endvidere viste det sig nu muligt på forholdsvis kort tid og med indsats af beskedne midler at få udskrevet fortegnelser over forskellige udsnit af befolkningen efter kriterier som f.eks. køn, alder og bopæl, således at der også på dette område kunne ydes en langt bedre service over for andre administrationsgrene.

Efterhånden som man også i de andre kommuner høstede erfaringer med hensyn til udnyttelsen af de mekaniserede folkeregistre som led i større administrationssystemer, kom der en voksende erkendelse af behovet for entydig identifikation af de enkelte borgere. I samarbejdet mellem de administrationsgrene, der er storforbrugere af folkeregisterdata, manglede der således enkle midler til at fastslå identiteten med sikkerhed ved udveksling af data om borgerne. Dette gjaldt i særlig grad, da man gik over til at gennemføre datakommunikationen ved hjælp af maskinlæsbare medier som f.eks. magnetbånd. Desuden viste der sig også at være brug for et landsomfattende personregister, der kunne virke som en slags clearingcentral ved registrering af flytninger mellem kommunerne. Der gik nemlig som regel en vis tid fra registrering af fraflytning i den ene kommunes EDB-register, til registre-

ring af tilflytning kunne gennemføres i den anden kommunes EDB-register. Derved kom de flyttende personer i visse perioder til at befinde sig helt uden for de mekaniserede registre, hvilket var meget uheldigt set ud fra såvel administrative som befolkningsstatistiske synspunkter.

Allerede i 1963 afgav et af indenrigsministeriet nedsat udvalg betænkning om folkeregistrenes medvirken ved indførelse af elektronisk databehandling i den offentlige forvaltning. I betænkningen blev det foreslået at oprette et magnetbåndregister for hele landet, at indføre personnummeret og at indføre et standardiseret meddelelsessystem. Grundlaget for oprettelse af det centrale personregister (CPR) skulle være de kommunale hulkort- og magnetbåndfolkeregistre. CPR blev dog først oprettet pr. 1. april 1968. Forud herfor gik der et meget omfattende planlægningsarbejde, hvori kommunerne deltog.

Det var tanken efter oprettelsen af CPR at lade udskrive såkaldte CPR-kort, som skulle opbevares i de enkelte folkeregistre som et synligt udtryk for registreringen i CPR og til brug ved indrapporteringen af ændringerne fra folkeregistrene til CPR. Der var derimod ingen planer om at ændre folkeregistrenes føring af de oprindelige hoved- og navneregistre, som stort set havde været uændrede siden oprettelsen af folkeregistrene i 1923-24. (En beskrivelse af det oprindelige registreringssystem findes i Statistisk Maanedsskrift 5. årgang, 1929, nr. 5-6: Registreringen af Københavns Befolkning.)

I Københavns folkeregister var man ikke tilfreds med en ordning, der ville medføre, at et nyt register over Københavns kommunes befolkning, der omfattede ca. 650.000 personer, skulle ajourføres som en overbygning på det eksisterende registreringssystem. Konsekvenserne heraf ville være væsentlige merudgifter til personale og lokaler. Man anmodede derfor indenrigsministeriet om tilladelse til at gennemføre en ordning af registreringssystemet i Københavns folke-register, således at det ikke blev nødvendigt at oprette det ekstra register bestående af CPR-kort. Indenrigsministeriet godkendte forslaget, og efter nogen tids planlægningsarbejde udført i samarbejde mellem repræsentanter for indenrigsministeriet, I/S Datacentralen af 1959, Københavns kommunes organisationskontor, statistisk kontors til magistratens 1. afdeling om bevilling til etablering af en særord-EDB-central og folkeregisteret, afgav statistisk kontor en indstilling

ning for Københavns folkeregister. Indstillingen blev tiltrådt af borgerrepræsentationen i mødet den 29. juni 1967.

Den københavnske særordning gik ud på at foretage en omlægning af registreringen af hovedregisterkortene, således at der anvendtes elektriske skrivemaskiner med papirkodebånd i stedet for den manuelle registrering. Samtidig med registreringen på registerkortene ville de registrerede data automatisk blive hullet i kodeform på papirkodebåndene. Papirkodebåndene kunne derefter konverteres rent maskinelt til magnetbånd i et format, der kunne accepteres som indrapportering til CPR-systemet. På denne måde undgik man to ekstra forretningsgange ved indrapporteringen, nemlig påføring af ændringerne på CPR-kort og efterfølgende hulning af oplysningerne.

Revisionen af de oplysninger, der skulle registreres og indrapporteres til CPR blev anset for at være et vigtigt led i systemet, idet CPR's data ville blive anvendt som indgangsmateriale i mange forskellige forvaltningsopgaver. Man besluttede derfor at gennemføre en kontrol af registreringen før afgivelse af oplysningerne til CPR samt en efterfølgende kontrol af selve registreringen i CPR. Den sidstnævnte kontrol skete ved sammenholdelse af maskinelt udskrevne blanketter med det oprindeligt registrerede på hovedregisterkortene. De standardiserede blanketter fra CPR-systemet blev derefter anvendt som underretning over for andre administrationsgrene, især skattevæsenet og socialvæsenet.

Efter oprettelsen af CPR modtog statistisk kontor i april 1968 en magnetbåndskopi omfattende Københavns befolkning. På dette grundlag foretoges maskinel udskrivning af nye hovedregisterkort, der skulle anvendes i det nye registreringssystem. Herefter startede den maskinelle registrering, og folkeregisteret gik en besværlig tid i møde.

Der var ganske vist truffet aftale om en omfattende afprøvning af systemet, der på EDB-siden bestod af en række programmer til kørsler på Datacentralen og statistisk kontors EDB-central; men systemet var så kompliceret, at det ikke lykkedes at udrydde alle systemfejl inden starten. Dette bevirkede, at revisions- og rettelsesarbejdet blev ganske overvældende i det første år efter starten, og det gik alvorligt ud over leverancerne til folkeregisterets brugere. Årsagerne til, at man startede systemet, før der var tilstrækkelig sikkerhed for dets funktion, må formentlig søges i den voksende interesse for en hurtig gen-

nemførelse af kildeskattesystemet, idet CPR var en af de grundlæggende forudsætninger for det kildeskattesystem, der var lagt op til.

I en overgangsperiode på ca. to år skulle der ske en løbende indrapportering af data fra hovedregisterkortene, som ved oprettelsen af CPR manglede i de mekaniserede folkeregistre. Det var derfor nødvendigt for folkeregisteret at indsætte ekstra personale i denne periode. Ved forhandlingerne i anledning af det forøgede lokalebehov var man inde på at forsøge at skaffe nye lokaler til folkeregisteret uden for Hans Nansens Gård. Dette satte gang i de gamle planer om at opføre en tilbygning til Hans Nansens Gård, og folkeregisteret fik klaret lokalespørgsmålet midlertidigt ved at få stillet en del af skattevæsenets lokaler til rådighed. Lokaleproblemerne fik en mere permanent løsning ved, at folkeregisteret flyttede ind i den nyopførte tilbygning til Hans Nansens Gård i november 1970.

Sideløbende med CPR-systemet blev Københavns eget magnetbåndregister ajourført ved hjælp af magnetbånd fra CPR. Dette var nødvendigt, fordi folkeregisteret havde forpligtelser over for andre institutioner med hensyn til levering af maskinelt bearbejdede data, og man kunne ikke regne med, at CPR fra starten kunne anvendes til løsning af disse opgaver. Da CPR måtte siges at være i tilfredsstillende drift, besluttedes det at nedlægge Københavns magnetbåndsfolkeregister i marts 1970. Samtidig indgik man en aftale med indenrigsministeriet, sekretariatet for personregistrering, om fremtidig levering efter behov af magnetbåndskopier af CPR omfattende Københavns befolkning. Kopierne blev benyttet ved fremstilling af valglisten og ved de øvrige opgaver, som hidtil var blevet løst ved anvendelse af magnetbåndsfolkeregisteret.

Indenrigsministeriet besluttede kort tid efter oprettelsen af CPR, at der skulle udsendes personnummerbeviser til hele befolkningen, bortset fra fødselsårgangene 1967 og 1968. Udsendelsen fandt sted i oktober 1968. Begrundelsen for udsendelsen var først og fremmest ønsket om at få kontrolleret CPR's og folkeregistrenes dataindsiddelse. Desuden kunne man på denne måde gøre befolkningen bekendt med de tildelte personnumre, som måtte påregnes at blive anvendt som journalnumre m.v. i en stor del af den offentlige forvaltning. For Københavns folkeregister medførte udsendelsen af personnummerbeviser omkring 15.000 reklamationer over fødselsdato, stillingsbeteg-

nelse eller navnets stavemåde. De efterfølgende rettelser var på samme tid et besværligt arbejde og et betydningsfuldt bidrag til forbedring af kvaliteten af dataindholdet i folkeregisteret.

Gennemførelsen af stadig mere integrerede administrationssystemer, hvori der indgår folkeregisterdata, har i de senere år nødvendiggjort et meget omfattende samarbejde mellem de pågældende administrationsgrene og folkeregisteret. Dette har medført, at folkeregisteret i langt højere grad end tidligere har måttet følge med i udviklingen af lovgivning m.v. for disse områder for at kunne deltage i den fælles planlægning af nye systemer.

Spørgsmålet om, hvorvidt folkeregistrene burde tjene som civilstandsregistre blev overvejet allerede i forbindelse med forberedelserne til oprettelse af folkeregistre; men den af indenrigsministeriet nedsatte folkeregisterkommission, der afgav betænkning i 1922, mente dog ikke, at man burde fremkomme med så vidtgående et forslag. I 1951 afgav et af justitsministeriet nedsat udvalg betænkning om civilstandsregistrering; men da der i udvalget ikke havde kunnet opnås enighed, var betænkningens forslag et kompromis mellem en rent borgerlig registrering og den hidtidige kirkelige registrering. Betænkningens forslag blev ikke gennemført. Den 16. juni 1972 afgav et af indenrigsministeriet nedsat udvalg en betænkning om borgerlig personregistrering. Betænkningen indeholdt i overensstemmelse med udvalgets kommissorium en redegørelse for og en bedømmelse af de administrative og økonomiske konsekvenser af indførelse af borgerlig personregistrering. Bedømmelsen byggede på en sammenligning af den hidtidige kirkebogsføring og et nyt registreringssystem baseret på de eksisterende folkeregistre og CPR. Der var i udvalget enighed om, at der ville kunne opnås såvel økonomiske som administrative fordele ved gennemførelsen af et sådant registreringssystem. Der er således en vis sandsynlighed for, at folkeregisteret efter udløbet af de første 50 år står over for en omlægning, der i givet fald vil betyde en endnu mere central placering af folkeregisterets formål og opgaver i den offentlige forvaltning.

KØBENHAVNS STADSARKIV I 1972

Stadsarkivet i almindelighed. Ekstraordinært store afleveringer, bl.a. af patientjournaler fra hospitalerne, har nødvendiggjort en betydelig udvidelse af stadsarkivets lokaler, men ved et lejemål hos I/S Amagerforbrænding er det lykkedes at skaffe ikke blot mere magasinplads, men også plads til restaureringsværksted og fotografisk atelier.

Foruden ordinære afleveringer fra kommunale institutioner af journaler, journalsager, regnskaber med bilag etc. og de nævnte patientjournaler har stadsarkivet i årets løb modtaget en række større og mindre særafleveringer, bl.a. en betydelig del af Ladegårdens arkiv. I alt er modtaget 2.881 bd. og 8.611 pkr.

Stadsarkivet har modtaget publikumsbesøg og telefoniske forespørgsler	1.532
hertil fremtagne arkivalier	13.687
benyttede arkivalier til besvarelse af skriftlige forespørgsler	1.751
arkivalier udlånt til kommunale institutioner	6.225
til indsætning modtaget	9.397
fotografiske optagelser	7.876
heraf dokumentoptagelser	6.871
forstørrelser	1.302

Hovedparten af dokumentoptagelserne er sikringsfotograferinger.

Konserveringsarbejdet har kunnet udvides, især takket være de nye lokaler; der foretages hovedsagelig papirkonservering, idet hovedvægten lægges på afsyring af i kemisk henseende ustabilt papir og laminering af fugtskadet papir. Desuden foretages rensning og opklæbning af kort og tegninger (kombineret med en fotografering). I 1972 har man koncentreret sig om Bistrup Gods' kort indtil ca. 1850 og de ældre Københavnskort.

Stadsarkivet har modtaget besøg af deltagere i kurser i slægts- og lokalhistorie samt af danske og udenlandske fagfæller.

I årets løb er udsendt *Historiske Meddelelser om København, årbog 1972*. Som det vil bemærkes er der med denne årbog foretaget en udvidelse af antallet af typeenheder pr. side.

I 1972 er kasseret ca. 17,9 tons arkivalier og tryksager.

Forblad i protokollen »Original paa de Fattiges Forraad udi Kiøbenhavn« (1634), en fortegnelse over gaver til de fattige. Billedet illustrerer lignelsen om Den rige mand og Lazarus. Protokollen er et af stadsarkivets klenodier

Kiøbenhaffns Byes privilegier oc Stads Ret. (Ved stadsarkivar *Sigurd Jensen*). I det forløbne år har stadsarkivet fra en engelsk antikvarboghandler ved rigsarkivets formidling erhvervet et håndskrift med ovenanførte titel. Det oplyses, at det stammer fra Orebygårds samlinger.

Håndskriftet er en protokol i kvartformat, indbundet i et smukt, men medtaget 1600-tals bind. Den indeholder afskrifter fra det 17. århundrede af Christoffer af Bayerns stadsret fra 1443, af en variant af den såkaldte Kong Hans' stadsret og af en række dokumenter fra perioden 1645-60 med relation til striden mellem konge og borgerstand og borgerskabets, specielt det københavnskes rettigheder. Et afsnit af bogen, der begynder med Kong Hans' stadsret og går så langt som bogens blade er beskrevet, er gennemstukket i sidernes fire hjørner og midte, og midt inde i dette afsnit sidder et laksegl med rester af seglsnor (gul silke). Det pågældende afsnit af bogen har altså åbenbart været forseglet. Hvorfor mon?

Seglet er Søren Hansen Kornerups. Han var generalfiskal 1661-63. Generalfiskalen havde egentlig til opgave at inddrive kronens fordringer, men den entreprenante Kornerup, der øjnede chancer for at opnå personlig magt gennem den nyetablerede enevælde, udvidede på forskellig måde grænserne for sit embede og optrådte blandt andet som anklager i en af tidens store retssager, Kai Lykke sagen. Noget af det, som i særlig grad lå ham på sinde, var at få rensset ud blandt de love, recesser og forordninger, der stred mod den nye arveenevoldsregeringsmagt.

Kornerup har altså, ved konfiskation eller på anden måde, fået fingre i vort håndskrift, og han har vel fundet, at afskrifterne af dokumenterne om borgerskabets forsøg på at skaffe sig privilegier var så ubelejligt stof, at det var bedst at få det »låst inde« bag en forsegling. At han også har ladet forseglingen omfatte en ældgammel købstadsret, kan måske skyldes, at titelbladet til denne lyder »Konning Hansis privilegier og almindelig Kiøbstedes Ret«. Ord som privilegier og ret skal nok have været uartige ord i hr. Kornerups øren.

Det gik imidlertid Søren Kornerup ilde. Han gik for vidt og fik bl.a. – ved trusler – gennemtvunget en dødsdom mod rettens vilje. Selv om Danmark var blevet et enevoldsrige, blev det dog aldrig noget retsløst diktatur. Det lykkedes at gennemføre en retssag mod Kor-

nerup, og højesteret dømte ham til døden. Dronningen, der sikkert fandt, at han ret var en mand efter hendes hjerte, fik ham dog benådet, og senere blev han hjulpet økonomisk og på anden måde. Men han var færdig som generalfiskal og måtte aflevere sit arkiv.

Hvilken vej vort håndskrift derefter har vandret, inden det nåede frem til Orebygård, kan vi kun gisne om, men vi skal nok sende en venlig tanke til en eller anden bogsamler i centraladministrationen. Den, der i sin tid tog mod til sig og klippede Søren Kornerups gule silkesnore over, er blevet skuffet. De dokumenter, der fandtes afskrevet i det forseglede afsnit, kendes ad anden vej. Men bogen har han altså fundet værdig til opbevaring, og det var heldigt. For vi vil gerne have lejlighed til at sammenligne de forskellige varianter af afskrifter af tidens dokumenter, og vi er også interesserede i bogens sære skæbne.

Ladegårdens arkiv. (Ved assistent *Lennart Berendt*). Fra Sundholm er i 1972 modtaget en aflevering vedrørende den tidligere arbejdsanstalt på Ladegården. De første fattiglemmer overførtes til den nye arbejdsanstalt 1. oktober 1822. Fra 1. januar 1834 oprettedes samstedes en tvangsarbejdsanstalt. Den blev indrettet i en del af de eksisterende bygninger på Ladegården, men skulle holdes adskilt fra arbejdsanstalten. Ved Sundholms indvielse i april 1908 overførtes Ladegårdens lemmer hertil.

Afleveringen til stadsarkivet dækker hovedsagelig perioden 1834-80, idet det ældste materiale 1822-33, bortset fra afhøringsark, er kasseret inden modtagelsen i stadsarkivet, og arkivalier 1881 ff indtil videre fortsat befinder sig på Sundholm.

Arkivet består af referatprotokoller 1845-80, sagprotokoller 1834-80, brevkopibøger 1851-70, mandtalsbøger 1843-92, register over indlagte mænd og kvinder 1841-81, valgboøger 1852-80, regningskopibøger 1864-80, kasseboøger 1849-80, afhøringsark 1822-88 samt en del mindre grupper. Det omfatter 384 bd. og 87 pkr.

KØBENHAVNS BYMUSEUM ERHVERVELSER OG IAGTTAGELSER 1972 - 73

AF STEFFEN LINVALD

Bymuseet har afholdt fire udstillinger. Fra 11/5-11/6 havde det en udstilling af københavnske jordfund: »Skår i glæden«, der blev set af godt 6.000, og derefter fra 3/7-3/9 en udstilling om »Havfruer«, der var arrangeret i samarbejde med Magistratens 1. afdeling og Stadsarkivet under medvirken af museumsinspektør Egon Eriksen og tegneinspektør Markan Christensen, som tegnede plakaten og tilrettelagde kataloget. Til udstillingens virkeliggørelse havde såvel danske som udenlandske museer samt en række privatfolk ydet bidrag, og med udgangspunkt i »Den lille havfrue« på Langelinie gav den derfor et udmærket indtryk af havfruens historie og betydning fra oldtiden op til nutiden. Museet havde da også den glæde, at den blev besøgt af 20.338 gæster, og at den senere på året blev overflyttet til Handelsbankens smukke udstillingshus i Tønder, hvor den også vakte stor interesse.

Til glæde for de mange københavnere, der satte pris på byens gamle sporvogne, blev der til minde om den sidste sporvogns, linie 5's, ophør den 22. april 1972 under medvirken af Københavns Sporveje og Sporvejshistorisk Selskab fra 6/10-5/11 afholdt en udstilling, som under titlen »Sporvognsminder« i virkeligheden var en kavalkade af de mange forskelligartede sporvognstyper, der har kørt på Københavns gader, siden den første hestesporvogn i 1863 blev sat i drift mellem Frederiksberg Runddel og Skt. Annæ Plads. De udstillede billeder og genstande var bl.a. suppleret med to modeller af kørende sporvogne. Da skolernes efterårsferie faldt i udstillingsperioden, blev den også besøgt af et meget stort antal børn, og ialt blev den set af 9.410 personer.

Årets sidste udstilling: »Maya skulptur og lertøj« lå ganske vist lidt udenfor museets område men viste på den anden side, at festsalen var meget velegnet til afholdelse af kunstindustrielle udstillinger. Det var en vandrestilling, der var arrangeret i samarbejde med Den Mexikanske Ambassade og Mexikos Nationale Turistråd. De

udstillede genstande, der alle var fundne under udgravninger, bestod af små yndefulde terrakottafigurer, krukker, skåle og fade, som på en udmærket måde belyste den nu forsvundne, højt udviklede og forfinede Mayakultur. I forbindelse med udstillingen vist i havesalen en meget smuk film fra Mexiko. Udstillingen, der åbnede den 17/11, sluttede den 3/1, men i juletiden var der desuden i »forstadsværelset« arrangeret en lille ekstra udstilling af gamle julekort, bestående dels af museets egne kort, dels af en større samling ældre kort, som Carl Stenders forlag venligst havde udlånt. Godt 6.000 besøgte disse to udstillinger.

I løbet af året har der desuden været afholdt tre koncerter i museet og i sommertiden tre i haven. Selskabet for Københavns Historie har atter i år afholdt møder i museet, og deltagere i et lokalhistorisk kursus på Danmarks Biblioteksskole er to gange i årets løb blevet instrueret i benyttelsen af dets samlinger, især af dets billedarkiv. Også Københavns magistrats skole er under to besøg blevet gjort bekendt med museets virksomhed, ligesom der har været afholdt en møde-aften for vordende guider. Desuden fik Samfundet og Hjemmet for Vanføre, der i sin tid blev stiftet på Skydebanen, i anledning heraf tilladelse til ved sit 100-års jubilæum den 21. oktober at afholde en reception i museets havesal.

Museet har 1972/73 været besøgt af ca. 65.500, deraf ca. 21.000 betalende. Af klassebesøg har der været 108 eller 2.371 elever foruden 164 ledere, medens der på skolekort har været 503, hvilket er en fremgang fra sidste år på ca. 30 %. Ca. 1600 billeder og genstande har været udlånt til udstilling, undervisning og reproduktion. I den forbindelse kan det iøvrigt oplyses, at en række udenlandske historikere og museumsfolk har aflagt studiebesøg i museet.

I Bymuseets samlinger er der kun foretaget enkelte nyopstillinger, der bl.a. har omfattet en nyordning af dets store og værdifulde samling af medailler. Desuden er etiketteringen, hvor det tiltrængtes, blevet fornyet, og hvor der manglede etiketter er disse blevet opsat. I arkivet er der blevet udarbejdet en ny kunstnerregistrant, der på grund af de mange forespørgsler om kunstnere, repræsenteret i museet, har vist sig meget nyttig. Under udarbejdelse er en ny topografisk registrant. Endelig er to af museets prismekroner i stueetagen blevet erstattet af originale empirekroner. Den ene af de udskiftede

kroner er blevet ophængt i Bindsbøll-værelset på første sal, den anden i rummet med folkelivsbilleder.

Bymuseet har i år haft den meget store glæde, at den kendte kunstsamler, godsejer Eiler Ruge, Rådegård, der utvivlsomt har den største private samling af danske fajancer her i landet, ved en højtidelighed i Kunstindustrimuseet, torsdag den 14. september 1972 gav meddelelse om, at han havde besluttet at testamentere museet en række meget værdifulde og kunstnerisk meget betydningsfulde 1700-tals antikviteter, omfattende et skrivetøj, en urtepotteskjuler, en vægvase, to tallerkener, to runde og et aflangt ottekantet fad fra fajancefabrikken i Store Kongensgade, et giess-fad og en lille terrin fra Østerbros fajancefabrik, et urhus i form af en ovn og to vifteformede vaser fra fajancefabrikken i Kastrup, en skål af riflet porcelæn, dekoreret med blomster, fra Fourniers porcelænsfabrik, to firkantede urtepotteskjulere med bukkehoveder og underskåle samt to tallerkener med rød og grøn dekoration fra Den kgl. Porcelænsfabrik, endvidere en ostindisk tallerken med et skibsmotiv samt et fad og to tallerkener fra »Kongens Klub«s stel med det dansk-norske rigsvåben i polychrome farver, foruden to sølvkaffekander, den ene med likeknækket korpus og træhank, den anden i empire ligeledes med træhank, og en kandis-skål af sølv.

Denne gave, som når den engang kommer i museets besiddelse, er den største og mest værdifulde, dette hidtil har modtaget, vil det naturligvis til den tid vide at værne om og udstille på en fuldt ud betryggende og værdig måde.

Museets erhvervelser af billeder har derimod – bortset fra fotografier og postkort – i år ikke været fuldt så mange som tidligere. Til gengæld er de billeder, der er kommet i dets besiddelse af stor topografisk interesse. Af den udmærkede maler Peter Ilsted (1861-1933), der i sine kendte interiørbilleder er stærkt påvirket af svogeren Vilh. Hammershøi, har museet som testamentarisk gave fra fhv. registrator i Rigsarkivet, frk. Gudrun Dahlerup-Petersen modtaget et maleri af Trinitatis Kirkes gamle præstegård i Store Kannikestræde, malt kort før den 1906 blev nedrevet. Den bestod da af en hovedfløj ud til Store Kannikestræde og en sidefløj, som der var adgang til gennem en portfløj ud til Krystalgade. Billedet viser udsigten fra den smalle gård mod portfløjen og ejendommene på den modsatte side i Krystal-

gade. Præstegården, der ved nedbrydningen var meget forfalden, var opført efter byens første store brand i 1728, og dens sidste beboer var sognepræst P. N. Petersen, giverindens fader. Det er på dens grund, at arkitekten Martin Borch opførte Regensens nuværende fjerde fløj.

Foruden dette maleri overlod frk. Dahlerup-Petersen museet en smuk akvarel af den kendte arkitekt og docent ved Kunstakademiets perspektivskole C. V. Nielsen (1833-1910). I hans topografiske blade er motiverne gengivet med en nøjagtighed, der grænser til pertentlighed. Dette gælder også den til museet skænkede akvarel, der forestiller udsigten gennem porten fra Asiatisk Kompagnis plads i Strandgade mod Skt. Annægade med Frelsers Kirke og Lille Mølle på Løvens Bastion. Som en pudsighed virker et dueslag, der er anbragt på portmurens inderside.

Af boet efter rektor Otto Zahle er erhvervet et udmærket maleri af Viggo Pedersen, der ifølge rektor Zahle skulle forestille udsigten fra Teknisk Skole i Ahlefeldtsgade over Ørstedsparken i 1878. Imidlertid må det have været Teknisk Skoles grund, der har været kunstnerens standpunkt, idet skolen, der skyldes arkitekten L. P. Fenger, først er opført 1880-81. Billedet er meget interessant, for det giver et udmærket indtryk såvel af den nyanlagte Ørstedspark som af det endnu ikke fuldførte kvarter omkring Gyldenløvesgade og Nansensgade. Man ser i forgrunden Herholdts smukke gitter omkring parken, hvis anlæg på det tidligere voldterræn knapt nok var fuldenendt på dette tidspunkt. Udenfor parken ligger Farimagsgade hen som en stor byggeplads og bagved ses nogle af de nyopførte huse i Nansensgade og bagsiden af Frederik VII's stiftelse i Gyldenløvesgade »for fattige Kvinder af Arbejdsklassen«, som dens officielle navn er, der blev bygget 1873-75 af grevinde Danner efter tegning af arkitekten J. Th. Zeltner. Helt i baggrunden skimtes Marstrands bryggeri på Vodroffsvej, det senere Kongens Bryghus, der var bygget efter Vodroffs Møllens brand 1865.

Ikke langt herfra har borgmester, senere overpræsident Jens Jensen i haven til inspektørboligen på Ladegården ved Åboulevarden i 1920'erne fundet sit motiv til et maleri, som museet i år har modtaget som gave fra fhv. overingeniør K. V. M. Koefoed, Stockflethsvej 9. Jens Jensen, der var uddannet som maler – han blev svend 1877 – havde i sin ungdom haft lyst til at gå kunstnervejen, og sine kunstneriske interesser bevarede han livet igennem. Billedet fra Ladegårdens have

Interiør fra Havfrueudstillingen. Sommer 1972

er således malt få år før han 69 år gammel afgik ved døden 1928 – to år før Ladegården blev rømmet og nedrevet. Det er malt med en bred pensel og viser til højre den toetagers fløj, der rummede inspektørboligen. På plænen foran denne står et poppeltræ og et gammelt, kraftigt frugttræ, medens en rødmalet låge og et lavt gråmalet hus skimtes i billedets baggrund.

Maleriets historie har donator fortalt i et medfølgende brev. Det har oprindeligt tilhørt overpræsidentens søn, fuldmægtig i indenrigsministeriet Julian Alf Jensen (1892-1938), der en tid beboede en lejlighed på Ladegården, og som i sit andet ægteskab var gift med

en søster til donators hustru, der fik det foræret i 1943 på den betingelse, at det ikke måtte sælges eller bortgives uden først at være blevet tilbudt Bymuseet. Donator oplyser endvidere, at det sikkert er malt i 1920'erne, da fuldmægtig J. A. Jensen havde bolig på Ladegården.

Endnu på dette tidspunkt havde dette sted og dets omgivelser bevaret enkelte mindelser om dets tidligere idylliske tilstand, selv om det ikke længere havde en landlig karakter. For at fornemme duften af muld måtte man ud til de lidt fjernere forstæder Brønshøj og Utterslev. I 1912 har Otto Nielsen malt det såkaldte »slot« på Horsebakken i Utterslev, dengang landsbyens mest anselige bygning, som i modsætning til den øvrige bebyggelse var to stokværk højt, grundmuret med tegltag. Traditionen ville iøvrigt vide, at det var den oprindelige Utterslevgårds hovedbygning. Imidlertid var det dog næppe mere end halvandet hundred år gammelt, da det nogle år efter sidste verdenskrig blev nedrevet. Skønt det til sidst var meget forfaldent og derfor ikke længere nogen pryd i landskabet, betragtedes dets forsvinden dog som en trist afslutning på den gamle landsbys historie.

Såvidt det er muligt indenfor de givne rammer prøver museet også at erhverve billeder af den yngre generation, thi også dens opfattelse af byen, dens huse, mennesker og milieu har betydning for eftertiden, og hvad sådanne billeder muligvis kan mangle i topografisk nøjagtighed opvejes som oftest af den stemning, de udstråler. Det gælder en kunstner som Frede Jensen, der i to tegninger, udført i voks, har givet en skildring af folkelivet på Kongens Nytorv ved Hotel d'Angleterre og på Østergade set fra Amagertorv. Den morsomme teknik, han har anvendt i disse, gør ligesom tegningerne mere levende, end hvis de var udført med bly.

Foruden rent topografiske billeder er erhvervet en meget smuk miniature af maleren Christian Hornemann (1765-1844) forestillende arkitekten, oberstløjtnant i borgervæbningen, brandmajor H. C. Schmidt (1765-1826). Som chef for brandvæsenet var det ham, der udarbejdede tegningerne til Nikolaj kirketårns indretning til hovedbrandstation 1821-23, efter at kirken siden branden 1795 havde hængt som ruin.

Derimod må to portrættegninger af den afdøde kunstner Holger André Glintholm (1905-66) sikkert betragtes som »folkeliv«, idet den

ene ifølge en påskrift på bagsiden skal forestille en mand ved navn »Peter Hansen kaldet Australieren«, der boede i den forlængst nedlagte gæstgivergård »Tre Hjorter« på Vestergade; den anden »Den gamle varulv Krabbelas«. Tegningerne er en gave fra kunstnerens enke fru Olga Glintholm, Horsens, og overladt museet af direktør, dr. phil. V. Thorlacius Ussing.

Til folkelivsgruppen hører også en samling billeder fra cirkus, bestående bl.a. af portrætter af artister, som direktør Erik Nielsen ved landsretssagfører Henning Buhr, Njalsgade 19, testamentarisk har skænket museet.

En værdifuld forøgelse betegner Louis Hasselriis' berømte bronzestatuette af Søren Kierkegaard fra 1879, siddende i dybe tanker med en gåsepen i højre hånd, parat til at skrive i det manuskript, der ligger på hans højre knæ. Statuen, der er støbt hos hofbronzestøber Rasmussen, er anbragt på en grå marmorplade. Den har tidligere tilhørt professor dr. phil. Harald Høffding, der havde den stående på sit skrivebord i æresboligen på Carlsberg. Nu har den fået sin blivende plads i Bymuseets samling af erindringer om Søren Kierkegaard, hvortil den er skænket af overlærer fru Else Thorkelin, f. Rommel. Det er iøvrigt efter den, at Carl Aarsleffs statue af Søren Kierkegaard i Det kgl. Biblioteks have er udført 1918.

I 1971 modtog museet fra fru Solveig Viktoria Gurli Rygaard, Toldbodgade 14 A, en meget væsentlig del af inventaret fra E. B. Salomons tidligere så kendte tehandel, Vimmelskaftet 34, senere Adelgade 113, hvor den blev bestyret af fru Rygaards broder Leifur Einarsson Johannesson indtil dennes død 1971, da den ophævedes. Foruden de i forrige årsberetning omtalte genstande har fru Rygaard i år yderligere overdraget museet et par kønne tedåser og kinesiske te-reklamer foruden nogle arkivalier, der belyser den kendte forretningshistorie.

Også et andet kendt københavnsk firma er i år blevet repræsenteret i museet. Fra »Hornung & Møller«, hvis virksomhed er ophørt, har det således overtaget nogle skilte, deriblandt de to rigsvåben, som var anbragt på firmaets facade i Bredgade. Desuden er en indrammet »stavle« med navnene på indehaverne af Gellners kendte frisørsalon i Skoubogade 6, der stammede fra 1821, sammen med nogle ældre fotografier af salonen blevet overladt museet ved dens lukning i vin-

ter af dens sidste indehaver frisørmester Carl Heegaard. Desværre lykkedes det ikke at erhverve noget af dens inventar, idet en del af dens stampublikum i forvejen havde sikret sig det til erindring. Et træskoskilt, der stammer fra en træskoforretning på Gammelstrand, er skænket af tapetsereremester Kaj Christensen, Adolph Steens Alle 4, medens indehaversken af den gamle Mel- Gryn- og Kolonialforretning, Hellerupvej 6, ved forretningens ophør overlod museet dens vartegn, en meget omhyggeligt udført model af en mølle. Endelig har dette fra det kendte sejl- og flagmagerfirma I. S. V. Weilbach, Strandgade 22, der har lidt samme skæbne, modtaget dets gamle grønne silkebanner.

Andre faner er i år overladt det af Snedkernes fagforening, Rømersgade 22, der har deponeret fire faner: Snedker- og Stolemagerforeningens fra 1872, Snedker- og Stolemagerens sangforenings fra 1883, Billedskærer og Dekorations Billedhuggerforeningens af 1893 samt en bødkerfane fra 1948. Desuden har Brønshøj lokalhistoriske arkiv deponeret »Brønshøj 100 Mands Forening«s fane fra 1924, medens foreningens dirigentklokke af malm, ophængt i et stativ, der i relation til Brønshøj Kirke er udformet som en kamtakket gavnl, er skænket af hr. Georg Hansen, Vølundsgade 17.

Endvidere har museet i år udvidet sin samling af civiletaternes uniformer med en politikommissæruniform, der har tilhørt politiinspektør Dahl-Jensen, og med en dommeruniform, som det erhvervede, da uniformsskrædderiet V. Kiilerich & Co., Nørrebrogade 38, ophævedes.

Til sin samling af københavnsk kunstindustri har museet længe savnet et repræsentativt arbejde fra fajancefabrikken i Kastrup. Denne mangel er nu afhjulpet, da det er lykkedes at indkøbe et meget smukt skrivetøj, dekoreret med blomster og blade. Fabrikken, der oprettedes af hofstenhugger og hofbygningsinspektør Jacob Fortling (1711-61), fik i 1755 tilladelse til at »forarbejde alle slags steentøyer og porcellain med glassur og uden glassur af hvad navn det nævnes kand, undtagen det saa kaldet Delfts porcellain eller Hollandsk steentøj«. Det er fra denne periode, at det omtalte skrivetøj stammer. Desuden er museet kommet i besiddelse af en tallerken af kongelig porcelæn fra begyndelsen af forrige århundrede med prospekt af Frue Kirke. Den skal efter traditionen have hørt til et stel, som

Frederik VI skal have ejet. Lidt yngre er to tallerkener, ligeledes af kongelig porcelæn, med polychrome blomsterdekorationer, og omtrent fra samme tid er en punchebolle med låg, dekoreret med »blå blomst«.

Af en lidt anden art er to platter, den ene med en fremstilling af Københavns første hestetrukne sporvogn på Kongens Nytorv 1863, den anden med byens sidste sporvogn, linie 5 på sporvognssløjfen i Husum, inden den kørte ud på sin sidste tur den 22. april 1972. Platterne er udført hos Bing & Grøndahl på foranledning af isenkramfirmaet Skotsman-Jensen, Frederikssundsvej 325, der har skænket dem til museet.

Til slut kan nævnes, at et kirkeskib, som skal stamme fra Nikolaj Kirke, ved modtagelsen var meget medtaget. Det bar navnet Rota, og ifølge oplysninger fra oberstløjtnant A. V. Skjødt, Rudersdalsvej 69, Holte, der har gjort museet den meget store tjeneste vederlagsfrit at restaurere det, er det en skibsmodel af fregattypen fra begyndelsen af 1800-tallet, men efter de undersøgelser, han har foretaget, er det imidlertid ikke en model af en af de to danske fregatter Rota fra denne periode. Alligevel har det som type stor interesse for museet og er derfor også blevet udstillet.

Næsten daglig forøges museets billedarkiv, men sjældent har det modtaget en gave af så betydeligt et omfang og topografisk så værdifuld, som da Københavns kommunes kulturfond i år bevilgede 10.000 kr. til erhvervelse af godt og vel 1000 af fotograf Efelts berømte fotografier fra København, som var blevet tilbudt det af firmaets nuværende indehaver hr. Poul Johansen. En anden samling, omfattende 12-14.000 topografiske blade, kvartervis ordnet, er som gave blevet skænket museet af ingeniør Severin Nielsen, Blegdamsvej 70. Samlingen har tidligere tilhørt L. Laurentius, forfatteren Carl C. Christensen og overretssagfører Ole F. Olsen. Nævnes skal også, at fra fhv. fuldmægtig hos Gyldendal, E. Lyders, Roarsvej 1, har det modtaget en række billeder og en del topografisk litteratur, som manglede i dets håndbibliotek.

Gaver er endvidere skænket af direktør Sven Acker, Danmarks Turistråd; grevinde Irene Ahlefeldt-Laurvig; hr. Gudmund Andersen; antikvar Mogens Bencard, Den antikvariske Samling, Ribe; frk. Ruth Brøndbjerg, Rosenhøj 11, Hvidovre; Ensomme Gamles Værn,

Tingskiftevej 2, Hellerup, ved fru Margith Mathiesen; fru Ida Holst, Ravensborggade 17; fru A. Holten, Azaleavej 1; Justervæsenet, Amager Boulevard 115; Kalundborg og Omegns Museum; kunsthandler Kleis; hr. Henning Kokholm, Hovedvejen 18 A, Glostrup; Magistratens 5. afdeling; Hr. K. Nielsen, Lille Søndervoldstræde 2, ved Stadsingeniørens Direktorat; maskinmester Edv. Petersen, Stege; vagtmester J. Samuelson; Direktoratet for Stadens faste Ejendomme ved ekspeditionssekretær Maschke; Stadsarkivet; Stadsingeniørens Byplankontors tegnestue. Desuden har museet udvekslet skrifter med biblioteker og museer i ind- og udland.

KØBENHAVNSKE JORDFUND OG UDGRAVNINGER 1972 - 73

AF JØRGEN AHLEFELDT-LAURVIG

I det område på Nørrebro, hvor man i dag finder gaderne Blågårds-gade, Murergade og Smedegade, lå der i 1700-tallet et landsted Blågården, som tilhørte overkammerherre Carl Adolph v. Plessen, en af samtidens store jordbesiddere. I haven, som var udformet i fransk stil, fandtes nogle damme; den største af disse, som var særlig lang med helt lige sider, lå parallelt med den udenfor liggende Peblinge sø. Søen har muligvis været en fiskedam, som til stadighed blev forsynet med frisk vand fra Ladegårdsåen, gennem en mindre grøft eller kanal.

Da husene i dette område blev revet ned, var der medlemmer af arkæologiklubben, som straks havde øje for de muligheder, der kunne være i netop dette område, og det skulle vise sig, at resultatet blev overraskende godt. Det ser ud til, at den lange sø, som vi havde lejlighed til at grave i, er blevet fyldt op i forrige århundrede med yderst forskelligartet affald, som er blevet kørt ud fra den voldomkransede by. Lossepladsen, som har været her, har muligvis tjent til afløsning af områderne ved den nuværende Møllegade, hvor museet også har gravet i det forløbne år. Her var der flere meter tykke fyldlag, der er påkørt sidst i 1700-tallet.

De ældst fundne genstande i området ved Murergade er fra begyndelsen af 1700-tallet, og her er blandt andet fundet rester af havevaser fra Store Kongensgades fajancefabrik, noget der kan friste til at tro, at C. A. v. Plessen har anvendt sådanne i sin have, ligesom justitsråd Jacobi havde dem i sin, som lå hvor Østergade 26 ligger nu. Netop her er der fundet havevaseskår med slægten Jacobis våben som dekoration.

Nederst i den ovenfor omtalte dam lå der spredt store klumper af jernslagget og myremalm, noget man kan have smidt i vandet for at dæmpe på bundvegetationens stærke udbredelse. I dyndlaget lå der rester af dunhammer og skaller af store dammuslinger. Over dette lå der mange steder et tykt lag hårdt sammenpresset aske, som har været

medvirkende til, at en del skøre ting er kommet relativt hele fra udsmidningen. Et af disse stykker, som lå i de nederste lag, var en lille udekoreret flødekande, som næsten er grå i sin porcelænsmasse. Denne lille sjældenhed kommer fra Den kongelige Porcelænsfabriks allerførste tid, før den egentlige produktion kom igang. På den tid anvendte man den hjemlige ikke så hvide kaolin fra Bornholm. Skal denne flødekande dateres, må den antagelig være fra omkring 1775. Der var i øvrigt meget porcelæn i fundmaterialet netop fra Den kongelige Porcelænsfabrik. Der fandtes dele af stel som det musselmaledede, blå blomst, sachsisk blomst, de purpurfarvede stel samt helt hvide fade og tallerkener. Ofte var de blådekorede grålige i godset med en næsten blåsort dekoration.

I fundmaterialet var de danske fajancefabriker ikke særligt godt repræsenterede, idet tiden omkring år 1800 var en modgangstid for disse virksomheder. Det var ved at være på det sidste for adskillige, og endnu flere var allerede holdt op med produktionen. Dog fandtes der dele af dukkestel fra Spietz's fabrik i Rønne, flødefarvet gods med en kantning af grønt eller blåt. Her sås tallerkener, terrindele og små kopper. Hesbjergfabrikken på Fyn har også haft et marked i København, fra denne fabrik fandtes der rester af blådekorede sandhuse, med fabrikkens karakteristiske dekorationer. Bedst repræsenteret var dog Øland-fabriken, som lå oppe ved Limfjorden. Denne fajancefabrik havde en specialitet, som fortsatte langt op i 1800-tallet: azurblå fajancer med en manganviolet kantning. Af disse karakteristiske fajancer sås der en del flødepotter, thekander, æggebægere og kopper etc.

Det engelske stråfarvede flødegods, der slog de fleste af de konkurrerende danske fajancefabriker af markedet, var rigeligt repræsenterede. Her sås fajancer fra de store fabriker i Leeds, Fenton, Rothwell, Melbourne og Wedgwood. Disse virksomheders produktion er ofte usignede, eller ustemplede, men varerne kan dog skelnes fra hinanden ved en sammenligning af kanternes reliefmotiver.

I det fundne materiale er det forbavsende at se, på hvor mange måder man kan variere dekorationerne på en spølkum. Der må have været importeret enorme mængder af disse store hankeløse kopper, for der var kolossalt mange af dem. De har været anvendt både som kopper, og som en slags meget dyb tallerken.

Fig. 1. Skår af fad, fremstillet i Kina omkr. 1760 til Dudley Cosby, engelsk gesandt i Danmark 1761-63. Kantens farve er rustrød med »naturlige« farver i våbnet samt purpur blomsterdekoration på fladen

Der var også varer med overførte billeder, og her var de ældste meget Louis XVI prægede, blådekorede med et medaillonbillede, som hang i en sløjfe omgivet af trofæer eller høstredskaber. De typiske engelske tallerkener med et landskab sås også i stort tal fra bl.a. fabrikkerne Sewel og Fell. Det var interessant at se motiverne udvikling, fra de mere bladrigge i 1800-tallets begyndelse ofte med indiske motiver, til de senere victorianske romantiske motiver. Blandt varerne fra omkring 1820 var der skår af genstande, der havde være dekoreret med sølv- eller kobber-lustre, ting man almindeligvis i dag forbinder med det sydlige Jyllands handelspåvirkning fra England. Af særlig interesse for Bymuseet var kopper, tallerkener og kander med københavnske motiver, almindeligvis efter forlæg af maleren H. G. F. Holm, med motiver som Frue Kirke, Amalienborg, Rosenborg, Toldboden og andre københavnske prospekter. Det ualmindeligste var et

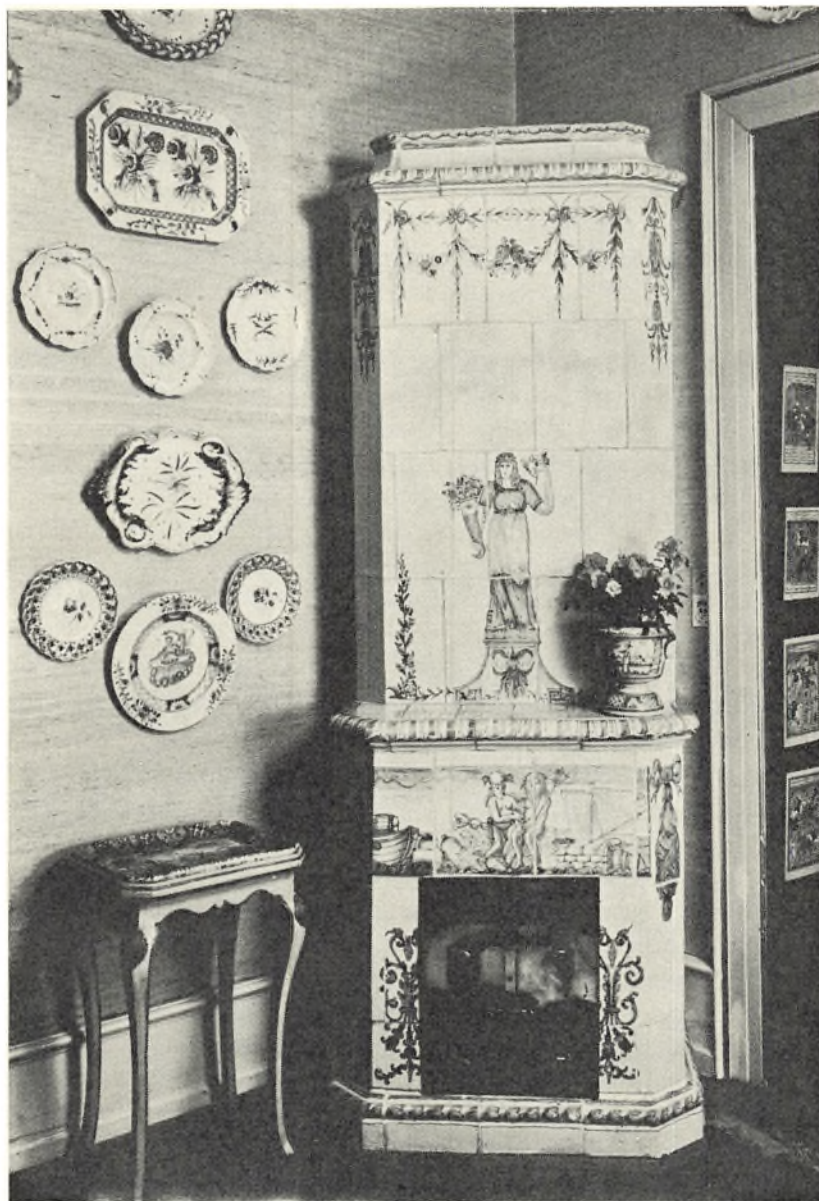

Fig. 2. Ovn fremstillet på Vesterbros ovnfabrik omkring år 1800.
Svage polychrome højildsfarver

polychromt skår med Frue Kirke. Der kendes ikke et eneste bevaret stykke som har en sådan polychrom dekoration. Af og til skete det vel, at fabriken fik byttet lidt om på forlægstegningerne, og et af skårene er dekoreret med en søjleprydet bygning med teksten »Senatshuset«, en bygning som ihvertfald ikke er dansk.

Der fandtes også lertøjsskår i stort antal, og her så det ud til, at det meste var kommet til staden fra Bornholm. Godsets karakteristiske farve på dekoration og bagside peger mod de flittige pottemagere i Rønne, selvom der også sås en del af det bruglaserede nordsjællandske pottemagerarbejde.

Alt det ovennævnte tjente som grundlag for en udstilling af jordfund fra Murergade, som blev vist på museet i forsommeren 1972 under titlen »Skår i glæden«. Blandt skårene var der især eet som vakte en del interesse, det var et stykke af et fad af ostindisk porcelæn med et engelsk våbenskjold (fig. 1). Et skår fra samme stel blev for nogle år siden fundet under udgravningen på Københavns vandforsynings grund, »filtergrunden«, hvor nu Hotel Sheraton ligger. Heraldikerne henførte våbnet til slægten Cosby. Her havde et medlem af familien i nogle få år haft tilknytning til Danmark, idet Dudley Cosby i årene 1761-63 var engelsk gesandt i Danmark. Hans valgsprog skimtes neden under våbnet, så der er ingen tvivl om, at det må være stykker af et stel, han har haft med sig.

Et andet sted, Bymuseet har gravet med stort held, er i Købmagergade, hvor der arbejdedes i en lille gård. Her blev der stødt på en brønd, der delvis var fyldt med velbevarede stykker af ovnkakler fra Vesterbros ovnfabrik. Ved at gennemgå en brandtaxation fra 1795, konstateredes det, at der havde været porcelænsovne i netop dette hus, og det er derfor rimeligt at antage, at det er rester af disse, der er fundet i brønden. Vesterbros ovnfabrik lå ved Platanvej og Vesterbrogade i nærheden af »Sorte Hest«. Her påbegyndte J. A. Lehmann i 1787 en fabrikation af fajanceovne efter Kronstedts princip. De københavnske fabrikker, Blåtårns ovnfabrik bag Rysensteens bastion og Classens ovnfabrik udenfor Østerport var længst ophørt, og tidens smag krævede den type ovne, som var så populære i Sverige, som stod bedre til de sarte farver, man valgte til interieurerne, og som samtidigt var en god varmekilde. Ovnene fra Vesterbro lignede derfor meget de svenske forbilleder, men havde deres eget præg (fig. 2). Enkelte af disse kan endnu ses på slotte og herregårde, hvor deres

Fig. 3. Billede af skårlagene i området, hvor Kastrup Værk havde sin produktion. Stykkerne er alle uglaserede, såkaldt skrødet gods, som er gået itu før decorationen

størrelse ikke har været så afskrækkende, at de er blevet fjernet, da de blev umoderne. Der er således en på Frederiksberg Slot og en på herregården Hindsgavl på Fyn.

De fundne kakler er fra flere typer ovne, og har bidraget meget til vor viden om Vesterbros ovnfabrik. Her er således dele af en ovn, som har været helt hvidglaseret antagelig udformet som en kaneleret søjle afsluttet for oven og nedentil med en achantus bladfrise. En anden er af den mere kendte type, som er med et stort firkantet rum forneden og søjleformet overdelt. Den er polychromt dekoreret med svage højildsfarver. Sidst men ikke mindst spændende var der dele af en helt uglaseret ovn, beregnet til koldbemaling (oliefarve), så man har kunnet indfarve ovnen til rummets øvrige farver. Eet enkelt stykke af ovnen havde under de gunstige opbevaringsforhold bevaret sin marmorerede oliefarvebemaling, det var en del af fodstykket. Enkelte stykker havde indpresset mærker af signaturstempler, lignende de omtalte i jordfundsafsnittet i Historiske Meddelelser om København 1972.

Ovnfabrikken fik i øvrigt en krank skæbne, idet produktionen blev

brat afbrudt. Under krigen med englænderne og det dermed følgende bombardement blev fabriken ødelagt, for i 1812 at blive flyttet til Hestkøbgård ved Birkerød.

Som i de foregående år er der blevet gravet i Kastrup, som en fortsættelse af dette arbejde. Vejret var yderst favorabelt, og det lykkedes atter i år at gøre gode fund og opspore tykke lag af udsmidninger fra produktionen på Kastrup Værk (fig. 3). Særlig bemærkelsesværdigt synes stykkerne af en grønglaseret ovn at være. Denne må have været opstillet i en af fabrikkens bygninger, og efter endt brug er den blevet smidt ud for at være med til at hæve terrænet på den vandlidende halvø. De enkelte stykker er sodede på bagsiden, og materialet lå i et fyldlag, der lignede det, man almindeligvis anvender til opmuringen af ovne. Grønglaserede stykker af lignende ovne er fundet andre steder i området.

Der er selvfølgelig foretaget udgravninger andre steder i København, men de ovennævnte er blandt de mere interessante og har bidraget væsentlig til jordfundsamlingens forøgelse.

Som gave til jordfundsamlingen har museet modtaget en samling kridtpibehoveder og -spidser. Det var piber, der var samlet igennem mange år, og som forøgede de udstillede pibers antal med ca. 50 %, og her var der repræsenteret pibetyper fra det tidlige 1600-tal helt op til midten af forrige århundrede. Denne store gave sammen med andre jordfundsgaver og vederlagsfri assistance ved udgravningerne har museet bl.a. fået af:

Antikvitethandler Bent Andersen, Kompagnistræde.
 Arkitektstuderende Eva Buckgård, Vedbæk.
 Typograf Torben Bjerg Clausen, Gutenberghus.
 Fru Lilian Fussing Jensen, Solskiftevej.
 Piloteringsformand Åge Hansen, Firmaet C. T. Winckel.
 Kunstmaler Henning Horn, Peder Skramsgade.
 Antikvitethandler Jens Larsen, Hyskenstræde.
 Antikvitethandler Poul Lillesø, Kirke Sonnerup.
 Konservatorassistent Erik Marxsen, Nationalmuseet.
 Tegner Hans Nielsen, Gutenberghus.
 Antikvarboghandler Gunnar Wandell, Gammel Strand.
 Arkitektstuderende John Wodstrup, Holte.

Gaver og hjælp som museet bringer sin varmeste tak for.

SELSKABET FOR KØBENHAVNS HISTORIE

I 1972

Selskabet afholdt i 1972 fem arrangementer for medlemmerne.

Den 17. januar talte overinspektør *Harald Langberg*, næsten på 200-års dagen for de dramatiske begivenheder, om Struensees arrestation og domfældelse. Den 22. marts var der generalforsamling, hvor de nye vedtægter for selskabet blev vedtaget; derefter talte museumsinspektør *Robert Egevang* om huset Nyhavn 67 og dets beboere gennem tiderne.

Årets udflugt den 26. august gik til Sankt Hans Hospital ved Roskilde. Deltagerne blev modtaget af hospitalsinspektør *G. Thomassen*, der fortalte om hospitalets historie. Derpå fortalte overlæge *Erling Dein* om sindsygeplejens historie. Efter at hospitalet havde budt på en forfriskning var de to herrer guider ved en omvisning på hospitalet.

Den 28. november talte arkitekt *Henry Frænkel* om jødernes historie i Danmark i ældre tid (indtil 1814), og den 12. december foreviste museumschef *Steffen Linvald* Københavns Bymuseum og fortalte om bygningens og museets historie.

Medlemmerne modtager gratis årbogen *Historiske Meddelelser om København*, men derudover har de i 1972 fået fire numre af selskabets interne meddelelsesblad *Københavns Kronik*, der indeholder mødeindkaldelser og orientering om arrangementer m.v. samt mindre artikler om københavnhistoriske emner.

Endvidere har medlemmerne haft lejlighed til at købe Vilh. Lorenzens kortværk »Haandtegnede Kort over København 1600-1660« fra 1930 til den oprindelige pris, ligesom de har kunnet købe Erik Rafn's bog om Frihedsstøtten til favørpris.

Selskabets formand er borgmester *Børge Schmidt*. Medlemstallet udviste en pæn stigning i 1972 og var pr. 31. december 719.

Kontingentet er 20 kr. om året; ægtefæller kan deltage i møder og arrangementer uden særlig betaling. Indmeldelse sker ved henvendelse til kassereren, fuldmægtig *Hans Kofoed*, Stadsarkivet, Københavns rådhus, 1599 København V, tlf. (01) 15 38 00, lokal 286.

CHARLES HAUGBØLL

1902 - 1973

Forfatteren Charles Haugbøll har dels skrevet skønlitterære arbejder, dels bøger og artikler om københavnsk topografi og historie. I 1933 kom bogen om Ørstedsparken, der rummer en solid gennemgang af parkens historie og de dér opstillede kunstværker. Senere kom bøger om Blågårdskvarteret, Admiral Gjeddes Gård og Frederiksberggade. En stor publikumssucces blev »Grevinden af Bagsværd og Aldershviles Historie«, der først udkom som afhandling i Historiske Meddelelser om København 1951 (4.rk. 3. bd.) og senere udsendtes som selvstændig bog. Haugbøll interesserede sig meget for ufaglærtes forhold. I bogen »Børster« (1955) fortalte han om de hårde mænd, der byggede de danske jernbaner, og senere beskæftigede han sig bl.a. med de københavnske bybudes historie.

Sigurd Jensen

NIELS FRIIS

1904 - 1973

Redaktør Niels Friis fik ved siden af sit travle journalistiske virke tid til en omfattende historisk produktion inden for personalhistorien, musikhistorien, teaterhistorien og militærhistorien. Når man beskæftiger sig med kulturhistoriske emner, vil det, der foregår i landets hovedstad, naturligvis i særlig grad påkalde opmærksomheden, og resultatet bliver på en måde også lokalhistorie, og Niels Friis, der skrev om Det kongelige Teater, Det kongelige Kapel, militær- og hofmusik m.v. kan derved i ikke ringe grad tages til indtægt for den københavnske lokalhistorie, hvis dyrkere har megen glæde af hans vel-funderede arbejder. Hans stærkt benyttede rubrik Dødsfald i Danmark i Personalhistorisk Tidsskrift bør heller ikke glemmes. I Historiske Meddelelser om København har han skrevet om klokkespil og orgelmusik m.v. i de københavnske kirker i ældre tid.

Sigurd Jensen

ET UDVALG AF BØGER FRA ÅRET 1971 VEDRØRENDE KØBENHAVN

Udarbejdet af Københavns kommunes biblioteker

Topografi og historie

Litteratur om København.

Tidsskrifter. Førere. Billedværker.

Københavnertliv. Skik og brug

Lehrmann, Gustav. Københavnske kig.

Tegninger af Charlotte Clante. 1971.

135 s.*

Historiske meddelelser om København.

Årbog. Udg. af Københavns kommunalbestyrelse. Medlemskrift for Selskabet for Staden Københavns Historie.

Årg. 1971. Med register til årbøgerne 1968-71. 1971. (fortsættes)

Deres København. Udg. af Foreningen af Spastisk Lammede [m.fl.]. Materialet indsamlet af Polioinstituttet's medarb. Ill. og kort: Ib Withen.

1970. 88 s.*

Asmussen, Des. Motiver fra det gamle kvarter omkring Landemærket og Pilestræde. Tekst: Palle Lauring. 1971.

[4 s.] + 16 tvlr.*

Moderne i København for begge Kjøen og Værelser Møblering efter Moden. [Ny udg.] [Fotografisk optryk af udg. 1776 og 1777]. 1. Aarg. For Aar 1776. [1970]. [12] + 34 s. 2. Aarg. For Aar 1777. [1970]. 64 s.

Bydele

Rask Olsen, O. Amalienborg kronik.

[1971]. 41 s.*

Blågårds blues. Ord: Carl Frederik Garde. Billeder: Morten Bo. 1971.

112 s.*

Hoffgaard, C. C. Kommers på vers. Ill.

af F. Elzer og Charlotte Clante. 1971.

[20 s.]* [Christianshavn].

Ny Ryvang i Emdrup. Redigeret af

Viggo Bertram. 1971. 39 s.*

Kirker

De danske kirker. Red. af Erik Hors-

kjær. Bd. 1. Storkøbenhavn. 1971.

236 s. + 7 tvlr.*

Bykort

Kraks kort over København og omegn.

[1971]. (årlig)

Storkøbenhavn i 88 dobbeltkort + city

(53 a). 12. udg. Red.: Bo Bramsen

og A. Grevsen. [1971]. (årlig) [Om-

slagstitel: Politikens bogkort. Køben-

havn og omegn].

Tidshistorie

Historiske begivenheder.

Personalhistorie.

Besættelsestiden. Frihedsmuseet

Andersen, H. C. Dagbøger 1825-1875.

Udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab under ledelse af Kåre Olsen og H. Topsøe-Jensen.

Bd. 1. 1825-1834. Udg. af Helga Vang Lauridsen. 1971. 40 + 511 s.

Bd. 5. 1861-1863. Udg. af Tue Gad og Kirsten Weber. 1971. 20 + 455 s.

Andersen, H. C. Levnedbog. Paany

udg. af H. Topsøe-Jensen. Tegninger

- af Des Asmussen. Med Noter af Svend Larsen og Udg. [Ny udg.]. 1971. 299 s.*
- Christensen, Christian.* En rabarberdreng vokser op. Indledning af Halfdan Rasmussen. 3. opl. 1971. 165 s.
- Christensen, Wilfred.* Den hvide Klædning. Erindringer fra Aarene der svandt. 1970. 326 s.*
- Ditlevsen, Tove.* Erindringer. Barndom, Ungdom. Bogklubudgave. 1971. 211 s.
- Falk Hansen, Aage.* Skæbner og skæbnetider. Minder fra en lang livsgerning. 1971. 250 s.*
- Hellner, W. F.* I anden række. Et tidsbillede. 1971. 176 s.*
- Kampmann, Viggo.* Mit forhenværende liv – i glimt. 1971. 112 s.*
- Frater Polysemus.* Forord til Søren Kierkegaards Billedbog. Alvorlig læsning i travle tider. Fundet og befordret til trykken af Petrus Solniensis. 1971. 29 s.
- Kraft, Ole Bjørn.* En konservativ politikers erindringer 1926-1945. 1971. 293 s.
- Kruuse, Jens.* Lykkelig skoletid. 1971. 139 s.
- Thomsen, Carl.* Lenin's visits to Denmark. 1970. 18 s.* [For deltagerne i IFLA-mødet, Moskva 1970.]
- Madsen, Flemming.* Så vidt jeg erindrer ... 1971. 148 s.
- Naver, Rasmus.* Løst og fast om Rasmus Naver's liv og levned fortalt af ham selv til Ernst Mentze. 1971. 158 s. + 36 tvlr.*
- Sabroe, Poul.* Mit gyldenblonde liv. 1971. 176 s.
- Schow Nielsen, Bjørn.* Slambert – altid slambert. [Ny udg.]. Med forord af Einar Geert-Jørgensen. 1971. 223 s.
- Bramsen, Bo.* Ferdinand og Caroline. En beretning om prinsen, der nødig ville være Konge af Danmark. 3. udg. 1970. 336 s.*
- Langberg, Harald.* Dødens teater. Revolutionen 1772. 1971. 128 s.*
- [*Museet for Danmarks Frihedskamp 1940-1945*]. The Museum of the Danish Resistance Movement 1940-1945. A short guide by Aage Roussell. 7th ed. 1970. 32 s.
- Sørensen, H. E.* Døden i Kastellet. Bogen om Viggo Lausten-sagen. 1971. 160 s.

Naturforhold

- Botaniske haver. Fugleliv. Parker*
- Olsen, Olaf.* Oase i byen. Tegninger af Torben Galle Jensen. 1970. 39 s.* [Botanisk Have].
- Kagsmosen.* Fugle m.v. Af Henning Jensen, S. H. Stensig og G. Trolle-Hansen. 1971. 150 s.* (Feltbiologiske Undersøgelser, 1).
- Hartmann, Godfred.* Kongens Have. En lystvandring gennem 350 år. 2. udg. 1971. 95 s.*

Teatervesen. Bogvesen. Museer. Presse

- Skuespillererindringer. Teatermusæet. Ballet*
- Holm, Kai.* »Så smid dog de vestjyske træsko«. Teatererindringer. 1971. 154 s.*
- Neiiendam, Robert.* Hofteatret og Teatermuseet ved Christiansborg. 9. udg. med engelsk og fransk resumé. 1971. 100 s.*
- Storm Petersen, Robert.* Bag rampe og kulisser. Erindringer fra teatre, cabaretter og varietéer. Forord og noter af Folmer Christensen. 1971. 112 s.*

Il Balletto Reale Danese 1971. Red.: Søren Dyssegaard con la collaborazione del Teatro Reale. Foto: John R. Johnsen m.fl. 1971. 46 s.* [Rygtitel: Il Balletto Reale di Danimarca.]

Boghandel

Bramsen, Bo. Også håndbøger kan have historie – ja, endog forhistorie. Træk af Politikens bogudgiver-virksomhed, samlet ved forlagets 25-års jubilæum 1. oktober 1971. [1971]. 224 s.* [Rygtitel: Politikens Forlag i 25 år].

Biblioteker og arkiver

Biblioteksvejviser for Storkøbenhavn. Udg. af De Storkøbenhavnske Folkebibliotekers Samarbejdsudvalg. Årg. 1971. 1971. 24 s.

Københavnske lavsarkiver. Udg. af Københavns Stadsarkiv og Landsarkivet for Sjælland m.m. 1971. 186 s. (Føreløbige Arkivregistraturer).

Museer

Linvald, Steffen. Københavns Bymuseum. Erhvervelser og iagttagelser 1970-71. 1971. [Særtryk af Historiske Meddelelser om København. Årbog].

Schepelern, H. D. Museum Wormianum. Dets Forudsætninger og Tilblivelse. 1971. 435 s.* [Doktordisputats].

Pressevæsen

»Søndags-B.T.« Rapport om en succes. Ved Kirsten Bolvig [m.fl.]. 1971. 321 s.* (Gyldendals Logbøger).

Københavns kommune

Statistik. Forhold til nabokommunerne.

Økonomiske anliggender. Administration
Alle af Københavns kommune udgivne publikationer findes i den årligt udkommende: Bibliografisk Fortegnelse over Statens Tryksager og Statsunderstøttede Publikationer samt fortegnelse over publikationer udg. eller subventionerede af Københavns og Aarhus kommuner.

Statistisk årbog for København, Frederiksberg og Gentofte samt omegnskommunerne. Udg. af Københavns statistiske kontor. 1971. Årg. 75. kort (fortsætter).

Hovedstadsområdet. Betænkning. [Afgivet af] Hovedstadsreformudvalget. 1971. 99 s.

Københavns kommunalkalender. 1971. Udg. af Københavns Statistiske Kontor. 1971. (fortsætter).

The local government of the City of Copenhagen. [Udg. af] Københavns kommune. 1971. 8 s.

Die Stadtverwaltung von Kopenhagen. [Udg. af] Københavns kommune. 1971. 8 s.

Vægtere

Vægterne og det gamle København. Uddrag af læserbreve i »Politievennen« fra årene 1816 til 1844. Samlet af Erik Schouboe. 1970. 48 s.*

Økonomiske forhold

Arbejdsforhold. Arbejdskonflikter.

Bolig- og byggeforhold. Sanering

Derfor strejker vi! En gruppe studenter i kontakt med en gruppe arbejdere. 1971. 125 s. [Konflikt på Den kgl. Porcelænsfabrik].

Nattens København. Red.: Sverkel Biering. 1971. 170 s.* [Besøg på Københavns natlige arbejdspladser].

Bevaringen af Lægeforeningens Boliger.

Betænkning afgivet af et udvalg nedsat af Danske Arkitekters Landsforbund. 1971. 31 + [64] s. + 11 tvlr.*
Gehl, Jan. Livet mellem husene. 1971. 213 s.*

Hvad er A-70. [Udg. af Andelsforeningen af 1970]. [1971]. 48 s.* [Om alternative boligmiljøer].

Saneringskvarterer i København. Af P.-H. Kühl og Inger Koch-Nielsen. 1971. 220 s. (Socialforskningsinstituttet. Publikation, 51).

Forsorg

Legater. Offentlig forsorg. Børne- og ungdomsforsorg

Københavns Magistrats 1. afdeling (Udg.) Legater og Stiftelser. Beretning og regnskab. Udg. ved Magistratens Foranstaltning. 1970-71. 1971. (fortsætter). [På omslaget: Magistratens legatberetning.]

Jørgensen, Harald. Omsorgen for børn og unge i København gennem 250 år. Udg. i anledning af 25-årsdagen for oprettelsen af direktoratet for Københavns kommunes børne- og ungdomsinstitutioner. 1970. 139 s.*

Redegørelse for den distriktsvise fordeling af eksisterende og planlagte I: Vuggestuer – Børnehaver – Fritidshjem – Fritids- og ungdomsklubber, II: Plejehjem – Pensionistboliger – Dagcentre – Fodplejeklinikker. Udgivet af Københavns magistrats 3. afdeling. 1971. 129 s.

Frihed i fritiden? Læderjakker i en forstad. Af Birte Bech Jørgensen, Søren Meyling og Leif Thomsen. Tegninger af Ole Finding. 1971. 124 s.*

Københavns Universitet

Københavns universitet. Studentermaterikel. Udarb. efter rektors foranstaltning. Årg. 1970-71. [1971]. [36] + 261 s.

Teknik . Byteknik

Stadsingeniørens direktorat. Byplanlægning

Stadsingeniørens Direktorat (Udg.): Beretning og regnskab 1970/71. 1971 (årlig, fortsætter).

Klassifikation af beboelsesbygninger i København. 1971. 29 s. + 57 kort.
 Vesterbro 74 – et forslag til byfornyelse. Udgivet af Socialdemokraterne på Vesterbro. 1971. 30 s.*

Trafikforhold. Transportmidler. Københavns sporveje. Jernbaner

Københavns Sporveje. Fra sporvogn til bus. 1970. [12 s.]*
 Linie 7. Trafikken til Nørrebro før og nu. Af Erik Hansen og Willy Christensen. 1971. 96 s.*

Beretning om udbygningen af den store københavnske nærbanetrafik. Afgivet af de af folkettinget valgte statsrevisorer. 1971. 26 s.*

Steffensen, J. DSB's S-tog. De københavnske S-baner og deres rullende materiel. 1971. 24 s.*

Indvielse af gods- og containerterminal på Københavns godsbanegård 23. september 1970. [Udg. af Generaldirektoratet for Statsbanerne. 1970]. 32 s.* [Omslagstitel: Københavns godsbanegård, gods- og containerterminal.]

Industriforeningen

Dybdahl, Vagn. Industriforeningen i København 1888-1910. Standpunkter og virke. Udg. af Erhvervsarkivet. Aarhus, 1970. 53 s.* [Særtryk af Erhvervshistorisk årbog 1970].

*Sundhedsvæsen**Stofmiljøer*

Stofmiljøer. Tre rapporter fra København. Af Erik Hindsbo, Allan Madsen og Peter Wad. 1971. 273 s.

*Havebrug**Statsfrøkontrollen*

Statsfrøkontrollen og dens virksomhed gennem et hundrede år 1871-1971. 1971. 168 s.*

-

ANMELDELSER

Historiske huse i det gamle København. Fortegnelse over bevaringsværdige ældre bygninger i »Bispestaden« og »Ny-København«. 261 sider + 5 tavler og 24 kort. Ill. Nationalmuseet 1972.

Da Nationalmuseets 2. afdeling udsendte denne bog, fik man bekræftet, at der er en stor og heldigvis stigende interesse for Københavns gamle bygninger. Bogen måtte udsendes i nyt oplag i løbet af kort tid. Den store efterspørgsel er et glædeligt tegn, og de mange interesserede vil forhåbentlig vide at øve indflydelse, så vi kan få en mere velovervejede sanerings- og bevaringspolitik.

Bogen er en opslagsbog, men dens A4-format og tykkelse indbyder ikke til at tage den med sig under en rundgang i byen. På den anden side kan man jo så glæde sig over, at de bevaringsværdige bygninger i Københavns indre by er så talrige, at beskrivelsen af dem fylder så meget. Skriften er 8 punkt Baskerville, som er lige lovligt lille, men den er rimeligvis valgt for at undgå, at bogen blev endnu tykkere. I teksten er indsat op mod 100 ældre og nyere fotos, så man kan få en forestilling om bygningernes udseende, hvad en nok så god beskrivelse ikke altid kan give. Billedkvaliteten er svingende, men stort set så god, som man kan forvente af offsettryk.

Efter et forord, som opridser fremgangsmåden ved indsamlingen af materialet og redegør for kriterierne for udvælgelsen af bygningerne, følger registranten, der indeholder beskrivelser af de 1222 huse opstillet alfabetisk efter gadenavne. Slotsolmen, hvis bygninger alle må betragtes som særtilfælde, er holdt for sig selv til sidst. Herefter følger et navregister og bagest i bogen er indsat 24 kort over byens gamle kvarterer, to for hvert kvarter, med angivelse af gade- og matrikelnummer på det ene kort og den bevaringsværdige bebyggelse på det andet. Inde i bogen er anbragt fem tavler, som viser rekonstruktionstegninger og forslag til facadesaneringer.

Registranten indeholder for hvert hus oplysninger om gade, gadenummer, matrikelnummer, kvarter, en beskrivelse af husets nuværende udseende og en kort bygningshistorik samt angivelse af om huset er fredet. Oplysningerne bygger på de arkivudskrifter og andet materiale, som man siden 1940 har indsamlet på Nationalmuseets 2. afdeling. Beskrivelserne af bygningernes nuværende udseende er så vidt muligt ført à jour, men i et så stort materiale kan det ikke undgås, at en del oplysninger er af ældre dato.

Kun de bygninger, der anses for bevaringsværdige, er med i bogen, og kriteriet for bevaringsværdighed er om bygningen er mere end 100 år gammel, og om den anses for historisk eller kunstnerisk værdifuld. Ved udvælgelsen er der ikke kun taget hensyn til højeste karat af kunstnerisk værdi. Også anonyme huse af ringere arkitektonisk værdi er taget med, når de indgår i en sammenhæng, hvori de ikke ville kunne undværes. Dette hænger sammen med, at man i stigende grad lægger vægt på bevaring af helheder og hele husrækker. For at gøre udgiverarbejdet

lettere har man dog gjort mindre ud af side- og baghuse, men det understreges, at det ikke er fordi man vil prisgive disse huse. Ofte udgør de jo sammen med forhuset en helhed, som det kan være særdeles værdifuldt at bevare af miljømæssige grunde. Dette er vist ved et eksempel på en »karréudtynding«. Da kirkerne registreres af »Danmarks kirker«, og da man i 1961 har udsendt en bevaringsplan for Christianshavn, er begge disse områder udeladt. Hovedvægten er lagt på byens almindelige borgerhuse, og beskrivelserne af de bygninger, som f.eks. palæerne, hvorom der i forvejen findes litteratur, er derfor mere kortfattede.

Der er mange vanskeligheder forbundet med at udgive en bog af denne art. Som nævnt i forordet er materialet indsamlet gennem en lang årrække af mange forskellige medarbejdere. Kvaliteten af de indsamlede oplysninger må derfor også være svingende, et forhold, som det må have kostet meget arbejde at bøde på, og som det vel heller ikke er lykkedes helt at rette op. Når bogen alligevel er udsendt nu, skyldes det, at en grundigere bearbejdelse ville have taget lang tid, og at det er på høje tid, at henlede opmærksomheden på værdifulde huse, inden de går deres undergang i møde. Det ville naturligvis have været bedre, om man havde haft mulighed for at udgive bogen på samme måde som »Kilder til Svaneke Bygningshistorie«, der udsendtes i 1969. Heri fremlægges en så godt som udtømmende dokumentation for hvert hus, men man forstår udgiverens betænkeligheder ved at benytte denne fremgangsmåde, når man ved, at beskrivelsen af bebyggelsen i en så lille by som Svaneke fylder 684 sider! I den foreliggende bog er bygningshistorien for det enkelte hus imidlertid så kortfattet, at det ikke kan undgås, at den forenkledede fremstilling bliver misvisende. Ethvert gammelt hus har sin egen mere eller mindre krogede historie, og en gengivelse af den i forkortet form eller uden en meget grundig bearbejdelse af kilderne kan føre til et skævt eller mangelfuldt billede af virkeligheden. Hvis dele af husets historie udelades, eller hvis oplysninger fra blot een brandtaksation eller een vurdering mangler, kan det betyde, at et langt og måske afgørende afsnit af husets historie helt forbigås. Det nævnes således ikke, at Åbenrå 16 oprindeligt var to huse. Åbenrå 2 havde ikke som angivet facade af grundmur ved opførelsen, men fik det først ved en ombygning før 1780, samtidig med at huset blev forhøjet, og butikken, som hævdes at være indrettet i 1801, fandtes allerede i 1750. For Landemærket 43 kan grundmursfacaden først konstateres i 1780. Landemærket 45 opførtes 1732-33, men af plattenslager Peder Jørgensen Boyer og ikke af konstabel Wilhelm Rasmussen, der først betegnes som ejer af huset i 1753. Landemærket 47 var oprindeligt helt af bindingsværk, men fik grundmuret facade før 1780, og Landemærket 53 havde gavlkvist over hele bredden allerede fra opførelsen. Vester Voldgade 109 er opført ca. 1758 i to etager af købmand Uldrich Friederich Edinger, ikke 1792 for major Hans Fr. Rosenberg.

En anden ting, som bør påtales, er, at det ikke er tilstrækkeligt understreget, at mange af de angivne årstal er terminus ante quem-tidsangivelser og dermed ingenlunde sikre. Mange af bygningsændringerne er ikke til at tidsfæste helt nøjagtigt, men alligevel bruges formuleringen »Forhuset opført 1734« i mange tilfælde, hvor det angivne årstal er højst usikkert. Takseringer og vurderinger behøver ikke at være foretaget straks efter husets opførelse, ja, selv tidsangivelser i skøder kan

være unøjagtige. Læsere, der ikke kender kildernes usikre angivelser, kan let lade sig vildlede af den sikre måde, hvorpå årstallene bruges.

I beskrivelserne er inskriptioner ikke gengivet, nogle er slet ikke nævnt. Se f.eks. Amaliegade 25 og Naboløs 6. I nogle tilfælde nævnes mindeplader, men intet om inskriptionen. Man kan naturligvis diskutere, om inskriptioner og mindetavler, der er sat op senere, skal medtages, men i de tilfælde, som Amaliegade 25, hvor inskriptionen er indhugget i den oprindelige facade, bør den betragtes som en del af bygningen, og beskrives sammen med den.

Det er altid vanskeligt at angive husnumre i billedtekster til fotografier, der viser husrækker. Det virker unaturligt at skrive numrene i omvendt rækkefølge – fra et højere tal til et lavere – men så må man på anden måde præcisere de enkelte huses plads i rækken. Side 35 står husnumrene i billedteksten i omvendt rækkefølge af husenes placering, men at man har været opmærksom på problemet ses af fotografiet på side 41, hvor numrene står i rigtig rækkefølge. På side 89 er teksten fra fotografiet på side 88 brugt til billedet der viser Ved Stranden 20 og Højbro Plads 13-21, s. 209 er teksterne til de to fotografier byttet om, og side 146 lades læseren helt i stikken over for et fotografi, der viser adskillige huse, der slet ikke er angivet i teksten. Iøvrigt er trykfejlene få, når man tager den enorme tekstmasse i betragtning.

Trods de påpegede mangler er bogen en værdifuld tilvækst til vor bestand af håndbøger om Københavns bebyggelse. Den giver oplysninger om mange bygninger, som ikke tidligere har været behandlet på tryk, og kortene og fotografierne giver en god orientering om husenes placering og udseende. Ved udsendelsen af dette kompendium over de mange arkivudskrifter er et stort hidtil vanskeligt tilgængeligt stof offentliggjort, og der er skabt et udgangspunkt for en videre bearbejdelse af dette omfangsrige og særdeles vigtige materiale til belysning af vor hovedstads historie.

Poul Strømstad.

John Erichsen: Frederiksstaden. Grundlæggelsen af en københavnsk bydel 1749-1760. Skrifter udgivet af Lokalhistorisk Afdeling nr. 1, 1972. 236 sider, 85 ill. og 1 planche. Tysk resumé. Kr. 60.40. (Særpris: 40.25).

Som nummer et i rækken af sine skrifter har Lokalhistorisk Afdeling under Københavns Universitets Historiske Institut udsendt en udmærket bog om Frederiksstadens tilblivelse. Udgangspunktet for bogen er en historisk specialopgave, som å jourført og med udvidet billedmateriale her fremlægges. Det er glædeligt, at disse specialer i stigende grad bliver gjort tilgængelige ved udgivelse. Mange af dem indeholder værdifulde oplysninger, som majsommeligt er uddraget af trykte og utrykte kilder, og som fortjente en bedre skæbne end at blive bortgemt i universitetets eksamensopgavearkiv.

Bogen er i A5-format, men der står meget på de små sider. Teksten fylder 164 sider, heri inkluderet mange og vigtige illustrationer, hvoraf adskillige ikke tidligere har været publiceret. De resterende 72 sider indeholder et tysk resumé,

katalog over alle bygninger opført i bydelen før 1760, bilag, kildeoversigt, bibliografi, henvisninger og registre.

Forfatteren har lagt vægten på bydelens tilblivelse, og bogen omfatter derfor kun perioden 1749-1760, nemlig den årrække, hvori man følger den bebyggelsesplan, der var udformet af Nikolai Eigtved. Frederiksstaden anskues som en helhed, som en byplanlægningsopgave, men samtidig får man beskrivelser af hvert af husene med tilhørende illustrationer. At forfatteren er historiker med kunsthistorie som bifag giver en god balance mellem disse discipliner i behandlingen af det store materiale.

Efter en kort indledning om arealets udseende før planen iværksættes, beskrives projektets behandling fra agent Andreas Bjørns første udkast til godkendelsen af Eigtveds generalplan. Den tidligere opfattelse, at Frederiksstaden skylder Oldenborgernes 300-års regeringsjubileum sin oprindelse, korrigeres, og i stedet peges der på storkøbmændenes interesse i at udnytte de jomfruelige, velbeliggende grunde ved havnen.

Ved at undersøge opførelsen af de to første bygninger på arealet, Sankt Annæ plads 7 og 9, påvises det, at de første bygningstegninger afleveres allerede i februar 1750 og ikke som hidtil antaget i april. I det hele taget bliver sagerne i denne første fase behandlet særdeles hurtigt: den 21. august 1749 udkastes planen om at bebygge området, den 5. sept. vedtager konseillet, at man skal bygge, og den 12. sept. udsendes det kgl. reskript, som sætter selve byggeriet i gang. Beslutningsprocessen er mere langsommelig i vore dage. Selv om det tog tid, inden alle byggegrundene blev bebygget, var der dog inden 1760 blevet opført 9 palæer og 27 borgerhuse foruden Frederiks Hospital og Silkefabrikken, ikke så dårligt i en by, hvor man inden for samme menneskealder også havde genopbygget 2/5 af den nedbrændte by og opført et nyt slot. Økonomien kan ikke have været så dårlig, men det blev den måske! Den side af sagen er hidtil ikke undersøgt.

Gangen i byggeriet skildres på udmærket måde og detaljerede oplysninger gives om enkelte af bygningerne, som f.eks. Bredgade 30. Ved hjælp af et overslag af tømrermester Zuber er det lykkedes at sandsynliggøre, at to hidtil uidentificerede tegninger viser denne bygning. Det ville have været værdifuldt, hvis overslaget var blevet aftrykt som bilag. Selv om overslaget giver vigtige oplysninger af teknisk og økonomisk art, burde det nok have været understreget, at et overslag, uanset hvor værdifuldt det ellers kan være, ikke er det samme som en regning.

Derpå følger en oversigt over grundejerne. Hver enkelt omtales kort, der gøres i store træk rede for deres økonomiske forhold, og de opstilles efter social status. Man ville gerne vide mere om disse personer. Hvordan var de blevet til det, de var, og hvorfra kom pengene? En enkelt af de borgerlige husejere, urtekræmmer Titken, mistede ved branden i 1728 fire huse og alt andet jordisk gods. Med familie og tjenestefolk måtte han indlogeres hos en kollega i Gothersgade. Sytten år efter er han lavets oldermand, og tyve år efter brandkatastrofen kan han ikke alene tegne sig som liebhaver til en af grundene i det nye kvarter, men også gennemføre opførelsen af den største af samtlige borgerlige gårde. Hvordan gik det til? En behandling af disse forhold ligger naturligvis uden for bogens ramme. Værdien af undersøgelser på dette område skal blot her påpeges.

Forfatteren viser, at grundene blev fordelt efter bygherrernes sociale rang, således at de fornemste blev placeret omkring Amalienborg plads og langs Bredgade, mens Amaliegade tilsyneladende blev betragtet som baggade til Bredgade, idet de fleste borgerlige bygherrer fik grunde i Amaliegades vestside, mens østsiden var forbeholdt tømmerhandlerne. Selv i dette efterhånden højfornemme kvarter får man bekræftet, hvad man ved fra andre af byens kvarterer i det 18. århundrede, at alle sociale lag kunne bo i samme ejendom. Ganske vist fandtes allerede da en tydelig differentiering mellem de forskellige kvarterer, men selve den hierarkiske samfundsopbygning hindrede, at denne differentiering blev alt for vidtreden. Greven skulle have sine tjenere, skrivere og sekretærer omkring sig, og herskabshusene kunne ikke fungere uden stuepiger, kokke og kokkepiger, kuske, staldkarle og vadskekoner. De blev stuvet af vejen i baghuse, i kældre og på lofter, men boede som oftest under samme tag som husherren og hans familie.

Forfatteren kan påvise, at Eigtved ud over de huse, man allerede har tilskrevet ham, yderligere har »ladet forfatte og levere tegninger« til en række huse, således at han nu regnes for ophavsmand til 6 palæer og 12 borgerhuse.

I et afsnit om byggeriets administration fortælles om de afvigelser, der skete fra den oprindelige plan. Ved store foretagender af denne art er det ofte nødvendigt at fire for at få byggeriet fuldført. Det måtte man også her, og den, der havde de bedste forbindelser, klarede sig som sædvanlig bedst. Der var grænser for, hvor meget man kunne gribe ind, når liebhavernes antal var begrænset.

Frederiksstaden blev efterhånden mere eftertragtet af adelen, som, især efter at kongefamilien i 1790erne havde erhvervet palæerne omkring pladsen, rykkede ind i de huse, som oprindeligt var opført af borgerlige bygherrer. Forskellen mellem adelspalæer og borgerhuse i denne ende af den sociale skala var ikke så skarp, at et borgerhus ikke ved en lettere opfriskning kunne gøres til et adelspalæ. Derfor er det måske noget misvisende, at tale om borgerhuse i denne forbindelse, men det kan være vanskeligt, at finde en dækkende betegnelse for bygninger af denne art.

Også slotspladsens oprindelse behandles. I forlængelse af Knud Voss' påvisning af tysk arkitekturs betydning for Eigtved peger forfatteren på Berlins oktagonplads som forbillede for Amalienborg slotsplads.

Det nævnte katalog over bygningerne omfatter alle Frederiksstadens borgerhuse opført før 1760 og giver vigtige oplysninger om opførelsesår, skøder og beskrivelser samt henvisninger til litteratur om den pågældende bygning. Alle huse, der omtales, er afbildet. Mange af fotografierne er optaget specielt til bogen af konservator Henrik Bjerre, de fleste er særdeles gode.

Mangler er der naturligvis også. Man savner en kort overskrift over bilagene, så man uden at skulle læse mange linier ned i teksten kunne se, hvad de indeholder. To af bilagene angives at være hentet fra en ældre trykt kilde. Der burde i det mindste være en henvisning til den primære kilde. Den samme anke kan rettes mod anvendelsen af Stadsarkivets skifteudskrifter. Selv om udskrifterne uden tvivl er korrekte, burde originalerne i Landsarkivet have været anvendt, og henvisninger dertil været anført. At forfatteren anvender procentberegninger ved så små tal, som her er tilfældet, under 50 personer, må også påtales. Man kan

ikke, fordi ca. 70 % eller 9 ud af ialt 13 håndværkere og handlende fik bygget deres huse, mens dette kun gælder for ca. 50 % eller 6 ud af ialt 13 af storkøbmandene og tømmerhandlerne, udlede noget entydigt om større eller mindre soliditet i den ene eller den anden gruppe, rent bortset fra vanskelighederne ved at placere den enkelte person i statusgrupperne. Bibliografien virker noget overdimensioneret, og sproget skæmmes flere steder af vildskud, men de her anførte anker skal ikke tilsløre, at bogen iøvrigt er vel gennemarbejdet, og at den må anses for absolut nødvendig for den, der vil arbejde med Frederiksstadens historie, og at den samtidig er et godt hjælpemiddel for den, der ønsker hurtigt at få oplysninger om denne bydels første historie.

Poul Strømstad.

P. Thomassen: Kystbanen 1897-1972 (Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune) 1972. 312 s., ill. Kr. 59.50.

Den 1. august 1897 indviedes Kystbanen. Vort søsterselskab for Søllerød kommune har fejret banens 75-års jubilæum med udsendelsen af en stor og smuk bog, som der er grund til at være taknemlig for.

Forfatteren, P. Thomassen, er en virkelig jernbanefan, der sammen med Birger Wilcke har specialiseret sig i at skrive jernbanemonografier, ikke mindst over nedlagte strækninger, i alt ikke mindre end 33.

Banen er anlagt i henhold til lov af 8. maj 1894, der dog kun omfatter strækningen fra Klampenborg nordpå, idet Klampenborgbanen åbnedes allerede 1863. Strækningen fra Østerport til Hellerup hører hjemme i et andet lovkompleks, der udbyggede Københavns indre jernbanelinier, men forfatteren har heldigvis også behandlet denne strækning, der tilligemed Boulevardbanen må anses som integrerende dele af Kystbanen.

Allerede i 1878 var Københavns anden hovedbanegård fra 1864 udbygget og for lille. Man begyndte derfor at se sig om efter et sted, hvor man kunne anlægge en supplerende banegård, der kunne dække de østlige dele af byen. Men selvfølgelig burde det være målet, at den nye banegård på en eller anden måde kunne sættes i forbindelse med den allerede eksisterende banegård. Allerede i 1885 forelå Hammerichs projekt til en boulevardbane, og det er med tanken om denne plans realisation, at »Østbanegården«, som den hed indtil 1934, blev bygget som et interimistisk bygværk, og som sådant må stationen siges at have fået et langt liv beskåret. I 20 år – indtil Boulevardbanens åbning – fungerede den som endestation for Kystbanen.

Men en Københavns-historikers interesse for Kystbanen hører ikke op på det sted, hvor banen forlader stadens grund. Dens betydning for forbindelserne til Norge og Sverige kan vi overlade til den egentlige jernbanehistorie, men dens betydning for bebyggelsen nordpå og som udflugtsbane rummer væsentlige træk af Københavns nyere historie.

Det var i hine fjerne dage meget fine folk, der residerede i deres landsteder nord for Klampenborg. De havde hidtil måttet klare sig med dampskibet, når det

gjaldt husherrens daglige ekspedition ind til kontoret. Det skulle nu være anderledes, og dampskibenes æra i den daglige trafik var hurtigt ovre. Men man må med forfatteren erkende, at Statsbanerne gjorde sig umage for at hverve det nye fine publikum. Man byggede en række herskabelige stationer langs med linien med ventesale i Nyrops rådhusstil, anmelderen må dog indrømme, at han ikke kan følge forfatteren i hans beundring for disse bygværkers skønhed. Men opsigtsvækkende må de have været. Den videre udvikling på dette punkt er velkendt. Bebyggelsen er vokset kolossalt, og nu er det helårsbeboelse, der er tale om.

Som udflugtsmål bød banen på en række nye skovstationer: Springforbi, Skodsborg og Vedbæk. Og banen blev gennem mange år en enestående udflugtssucces, der kulminerede i tiden mellem krigene, hvor titusinder på sommersøndagene drog nordpå med Kystbanen. Siden da er det gået sørgeligt tilbage. Bogen dokumenterer hvorledes. En meget benyttet skovstation, Springforbi, er endog blevet nedlagt. Et stykke københavnsk kulturhistorie, familieskovturen med den medbragte mad i en skotøjsæske, er forsvundet. I stedet har man eget hus, eget sommerhus og egen bil.

Ca. halvdelen af bogens godt 300 store sider er viet de enkelte stationer, deres trafikale betydning, deres bygningshistorie og deres forhold til det lokale opland. Her er meget at hente.

Resten af bogen er optaget af anlægshistorien, driftsforholdene, det rullende materiel, takster og statistik. Det bør tilføjes, at teksten rummer en række fortræffelige illustrationer, af hvilke en del skyldes forfatterens egne optagelser.

Uden at tabe i værdi kunne bogen have været mere koncentreret. Forfatteren er til tider noget snakkesalig og går vel dybt i ting, som næppe kan interessere læseren, der ikke ligefrem er jernbanebelastede, ligesom man også kunne have undværet legemstore gengivelser af skiftende tiders hunde- og børnebilletter.

Men det skal ikke fordunkle, at Kystbanen har fået en god og nyttig monografi, som den har fortjent.

Jens Vibæk.

Jens Engberg: Dansk guldalder eller oprøret i tugt-, rasp- og forbedringshuset. Forlaget Rhodos 1973. 190 s., ill. Kr. 52,-.

Dr.phil. Jens Engberg har givet en skildring af vrangsidens af det danske samfund i den periode, der ofte – under påvirkning fra litteraturhistorien – omtales som guldalderen, og han har benyttet denne skildring som basis for en række politiske og moralske betragtninger og en skarp kritik af sine historikerkolleger i fortid og nutid. Det moraliserende og kritiserende i bogen må den enkelte læser stille sig positivt eller negativt til efter sympatier og temperament, men at der er tale om en overordentlig spændende og læseværdig bog, vil næppe nogen bestride. Ikke mindst den, der interesserer sig for Københavns historie, vil have nytte af at læse den som et korrektiv og supplement til anden litteratur om emnet.

Sigurd Jensen.

